

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՈՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

CASSATION COURT
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ASSOCIATION OF JUDGES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ISSN 1829 - 0744

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԻՏԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՃԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ JUDICIAL POWER

ԳԻՏԱՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC - METHODOICAL JOURNAL

10-12/316-318 2025
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ-ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

Գիտական խմբագրական խորհուրդ

ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

Լիլիթ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ԽՈՐՀՐԴԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐ

Արման Դիլանյան - ՀՀ Սահմանադրական դատարանի նախագահ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Համլետ Ասատրյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
Հովսեփ Բեդկյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատի նախագահ,
Արթուր Դավթյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի նախագահ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Երվանդ Խունդկարյան - ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
Սերժիկ Ավետիսյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Ելիզավետա Դանիելյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի կոռուպցիոն հանցագործությունների քննության դատական կազմի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Լիանա Հակոբյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Ռուզաննա Հակոբյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատի դատավոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,

Նորա Կարապետյան - ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Գոռ Թորոսյան - ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Արշակ Վարդանյան - ՀՀ դատավորների միության անդամ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

Սերգեյ Առաքելյան - ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Արմեն Հայկյանց - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Վահե Հովհաննիսյան - ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Բորիս Գավրիլով - ՌԴ ներքին գործերի նախարարության Կառավարման ակադեմիայի հանցագործությունների քննության մարմինների կառավարման ամբիոնի պրոֆեսոր, ՌԴ գիտության վաստակավոր գործիչ, ՌԴ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

Անատոլի Կուստով - ՌԴ վաստակավոր իրավաբան, Ռուսաստանի բնական գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր:

Գլխավոր խմբագիր՝

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր **Վահե Ենգիբարյան**

«Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական ամսագիրը 2014 թվականից ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն որակավորման կոմիտեի կողմից հաստատված թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և դրույթների հրատարակման համար ընդունելի պարբերական գիտական հրատարակությունների ցուցակում:

Հրատարակվում է

Երևանի դատական փորձագիտության և հոգեբանության ինստիտուտի գիտական խորհրդի երաշխավորությամբ:

Լրատվական գործունեություն իրականացնող՝
«ՀՀ դատավորների միություն» հասարակական կազմակերպություն
Հասցե՝ ք. Երևան, Վ. Սարգսյան 5
<http://www.ajra.am>

«Դատական իշխանություն»
Հասցե՝ ք. Երևան, Վ. Սարգսյան 5
Հեռ. 56-99-89
Էլ. հասցե՝ judge@netsys.am
ISSI 1829-0744

Հանձնվել է տպագրության՝ 15.01.2026
Ֆորմատը՝ 70x100 1/8
Տպաքանակը՝ 60
Ծավալը՝ 16.625 պայմ. մամուլ + 2 էջ ներդիր
Գրանցման վկայական՝ 01ՄՕՕՕ023
Տրված է՝ 07.11.2001 թ.

Տպագրված է «ՔՈՓԻ ՓՐԻՆՏ» ՍՊԸ-ում:
ք. Երևան, Խորենացի 4-րդ նրբ., 69 տուն

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱՆՔԸ
ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՎ ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴՅԱՆ ՏՈՆԵՐԻ ԱՌԹԻՎ**

Սիրելի՛ հայրենակիցներ,

Ընդունեք իմ ջերմ շնորհավորանքները՝
Ամանորի և Սուրբ Ծննդյան տոների առթիվ:

2026 թվականը թող նշանավորվի կայուն
խաղաղությամբ, մեր պետության առաջընթացին
միտված նորանոր նախաձեռնություններով,
պատասխանատու և հետևողական աշխատանքով,
մեր ժողովրդի բարեկեցությամբ ու երջանկությամբ:

Հարգանքով,

Հայաստանի Հանրապետության
Վճռաբեկ դատարանի նախագահ
ԼԻԼԻԹ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱՆՔԸ
ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՎ ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴՅԱՆ ՏՈՆԵՐԻ ԱՌԹԻՎ**

Հարգելի գործընկերներ,
ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է
Ամանորի և Սուրբ Ծննդյան տոների առթիվ:
Մեր երկրի առաջ ծառացած փորձություններով լի ժամանակները պատվով
հաղթահարենք ու ամուր պահենք ազգային արժեքները:
Թող 2026 թվականին ձեր ընտանիքներում սեր և խաղաղություն լինի:
Շնորհավոր Ամանոր և Սուրբ Ծնունդ

Հարգանքով՝
Հայաստանի Հանրապետության
դատավորների միության նախագահ
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԱԶԱՐՅԱՆ

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

<i>Վլադիմիր Հովսեփյան</i> Պարտավի եկեղեցական ժողովի կանոնները՝ որպես իրավունքի աղբյուր	3
---	---

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

<i>Արարատ Բայանդուրյան</i> «Վեթինգը» որպես անցումային արդարադատության գործիքակազմ	15
<i>Инна Нерсисян</i> Роль органов местного самоуправления в реализации конституционного права на свободу мирных собраний	24

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

<i>Աշոտ Պողոսյան</i> Եվրասիական տնտեսական միության տեխնիկական կանոնակարգերի ուղղակի կիրառության հիմնախնդիրները ՀՀ իրավակարգում	31
---	----

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ENVIRONMENTAL LAW/ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

<i>Կարեն Թումանյան</i> Շրջակա միջավայրի իրավունքի կիրառության հիմնախնդիրները	48
---	----

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

<i>Հայարփի Զարգարյան</i> Ընտանեկան վեճերի կարգավորմանն ուղղված պարտադիր հաշտարարության որոշ հիմնախնդիրներն իրավակիրառ պրակտիկայում	68
<i>Անահիտ Անյոնյան</i> Դատական ակտի կատարման շրջադարձի վարույթի էությունը և վարույթի սուբյեկտային նախադրյալները	88

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

<i>Մարկ Ազդարիդիս</i> Զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրումը՝ որպես հանցանքի կատարման որակյալ հատկանիշ՝ ըստ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի	99
<i>Մելիք Մելիքյան</i> Հանցագործության պրովոկացիայի դրսևորումները քրեական պատասխանատվությունը բացառող մի շարք հանգամանքներում	125

<i>Աղելինա Սարգսյան, Վարազդար Սուքիասյան</i>	
Միջազգային քրեական իրավունքի սկզբունքների իմպլեմենտացիայի որոշ հարցեր.....	134
<i>Диана Аветисян</i>	
Дискуссионные вопросы соотношения уголовной ответственности и мер безопасности в уголовном праве.....	150

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

<i>Արթուր Ղամբարյան</i>	
Մեղադրյալի դատավարական պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով խափանման միջոց կիրառելու հիմնախնդիրները	165

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

<i>Մարտին Մանուկյան</i>	
Արևմտաեվրոպական պառլամենտարիզմի զարգացման պրակտիկան (մաս III)	175

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/COMPARATIVE LAW/СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

<i>Tijn van Osch</i>	
Procedural documents, when do they turn from a help to a hindrance? A discussion of limiting the size of procedural documents from a comparative law perspective. "Less is more"	183

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ.....	193
----------------------------------	-----

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-3>

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների
ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության,
սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

VLADIMIR HOVSEPYAN
*Applicant at the Institute of Philosophy, Sociology,
and Law of the National Academy of Sciences
of the Republic of Armenia*

ВЛАДИМИР ОВСЕПЯН
*Соискатель Института философии, социологии и
права Национальной академии наук
Республики Армения*

**ՊԱՐՏԱՎԻ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՂԲՅՈՒՐ**

CANONS OF THE PARTAV CHURCH COUNCIL AS A SOURCE OF LAW

**ПРАВИЛА ПАРТАВСКОГО ЦЕРКОВНОГО СОБРАНИЯ
КАК ИСТОЧНИК ПРАВА**

Ներածություն

Հայ հին իրավունքի աղբյուրների թվում կարևոր տեղ է զբաղեցնում կանոնական կամ եկեղեցական իրավունքը՝ նկատի ունենալով առանձին հոգևոր անձանց կողմից հորինված կամ նրանց վերագրվող կանոնները, ինչպես նաև եկեղեցական ժողովներում ընդունված այն օրենքների կամ կանոնների համակցությունը, որը վերաբերում է ինչպես եկեղեցու կազմակերպման կառուցվածքին, այնպես էլ արդարադատության իրականացման բնագավառներին:

Փաստորեն, կանոնական իրավունքը սովորույթի տրամաբանական շարունակությունն է և ստեղծվում է նրա հենքի վրա՝ դրանով իսկ ստանալով օրենքի ուժ և պարտադիր կարգով կիրառում հասարակական կյանքում: Այդ տեսակետից հետաքրքրություն են ներկայացնում 365 թ. Աշտիշատի, 444 թ. Շահապիվանի, 488 թ. Աղվենի, 555 թ. և 648 թ. Դվինի, 768 թ. Պարտավի և մի շարք այլ եկեղեցական ժողովների կանոնները: Ավելորդ չէ նշել, որ VIII դարում Պարտավ քաղաքում հայոց հայրապետների գլխավորությամբ տեղի են ունեցել եկեղե-

ցական 3 ժողով, որոնցից Բ ժողովում ընդունված կանոնները կարգավորել են նաև աշխարհիկ հարաբերությունները:

Հիմնական հետազոտություն

Որևէ կասկած լինել չի կարող, որ հայ հին իրավունքի գրավոր հնագույն ժողովածուի՝ Աղվենի աշխարհիկ-եկեղեցական ժողովում հաստատված Վաչագան Բարեպաշտի Կանոնական Սահմանադրության դրույթներն VI-VIII դարերում ճիշտ ու անշեղ կիրառվել են Հայոց Արևելից կողմանքում: Չնայած այդ մասին հայոց պատմագրության մեջ շատ քիչ տվյալներ կան, բայց եղածներն էլ վկայում են, որ արցախյան հողում ծնված և հայերեն լեզվով խոսող իրավական մտքի այդ խոշոր հուշարձանը երկար տարիներ ապահովել է երկրամասի հարաբերական խաղաղությունը: «Պատմություն Աղվանից աշխարհի» երկի հեղինակ Մովսես Կաղանկատվացին, նկարագրելով VI-VII դարերում Հայաղվանքում տեղի ունեցած իրադարձությունները, նշում է, որ Պարտավ քաղաքում նստող մեծ իշխանի պալատում «արդար դատաստանը և անկաշառ իրավունքը» շնորհում էին բոլորին: Անդրադառնալով եկեղեցական ժողովների կողմից ընդունված փաստաթղթերի հիմնավորվածությանը և հոգևոր հայրերի գրագրություններին, պատմիչը մի քանի անգամ օգտագործում է «ըստ կանոնական սահմանադրության», «կանոնական սահմանադրությամբ», «սահմանադրության կանոնները» եզրույթները¹: Դեռ ավելին, Աղվանից եպիսկոպոսների և իշխանների՝ Հայոց Եղիա կաթողիկոսին տված ուխտագրի տակ ստորագրողները (704 թ.) մի առանձին հպարտությամբ շեշտել են, որ «Արդ՝ նրանք, որոնք Աստծու երկյուղով մեր սահմանադրության կանոնները կկատարեն, սուրբ երրորդության ու Աստծու բոլոր ուղղափառ ծառաներից կօրհնվեն»: Իսկ Աղվանքի կաթողիկոս Տեր Սիմոնի (705-706 թթ.) կողմից հաստատված կանոնների այն դրույթները, որոնք վերաբերում են ժառանգության հարցերին, լրիվությամբ կրում են Վաչագան արքայի Կանոնական Սահմանադրության դրոշմը²:

Նախքան Պարտավի եկեղեցական Բ ժողովում ընդունված կանոններին անդրադառնալով՝ թուրքիկ ակնարկներ մի քաղաքի մասին, որը մի քանի հարյուրամյակ եղել է Արցախ-Ուտիքյան հայաշխարհի մայրաքաղաքը և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու Աղվանից թեմի կաթողիկոսական աթոռանիստ կենտրոնը:

Մեծ Հայքի տասներկուերորդ նահանգը՝ Ուտյաց աշխարհը, տարածված է եղել հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելյան լեռնային շրջաններում և Կուր գետի աջափնյա հարթավայրում՝ զբաղեցնելով Աղստև գետից մինչև Կուրի և Երասխի միախառնման վայրը՝ թիկունքում ունենալով Արցախամուր աշխարհը: Այդ նահանգի Ուտի-Առանձնակ գավառի ստորին մասում՝ Տրտու (Թարթառ) գետի ձախ ափին, տարածված է եղել Հայոց Աղվանքի, այն է՝ Արցախ և Ուտիք նահանգների Պարտավ (արաբերեն և թուրքերեն՝ Բարդա) հիմնավորց մայրաքաղաքը, որի ընդարձակ ավերակները գտնվում են Արցախի Հանրապետության հյուսիս-արևելյան սահմանների գծից դեպի արևելք մի քանի կիլոմետր հեռավորության վրա՝ ներկայիս Ադրբեջանի Հանրապետության Բարդայի շրջանի Բարդա վարչական շրջկենտրոնի մոտակայքում: Հայկական աղբյուրների համաձայն՝ Պարտավ քաղաքը հիմնադրվել է 461-462թթ.³ Հայոց Արևելից կողմանց Վաչե թագավորի կողմից՝ պարսից Պերոզ արքայի հանձնարարությամբ: Սկզբնական շրջանում քաղաքը կրում էր Պերոզապատ կամ Պերոզ Կավատ անունը: Կաղանկատվացին Պարտավն անվանում է «մայրաքաղաք», «մեծ քաղաք», «խոշոր քաղաք»,

¹ Մովսես Կաղանկատվացի, Պատմություն Աղվանից աշխարհի, Երևան, 1969, էջ 142, 228, 235, 262 (այսուհետև՝ Կաղանկատվացի):

² Կաղանկատվացի, էջ 65-67, 238-241:

«գերահռչակ քաղաք»³, իսկ պատմիչ Եղիշեն՝ «մեծ շահաստան»⁴:

Շուրջ չորս դար քաղաքը եղել է զուտ հայկական՝ իր հայ բնակչությամբ, հայ հայրապետներով, հայ իշխաններով և միայն VIII դարում՝ արաբների կողմից նվաճվելուց հետո, քաղաքում արմատավորվել է իսլամական տարրը: «Թագավորական ճանապարհների մասին» գրքում արաբ պատմիչ Ալ-Իսթահիրին նշում է, որ Պարտավի բնակիչները ծագումով հայեր են, և որ Պարտավից մինչև Դվին ճանապարհն անցնում է հայերի հողերով⁵: Արաբների տիրապետության օրոք Պարտավը ձեռք էր բերել վարչական կենտրոնի համբավ և Դվինից հետո համարվում էր Կովկասի 2-րդ մայրաքաղաքը:

Արցախում ծավալված ազգային ազատագրական շարժման առաջին շրջանում Պարտավը՝ հարակից տարածքով, դեռևս հայաբնակ էր, որի մասին վկայում է 1723 թ. Պետրոս Մեծին հասցեագրված Ներսես կաթողիկոսի նամակը, որից նկատելի է, որ Արցախի ամուր լեռներում տեղակայված մի քանի հազար զորք ունեցող սղնախներից (զորանոց) մեկի զորավարը Եսային է, «որ է Պարտավու երկրեն և երկրորդն Սարգիսն Չարապերթոս երկրեն, որ յառաջագոյն են ի ցեղաց իշխանացե... Իսկ Աղվանից կաթողիկոս Եսայի Հասան-Ջալալյանը, նկարագրելով հոների արշավանքը դեպի Ղարաբաղ, Չարաբերդի և Բարդայի երկրները համարում է «որպես մերոյս»⁶:

Պարտավ քաղաքի և նրա շրջակա գյուղերի հայ բնակչությունը տեղահանվեց Ղարաբաղյան շարժման տարիներին:

Հայ հեքիաթագրության լավագույն նմուշներից մեկի՝ մեծանուն գրող և մանկավարժ Ղազարոս Աղայանի «Անահիտ» հեքիաթի հիմնական դեպքերը տեղի են ունենում հենց Պարտավ քաղաքում: Ճիշտ է, հեքիաթը մնում է հեքիաթ, բայց փաստ է, որ ներկայիս Բարդա քաղաքի եզրամասում գտնվող հորդաբուխ աղբյուրն ազերի հարևաններն Անահիտ բուլաղ (Անահիտի աղբյուր) են անվանում: Պարտավ քաղաքն ունեցել է բազմաթիվ եկեղեցիներ, վանքեր և տաճարներ, որոնցից նշանավոր են եղել Սուրբ Գրիգոր եկեղեցին, Սուրբ Աստվածածին վանքը և Գեղազարդած տաճարը: Հին քաղաքից մնացած հետքերը տեսանելի են եղել նաև ոչ հեռու անցյալում: Քաղաքի կանգուն եկեղեցիներից մեկն ազերի-թուրքերը շատ հասարակ ձևով վերածել են մզկիթի՝ եկեղեցու գլխին կանգնեցնելով երկու մինարետ, որպեսզի տեսնողները չկարծեն թե այն հայի եկեղեցի է: Որքան էլ ջնջել են ներսի պատերի արձանագրությունները և սրբապատկերները, եկեղեցու դրսի պատերին հայերեն արձանագրություններ են հայտնաբերվել, իսկ մոտ 40 տարի առաջ հին քաղաքատեղիում կատարած պեղումների ընթացքում հայտնաբերված հայկական եկեղեցին ադրբեջանցիները ներկայացրել են որպես աղվանական⁷:

Աղվանից աշխարհի եկեղեցին միշտ էլ համարվել է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու մի թևը, իսկ Աղվանից կաթողիկոսությունը, որը հիմնվել է 551 թվականին՝ ներառելով արևելյան Անդրկովկասի բոլոր թեմերը, միշտ էլ գտնվել է հայոց եկեղեցու ծոցում, եղել է հայալեզու, հայադավան և հայաձեռն, ճանաչել է հայոց եկեղեցու գահերեցությունը և ի

³ Կաղանկարվացի, էջ 31, 140, 156, 166, 180, 206, 231, 235);

⁴ Եղիշե, Վարդանի և հայոց պատերազմի մասին, Երևան, 1982, էջ 155, 425 (այսուհետև՝ Եղիշե):

⁵ Караулов Н.А., Сведения арабских писателей о Кавказе, Армении и Азербайджане, Тифлис, 1901, стр. 33:

⁶ ԼՂՀ դատական իշխանություն, իրավական-տեղեկատվական-վերլուծական հանդես, N2(6), 2012 թ., քաղ. Ստեփանակերտ, էջ 57; Աղուանից կաթողիկոս Տ. Եսայի Հասան-Ջալալյանց, Պատմութիւն համառօտ Աղուանից երկրի, Ստեփանակերտ, 2007, էջ 59:

⁷ Մակար Բարխուդարյան, Արցախ, Ստեփանակերտ, 1995, էջ 19-21; Самвел Карапетян, Памятники армянской культуры в зоне Нагорного Карабаха, Ереван, 2000, стр. 215; Սլավա Սարգսյան, Անարիակ-Պարտավ-Բարդա, Ստեփանակերտ, 2009, էջ 4-19; Р.Геюшев, Христианство в Кавказской Албании, Баку, 1984, стр. 15, 88:

հոգևորս՝ ենթակա նրան:

Սասանյան Պարսկաստանի կործանումից հետո (642 թ.) արաբները նվաճեցին նաև Անդրկովկասի երկրները: Շատ ցեղեր, այդ թվում՝ Անդրկուրյան Աղվանքի բնիկ ցեղերը, կոլ գնացին իսլամի վարդապետությանը: Նորաթուխ կրոնի հաղթարշավը կանգնեցնելու նպատակով՝ Բյուզանդիան ևս քայլեր էր կատարում քաղկեդոնությունը Հայաղվանքում տարածելու համար: Նույն նպատակն էր հետապնդում նաև հարևան Վրաստանը: Պետականության բացակայության պայմաններում հայոց եկեղեցին հնարավորինս պայքարում էր օտար ազդեցությունների դեմ, իր հավատացյալների մեջ խրախուսում ազգայինը, հայ լուսավորչական հավատը ծառայեցնելով ազգի ազատության և հարատևության հրամայականին: Այդ նպատակով 704 թ. Պարտավ քաղաքում կայացավ Հայ-աղվանական Ա ժողովը, որտեղ Աղվանից եպիսկոպոսներն ու իշխանները Հայոց Եղիա կաթողիկոսին երդմնաթուղթ են տվել Հայոց և Աղվանից միաբանությանը և ուխտին հավատարիմ մնալու մասին: Սիոն Ա Բավոնեցին (767-775 թթ.), հայրապետական աթոռ բարձրանալուց հետո, ձեռնամուխ եղավ բարձիթող վիճակում գտնվող եկեղեցական կանոններն ի մի բերելուն: Դա պայմանավորված էր նաև նրանով, որ արաբական տիրապետության պատճառով Հայոց և Աղվանից եկեղեցիներում առաջացել էին ծիսական և կենցաղային հակասությունների մի շարք խնդիրներ: Նման հարցերում պարզություն մտցնելու նպատակով գումարված ժողովը տեղի ունեցավ ոչ թե հայոց կաթողիկոսի աթոռանիստում, այլ Հայոց Արևելից կողմանց հոգևոր այրերի նստավայրում՝ Պարտավում: Պատմագրության մեջ Պարտավի եկեղեցական Բ ժողովի գումարման հավանական տարեթիվ է համարվում 768 թվականը: Ժողովն ընդունել է 24 կանոն, որոնց հիմնական մասը վերաբերում է եկեղեցական կարգուկանոնին, եկեղեցականների իրավունքներին և պարտականություններին, հարկերը հավաքելուն, և հասույթները տնօրինելուն և նմանատիպ այլ խնդիրներին, իսկ Ժ (10), ԺԱ (11), ԺԳ (13) և ԺԶ (16) կանոնները՝ ամուսնաընտանեկան իրավունքի հարցերին:

Պարտավի Բ ժողովի կանոններն առայսօր աշխարհաբար թարգմանված կամ առանձին գրքույկով հրատարակված չեն: Դրանք գրաբար լեզվով մտցված են «Կանոնագիրք Հայոց»-ի աշխատության Ա հատորում՝ «Կանոնք Սիոնի Հայոց կաթողիկոսի Գլուխք ԻԳ» վերտառությամբ, իսկ գիտական հրատարակությունը՝ նույն աշխատության Բ հատորում⁸: Մինչև այդ Պարտավի ժողովի կանոնները Ներսես վրդ. Մելիք Թանգյանի⁹ և Արսեն վրդ. Ղլոճյանի¹⁰ աշխատություններում:

Պարտավի ժողովի կանոնները «Կանոնագիրք Հայոց»-ում դրված են Վաչագան արքայի Կանոնական Սահմանադրությունից առաջ, որը ժամանակագրորեն սխալ պետք է համարել:

Կանոնախմբի նախադրությունում Սիոն կաթողիկոսը հետևյալ կերպ է բացատրում, թե ինչ շարժառիթներով է ժողովը գումարվել Պարտավում, այլ ոչ թե Դվինում: «Ես, Սիոն, ողորմությամբ Աստուծո եպիսկոպոսապետ հայոց, հիշելով Մեծն Պողոսի խոսքը, թե տարին մի անգամ պիտի ժողովել և քննել մեր գործերը, ես էլ մտածեցի ժողով անել, հաստատել սուրբ հայրերի ավանդած օրինադրությունները, իսկ թերին միացնել միաբան ժողովով: Քանի որ բոլոր եպիսկոպոսները չկարողացան բռնակալ իշխանների խափանման պատճառով (խոսքն արաբական ոստիկանների մասին է - Վ. Հ.) գալ մեզ մոտ, ուստի ուղարկեցին իրենց համաձայնությունը, իսկ ովքեր կարողացան գալ, սրանք են» (նշվում է ներկայացած եպիսկոպոս-

⁸ «Կանոնագիրք Հայոց», հատոր Ա, Երևան, 1964, էջ 192-197; հատոր Բ, Երևան, 1971, էջ 3-18, 307-310:

⁹ Ներսես վարդ. Մելիք Թանգյան, Հայոց եկեղեցական իրավունքը, Ս. Էջմիածին, 2011:

¹⁰ Կանոնք Պարտավի ազգային ժողովի (Սիոնի կաթողիկոսի), աշխատասիրեց Արսեն վարդ. Ղլոճյան, Վաղարշապատ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1905:

ների, իշխանների և նախարարների անունները): Այնուհետև Սիոն կաթողիկոսը բացատրում է, որ բարբարոսների աչքից հեռու մնալու պատճառով ժողովը գումարվեց Պարտավում, ուր ժողովին մասնակից եղան Աղվանից կաթողիկոս Դավիթը և Աղվանից աշխարհի տերերը (թվարկվում են անունները):

Մենք հեռու ենք Պարտավի Բ ժողովի կանոնների մասին վերջնական խոսք ասելու մտադրությունից, ուստի սույն ուսումնասիրության սահմաններում կբավարարվենք միայն այն կանոնների քննարկմամբ, որոնք իրավական բնույթ են կրում՝ կարգավորելով ամուսնաընտանեկան հարաբերությունները: Իսկ դրանք, ինչպես նշեցինք, չորսն են՝ Ժ, ԺԱ, ԺԳ և ԺԶ կանոնները:

Ժ (10) կանոնը քահանաներին պարտավորեցնում է, որ երկրորդ անգամ ամուսնացողները (երկակի պսակ) չշեղվեն ապաշխարության կարգից և նման հանդեսներին ներկա գտնվելու դեպքում, քահանաները չափավոր լինեն խմիչքներ օգտագործելու հարցում, հակառակ դեպքում՝ կարգալույծ կարվեն: Այս կանոնի էությունը ճիշտ ըմբռնելու համար փորձենք պարզել, թե կանոնի մեջ բարձրացված հարցը նախկինում ինչպես է կարգավորվել և ինչ լուծումներ է ունեցել, քանի որ ամեն մի պատմական դարաշրջանում ամուսնաընտանեկան հարաբերությունները ենթարկվել են լուրջ փոփոխությունների և կրել են տվյալ դարաշրջանի իրավունքի բնորոշ գծերը:

Մինչև քրիստոնեության ընդունումը, հեթանոս հայերի մեջ ևս տարածված է եղել բազմակնությունը (հունարեն՝ պոլիգամիա), որի դեպքում տղամարդուն թույլատրվել է օրինավոր կնոջ կողքին նաև այլ կանայք պահելը: Վերջիններս համարվել են հարճեր և օրինավոր կնոջ աստիճան չեն ունեցել: Նրանցից ծագած սերունդը պատկանում էր օջախին, սակայն ընտանիքի անդամ չէր, և չէր կարող գույք ժառանգել: Բազմակնությունը շարունակվել է նաև քրիստոնեության ընդունումից հետո: Մեր պատմիչները բավարար տվյալներ են թողել ընտանեկան կենցաղի, մասնավորապես, ամուսնության ձևի, ամուսինների գույքային իրավունքների և ամուսնալուծության հարցերի վերաբերյալ: Փավստոս Բուզանդը, նկարագրելով հայոց աշխարհի կաթողիկոս Ներսեսի կատարած գործերը, նշում է, որ նա «խրատում էր, որ ամուսնության մեջ օրինավոր լինեն, որ ամուսնացածներն իրար չխաբեն, իրար դեմ դավ չսարքեն, հեռու մնան ազգակցական մերձավոր խառնակ ամուսնություններից, մանավանդ հարսների հետ մերձավոր ամուսնությունից և նրանց նմաններից»: Այլ է Բուզանդի վերաբերմունքն Արշակ 2-րդ թագավորի նկատմամբ, ով ոտնահարում էր կաթողիկոսի բարի գործերը և նորակառույց Արշակավան քաղաքը բնակեցնելու նպատակով թույլ էր տալիս, որ տղամարդիկ (կանայք) թողնեն իրենց ամուսիններին: «Շատ տղամարդիկ իրենց կանանց թողնում էին և ուրիշների կանանց առնելով այնտեղ էին ընկնում»: Այսքանով հանդերձ՝ Բուզանդը չի պարսավում Արշակին երկկնության (հունարեն բիգամիա) համար: Հայտնի է, որ Արշակն իրեն կին է առել սպանված եղբորորդու՝ Գնելի կնոջը՝ Փառանձեմին: Սակայն դա չէր խանգարում թագավորին Հունաց երկրից երկրորդ կին առնել, որի անունը Օլիմպիա էր: Արշակ 2-րդից հետո չէր մնում նրա որդին՝ Պապ թագավորը, որի օրոք «ամեն մարդ թագավորից (Պապից) հրաման ստացավ՝ համարձակորեն թողնել իրենց ամուսին կանանց. կար մարդ, ով տասը կին էր պահում և, առհասարակ, բոլորն անօրենության մեջ ընկան»¹¹:

Չնայած դանդաղ, բայց հին բարքերը տեղի էին տալիս նորին՝ ամուսնություններն իրականացնելով հարսանեկան արարողակարգով և եկեղեցական պսակի օրինությամբ, իսկ եկեղեցական պսակը հայ եկեղեցու յոթ խորհուրդներից է, որը Սուրբ հոգու շնորհին է բախշում

¹¹ Փավստոս Բուզանդ, Հայոց պատմություն, Երևան, 1987, էջ 121, 169, 193:

նորապսակներին: Եկեղեցական արարողությունն էլ կոչվում է պսակ, քանի որ արարողության ժամանակ փեսայի և հարսի գլխին թագ կամ պսակ է դրվում: Եկեղեցական պսակի կանոնները հետագայում շատ հաճախ փոխվել են՝ մեղմացվել կամ ընդհակառակը խստացվել են: Սակայն ընդհանուր առմամբ դրանք մինչ օրս էլ մնացել են նույնը: Երկրորդ պսակի առնչությամբ՝ Շահապիվանի ժողովը թույլ էր տալիս երկրորդ անգամ ամուսնանալ միայն երկու դեպքում՝ կնոջ պոռնկության և մարմնական արատ ունենալու պարագայում¹²:

Մինչև IX դարը երկապսակների ամուսնությունը եղել է կամ եկեղեցու օրհնությամբ կամ առանց դրա՝ քաղաքացիական կարգով: Իսկական պսակից զանազանելու համար այն կատարվում էր ուռի ծառի օրհնությամբ: Շահապիվանի Է կանոնն այդ կապակցությամբ նշում է, որ առևանգություն կատարողներն ապաշխարելուց և տուգանքներ վճարելուց հետո՝ պսակվելու համար ծնողների և աղջկա համաձայնությունը ստանալու դեպքում «պսակն օրհնեն իբր երկակի՝ ուռը խաչակնքեն և գլխին դնեն, իսկ եթե կույս են մնացել՝ օրինավոր պսակ անեն»¹³:

Դվինի Դ ժողովի (648 թ.) թիվ յոթ կանոնը երկակի պսակի նոր հիմք ավելացրեց՝ կապված յոթ տարի գերության մեջ գտնվելու կամ բնակության վայրն անհայտ լինելու հանգամանքով: Նման պայմաններում երկրորդ ամուսինն իրավունք ուներ ամուսնանալու միայն ապաշխարանք կրելով: Առանց հոգևոր իշխանության գիտության, յոթ տարուց շուտ ամուսնացողը պետք է բաժանվեր ամուսնուց, ենթարկվեր ծեծի և յոթ տարվա ապաշխարանքի, իսկ նախկին ամուսնու մոտ չգնալու դեպքում՝ կարող էր երկրորդ ամուսնու հետ նորից միանալ¹⁴:

Այսպիսով, վերլուծության ենթարկելով երկակի պսակի հարցում գործող նորմերը, կարող ենք ասել, որ Պարտավի Բ ժողովի Ժ կանոնով դրանք, փաստորեն, վերաշարադրվեցին նոր իմաստով և բովանդակությամբ: Նախ՝ ի տարբերություն նախկինում գործած կանոնների, որոնցում երկակի պսակի համար գործում էին տարբեր պատիժներ՝ ծեծ, տուգանք, հարկադիր աշխատանքներ և ապաշխարանք՝ իր տեսակներով և ստույգ ժամկետներով, ապա Պարտավի ժողովի Ժ կանոնի դեպքում այդ պատիժներից թողնվեց միայն ապաշխարանքը, այն էլ առանց ստույգ ժամկետը նշելու: Իսկ դա նշանակում է, որ ապաշխարանքի տևողությունը և տեսակը թողնվում էին պատիժ նշանակողի հայեցողությանը: Դեռ ավելին, նախկին կանոնների համեմատ Ժ կանոնն ավելի առաջ գնաց, թույլ տալով քահանաներին մասնակցելու երկրորդ անգամ ամուսնացողների ուրախությանը, այն պայմանով, որ խմիչքի հարցում զսպվածություն դրսևորեն: Հակառակ դեպքում Ժ կանոնը սպառնում էր կարգալույծ անելու պատժամիջոցով:

ԺԱ (11) կանոնը քահանաներին պատվիրում է քարոզելու, որպեսզի հայերը հեռու մնան հեթանոսների հետ կենակցելուց, կամ նրանց հետ ամուսնանալուց, քանի որ դա ամուսնություն չէ, այլ անօրեն և պիղծ խառնակություն: «Հեթանոսություն» եզրույթն առաջացել է հունարեն՝ էթնոս բառից: Հին հրեաները հեթանոս էին անվանում հրեական ծագում չունեցող մյուս բոլոր ժողովուրդներին: Այն բոլոր կրոնների հետևորդները, որոնց պաշտամունքի օբյեկտները կենդանիներն են, բնության երևույթները, երկնային լուսատուները, կրակը և այլն, կոչվում էին հեթանոսներ:

Մինչև քրիստոնեության ընդունումը, հայերը ևս հեթանոս են եղել: Նոր կրոնի տարածումը երկարատև և անողոք պայքարի ճանապարհ է եղել, որի գաղափարախոսության ուղղություններից մեկն էլ հեթանոսների հետ պսակադրության արգելքն է հանդիսացել: Քրիստոնե-

¹² Ռուբեն Ավագյան, Իրավական մտքի գանձարան, հատոր 1, Երևան 2001, էջ 124, 125 (այսուհետև՝ Գանձարան):

¹³ Գանձարան, էջ 126:

¹⁴ Ներսես վրդ. Մելիք Թանգյան, Հայոց եկեղեցական իրավունքը, Ս. Էջմիածին, 2011, էջ 324, 325 (այսուհետև՝ Մելիք-Թանգյան):

ության հաղթարշավի պայմաններում, հայոց եկեղեցին պսակադրության օրինականության պայմաններից մեկն էլ դավանակցությունն է համարել: Հեթանոսի հետ ամուսնանալու արգելքն առաջին անգամ արձանագրվեց Ներսես Մեծին վերագրվող կանոններում, որոնցում հեթանոսի հետ մտերմանալը կամ նրա հետ ամուսնանալը պատժելի արարքներ էին համարվում, որոնց համար սահմանված էին ծանր ապաշխարհանքներ: Բացի Ներսես Հայրապետին վերագրվող կանոններից՝ հայոց եկեղեցու կողմից մինչև Պարտավի ժողովի հրավիրումը, հեթանոսի հետ ամուսնանալն արգելելու մասին այլ նորմեր չեն սահմանվել:

Արաբական տիրապետության պայմաններում հայ քաղաքական վերնախավի մի մասը քշվել էր գերության, մի մասը՝ խաբեությամբ ողջակիզվել Նախիջևան և Խրամ քաղաքների եկեղեցիներում, իսկ որոշ նախարարներ և իշխաններ, պաշտոնների գայթակղությունից դրդված և ծանր հարկային քաղաքականությունից խուսափելու համար, խնամիական կապեր էին հաստատել արաբների և մյուս այլազգիների հետ: Կաղանկատվացին, խոսելով VII դարում տարածված այդ երևույթների մասին, նշում է, որ «Այն ժամանակ Աղվանքի ազգապիղծ գլխավորներն անօրինակ խառնակությամբ պղծվեցին...», «Սրանց անսանձ լրբությունը և ապօրինի ամուսնությունը երանելի հայրապետ Ուխտանեսը անեծքով արգելեց: Դրանք, դարձի չգալով, իրենց գործած չարիքների մեջ ամենքն էլ բնաջնջվելով՝ վերացան երկրից»¹⁵:

ԺԱ կանոնը հեթանոսի հետ ամուսնանալն ավելի չար և վատթարագույն հանցանք է համարել, քան շնությունը, իսկ վերջինս բնութագրվում է որպես ամուսիններից մեկի կամ մյուսի անհավատարմություն (դավաճանություն), այսինքն՝ ամուսնացած անձանց սեռական հարաբերությունը հակառակ սեռի այլ անձանց հետ: Հայոց եկեղեցին խիստ պատիժներ է սահմանել նման արարք կատարողների նկատմամբ¹⁶:

Շահապիվանի կանոններն ավելի են ստույգացրել պատժաչափերն ընտանեկան հավատարմությունը խախտողների՝ «շնացողների» նկատմամբ՝ ապաշխարանքից բացի նախատեսելով նաև ծեծ և տուգանք: Ակնհայտ է, որ **ԺԱ** կանոնը, հեթանոսի հետ ամուսնությունը շնությունից ավելի ծանր հանցանք համարելով, պատժատեսակի և պատժաչափի հարցերով պետք է ղեկավարվեր Շահապիվանի և Թադեոս առաքյալին վերագրվող կանոնների սանկցիաներով:

Մենք կարծում ենք, որ պետականության բացակայության պայմաններում հայոց եկեղեցին ազգային արժեքների պաշտպանության խնդիր էր դրել, ուստի Պարտավի ժողովի **ԺԱ** կանոնով սահմանված հեթանոսի հետ ամուսնության արգելքը, դավանականից բացի, նաև քաղաքական ենթատեքստ է ունեցել:

Առհասարակ, հայոց եկեղեցին և հայ ժողովուրդը դավանակցությանը՝ իբրև պսակադրության անհրաժեշտ պայմանի, հարազատ են մնացել: Պարսավելի արարք է համարվել նաև դավանափոխության պայմաններում քրիստոնեական մեկ այլ եկեղեցում կատարված պսակադրությունը:

ԺԳ կանոնը երրորդ անգամ ամուսնությունը (երրորդ պսակ) անվանում է խառնակություն, պղծագործ շնություն, անքավելի հանցանք: Եռամուսնության մեջ գտնվողներն ապաշխարությամբ իրենց մեղքերը ջնջելու համար, նախ, պետք է բաժանվեին միմյանցից և նոր արժանի լինեին ապաշխարությանը, իսկ այդպիսի ամուսնությունների պատճառ հանդիսացած քահանան պետք է կարգալույծ դառնար և նզովվեր: Կանոնի սանկցիան սահմանում է պատժի երեք տեսակ՝ ապաշխարանք, եկեղեցական կարգից զրկում և նզովք, կամ բանադրանք:

¹⁵ Կաղանկատվացի, էջ 166, 167:

¹⁶ Մելիք Թանգյան, էջ 324, 325:

Ապաշխարանքը՝ հոգևոր իշխանության կողմից զանցավորի գործած մեղքի համար եկեղեցում հավատացյալների հետ աղոթելու իրավունքից զրկելն է։ Նույնիսկ քրեորեն պատժելի արարք կատարողների նկատմամբ պատիժ նշանակելուց հետո՝ նրանք եկեղեցու կողմից ենթարկվել են ապաշխարանքի։ Ապաշխարանքը նշանակվել է ժամանակավոր՝ մեկից քսան տարի ժամկետով և ցմահ, որի դեպքում ապաշխարվողը մեղքը զղջալու դեպքում մահվան ժամին կարող էր հաղորդվել։

Եկեղեցական կարգից զրկելու դեպքում (կարգալույծ անել) նախկին հոգևոր աշխատողը հեռացվում էր հոգևոր իշխանությունից և դասվում աշխարականների շարքին։

Նզովքի կամ բանադրանքի էությունն այն է, որ մեղավորը հեռացվում է Հայ առաքելական եկեղեցուց և զրկվում է ամեն տեսակի ծիսակատարություն ստանալու իրավունքից։ Օրինակ, քահանան չի գնում նրա տունը, ընտանիքի անդամները չեն հաղորդվում, մեղքը չզղջալու դեպքում նզովքի ենթարկվածի դիակն անթաղ է մնում կամ ամփոփվում է հասարակական գերեզմանոցից հեռու։ Նզովքին իրավունք ունի նզովյալից մեղքը վերցնել¹⁷։

ԺԶ (16) կանոնը վերստին դատապարտելի երևույթ է համարում նախկինում արգելված մերձամուսնությունը և կանխարգելիչ կարգեր սահմանում։ Մերձամուսնության այլանդակ սովորույթը տակավին արգելված էր Համմուրաբիի օրենսգրքում և Մովսիսական օրենքներում։ Ըստ Մովսես մարգարեի Ղևտացոց գրքի՝ չէր թույլատրվում հարաբերություն ունենալ մերձավոր հարազատների՝ մոր, քրոջ, աղջկա, հորաքրոջ, մորաքրոջ, հարսի, թոռան և այլն հետ։ Մովսիսական օրենքներում մերձամուսնության արգելքն ազգակցական կապերով հասցված էր մինչև 4-րդ աստիճան, իսկ խնամիական կապերով՝ ներառյալ 2-րդ աստիճան¹⁸։

Գաղտնիք չէ, որ հեթանոս հայերին ևս բնորոշ է եղել մերձամուսնության սովորույթը։ Քրիստոնեության հաստատման պայմաններում Հայոց եկեղեցու կողմից անողոք պայքար էր մղվում այնպիսի խորթ երևույթների դեմ, ինչպիսիք են հարճությունը, բազմակնությունը, բազմամայրությունը, մերձավոր ազգականների և բարեկամների, խորթ մոր կամ հոր կնոջ, քրոջ, հորաքրոջ, մորաքրոջ, եղբոր և քրոջ, դստեր, երկու քույրերի, եղբոր այրիացած հարսի հետ ամուսնանալը և այլն։ Սակայն պայքարը դժվարանում էր նրանով, որ Արշակունյաց թագավորության կործանումից հետո Սասանյան Պարսկաստանն ամեն ինչ գործադրում էր հայերին նախկին կրոնին՝ մազդեականությանը (կրակապաշտություն) վերադարձնելու համար։ Այդ է մեզ հուշում պատմիչ Եղիշեն, որը «Վարդանի և Հայոց պատերազմի մասին» գրքում մեջբերում է հայերին ուղղված պարսից արքունիքի հրամանը՝ հավատափոխության մասին. «Պետք է կարճվի և արգելվի սուրբ ամուսնության օրենքը, որ ունեին նախնիներից սուրբ քրիստոնեության համաձայն, մեկ կնոջ փոխարեն թող շատ կանայք ունենան, որպեսզի հայ ազգն աճի, բազմանա։ Աղջիկներն ամուսնանան իրենց հայրերի հետ, և քույրերը՝ եղբայրների հետ, մայրերը չխորշեն իրենց որդիներից, այլ թողնեն իրենց պապերի անկողինը»¹⁹։

Պարսից արքունիքի հրամանը ցույց է տալիս, որ V դարի կեսերին Հայաստանում և Հայաղվանքում հաղթանակել էր միակնության գաղափարը, իսկ միակնությունը (հունարեն՝ մոնոգամիա) ամուսնության և ընտանիքի պատմական ձև է, որի դեպքում հակադիր սեռերի երկու ներկայացուցիչներ գտնվում են ամուսնական միության մեջ։ Միևնույն ժամանակ, մերձամուսնությունը դեռևս շարունակվում էր, չնայած այն արգելված էր ինչպես Աշտիշատի և Շահապիվանի ժողովների կանոններով, այնպես էլ Վաչագան արքայի Կանոնական Սահմա-

¹⁷ Մելիք Թանգյան, էջ 763, 764։

¹⁸ Աստուածաշունչ, Մատեան հին և նոր Կտակարանների, Stuttgart, 1989, էջ 141-145։

¹⁹ Եղիշե, էջ 105։

նադրությամբ: Եթե Աշտիշատի ժողովի կանոնները մերձամուսնության աստիճանների տարբերակում չէին սահմանում, Շահապիվանինը արգելում էր մինչև 4-րդ պորտի ամուսնությունը, իսկ Վաչագանի Կանոնական Սահմանադրությամբ՝ մինչև 3-րդ պորտը, ապա Պարտավի ժողովի ԺԶ կանոնը նորից վերադարձավ Շահապիվանի ժողովի կանոններին: Կանոնը միևնույն ժամանակ հատուկ շեշտում է, որ մերձամուսնության արգելքը խախտվել է «մանավանդ ազատների (ազնվականների) համար»:

Մերձամուսնությունը Կաղանկատվացին անվանում է «պոռնկություն», ի վերուստ տրված պատիժ, որի կապակցությամբ օրինակ է բերում իշխան Վարազդյի ամուսնությունն իր թոռնակից Վարդանուհու հետ²⁰: Մերձամուսնության տեսակներից մեկն էլ եղբոր այրու հետ ամուսնությունն է, որի վերապրուկները չեն վերացել նաև մեր օրերում: Գիտության մեջ դա կոչվում է լևիրատ (տեգրամուսնություն): Լևիրատի սովորության համաձայն՝ այրի մնացած կինը պարտավոր էր ամուսնանալ միայն մեռած ամուսնու այս կամ այն հարազատներից մեկի հետ: Դա բացատրվում էր նրանով, որ ընտանիք բերված կինը համարվում էր այդ ընտանիքի սեփականությունը: Նա ոչ մի դեպքում տնից հեռանալու իրավունք չուներ և պարտավոր էր, թեկուզ և իր կամքին հակառակ, կենակցել տան որևէ այլ տղամարդու հետ: Եթե լևիրատը երբևէ թույլատրելի է եղել, դարեր հետո դիտվեց որպես հանցավոր արարք, չնայած իսպառ չվերացվեց: Երբ մահացավ մեծանուն կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարովի եղբայրը, նա ցանկացավ ամուսնանալ եղբոր կնոջ հետ, սակայն հայոց եկեղեցին մերժեց պսակի կատարումը եղբոր այրու հետ՝ պսակի չհասության պատճառով: Առկա էր պսակի կանոններով սահմանված խնամիական կապի արգելքը:

Մերձամուսնությունը համարվում է արյունապղծություն և կենսաբանական առումով բերում է սերնդի սպառման: Ցանկացած երկրի հիմնական բնութագրիչներից մեկն էլ ժողովրդագրությունն է: Հաշվի առնելով, որ մերձամուսնության պատճառով շատ սերունդներ են անհետ վերացել, հանգչել, ուստի աշխարհի ժողովրդավարական երկրները և ժամանակակից գիտությունը բացասաբար են վերաբերվում հարազատների միջև ամուսնությանը: Ներկայում ժառանգական հիվանդությունների թիվն անցնում է 300-ից: Ամուսնացող զույգերը նույն արյունն ունենալու դեպքում մեծացնում են ոչ լիարժեք սերունդ տալու հավանականությունը և դրանով իսկ անտեսում հասարակության մեջ ձևավորված բարոյաէթիկական նորմերը:

Եզրակացություն

ա) Արաբական տիրապետության պայմաններում (650-910 թթ.) իսլամի գաղափարախոսությունը ամբողջությամբ կլանեց Կուր գետի ձախափնյա ցեղերին և ժողովուրդներին, իսկ աջափնյա բնակիչները, որոնք հիմնականում հայեր էին, բոլոր միջոցներով պայքարեցին իրենց ինքնությունը պահպանելու համար: Դաժան պայմաններում պայքարը տարվում էր երեք ուղղությամբ՝ խազարական ցեղերի հեթանոսության, բյուզանդական քաղկեդոնության և արաբական մահմեդականության դեմ: Առավել մեծ վտանգը գալիս էր արաբների կողմից, քանի որ նրանք իրենց նվաճած երկրներում մահմեդական գաղութներ էին ստեղծում:

բ) Պարտավի Բ ժողովի կանոնախումբը միջնադարյան Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմությունն ուսումնասիրողների համար խոշոր պատմագիտական նշանակություն ունեցող փաստաթուղթ է հանդիսանում: Չխորանալով պատմության մեջ՝ կարող ենք միայն ասել, որ արաբական տիրապետության պայմաններում նախկին աշխարհագրական, ընդ-

²⁰ Կաղանկատվացի, էջ 244, 245:

հանրական «Աղվանք» տեղանվան տակ (արաբների մոտ՝ «Առան») հիմնականում նկատի էր առնվում Արցախ և Ուտիք նահանգների բռնած տարածքը, իսկ «Աղվանից» անունը կրող եկեղեցին ընդամենը հայոց եկեղեցու մի ճյուղն էր՝ ինքնավարության սկզբունքով գտնվելով նրա ծոցում: Այդ առումով կանոններն ընդունված էին ի կիրառություն և հայոց, և աղվանական եկեղեցիների համար:

գ) Որպես կանոնական իրավունքի աղբյուր՝ Հայոց եկեղեցիների համար Պարտավի Բ ժողովը սահմանեց առաջին պաշտոնական կանոնը: Եվ եթե Հին և Նոր Կտակարանների կանոնական գրքերի ցանկերը հանդիպում ենք տարբեր հեղինակների մոտ, ապա Բ ժողովի վերջին՝ 24-րդ կանոնը (հոդվածը) հիշատակում է Հին Կտակարանի 37 գիրք՝ իբրև կանոնական, իսկ Նոր Կտակարանի գրքերը չեն հիշատակվում: Ուշագրավ է, որ քրիստոնյա մյուս եկեղեցիները Հին և Նոր կտակարանների պաշտոնական կանոններ սահմանեցին IX դարում:

դ) Արաբական տիրապետության շրջանում Հայոց աշխարհի և Հայաղվանքի քաղաքացիական իրավունքի, առավելապես ամուսնաընտանեկան հարաբերությունների դատաիրավական լծակը գտնվում էր եկեղեցու ձեռքին: Այդ իմաստով Պարտավի Բ ժողովի կանոնախումբը հին հայ իրավունքի խոշոր գրավոր հուշարձան է հանդիսանում, որի աղբյուրներն են համարվել Հին Կտակարանի կանոնական գրքերը, Աշտիշատի, Շահապիվանի, Դվինի եկեղեցական ժողովների կանոնները և Վաչագան արքայի Կանոնական Սահմանադրությունը, որոնք քաղաքական նոր իրադրության պայմաններում թարմացվել, վերասրբագրվել և նորովի մեկնաբանվել են:

ե) Թեկուզ հայ իշխանական տների մի մասը բնաջնջվել էր արաբների կողմից, բայց երկրի ազատության և անկախության գաղափարը դեռ չէր խամրել հայ քաղաքական վերնախավի մեջ: Հենց միայն այն հանգամանքը, որ, բացի հոգևոր այրերից, Պարտավի ժողովին մասնակցել են նաև Հայաստանի նախարարական խոշոր տների ներկայացուցիչներ՝ Բագրատունյաց, Արծրունյաց, Սյունյաց և այլ պատվական ազատներ, մենք դա պատահականություն չենք համարում, այլ գտնում ենք, որ երկրի հոգևոր և աշխարհիկ այրերը համաձայնեցված քայլեր են կատարել հայոց լեզուն և մշակույթը պահպանելու, երկրի ժողովրդագրական անվտանգության առաջ ծառացած խնդիրները գոնե կանոնական իրավունքի նորմերի միջոցով դիմագրավելու համար: Միայն Բագրատունյաց տոհմից Սահակ և Սմբատ Բագրատունիների մասնակցությունը վկայում է, որ իրենց նպատակներին հասնելու համար նրանք որքան կարևոր նշանակություն էին տալիս Արցախ-Ուտիքյան հայաշխարհին:

զ) Կանոններն արտահայտել են հայ ժողովրդի բոլոր խավերի կամքը, որովհետև մի շարք նորմեր ուղղված են եղել ժողովրդի բարեկեցության բարձրացմանը: Այսպես, Ա կանոնն ազդարարում է, որ եկեղեցու այրերը ժողովրդի ցավերը և հոգևոր պիտույքները չհոգալու պատճառով պետք է կարգալույծ լինեն, իսկ մեկ այլ կանոն պարտավորեցնում է եպիսկոպոսներին՝ վերանորոգել անկելանոցները և հոգ տանել կարոտյալներին ու մուրացկաններին խնամելու համար: Անտարակույս, առաջին մարդկանց կարգավիճակով Հայաստանի և Արցախի հոգևոր այրերի և աշխարհիկ տերերի մասնակցությունը ժողովին, վկայում է, որ պետական անկախությունը ձեռք է բերվում միայն ու միայն ազգային միասնությամբ և հավաքական ուժով, մի գաղափար, որն իրեն երկար սպասեցնել չտվեց: Սխալված չենք լինի, եթե նշենք, որ կանոնները դուրս են գալիս եկեղեցական փաստաթղթի շրջանակներից՝ ներկայանալով որպես խոշոր աշխարհիկ-եկեղեցական ու իրավական վավերագրեր հայ ժողովրդի միջնադարյան պետականությունը և իրավունքը լուսաբանելու համար:

Ամփոփագիր: Սույն ուսումնասիրության նպատակն է ցույց տալ, որ Վաղ միջնադարում հայ իրավունքի օրինաստեղծման բնագավառում կարևոր դեր են խաղացել Հայոց եկեղեցական ժողովներում ընդունված կանոնները, որոնց մեջ իր ուրույն տեղն ունի Պարտավի եկեղեցական ժողովում ընդունված փաստաթուղթը, որը մի նոր աստիճանի հասցրեց հայոց իրավական մշակույթն իր բոլոր բաղադրատարրերով: Այդ առումով հիմնավորել ենք, որ Վաղ միջնադարում Հայոց Արևելից կողմանց (Մեծ Հայքի Ուտիք և Արցախ նահանգները) մայրաքաղաք Պարտավում, արաբական տիրապետության պայմաններում ընդունված եկեղեցական փաստաթղթերը կարգավորիչ դեր են խաղացել հայ ժողովրդի հոգևոր և աշխարհիկ հարաբերությունների զարգացման բնագավառում: Ինչպես Կանոնների նախաբանը, այնպես էլ Կանոններն արժեքավոր վավերաթուղթ են և կարևոր աղբյուր են հանդիսանում հայոց եկեղեցական իրավունքի պատմության ուսումնասիրման համար:

Հայոց Արևելից կողմանքում ստեղծված իրավական մտքի հուշարձանները դիտարկվել են հայ իրավունքի ձևավորման և զարգացման հիմնախնդիրների տիրույթում, որոնցից Պարտավի Կանոնախմբի ամուսնադրանքային իրավունքին վերաբերվող նորմերն առաջին հերթին նպատակ են հետապնդել պետականության բացակայության պայմաններում պահպանել հայ էթնոսը, հայ ժողովրդի դիմագիծը կամ հայ ինքնության որակը, որի հիմքերի հիմքը հայ ավանդական ընտանիքն է հանդիսանում:

Annotation. This study aims to demonstrate that, in the Early Middle Ages, the rules adopted at Armenian Church Assemblies played a significant role in the development of Armenian law. Among these, the document adopted at the Partav Church Assembly occupies a special place, elevating Armenian legal culture and all its components to a new level. In this regard, it is substantiated that church documents adopted in the Early Middle Ages in the capital of Partav in the Armenian Eastern Territory (the provinces of Utik and Artsakh in Greater Armenia) under Arab rule played a regulating role in the development of spiritual and secular relations among the Armenian people. Both the preamble to the Canons and the Canons are invaluable and essential documents for the study of the history of medieval Armenian law.

The monuments of legal thought created in the Armenian Eastern Region were considered in the context of the problems of the formation and development of Armenian law, of which the norms concerning marriage and family law had the goal of preserving the Armenian ethnicity, the appearance and identity of the Armenian people, the foundation of the traditional Armenian family.

Аннотация. Цель данного исследования – показать, что в Раннем Средневековье важную роль в сфере законотворчества армянского права сыграли правила, принятые на Армянских церковных собраниях. Среди них особое место занимает документ, принятый на Партавском церковном собрании, который поднял армянскую правовую культуру со всеми ее компонентами на новый уровень. В связи с этим обосновали, что церковные документы, принятые в Раннем Средневековье в столице Партав Армянского Восточного края (провинций Великой Армении Утик и Арцах) в условиях арабского владычества, сыграли регулирующую роль в сфере развития духовных и светских отношений армянского народа. Как предусловие Канонов, так и Каноны являются ценнейшими и важнейшими документами для изучения истории армянского средневекового права.

Созданные в Армянском Восточном крае памятники правовой мысли, рассматривались в контексте проблем формирования и развития армянского права, из которых нормы, касающиеся брачно-семейного права, имели цель сохранить армянский этнос, облик и самобытность армянского народа, основу основ традиционной армянской семьи.

Բանալի բառեր - Միջնադար, Պարտավ, Շահապիվան, Մեծ Հայք, Արցախ, Ուտիք, Աղվանք, Հայոց Արևելից կողմանք, Արաբական խալիֆայթ, Բագրատունյաց թագավորություն:

Keywords: Middle Ages, Partav, Shahapivan, Greater Armenia, Artsakh, Utik, Albania, Armenian Eastern

Region, Arab Caliphate, Bagratid Kingdom.

Ключевые слова: *Средневековье, Партав, Шааппиван, Великая Армения, Арцах, Утик, Албания, Армянский Восточный край, Арабский халифат, царство Багратидов.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Աղուանից կաթողիկոս Տ. Եսայի Հասան-Ջալալեանց, Պատմություն համառոտ Աղուանից երկրի, «Դիզակ պյուս» հրատ., Ստեփանակերտ, 2007:
2. Աստուածաշունչ, Մատեն հին և նոր Կտակարանների, Stuttgart, 1989:
3. Ավագյան Ռուբեն, Իրավական մտքի գանձարան, «ՄՆԻԻ ԵՄ XXI դար» հրատ., հատոր 1, Երևան, 2001:
4. Եղիշե, Վարդանի և հայոց պատերազմի մասին, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 1982:
5. ԼՂՀ դատական իշխանություն, իրավական-տեղեկատվական-վերլուծական հանդես, «Դիզակ պյուս» հրատ., N2(6), Ստեփանակերտ, 2012 թ.:
6. «Կանոնագիրք Հայոց», /աշխատասիրությամբ՝ Վ. Հակոբյանի/, հատոր Ա, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երևան, 1964:
7. «Կանոնագիրք Հայոց», /աշխատասիրությամբ՝ Վ. Հակոբյանի/, հատոր Բ, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1971:
8. Կանոնք Պարտավի ազգային ժողովի (Սիովն կաթողիկոսի), աշխատասիրեց Արսեն վարդ. Ղևոնդեան, Վաղարշապատ, Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի, 1905,)
9. Մակար Բարխուդարյան, Արցախ, «Դիզակ պյուս» հրատ., Ստեփանակերտ, 1995:
10. Մովսես Կաղանկատվացի, Պատմություն Աղվանից աշխարհի, «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1969:
11. Ներսես վրդ. Մելիք Թանգյան, Հայոց եկեղեցական իրավունքը, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատ., Ս. Էջմիածին, 2011:
12. Սլավա Սարգսյան, Անարիակ-Պարտավ-Բարդա, «Դիզակ պյուս» հրատ., Ստեփանակերտ, 2009:
13. Փավստոս Բուզանդ, Հայոց պատմություն, /թարգմանությունը և ծանոթագրությունները՝ Ստ. Մալխասյանի/, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 1987:
14. Геюшев Р., Христианство в Кавказской Албании, изд. «Элм», Баку, 1984:
15. Караулов Н.А., Сведения арабских писателей о Кавказе, Армении и Азербайджане, Тифлис, 1901:
16. Карапетян Самвел, Памятники армянской культуры в зоне Нагорного Карабаха, изд. «Гитутюн» НАН РА, Ереван, 2000:

Հովսեփյան Վ. - Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլիասցե՝ vladimirhovsepyan1953@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.10.2025 թ., տրվել է գրախոսության 19.10.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Լ. Ղազանջյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-15>

ԱՐԱՐԱՏ ԲԱՅԱՆԴՐԻԱՆ
«ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ,
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ»

ARARAT BAYANDURYAN
*PhD student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Member of the Chamber of Advocates of the RA*

ԱՐԱՐԱՏ ԲԱՅԱՆԴՐԻԱՆ
*Аспирант Института философии, социологии и права
Национальной академии наук Республики Армения,
Член палаты адвокатов РА*

«ՎԵԹԹԻՆԳԸ» ՈՐՊԵՍ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՐԾԻՔԱԿԱԶՄ

“VETTING” AS A TOOL OF TRANSITIONAL JUSTICE

«ВЕТТИНГ» КАК ИНСТРУМЕНТ ПЕРЕХОДНОГО ПРАВОСУДИЯ

Ներածություն

Ներկայում դատական իշխանությունն օբյեկտիվորեն կանգնած է լուրջ ու արմատական վերափոխումների առջև: Դատական իշխանության հանրային բացասական ընկալումները և վստահության ցածր մակարդակը պահանջում են համարժեք և համալիր միջոցառումների իրականացում, որոնցից մեկը դատական իշխանության մարմիններում իրականացվելիք անձանց խոցելիության ստուգման (վեթթինգի) ներդրումն է:

Վեթթինգ (անգլ.՝ Vetting), (պետական և քաղաքական գործիչների զտում) գործընթաց է, որի ընթացքում իրականացվում են միջոցառումներ՝ պարզելու, թե արդյոք պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձինք, ովքեր մեղադրվում են մարդու իրավունքների խախտումների, կոռուպցիայի և այլ հանցագործությունների մեջ, իրենց գործունեությունն իրականացնելիս չարաշահել են իրենց պաշտոնական դիրքը, թե ոչ: Անվտանգության ոլորտում այն հակված է լինել շատ ավելին խիստ և ծավալուն: Ինչո՞ւ է անհրաժեշտ: Այն անհրաժեշտ է, որպեսզի պետական պաշտոնից բացառեն այն անձանց, որոնք սպառնալիք են ներկայացնում պետու-

թյան համար¹:

Վերթինգի նպատակն է ապահովել դատական իշխանության անկախությունը, արդյունավետությունը և ժողովրդավարական հասարակությանը հարիր դերակատարումը, վերականգնել քաղաքացիների վստահությունը դատական իշխանության հանդեպ:

Հիմնական հետազոտություն

ՀՀ դատական իշխանության համակարգում վերինգի (ստուգման) ենթակա անձինք են՝ Սահմանադրական դատարանի անդամները, Վճռաբեկ դատարանի, Վերաքննիչ դատարանների, Սնանակության դատարանի, Վարչական դատարանի, Առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության դատարանների և Հակակոռուպցիոն դատարանի դատավորները:

Վերթինգի շրջանակները չեն ներառում դատավորների կամ այլ պետական ծառայողների ձեռնահասության, մասնագիտական գիտելիքների և ձգտությունների ստուգումը:

Վերթինգն օգտագործվում է նաև անցումային շրջանի արդարադատության ժամանակ²: Երբ երկրները, զինված հակամարտության կամ ավտորիտար իշխանության ժամանակաշրջանից հետո, անցումային գործընթացում են, հարկավոր է լինում որոշել, թե ինչպես վարվել պետական պաշտոնյաների հետ, որոնք մարդու իրավունքների խախտումներ են կատարել: Պետք է նաև ուսումնասիրվեն և վերանայվեն այնպիսի ինստիտուցիոնալ կառույցներ, որոնք թույլ են տվել նմանօրինակ չարաշահումները: Վերթինգը ֆիզիկական անձանց ամբողջականության գնահատման գործընթացների շարք է (օրինակ, նրանց նվիրվածությունը մարդու իրավունքների համապատասխան չափանիշներին), որ որոշվի նրանց նպատակահարմարությունը հանրային աշխատանքների համար: Ժողովրդավարության և խաղաղության անցնող երկրները հաճախ օգտագործում են նման գործընթացները, որ չարաշահող կամ անգործունակ պետական պաշտոնյաները հեռացվեն քաղաքացիական ծառայությունից³:

«Վերթինգ նշանակում է պարզել տվյալ անձի՝ քաղաքացիական ծառայությունում իր պաշտոնին համապատասխանության աստիճանը, սակայն շեշտը դրվում է ոչ թե նրա բժշկական կամ մասնագիտական համապատասխանության, այլ բարոյական նկարագրի վրա: Անգլերենով դա ասվում է integrity, հայերեն թարգմանված՝ ազնվություն, անաչառություն, իսկ ավելի լայն իմաստով՝ բարոյական նկարագիր, բարոյական սկզբունքների ամրություն և խոսքի ու գործի համապատասխանություն: Եվ այդ բարոյական սկզբունքները պետք է համապատասխան լինեն միջազգային ստանդարտներին և ազգային օրենսդրությանը⁴»:

2019 թվականի մայիսի 20-ին Հայաստանի Հանրապետության գործող իշխանությունը առաջ է քաշել ՀՀ-ում դատական համակարգը վիրահատական միջամտություն իրականացնելու դոգման, որի իրականացման համար որպես մարտավարություն է ընտրվել այսպես կոչ-

¹ «Vetting» (http://www.etymonline.com/index.php?allowedJn_frame=0&search=v&searchmod e=none): Online Etymology Dictionary: Վերցված է 2021-11-07. «Vetting» (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/vetting>): Merriam-Webster: Վերցված է 2021-11-07: Lapidus Juliet «Vetting Vet The origins of vet, verb tr» (<http://www.slate.com/id/2199254/>): «Richardson Defense Raises Questions» (<http://www.politico.com/news/stories/0307/3054.html>): Politico.com, Վերցված է 2021.11.07:

² Տես International Center for Transitional Justice (ICTJ); Pablo de Greif and Alexander Mayer-Rieckh (2007): «Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional Societies» (<http://www.ictj.org/publication/justice-prevention-vetting-public-employees-transitional-societies>):

³ Տես «The International Center for Transitional Justice (ICTJ) on Vetting» (<http://www.ictj.org/our-work/research/vetting>): ICTJ: Վերցված է 2012-06-17:

⁴ «Ինչ է Վերթինգը. դրա կիրառման դեպքում պետք է բացառել խտրականության սկզբունքը» (https://elearning.asia-ajar.org/topic/vetting-and-lustration/?utm_source): Ինչ է Վերթինգը. դրա կիրառման դեպքում պետք է բացառել խտրականության սկզբունքը: 2019-05-20: Վերցված 121 Մայիս 2019:

ված «վերթինգը»: Այսինքն՝ հանրությունը պետք է ամբողջական տեղեկատվություն ունենա դատավորի ունեցած քաղաքական կապերի ու ծագումնաբանության, գույքային վիճակի, դատավորի կարգավիճակում և նախորդ շրջանում ծավալած գործունեության, անհատական և պրոֆեսիոնալ հատկանիշների մասին⁵:

Հաշվի առնելով Հայաստանում 2018 թվականի թավշյա հեղափոխության հանրային կարևորագույն պահանջներից արդարադատության բարեփոխում և արդյունավետ համակարգ ունենալու մարտահրավերը, ինչպես նաև վերջին շրջանում, կապված ՀՀ արդարադատության նախարարության և վարչապետի դիրքորոշումների հետ՝ դատավորների նախատեսված վերթինգի շուրջ, համարելով, որ այն ամենը, ինչ նախատեսել է արդարադատության նախարարությունը, մեծ ցանկության դեպքում անգամ անհնար է անվանել արդյունավետ և մեր երկրի կարիքները սպասարկող վերթինգ, նպատակահարմար ենք համարում ստորև ներկայացնել մեր հավաքական դիրքորոշումը ու մոտեցումները Հայաստանի Հանրապետությանը անհետաձգելիորեն անհրաժեշտ, արդյունավետ և իրական վերթինգի մասին: Այս փաստաթուղթը մշակել են ոլորտային անկախ մասնագետներ, հաշվի առնելով ինչպես մեր երկրի կարիքները, այնպես էլ մի քանի երկրների փորձը, որոնք անցումային արդարադատության մեխանիզմներ են գործարկել:

Վերթինգի վերաբերյալ բազմաթիվ հրապարակումների, տարբեր պետություններում կիրառված մոդելների գնահատման համադիր վերլուծությունից կարելի է դուրս բերել մի շարք թեզեր, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել Հայաստանի համատեքստում դատավորների վերթինգի արդյունավետ իրականացման համար: Այսպես՝

- Վերթինգը՝ որպես առանձին վերցրած գործիք, որևէ երկրում չի նպաստում դատական իշխանության առողջացմանը: Այն միանշանակ պետք է համադրվի համ նախորդի արդարադատության համակարգային բարեփոխումներին (նոր կադրերի պատրաստում, օրենսդրական խնդիրների վերհանում և լուծում, կառուցվածքային փոփոխություններ, արդյունավետության բարձրացում, արդարադատության այլ մարմինների բարեփոխումներ),

- Անկախ նրանից, թե արդարադատության ռեֆորմն ինչ երկարաժամկետ լուծումներ է առաջարկում դատավորների բարեվարքության բարձրացման ուղղությամբ, միևնույն է համընդհանուր վերթինգը մեկանգամյա կիրառման միջամտության գործիք է, որն անհրաժեշտ է զտելու համար առավել անբարեփոխ դատավորներին, որոնց հնարավոր չէ անձնավորել այլ պայմաններում՝ հաշվի առնելով որտեղ դատական իշխանության բռնազավթված լինելը պետության անունից հանդես եկող առանձին մարդկանց և նրանց խմբերի կողմից: Այլ կերպ ասած՝ սա *ad hoc* գործընթաց է, որն արդարացվել և համարժեք է գնահատվել ՄԱԿ-ի, ԵՄ, ԵԽ կողմից այն պետություններում, որտեղ դատական իշխանությունը երկար ժամանակ զավթված է եղել գործադիր կողմից (տես՝ օրինակները ստորև),

- Անաչառ վերթինգը պետք է իրականացնի անկախ, տարբեր շերտերից ներկայացվածություն ունեցող մարմին(ներ)ը հստակ չափանիշների հիման վրա, որոնք ներառում են ոչ միայն գույքային դրությունն ու մասնագիտական կարողությունների գնահատումը, այլև հնարավոր ներգրավվածությունը հանցավոր խմբերում, ճնշման ներքո որոշումներ կայացնելուն և այլն: Այնուամենայնիվ, վերթինգի գործընթացը կարող է կուսակցական կամ քաղաքական չարաշահումների առիթ դառնալ, եթե դատավորների պաշտոնից հեռացումը պայմանավորվի խմբային կամ քաղաքական պատկանելությամբ՝ վերածելով վերթինգը քաղաքական

⁵ «Վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի ելույթը դատաիրավական համակարգի վերաբերյալ» (<http://www.prememinister.am/hy/statements-and-messages/item/2019/05/20-Nikol-Pashinyan-Speech/>): ՀՀ վարչապետի ելույթները և ուղերձները: Primeminister: 20.05.2019: Վերցված է 21 մայիս 2019:

զտման գործընթացի: Նման ընթացակարգերը մարդու իրավունքների և իրավունքի գերակայության ամրապնդման փոխարեն հանգեցնում են բարեփոխումների նպատակի տապալման: Բոլոր սկզբունքների (խիստ չափանիշներ, անաչառ ստուգում, ընթացակարգային կանոններ, արդյունավետ բողոքարկում) խիստ պահպանման պարագայում իրատեսական չէ, որ վեթինգի արդյունքում համակարգից հեռացվեն բարեխիղճ և արդյունավետ աշխատող դատավորները, ինչը հաճախ նշվում է որպես հակափաստարկ ընդհանուր վեթինգին:

- Պետությունը պետք է ապահովի նախնական վեթինգի արդյունքների բողոքարկման անկախ, անաչառ ատյան, որին կկարողանան դիմել վեթինգի արդյունքում համակարգից հեռացված դատավորները,

- Համընդհանուր, *ad hoc* և առանց ժամկետային սահմանափակումների վեթինգ իրականացնելու համար բազմաթիվ երկրներ ընդունել են սահմանադրական փոփոխություններ, որոնց անցումային դրույթներով սահմանվել են դրա նպատակը, գործիքը, ժամկետները: Այդ դրույթներից բխում է սահմանադրական կամ այլ օրենքների ընդունում խորհրդարանի կողմից, որի հիման վրա իրականացվում է վեթինգը:

- Այն պնդումը, որ համընդհանուր վեթինգը կարող է բերել դատական իշխանության կոլապսի, խիստ չափազանցված է և հիմնվում է այլ պետությունների բացասական փորձի վրա: Կարելի է պնդել, որ ժամանակի և գործողությունների առումով խելացի պլանավորված և փուլային իրականացվող վեթինգը լավագույն լուծումն է, որին զուգահեռ դատավորների թափուր տեղերը պետք է զբաղեցնեն նոր վերապատրաստված դատավորների թեկնածուները: Վերջիններիս կրթումը, պատրաստումը և համակարգ գործուղումը պետք է կատարվի ռեֆորմի առաջին փուլից:

- Միջազգային փորձը հուշում է նաև, որ համընդհանուր վեթինգ իրականացնելու հարցում իշխանության հապաղումն էապես նվազեցնում է դրա արդյունավետությունը, որովհետև ժամանակի ընթացքում թուլանում է վեթինգ իրականացնելու քաղաքական կամքը, «վատ» դատավորները հարմարվում են նոր միջավայրում աշխատելուն, սակայն նրանց բարեվարքությունը խիստ կասկածելի է հատկապես կարևոր կոռուպցիոն և մարդու իրավունքների խախտումների վերաբերյալ գործեր քննելիս, նվազում է հանրության աջակցությունը դատավորների վեթինգին, և որպես հետևանք հանգեցնում է հանրության մոտ դատաիրավական բարեփոխումներից ընդհանուր հիասթափության:

Համընդհանուր վեթինգի չափանիշները, իրականացման փուլերն ու իրականացնող մարմնի կազմն ու լիազորությունները պետք է նախատեսվեն սահմանադրական փոփոխություններով: Մասնավորապես, Սահմանադրության անցումային դրույթները կարող են սահմանել, որ սահմանադրական փոփոխությունների ուժի մեջ մտնելուց հետո վեց ամսվա ընթացքում անցումային դրույթներին համահունչ պետք է ընդունվի Վեթինգի մասին օրենքը:

Օրենքով պետք է սահմանվի վեթինգի ընտրված մոդելը և իրականացման կարգը, չափանիշները, փուլերը, իրականացնող մարմնի կազմը, անդամների ընտրության կարգը, պաշտոնավարման ժամկետը, սոցիալական երաշխիքներն ու գործունեության պաշտպանությունը հնարավոր միջամտությունից, ինչպես նաև որոշումների կայացման կարգը, բողոքարկման մեխանիզմները և հիմքերը, և այլն: Կորպորատիվ շահերի բխումը կանխելու նպատակով առավել արդյունավետ կլինի տվյալ մարմնում ներառել դատավորների, անկախ իրավաբանների, ոչ իրավաբանների, որոնք պետք է ընտրվեն Ազգային ժողովի կողմից նախնական բարեվարքության գնահատում անցնելուց հետո: Նույն սկզբունքներով պետք է ձևավորել ավելի փոքր կազմով անկախ Բողոքարկման մարմին: Պետք է ձևավորվի վեթինգ իրականացնող մարմնի աշխատակազմը, տվյալների հավաքագրման և վերլուծության բաժինները: Սկզբուն-

քային նշանակություն ունի, որ համընդհանուր վեթօինգը բաժանվի հստակ փուլերի, որոնցից յուրաքանչյուրը կստուգի սկզբում Սահմանադրական, հետո՝ Վճռաբեկ, այնուհետ՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի, Վերաքննիչ դատարանների և վերջապես առաջին ատյանի դատավորներին:

Վեթօինգի չափանիշները պետք է հստակ ամրագրված լինեն օրենքում: Տվյալ դեպքում, քանի որ քննարկվում է *ad hoc* վեթօինգի տարբերակը, պետք է չափանիշների մեջ դիտարկել ոչ միայն գույքային դրությունն ու մասնագիտական հմտությունները, այլև կոռուպցիոն գործարքներում ներգրավվածության վերաբերյալ հիմնավոր փաստարկները՝ անկախ այդ կապակցությամբ քրեական գործի հարուցված լինելուց կամ չլինելուց, կայացրած վճիռների ազդեցությունը մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների վրա, դատավորի մասնակցությամբ կայացված վճիռներով և որոշումներով ուժի մեջ մտած այն դատական ակտերը, որոնք ՄԻԵԴ-ի վճիռներով գնահատվել են որպես մարդու իրավունքների խախտումներ, և այլն: Նաև հստակ չափանիշներ պետք է սահմանել Վեթօինգի մարմնի որոշումների բողոքարկման համար՝ հիմքերը, ժամկետները, ընթացակարգը և այլն: Անկախ նրանից, թե ինչ չափորոշիչներ կընտրվեն ստուգման համար, դրանք պետք է արտահայտեն հասարակության՝ անկախ դատարաններ ստեղծելու ակնկալիքները, ինչպես նաև հնարավորինս պարզ և օբյեկտիվ իրազեկեն և ներգրավեն հասարակությանը: Սրա նպատակն է կառուցել հանրային աջակցություն տվյալ գործընթացի նկատմամբ և այն դարձնել հանրության համար լեգիտիմ: Օրինակ՝ քանի որ Արգենտինայում դատավորների վեթօինգն իրականացվեց փակ դռների ետևում, առանց հանրության իմացության, այն խորն անվստահություն ստեղծեց հանրության մեջ՝ ընկալվելով որպես նոր իշխանությունների կողմից իրենց հնազանդ դատական իշխանություն կառուցելու փորձ: Այսինքն, ի սկզբանե դատական համակարգի նկատմամբ հանրային վստահությունը բարձրացնելու համար կոչված դատավորների վեթօինգի գործընթացը չձառայեց իր նպատակին:

Օրենքով պետք է սահմանվի նաև Վեթօինգի մարմնի աշխատանքային գործունեության մեխանիզմները, այսինքն՝ արդյոք ստուգումը կատարվելու է դատավորների կողմից լրացված հայտարարագրերի, բանավոր հարցազրույցների, այլ մարմիններից ստացված տեղեկությունների, քաղաքացիներից ստացված բողոքների հիման վրա: Տարբեր պետություններում կիրառվել են տարբեր գործիքներ՝ կախված նրանից, թե ինչպիսի չափանիշներ են ընտրվել և հանրային մասնակցության ինչպիսի մակարդակ է անհրաժեշտ եղել ապահովել:

Համակարգում լայնածավալ վեթօինգ իրականացնելուց առաջ փորձագետները մշտապես առաջարկում են **պիլոտային տարբերակով** փորձարկել մշակված գործիքը, օրինակ՝ առաջնահերթ կիրառել ԲԴԽ դատավոր անդամների նկատմամբ: Գործընթացը պետք է ապահովի արդար քննության երաշխիքները, իսկ հանձնաժողովի բոլոր որոշումները պետք է լինեն պատճառաբանված, հիմնավորված և ենթակա լինեն բողոքարկման: Պիլոտային տարբերակի գործարկման հիման վրա դուրս կբերվեն որոշակի խնդիրներ, որոնք պետք է շտկվեն նախքան համընդհանուր կիրառումը:

Վեթօինգի գործիքի մշակմանը զուգահեռ անհետաձգելի քայլեր պետք է ձեռնարկվեն դատավորների թեկնածուների վերապատրաստման և ցուցակի կազմման ուղղությամբ: Այս ցուցակում ընդգրկված թեկնածուները պետք է նշանակվեն այն հաստիքներում, որոնք կառաջանան վեթօինգի, կամավոր պաշտոնից ազատման (Ալբանիայում հարյուրավոր դատավորներ հեռացան համակարգից նախքան վեթօինգը), գործող դատարաններում հաստիքների ավելացման արդյունքում: Դատավորների թեկնածուների վերապատրաստումը պետք է իրականացվի որակապես նոր ուսումնական ծրագրով, որը կարտացոլի այն առաջնահերթ

խնդիրները, որոնց հետ առնչվելու են դատարանները, օրինակ՝ կոռուպցիոն հանցագործությունների քննություն, ակտիվների վերադարձ, մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումներ և այլն: Տվյալ ուղղությունները պետք է բխեն նախապես քարտեզագրված համակարգային խնդիրների լուծման անհրաժեշտությունից: Սա ենթադրում է Արդարադատության ակադեմիայի ուսումնական ծրագրի վերանայում, որոշակի ուղղությունների շեշտադրում, Արդարադատության ակադեմիայի դասընթացավարների վերապատրաստում (training of trainers): Անհրաժեշտ է նաև փոխել Արդարադատության ակադեմիայի ապագա ունկնդիրների պահանջվող քանակը որոշելու մեթոդը, այսինքն՝ ելնել ոչ թե ենթադրվող թափուր տեղերի քանակով, այլ պլանավորել ռեգերվայի մեթոդով, այն է՝ ստեղծել և աստիճանաբար համալրել թեկնածուների ցուցակը: Զուգահեռաբար պետք է բարձրացվեն դատավորների սոցիալական ապահովության երաշխիքները:

Դատական օրենսգիրք սահմանադրական օրենքի վերամշակման շրջանակում նաև անհրաժեշտ է ապահովել դատավորների թեկնածուների հավակնորդների որակավորման վերանայման և գնահատման համար հստակ և չափելի չափորոշիչների սահմանումը, գնահատող հանձնաժողովի կազմի, անդամների ընտրության մեխանիզմի բարելավումը՝ կամայականությունները բացառելու նպատակով: Թեկնածուների ցուցակները կազմելիս պետք է ապահովել դատավորների թեկնածուների ընտրության գործընթացի առավելագույն թափանցիկությունը և հաշվետվողականությունը, գործընթացում հանրության հնարավոր ներգրավումը:

Վերթինգի գործիքի հետ համակցությամբ, ինչպես նաև առանձին գործընթացով հնարավոր է կազմակերպել դատարանների կազմի նորացում՝ եղած հաստիքները նոր դատավորներով համալրելու, ինչպես նաև նոր հաստիքներ ստեղծելու միջոցով: Այս գործողությունների նպատակն է անկախ, բարձր բարեվարքությամբ, երբևէ դատական համակարգում չաշխատած թեկնածուների միջոցով նոր որակ բերել դատական համակարգը և հակակշռել գործող այն դատավորներին, որոնք որոշակի կերպով ներքաշված են եղել համակարգային կոռուպցիայի և այլ հանցավոր սխեմաների մեջ:

Հատկանշական է նշել, որ վերջին տարիներին Հայաստանում մեծացել է հետաքրքրությունն անցումային արդարադատության (ԱԱ) մեխանիզմների նկատմամբ՝ հատկապես 2018 թ. «թավշյա հեղափոխությունից» հետո, երբ հասարակական քննարկումները մարդու իրավունքների, իրավական պետության ամրապնդման և անցյալում տեղի ունեցած խախտումների գնահատման շուրջ դարձան առավել ինտենսիվ: ԱԱ մեխանիզմները Հայաստանում պետք է դիտարկվեն ոչ միայն դատաիրավական, այլ համակարգային և հանրային վստահությունը վերականգնելու միջոցառումների համատեքստում:

Առանձնացվում է չորս հիմնական ԱԱ իրականացման գործիքակազմ.

1. Քրեական արդարադատություն – պատասխանատվության իրականացման գործիքների՝ ի լրումն դատական ընթացակարգերի:

2. Ճշմարտության որոնման հանձնաժողովներ – անցյալում տեղի ունեցած խախտումների բացահայտման և փաստերի հաստատման մեխանիզմներ:

3. Փոխհատուցման ծրագրեր – նյութական և ոչ նյութական վնասների վերականգնում, որը նպաստում է հասարակության վերականգնողական արդարադատության պահանջներին:

4. Համակարգային բարեփոխումներ (լրստրագիա և վերթինգ) – պետական ինստիտուտներում վստահության ամրապնդում, բարեվարքության վերահսկում և անձնակազմի գնահատման մեխանիզմների ներդրում:

Հայտնաբերված մոտեցումները համահունչ են ՄԱԿ-ի 2004 թ. գլխավոր քարտուղարի զեկույցում նշված չափանիշներին՝ ըստ որոնց ԱԱ-ի հաջողության հիմքը կազմում է ճշմարտության բացահայտում + պատասխանատվություն + հատուցում + բարեփոխումներ:

Հայ գիտական շրջանակում ձևավորվել է ընդհանուր դիրքորոշում, որ ԱԱ իրականացումը պետք է ունենա երեք համադրելի բաղադրիչ.

1. Նորմատիվային – օրենսդրական և իրավական հիմքերի ստեղծում:

2. Ինստիտուցիոնալ – դատարանների, հանձնաժողովների և պետական կառույցների արդյունավետ մասնակցություն:

3. Բարոյահոգեբանական – հասարակության ներգրավվածություն, ներողամտության և համերաշխության ամրապնդում:⁶

ԱԱ մեխանիզմների ներդրումը Հայաստանում հնարավոր է միայն, եթե համատեղվեն քաղաքական կամքը, իրավական և ինստիտուցիոնալ հիմքերը, ինչպես նաև գիտական մոտեցումները ռազմավարական փաստաթղթերի հետ: Այն հանդիսանում է ոչ միայն իրավական, այլև սոցիալ-քաղաքական վերափոխման գործընթաց, որը պետք է դառնա բարեփոխումների օրակարգի անբաժանելի մաս

Եզրակացություն

Ամփոփելով ներկայացված վերլուծությունը՝ կարելի է արձանագրել, որ վեթեփնգը, որպես անցումային արդարադատության կարևորագույն գործիք, անհրաժեշտ և արդարացված միջոց է դատական իշխանության բարեփոխման գործընթացում: Հայաստանի Հանրապետությունում վեթեփնգի ներդրումը պետք է իրականացվի խստորեն սահմանված իրավական և կազմակերպչական հիմքերի վրա՝ ապահովելով դրա արդարությունը, թափանցիկությունը և հանրային վստահությունը:

Վեթեփնգի իրականացման արդյունավետությունն առավելապես կախված է նրանից, թե որքանով է այն միտված համակարգային փոփոխությունների խորացմանը՝ զուգակցվելով դատական համակարգի վերակազմակերպման, նոր կադրերի պատրաստման և նրանց սոցիալական երաշխիքների ամրապնդման հետ: Միայն այս պայմաններում հնարավոր կլինի հասնել այն նպատակին, որ վեթեփնգը դառնա ոչ թե քաղաքական զտման միջոց, այլ իրական լծակ՝ վերականգնելու դատական իշխանության նկատմամբ հասարակության վստահությունը և ամրապնդելու օրենքի գերակայությունը:

Հետևաբար, անհրաժեշտ է շարունակական և համապարփակ մոտեցում՝ հիմնված միջազգային լավագույն փորձի և ազգային առանձնահատկությունների համադրման վրա, ինչը կապահովի դատական համակարգի առողջացումը և կնպաստի իրավական պետության կայացմանը:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում ուսումնասիրվում է վեթեփնգի (զտման) մեխանիզմը՝ որպես անցումային արդարադատության արդյունավետ գործիքակազմ՝ հատկապես հետհեղափոխական Հայաստանի Հանրապետության պայմաններում: Հեղինակը բացահայտում է վեթեփնգի նշանակությունը դատական իշխանության նկատմամբ հանրային վստահության վերականգնման, դատավորների բարեվարքության և անկախության բարձրացման համատեքստում: Հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում են վեթեփնգի իրականացումը միջազգային փորձի օրինակներով, առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում դրա իրա-

⁶ «Իրավաբանների հայկական ասոցիացիա» ՀԿ, Անցումային արդարադատության մեխանիզմների կիրառելիության հնարավորությունը ՀՀ-ում՝ միջազգային փորձի լույսի ներքո, Երևան, 2019:

վական հիմքերին, սահմանադրական ամրագրումների անհրաժեշտությանը, ինչպես նաև վերթինգ իրականացնող մարմնի կազմի, գործառույթների և վերահսկողական մեխանիզմների ձևավորման հիմնախնդիրներին: Վերլուծվում են հնարավոր ռիսկերն ու շահարկումները, որոնք կարող են վերթինգը վերածել քաղաքական հաշվեհարդարի գործիքի՝ հակասելով դրա սկզբնական նպատակներին: Հեղինակը առաջարկում է փուլային և համապարփակ մոտեցում՝ վերթինգի գործընթացը համադրելով դատական համակարգի վերականգնվողման, նոր դատավորների պատրաստման և հասարակության լայն ներգրավվածության հետ: Վերթինգի արդյունավետ իրականացումը դիտվում է որպես կարևոր նախադրյալ՝ Հայաստանի Հանրապետությունում իրավական պետության և իրավունքի գերակայության սկզբունքի կայացման համար:

Annotation. This article examines the mechanism of vetting as an effective instrument of transitional justice, especially in the post-revolutionary Republic of Armenia. The author reveals the significance of vetting in the context of restoring public confidence in the judicial system, increasing the integrity and independence of judges. The article examines in detail the implementation of vetting using examples from international experience, paying special attention to its legal basis, the need for constitutional provisions, as well as the composition, functions and formation of control mechanisms of the body implementing vetting. The article analyzes potential risks and speculations that could transform vetting into a tool for political retribution, a departure from its original objectives. The author proposes a phased and comprehensive approach that combines the vetting process with the reorganization of the judicial system, the training of new judges and broad public involvement. Effective implementation of vetting is considered an important prerequisite for the establishment of a legal state and the rule of law in the Republic of Armenia.

Аннотация. В данной статье рассматривается механизм веттинга как эффективный инструмент переходного правосудия, особенно в постреволюционной Республике Армения. Автор раскрывает значение веттинга в контексте восстановления общественного доверия к судебной системе, повышения добросовестности и независимости судей. В статье подробно рассматривается реализация веттинга на примерах из международного опыта, особое внимание уделяется его правовым основам, необходимости конституционных положений, а также вопросам состава, функций и формирования контрольных механизмов органа, осуществляющего веттинг. Анализируются возможные риски и спекуляции, которые могут превратить веттинг в инструмент политического возмездия, противоречащий его первоначальным целям. Автор предлагает поэтапный и комплексный подход, сочетающий процесс веттинга с реорганизацией судебной системы, подготовкой новых судей и широким вовлечением общества. Эффективная реализация веттинга считается важной предпосылкой для становления правового государства и принципа верховенства права в Республике Армения.

Բանալի բառեր - վերթինգ, զտում, մարդու իրավունքներ և ազատություններ, անցումային արդարադատություն, հանցավոր ճանապարհ, գույքի բռնագրավում, պետական և քաղաքական գործիք:

Keywords: vetting, filtration, human rights and freedoms, transitional justice, criminal path, confiscation of property, public and political figure.

Ключевые слова: веттинг, фильтрация, права и свободы человека, переходное правосудие, преступный путь, конфискация имущества, государственный и политический деятель.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. «Vetting» : Online Etymology Dictionary: Merriam-Webster
2. Lapidos Juliet «Vetting Vet The origins of vet, verb tr»([http:// www.slate. com/id/ 2199254/](http://www.slate.com/id/2199254/)):«Richardson Defense Raises Questions» ([http:// www.politico.com/ news/stories/0307/3054.html](http://www.politico.com/news/stories/0307/3054.html))

1. International Center for Transitional Justice (ICTJ); Pablo de Greif and Alexander Mayer Rieckh (2007): "Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional Societies"
2. «The International Center for Transitional Justice (ICTJ) on Vetting» (<http://www.ictj.org/our-work/research/vetting>)
3. UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Vetting. United Nations, New York and Geneva, 2006:
4. Horne, C. M. Building Trust and Democracy: Transitional Justice in Post-Communist Countries. Oxford University Press, 2017:
5. Duthie, R. Transitional Justice and Displacement. Social Science Research Council, 2012:
6. Իրավաբանների հայկական ասոցիացիա» ՀԿ, Անցումային արդարադատության մեխանիզմների կիրառելիության հնարավորությունը ՀՀ-ում՝ միջազգային փորձի լույսի ներքո, Երևան, 2019:

Բայանդուրյան Ա. - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ, ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, էլիասցե՝ ararat.bayanduryan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 18.07.2025 թ., տրվել է գրախոսության 18.07.2025 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-24>

ИННА НЕРСЕСЯН

*Аспирант Российско-Армянского (Славянского) университета
по специальности 12.00.02 «Конституционное право;
конституционный судебный процесс; муниципальное право»,
Юрист Центра правовой информации «ИРТЕК»*

ԻՆՆԱ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ

*Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանի ասպիրանտ
12.00.02 մասնագիտությամբ՝ «Սահմանադրական իրավունք,
Սահմանադրական դատավարություն, մունիցիպալ իրավունք»,
«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական կենտրոնի իրավաբան*

INNA NERSEYAN

*Postgraduate student of the Russian-Armenian (Slavonic) University
specializing in 12.00.02 "Constitutional Law;
Constitutional Judicial Process; Municipal Law,"
Lawyer at the Legal Information Center "IRTEK"*

РОЛЬ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНЫХ СОБРАНИЙ

ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԽԱՂԱՂ ՀԱՎԱՔՆԵՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՐԱԿԱՆԱՅՄԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN THE IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY

Введение

Свобода мирных собраний является одним из фундаментальных прав человека, закреплённым в ряде международно-правовых актов, в частности, в статье 21 Международного пакта о гражданских и политических правах (1966 г.) и статье 11 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (1950 г.). Это право признается и защищается конституциями большинства государств, включая Республику Армения, где оно гарантировано статьёй 44 действующей Конституции Армении (с изменениями от 2015 г.). Как на междуна-

родном, так и на национальном уровне реализация свободы собраний может быть ограничена, но исключительно на законных основаниях — в целях защиты государственной и общественной безопасности, общественного порядка, здоровья или нравственности населения, а также прав и свобод других лиц. Законодательство Армении, в том числе Закон «О свободе собраний», содержит положения, направленные на регулирование порядка проведения собраний и устанавливающие основания для их ограничения. Однако на практике возникает необходимость оценки правоприменительной деятельности, особенно на уровне органов местного самоуправления, которые играют ключевую роль в согласовании и обеспечении проведения публичных мероприятий.

Основное исследование

Органы местного самоуправления и право на мирные собрания.

Органы местного самоуправления Республики Армения обладают определёнными полномочиями в сфере реализации и обеспечения свободы мирных собраний, что вытекает из положений как Конституции Армении, так и отраслевого законодательства. Согласно статье 182 Конституции Республики Армения, органы местного самоуправления самостоятельно осуществляют управление в пределах своих административных территорий, что включает взаимодействие с гражданами по вопросам публичных мероприятий¹.

Закон Республики Армения «О свободе собраний» от 26 апреля 2011 г. прямо не наделяет органы местного самоуправления полномочиями по разрешению или запрещению собраний, однако возлагает на них функции по организационно-техническому обеспечению и информированию.

В частности, в компетенцию органов местного самоуправления входит:

1. приём уведомлений о проведении собраний (в случае, если они адресованы администрации соответствующего населённого пункта),
2. содействие в обеспечении условий для реализации права на собрание (включая вопросы общественной безопасности, санитарных условий, движения транспорта и др.),
3. координация с полицией и другими государственными структурами при проведении массовых мероприятий,
4. предоставление необходимой информации организаторам о возможных ограничениях, связанных с местом, временем или иными факторами.

На практике органы местного самоуправления часто оказываются вовлечены в процесс согласования, несмотря на то, что законодательство Армении использует уведомительный, а не разрешительный порядок проведения собраний. Это приводит к различным коллизиям и правовым неопределённостям, особенно в условиях, когда местные власти, ссылаясь на интересы общественного порядка или «благоустройства», отказываются содействовать проведению собраний.

Наше исследование правоприменительной практики показало, что в Армении были реальные случаи, когда местные органы власти, несмотря на уведомительный порядок проведения

¹ Конституция Республики Армения (с изменениями, внесёнными на референдуме 6 декабря 2015 г.) // Официальный вестник РА. — 2015. — № 39. / <https://www.president.am/ru/constitution-2015/>.

митингов и собраний, пытались вмешиваться в организацию публичных мероприятий, ссылаясь на «общественный порядок» и «благоустройство».

Пример из практики:

- Митинг в июне 2015 г. (Протесты против повышения тарифов на электроэнергию):

В июне 2015 г. в Ереване начались массовые протесты против повышения тарифов на электроэнергию. Организаторы митинга подали уведомление местным властям, однако администрация города, ссылаясь на требования обеспечения безопасности, предложила провести митинг в других местах, которые, по мнению протестующих, были неудобны для демонстрации, поскольку они не позволяли собрать достаточное количество участников и не имели необходимой видимости для привлечения внимания.

- Демонстрации 2016 г.:

В 2016 году также имели место случаи, когда протестующие пытались организовать митинги и демонстрации, подавая уведомления в соответствии с законодательством, но сталкивались с отказами местных властей или с попытками переноса мероприятий на другие территории. Местные власти часто ссылались на необходимость «сохранения порядка» или опасения, что митинг может вызвать беспорядки, что нарушит общий порядок в городе.

Реакция властей и правовая неопределенность:

В некоторых случаях протестующие поднимали вопрос о нарушении их прав, что приводило к обращению в суд. Судебная практика в Армении также сталкивалась с проблемой правового вакуума и неопределенности в отношении того, что считается «разумными» ограничениями для публичных мероприятий и в какой мере местные власти могут вмешиваться в организацию митингов, если они следуют **уведомительному порядку**. Протестующие и правозащитники утверждали, что местные власти использовали **ограничительные меры** под предлогом общественного порядка, чтобы ограничить свободу собраний и протестов, что стало причиной многочисленных юридических конфликтов. Про эти события HumanRightsWatch опубликовал несколько статей².

Таким образом, реальный опыт показывает, что на практике местные органы власти в Армении нередко сталкивались с правовой неопределенностью в вопросах согласования публичных мероприятий, несмотря на уведомительный порядок, что иногда приводило к конфликтам и юридическим спорам.

Таким образом, компетенция органов местного самоуправления в Армении в контексте регулирования свободы собраний требует дополнительного **нормативного уточнения и институционального укрепления** с целью обеспечения баланса между правами граждан и функциями публичной администрации.

Анализ действующего законодательства Республики Армения, в частности Закона «О свободе собраний» (2011 г.), выявляет ряд пробелов в регулировании роли органов местного самоуправления в обеспечении данного права. В настоящее время нормативные акты не содержат четких положений, регламентирующих обязанности, полномочия и ответственность муниципальных органов в части организации и сопровождения мирных собраний. Такая не-

² https://www.hrw.org/news/2017/07/30/armenia-limited-justice-police-violence?utm_source=chatgpt.com
https://www.hrw.org/news/2016/08/05/armenia-arbitrary-detentions-brutal-beatings?utm_source=chatgpt.com

определённость создаёт правовые коллизии и затрудняет реализацию свободы собраний на муниципальном уровне.

Для повышения эффективности правоприменительной практики и защиты конституционных прав граждан целесообразно внести следующие изменения в законодательство:

1. Прямое закрепление обязанностей и полномочий органов местного самоуправления в Законе «О свободе собраний». Необходимо дополнить закон специальным разделом, который бы конкретизировал функции органов местного самоуправления, включая приём уведомлений о проведении собраний, координацию с правоохранительными органами, обеспечение условий для проведения мероприятий, а также обязанности по информированию организаторов о возможных ограничениях. Такой шаг повысит юридическую определённость и позволит исключить произвольные решения со стороны муниципальных органов.

2. Установление чётких сроков реагирования на уведомления о собраниях. Отсутствие регламентированных сроков обработки уведомлений приводит к затягиванию процедур и фактическим ограничениям свободы собраний. Закон должен предусмотреть обязательное подтверждение получения уведомления в течение 24-48 часов и обязательное информирование о возможных препятствиях или о необходимости изменить место или время собрания с указанием мотивированного обоснования.

3. Введение обязанности публичного и мотивированного обоснования любых ограничений. Любое вмешательство или ограничение свободы собраний со стороны органов местного самоуправления должно быть сопровождаться письменным, юридически обоснованным разъяснением. Это обеспечит прозрачность принятия решений и позволит организаторам защищать свои права в случае необоснованных отказов или препятствий.

4. Создание унифицированных форм уведомления и публичного реестра собраний на муниципальном уровне. Для повышения прозрачности и предотвращения злоупотреблений необходимо внедрить стандартные формы уведомлений, доступные как в бумажном, так и в электронном виде, а также вести открытый публичный реестр всех заявленных собраний и решений по ним. Это позволит общественности контролировать деятельность органов местного самоуправления и обеспечит равный доступ к информации.

5. Ответственность органов местного самоуправления и их должностных лиц за незаконное вмешательство в свободу собраний. Необходимо закрепить в законодательстве меры ответственности за необоснованные отказы, затягивание процедур и препятствия в реализации права на собрания, включая дисциплинарную, административную и гражданско-правовую ответственность должностных лиц муниципальных органов. Это создаст дополнительные гарантии защиты прав граждан и повысит качество работы муниципальной власти.

Внедрение перечисленных изменений позволит обеспечить баланс между необходимостью охраны общественного порядка и уважением конституционного права на свободу мирных собраний, повысит доверие граждан к органам местного самоуправления и укрепит демократические институты в Республике Армения.

Примеры судебной практики и международные стандарты.

В контексте международного права и судебной практики Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ) закреплено, что ограничения на свободу собраний должны быть законными,

необходимыми и пропорциональными (дело «Навальный против России», 2017³). Суд неоднократно подчёркивал, что органы власти, включая местные, не могут использовать формальные процедуры согласования как инструмент фактического запрета или чрезмерных ограничений мирных собраний.

В международных рекомендациях, таких как «Руководство по проведению мирных собраний» Совета Европы и Рекомендации Комитета министров Совета Европы CM/Rec(2010)5, акцентируется необходимость прозрачных, понятных и недискриминационных процедур согласования и уведомления, а также обязательства государственных органов обеспечивать безопасность без излишнего вмешательства.

Закключение

Внедрение указанных нормативных изменений в законодательство Армении позволит приблизить национальную практику к международным стандартам, обеспечит защиту прав граждан и укрепит доверие к органам местного самоуправления как институтам демократии.

Совершенствование правового регулирования роли органов местного самоуправления в Армении в контексте реализации права на свободу собраний требует комплексного подхода, включающего как нормативные изменения, так и развитие правоприменительной практики. Это позволит обеспечить баланс между защитой общественного порядка и соблюдением демократических принципов, повысит доверие граждан к муниципальной власти и обеспечит соблюдение международных стандартов.

Аннотация. Право на свободу мирных собраний является одним из важнейших элементов демократического общества и государства, которое гарантируется конституциями большинства государств. Это право обеспечивает возможность личности выражать свои взгляды, формировать и продвигать интересы различных групп и участвовать в управлении делами государства. Однако его реализация на практике зависит во многом от эффективности взаимодействия гражданского общества с органами публичной власти, в том числе с органами местного самоуправления.

В данной научной статье анализируется правовой аспект участия органов местного самоуправления в реализации конституционного права граждан на свободу мирных собраний. Основное внимание уделяется выявлению актуальных правовых проблем, возникающих в процессе взаимодействия муниципальных органов с организаторами и участниками публичных мероприятий. Также предполагаются возможные направления совершенствования правового регулирования и механизмы эффективной реализации данного права на местном уровне. Особое значение придается анализу практики применения законодательства о собраниях на муниципальном уровне, включая вопросы согласования мест и времени проведения мероприятий, а также степени вмешательства местных властей в реализацию данного конституционного права.

Ամփոփագիր: Խաղաղ հավաքների իրավունքը ժողովրդավարական հասարակության և ժողովրդավար պետության ամենակարևոր տարրերից մեկն է, որն ապահովվում է մեծամասնություն պետությունների սահմանադրություններով: Այս իրավունքով անձին հնարավորություն է տրվում արտահայտելու իր տեսակետները, ձևավորելու և առաջ քաշելու տարբեր խմբերի շահերը, ինչպես նաև մասնակցելու պետական գործերի կառավարմանը: Սակայն, դրա իրագործումը կախված է քաղաքացիական հասարակության և հանրային իշխանությունների, այդ թվում՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների արդյունավետ

³ Навальный против России, 2017 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170655> / дата обращения: 25.08.2025г.

փոխգործակցությունից:

Սույն գիտական հոդվածում վերլուծվում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավական դերակատարությունը խաղաղ հավաքների սահմանադրական իրավունքի իրագործման ոլորտում: Հոդվածում ուշադրությունը կենտրոնանում է մի շարք իրավական խնդիրների վրա, որոնք առաջանում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների և խաղաղ հավաքների կազմակերպիչների ու մասնակիցների միջև՝ խաղաղ հավաքների սահմանադրական իրավունքի իրացման ոլորտում: Հոդվածում ներկայացված են նաև իրավական կարգավորումների բարելավման հնարավոր ուղղությունները, ինչպես նաև այդ իրավունքի արդյունավետ իրականացման մեխանիզմները տեղական մակարդակում:

Annotation. The right to freedom of peaceful assembly is one of the most important elements of a democratic society and state, which is guaranteed by the constitutions of most states. This right provides an opportunity for an individual to express his or her views, form and promote the interests of various groups, and participate in the management of state affairs. However, its implementation in practice depends largely on the effectiveness of the interaction of civil society with public authorities, including local governments.

This scientific article analyzes the legal aspect of the participation of local governments in the implementation of the constitutional right of citizens to freedom of peaceful assembly. The main attention is paid to identifying current legal problems arising in the process of interaction between municipal authorities and organizers and participants of public events. Possible areas for improving legal regulation and mechanisms for the effective implementation of this right at the local level are also suggested. Particular importance is attached to the analysis of the practice of applying the legislation on assemblies at the municipal level, including issues of coordinating the places and times of events, as well as the degree of intervention of local authorities in the implementation of this constitutional right.

Ключевые слова: свобода мирных собраний, органы местного самоуправления, демократия, административные процедуры.

Բանալիբաներ-խաղաղհավաքներ, տեղականինքնակառավարմանմարմիններ, ժողովրդավարություն, վարչական ընթացակարգեր:

Keywords: freedom of peaceful assembly, local government, democracy, administrative procedures.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Армения (с изменениями, внесёнными на референдуме 6 декабря 2015 г.) // Официальный вестник РА. — 2015. — № 39. / <https://www.president.am/ru/constitution-2015/>
2. Закон Республики Армения «О свободе собраний» от 26 апреля 2011 г. № ՀՕ-97-Ն // <https://old.arlis.am/>
3. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. // ООН
4. Конвенция о защите прав человека и основных свобод от 4 ноября 1950 г. (с поправками) // ETS №005, Совет Европы.
5. Европейский суд по правам человека. Навальный против России, 2017 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170655>
6. Руководство по свободе собраний / Совместное руководство ОБСЕ и Венецианской комиссии Совета Европы. — Варшава: ODIHR, 2019.
7. Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity // Council of Europe, 31 March 2010.
8. Коттедж, В. Свобода собраний в международном праве: стандарты и ограничения // Журнал международного публичного и частного права. — 2018. — № 4.

9. Шахназарян А.Г. Публичные мероприятия и местное самоуправление в Армении: проблемы правоприменения // Право и государство. — 2023. — № 2.

Нерсисян И. - Аспирант Российско-Армянского (Славянского) университета по специальности 12.00.02 «Конституционное право; конституционный судебный процесс; муниципальное право», Юрист Центра правовой информации «ИРТЕК», эл. почта: nersesyan-1994@bk.ru.

Статья представлена в редакцию 01.09.2025 г., отправлена на рецензию 01.09.2025 г., рецензенты: к.ю.н., доцент, ректор ГГУ Р. Акопян, принята к публикации: 15.01.2026.

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ADMINISTRATIVE LAW/АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-31>

ԱՇՈՏ ՊՈԴՈՍՅԱՆ
*Փաստաբան, Ֆրիդրիխ Վիլհելմի անվան
Բոննի համալսարանի ասպիրանտ*

ASHOT POGHOSYAN
*Lawyer, PhD candidate at the University of Bonn
(Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn)*

АШОТ ПОГОСЯН
*Адвокат, аспирант Боннского университета
им. Фридриха Вильгельма*

**ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ
ԿԱՆՈՆԱԿԱՐԳԵՐԻ ՈՒՂՂԱԿԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀՀ ԻՐԱՎԱԿԱՐԳՈՒՄ**

**FUNDAMENTAL ISSUES OF THE DIRECT APPLICATION OF THE
EURASIAN ECONOMIC UNION TECHNICAL REGULATIONS IN THE
LEGAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF ARMENIA.**

**ПРОБЛЕМЫ ПРЯМОГО ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ РЕГЛАМЕНТОВ
ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА В ПРАВОВОЙ
СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ**

Ներածություն

2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Մինսկում ստորագրվել է «Հայաստանի Հանրապետության՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» պայմանագիրը, որը ՀՀ Ազգային ժողովի 2014 թվականի դեկտեմբերի 4-ի ԱԺՈ-132-Ն որոշմամբ¹ վավերացվել է:

«Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագրի (այսուհետ նաև՝ Պայմա-

¹ Ի տարբերություն 2015 թ. փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության, 2005 թ. փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությունը հստակ չի սահմանել, որ միջազգային պայմանագրերը պետք է վավերացվեն օրենքի ընդունմամբ, ինչի արդյունքում մինչև 2015 թ. գործող խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության կիրառության շրջանակներում միջազգային պայմանագրերի վավերացման նպատակով ընդունվում էին ոչ թե օրենքներ, այլ՝ ԱԺ որոշումներ:

նագիր) 10-րդ բաժինը կարգավորում է Եվրասիական տնտեսական միության (այսուհետ նաև՝ Միություն) տեխնիկական կանոնակարգումը:

Պայմանագրի 51-րդ հոդվածով սահմանվում են տեխնիկական կանոնակարգման ընդհանուր սկզբունքները, իսկ 52-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում են այն ոլորտները և նպատակները, որոնց միասնական կանոնակարգման համար Միությունը կարող է ընդունել կանոնակարգեր: Մասնավորապես՝ Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 1-ին մասի առաջին պարբերության համաձայն՝

«1. Մարդու կյանքի և (կամ) առողջության, գույքի, շրջակա միջավայրի, կենդանիների ու բույսերի կյանքի և (կամ) առողջության պաշտպանության, սպառողներին մոլորության մեջ գցող գործողությունների կանխարգելման, ինչպես նաև էներգետիկ արդյունավետության ու ռեսուրսախնայողության ապահովման նպատակներով Միության շրջանակներում ընդունվում են Միության տեխնիկական կանոնակարգերը»:

Վերոնշյալ նպատակներից դուրս տեխնիկական կանոնակարգերի ընդունումն արգելվում է (տես Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 1-ին մասի երկրորդ պարբերությունը): Միության տեխնիկական կանոնակարգերի մշակման, ընդունման, փոփոխման և չեղյալ հայտարարման կարգը հաստատվում է Հանձնաժողովի կողմից (տես Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 1-ին մասի երրորդ պարբերությունը):

Սույն հոդվածի շրջանակում առանձնակի ուշադրության է արժանանալու Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի առաջին պարբերությունը², որի համաձայն՝

«2. Միության տեխնիկական կանոնակարգերը Միության փրաժծքում ունեն ուղղակի գործողություն»:

Վերոնշյալ դրույթը ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկայում առաջացնում է բազում հարցեր և խնդիրներ, որոնք դեռևս չեն ստացել բավարար և համոզիչ լուծումներ: Առաջին խնդրահարույց հարցը այն է, թե արդյոք Միության տեխնիկական կանոնակարգերը պետք է դիտարկվեն ՀՀ օրենսդրության մաս: Եթե այո, ապա երկրորդ հիմնարար խնդիրը դառնում է այն, թե արդյոք և ինչպես կարող են ՀՀ քաղաքացիները պաշտպանվել Միության տեխնիկական կանոնակարգերով սահմանված նորմերից, որոնք ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն սահմանափակում են ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրենց հիմնական իրավունքները և ազատությունները: Որպես այս հարցադրման բաղկացուցիչ մաս՝ պետք է գնահատվի, թե արդյոք ՀՀ դատարանները, այդ թվում՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը կարող են ստուգել Միության տեխնիկական կանոնակարգերի իրավաչափությունը և/կամ սահմանադրականությունը: Ո՞րն է այն չափացույցը, որի հիման վրա պետք է ստուգվի տեխնիկական կանոնակարգի իրավաչափությունը/սահմանադրականությունը: Ինչպիսի՞ հարաբերակցության/աստիճանակարգության մեջ են գտնվում ՀՀ նորմատիվ ակտերը և Միության տեխնիկական կանոնակարգերը:

Ստորև փորձ է արվում վերլուծել վերը բարձրացված հարցերը և գտնել դրանց սահմանադրաիրավական պատասխանները³, այդ թվում նաև իրավահամեմատական անդրադարձ

² ԵԱՏՄ այլ մարմինների կողմից ընդունվող ակտերի և ՀՀ օրենսդրության նկատմամբ դրանց հարաբերակցության վերաբերյալ մանրամասն տես Ա. Ղամբարյան, Եվրասիական տնտեսական միության մարմինների և Հայաստանի Հանրապետության նորմատիվ իրավական ակտերի կոլիզիաները, Բանբեր Արդարադատության ակադեմիայի, № 1 (5), 2021, էջ 17 ու հաջորդներ:

³ Այն, որ ԵԱՏՄ պայմանագրի և ՀՀ Սահմանադրության միջև կարող են առաջանալ բարդ խնդիրներ և, որ դրանք պետք է ստանան գիտագործնական լուծում, կանխատեսել է դեռևս Գ. Դանիելյանը, ԵԱՏՄ-ի մարմինների

կատարելով Եվրոպական Միության համապատասխան իրավունքին և դրա հարաբերությամբ ԵՄ անդամ պետությունների իրավակարգերի հետ:

2. Հիմնական հետազոտություն

ա. Միության տեխնիկական կանոնակարգերը որպես ՀՀ օրենսդրության մաս

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը «օրենսդրություն» եզրույթը սահմանում է որպես օրենսդրական և ենթաօրենսդրիչ ջորդներատիվ իրավական ակտերի ամբողջություն: Նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը «օրենսդրական ակտ» եզրույթը սահմանում է որպես Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդի կամ Ազգային ժողովի ընդունած նորմատիվ իրավական ակտ՝ Սահմանադրություն, սահմանադրական օրենքներ և օրենքներ:

Նշված դրույթների համակարգային մեկնաբանության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ օրենսդրությունը բաղկացած է բացառապես ներպետական նորմատիվ իրավական ակտերից:

Նշվածի համատեքստում պետք է քննարկման առարկա դարձվի, թե ինչ հարթության վրա են գտնվում 1. միջազգային պայմանագրերը, ինչպես նաև, մասնավորապես, միջազգային պայմանագրի հիման վրա ստեղծված վերպետական մարմնի, այն է՝ 2. Միության՝ տեխնիկական կանոնակարգերը:

բ. Միջազգային պայմանագիրը ՀՀ իրավական աստիճանակարգում

ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածը կարգավորում է նորմերի աստիճանակարգությունը՝ հռչակելով, որ Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ (1-ին մաս): Օրենքները և սահմանադրական օրենքները, որոնք թվով յոթն են, պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը (1-ին և 2-րդ մասերի համակարգային մեկնաբանություն), իսկ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը՝ օրենքներին, սահմանադրական օրենքներին և Սահմանադրությանը: Նշվածից կարելի է եզրակացնել, որ ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը կարգավորում են բացառապես ներպետական իրավական ակտերի աստիճանակարգությունը:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ ՀՀ վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը: ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածը 3-րդ մասը, այդպիսով, սահմանում է կոլիզիոն կանոն օրենքների և վավերացրած միջազգային պայմանագրերի համար՝ սահմանելով, որ երկուսի միջև հակասություն առաջանալու դեպքում պետք է կիրառվեն միջազգային պայմանագրի նորմերը: Այսինքն՝ եթե ՀՀ օրենքով որևէ հարցին տրվել է մի լուծում, իսկ վավերացված միջազգային պայմանագրով նույն հարցին տրվել է մեկ այլ լուծում, ապա իրավակիրառը պարտավոր է մի կողմ թողնելով ՀՀ օրենքը՝ կիրառել վավերացված միջազգային պայմանագրի նորմը: Տարբերությունն այն է նորմերի կիրառման առաջնայնության և գործողության առաջնայնության միջև: Մինչ կիրառման առաջնայնությունը զուտ կոլիզիոն կանոն է⁴, գործողության առաջնայնությունը նորմերի ավելի բարձր կամ ցածր ուժ

որոշումների իրավական արժեքը ներպետական իրավական համակարգում // ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2016, էջ 68 ու հաջորդներ, մասնավորապես՝ էջ 70:

⁴ Ինչպես օրինակ՝ ավելի ուշ ուժի մեջ մտած նորմատիվ իրավական ակտի կիրառման առաջնայնության կանոնը, տես «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

ունենալու պատճառով մեկը մյուսին վերացնելու հիմք է⁵:

Ասվածը պատկերավոր կերպով ներկայացնելու համար բերենք մեկ օրինակ. դիցուք, Վարչական դատարանում վիճարկման հայցի շրջանակում գործը քննելիս դատարանը եզրահանգում է, որ կիրառման ենթակա Կառավարության նորմատիվ բնույթի որոշումը հակասում է օրենքին: Այս դեպքում, որպեսզի Վարչական դատարանը կարողանա «անտեսել» Կառավարության որոշումը, վերջինս պետք է կողմերի համար (inter partes) անվավեր ճանաչի Կառավարության որոշումը, այնուհետև՝ կիրառի համապատասխան օրենքը: Եթե նույն իրավիճակում Կառավարության որոշումը հակասում է միջազգային պայմանագրին, ապա Վարչական դատարանը չի կարող (թեկուզ կողմերի համար) անվավեր ճանաչել Կառավարության որոշումը, այլ պետք է զուտ դատական ակտում արձանագրի, որ կա հակասություն Կառավարության որոշման և միջազգային պայմանագրի միջև և հիմք ընդունելով Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասը՝ կիրառի միջազգային պայմանագիրը:

Վերոգրյալն ամփոփելով կարող ենք պնդել, որ միջազգային պայմանագրերը ՀՀ օրենսդրության մաս չեն կազմում, իսկ օրենքների և ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի ու միջազգային պայմանագրերի միջև հակասություն առաջանալու դեպքում վերջինս ունի զուտ կիրառման առաջնայնություն: Սահմանադրի այս մոտեցումը պայմանավորված է նրանով, որ պետությունը պետք է միջազգային հարթությունում կատարի իր իսկ կողմից ստանձնած պարտավորությունները և չդիմի փախուստի՝ վկայակոչելով իր ներպետական իրավունքը: Ասվածը, սակայն, չի նշանակում, որ միջազգային պայմանագիրն ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունի, քան ներպետական օրենսդրական ակտերը: Խոսքը տարբեր իրավակարգերի և դրանց փոխհարաբերությունների մասին է⁶:

Վերոգրյալի համատեքստում կարող ենք արձանագրել, որ Եվրասիական տնտեսական միության պայմանագիրը, որը վավերացվել է ՀՀ կողմից, ունի կիրառման առաջնայնություն ՀՀ օրենքների և ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի նկատմամբ, բայց վերջիններս չեն կարող անվավեր ճանաչվել առաջինիս հակասելու հիմքով:

գ. Միության տեխնիկական կանոնակարգերը

Միության տեխնիկական կանոնակարգերը, ըստ Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի առաջին պարբերության, ունեն ուղղակի գործողություն միության տարածքում: Միության կանոնակարգերը ապահովում են Միության տարածքում որոշակի ոլորտների միասնական կանոնակարգվածություն: Դրանց նպատակը այն է, որ Միության անդամ պետությունները տնտեսական հարաբերությունների շրջանակում ունենան միանման կարգավորումներ, և որևէ անդամ պետություն հնարավորություն չունենա, վկայակոչելով իր ներպետական օրենսդրությունը, արգելի օրինակ՝ ինչ-որ մի տեսակի ապրանքի, որը Միության շրջանակում հանդիսանում է շրջանառության առարկա, ներմուծումն իր պետության տարածք:

Թեև տեխնիկական կանոնակարգերի ինստիտուտը վերոշարադրյալում ներկայացված իմաստով լիովին ընդունելի է, այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով, որ դրանք կարող են պարու-

⁵ «Կիրառման և գործողության առաջնայնություն» հասկացությունների վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս *Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Շաքարյան Թ.*, «Միջազգային պայմանագրին հակասելու հիմքով եթաօրենսդրական ակտերն անվավեր ճանաչելը (մեթոդաբանական և վարչադատավարական հիմնախնդիրները)», Օրենքի պատվար գիտամեթոդական ամսագիր թիվ 19, 2025 թ. հունիս, էջ 61 և հաջորդներ, մասնավորապես՝ էջ 85 և հաջորդներ:

⁶ Միջազգային պայմանագրի և ներպետական իրավունքի հարաբերակցության մասին մանրամասն տե՛ս *Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Շաքարյան Թ.* նույն տեղում, որտեղ մանրամասն անդրադարձ է կատարվում նաև ասվածին ճիշտ հակառակ դիրքորոշում պարունակող ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի ՎԴ/9227/05/23 վարչական գործով 25.09.2024 թվականին կայացված որոշմանը:

նակել նաև այնպիսի դրույթներ, որոնք սահմանափակում են Միության անդամ պետությունների բնակչության հիմնական իրավունքները և ազատությունները⁷, անհրաժեշտ է վերլուծել, թե ինչ պետք է հասկանալ «ուղղակի գործողություն» եզրույթի ներքո: Արդյո՞ք դա նշանակում է, որ Միության կանոնակարգերը՝ որպես ինքնատիպ իրավական ակտեր (*sui generis*), ներպետական օրենսդրություն ինկորպորացվելու կարիք չունեն և կարող են ուղղակիորեն կաշկանդել ոչ միայն Միության անդամ պետությանը, այլև Միության անդամ պետությունների քաղաքացիներին:

Վերոնշյալի համատեքստում արդարացված կլինի հակիրճ անդրադարձ կատարել ԵՄ իրավունքի շրջանակում ընդունվող իրավական ակտերին՝ ուղենիշներին և կարգադրություններին ու իրավահամեմատական անցկացնել Միության կանոնակարգերի հետ:

ԵՄ իրավունքի աղբյուրների շրջանակում տարբերակվում են առաջնային և երկրորդական իրավունքը: Առաջնային իրավունքի մեջ են մտնում ԵՄ հիմնադիր պայմանագրերը և դրանց արձանագրությունները, ԵՄ համընդհանուր իրավական սկզբունքները և Հիմնական իրավունքների խարտիան⁸: Երկրորդային իրավունքի մեջ են մտնում ուղենիշներն ու կարգադրությունները⁹: Թե՛ ուղենիշները, թե՛ կարգադրություններն ընդունվում են ԵՄ Խորհրդի և Պառլամենտի կողմից՝ Հանձնաժողովի առաջարկությամբ՝ հատուկ օրենսդրական ընթացակարգերի շրջանակներում:

ԵՄ ուղենիշները պարտավորեցնում են ԵՄ անդամ պետություններին ներպետական օրենսդրության համապատասխանեցման միջոցով ներդաշնակեցնելու իրենց իրավունքը ԵՄ ուղենիշներով սահմանված դրույթներին: Ընդ որում, ԵՄ անդամ պետություններին թողնվում է որոշակի «խաղաղաշտ»: Այսինքն՝ նրանք կարող են իրենց հայեցողությամբ, օրինակ՝ սահմանել ավելի խիստ պահանջներ, քան որ կարգավորված են ուղենիշներով: Ըստ այդմ, եթե դիտարկում ենք ԵՄ ուղենիշը և Միության կանոնակարգը, ապա միանշանակ կարելի է պնդել, որ դրանք համեմատելի չեն, քանի որ, ի տարբերություն ԵՄ ուղենիշի, Միության կանոնակարգը, ըստ Պայմանագրի, նախ և առաջ, գործում է ուղղակիորեն, այսինքն՝ ներդաշնակեցման կարիք չունի, ինչպես նաև ոչ թե սահմանում են որոշակի մինիմալ ստանդարտներ, որոնցից կարելի է այս կամ այն կերպ շեղվել, այլ հստակ դրույթներ, որոնք պետք է անշեղորեն կատարվեն Միության անդամ պետությունների կողմից:

Միության կանոնակարգին ավելի մոտ են կանգնած ԵՄ կարգադրությունները, որոնք, ինչպես Միության կանոնակարգերը, գործում են ուղղակիորեն, այսինքն՝ չունեն ներպետական իրավակարգերում ինկորպորացվելու կարիք:

Մինչ Միության կանոնակարգերի և ԵՄ կարգադրությունների ընդհանրություններին և տարբերություններին անդրադառնալը, գտնում ենք, որ տեղին կլինի քննարկման առարկա դարձնել մի կողմից Միության միջազգային-իրավական կարգավիճակը, ինչպես նաև ԵՄ իրավական կարգավիճակը (իրավական բնույթը), քանի որ միայն դրանից հետո է հնարավոր պատասխանել այն հարցին, թե արդյոք այս երկու կառույցներն իրար այնքան մոտ են, որ արդարացված կլինի Միության կանոնակարգերի և ԵՄ կարգադրությունների միջև հավասարության նշան դնելը:

⁷ Նշվածով պայմանավորված *S. Մարկոսյանը* և *Ա. Սանթրոսյանը*, իդում անելով *Чуркин В.Е.*, *Наднациональное право: основные особенности* // Журнал российского права, 2017, с. 135-137, պնդում են, որ Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի ակտերին հաղորդում է վերագրվող իրավունքի աղբյուրին բնորոշ հատկանիշներ, տե՛ս Գիտական Արցախ 2021, № 1 (8), էջ 86 և հաջորդներ, մասնավորապես՝ էջ 89:

⁸ Տե՛ս *Herdegen*, *Europarecht*, 22. Auflage 2020, § 8 Rn. 4:

⁹ Տե՛ս *Herdegen*, նույն աշխատությունը, § 8 Rn. 48:

աա. *Էքսկուրս. Եվրոպական միության և Եվրասիական տնտեսական միության միջազգային-իրավական կարգավիճակը*

Եվրոպական Միությունը, որի նորագույն պատմությունը սկսվել է երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո¹⁰, ինքնատիպ է, քանի որ այն ներկայում չի կարող համարվել զուտ միջազգային պայմանագրային իրավունքի հիման վրա ստեղծված միջազգային կազմակերպություն: Միջազգային կազմակերպությունները, ինչպիսիք են օրինակ՝ ՄԱԿ-ը, Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը և ՆԱՏՕ-ն, ստեղծվում են միջազգային պայմանագրերի հիման վրա, և դրանց ընդունած ակտերը պարտադիր ենթակա են ներպետական մակարդակում *ինկորպորացման*: Դրանք չունեն ուղղակի ներգործություն և կաշկանդում են բացառապես պետություններին, բայց ոչ՝ մասնավոր անձանց: Ի տարբերություն նշված միջազգային կազմակերպություններին՝ ԵՄ-ն ուրույն տեղ է զբաղեցնում միջազգային կառույցների շրջանակում, քանի որ այն կարող է ընդունել ոչ միայն ուղենիշներ, այլև՝ կարգադրություններ, որոնք ուղղակիորեն գործում են անդամ պետություններում և *կաշկանդում նաև մասնավոր անձանց*:¹¹

Վերոնշյալի համատեքստում կարող ենք անդել, որ ԵՄ-ին ավելի բնութագրական է «պետությունների միասնություն» եզրույթը: Ընդ որում, ըստ ԳԴՀ Սահմանադրական դատարանի¹², «միասնություն» տերմինը «*բնութագրվում է որպես ինքնիշխանությունը պահպանող պետությունների միջև երկարաժամկետ համագործակցություն, որը հիմնված է պայմանագրի վրա և որի շրջանակում իրականացվում է հանրային իշխանություն: Այդ համագործակցության հիմքում ընկած իրավակարգը ենթակա է միայն անդամ պետությունների տնօրինությանը, և այդ միասնության ժողովրդավարական լեգիտիմության սուբյեկտներ մնում են ժողովուրդները, այսինքն՝ անդամ պետությունների քաղաքացիություն ունեցող քաղաքացիները*»: Ընդ որում, ԵՄ-ն՝ որպես սուբյեկտ, իր լեգիտիմությունը ստանում է մի կողմից անդամ պետությունների խորհրդարանների կողմից, մյուս կողմից՝ հենց անդամ պետությունների ժողովուրդների կողմից ընտրվող ԵՄ-Պառլամենտի միջոցով¹³: Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ ԵՄ-ն իրապես ինքնատիպ է և դեռևս չունի նմանակն ամբողջ աշխարհում:

ԵՄ-ից էապես տարբերվում է Եվրասիական տնտեսական միությունը: Ինչպես հենց անունից է բխում, այն մի քանի երկրների միջև ստեղծված միություն է՝ հիմնված «Եվրասիական միության մասին» միջազգային պայմանագրի վրա, որը թեև ունի գործադիր մարմիններ (Բարձրագույն խորհուրդ, Միջկառավարական խորհուրդը, Հանձնաժողով), բայց որի լեգիտիմության միակ հիմքը հենց Միության մասին պայմանագիրն է, և, որը թերևս ամենակարևորն է, այն զուտ տնտեսական միություն է՝ ուղղված տնտեսական համագործակցության: Միությունը չունի որևէ մարմին, որի ձևավորմանը, ինչպես դա ԵՄ Պառլամենտի պարագայում է, մասնակցում է Միության անդամ պետության ժողովուրդը: Լեգիտիմությունն այդ մարմիններին այս կամ այն ձևով հաղորդվում է միջնորդավորված կերպով՝ անդամ պետությունների պաշտոնյաների, որոնք իրենց հերթին ունեն ներպետական որոշակի լեգիտիմություն,

¹⁰ Միջնադարում Եվրոպական Միության գաղափարների վերաբերյալ տես Hakenberg, *Europarecht*, 10. հրատարակչություն 2024, կետ. 3 և հաջորդներ

¹¹ ԵՄ-ի իրավական բնույթի և միջազգային կազմակերպություն լինելու վերաբերյալ ավելի մանրամասն տես Bruno de Witte, “EU Law: Is it International Law?” in: Catherine Barnard & Steve Peers, *European Law*, 3rd Edition 2020, էջ 191 ու հաջորդներ: Witte-ն, միանալով Wyatt and Dashwood-ին (*European Union Law* (5th edn, London: Sweet & Maxwell, 2006) 132)), անդում է, որ ԵՄ-ն միջազգային կազմակերպության զարգացված տեսակ է (հեղ. ինքնատիպ), ով ունի սաղմնավորման փուլում գտնվող դաշնության հատկանիշներ:

¹² ԳԴՀ ՍԴ որոշումների ժողովածու, հատոր 123, էջ 267, մասնավորապես՝ էջ 348– Lissabon.

¹³ Տես Hartsch/Koenig/Pechstein, *Europarecht*, 12. հրատարակչություն 2020, կետ 137:

Միության մարմիններ գործուղմամբ:

Ուստի նման պարագայում հարց է առաջանում, թե որքանով է սահմանադրաիրավական տեսանկյունից արդարացված, երբ Միությունն ընդունում է իրավական ակտեր, որոնք կարող են սահմանափակել անդամ պետությունների քաղաքացիների սահմանադրաիրավական իրավունքները, բայց չունենան համապատասխան լեգիտիմություն: Այս հարցը, սակայն, սույն հոդվածի շրջանակներից դուրս է և պետք է դիտարկվի ավելի շատ ժողովրդավարության սկզբունքի լույսի ներքո:

Սույն վերլուծության շրջանակում ավելի կարևոր է այն հարցը, թե, այնուամենայնիվ, անկախ Միության տեխնիկական կանոնակարգերի «լեգիտիմությունից» որքանով է հնարավոր դատաիրավական առումով պաշտպանվել միության կանոնակարգերից: Այդ իսկ պատճառով այս կարճ էքսկուրսից հետո ստորև անդրադարձ կկատարվի այն հացրադրմանը, թե արդյոք և ինչ եղանակով է հնարավոր դատական պաշտպանություն հայցել Միության կանոնակարգերի նկատմամբ: Բայց մինչև այդ՝ հաշվի առնելով սույն հոդվածի իրավահամեմատական բնույթը, գտնում ենք, որ արդարացված կլինի նախև առաջ կրկին անդրադարձ կատարել ԵՄ իրավունքին, որին կհաջորդի Միության իրավունքի վերաբերյալ դիտարկումները:

բբ. ԵՄ ուղենիշների և կարգարդությունների դատական վերահսկողությունը

Թե՛ ԵՄ ուղենիշները, թե՛ կարգարդությունները, ենթակա են ԵՄ դատարան(ների)ի կողմից վերահսկողության: Այսինքն՝ եթե որևէ ուղենիշ կամ կարգարդություն հակասում է ԵՄ պայմանագրերին կամ (հատկապես) Հիմնական իրավունքների խարտիային, ապա ԵՄ դատարանը¹⁴ կարող է դրանք դատական վերահսկողության շրջանակներում (տես «Եվրոպական Միության Աշխատակարգի վերաբերյալ» ԵՄ պայմանագրի 263-րդ հոդվածը) առ ոչինչ ճանաչել: Ընդ որում որպես դիմող սուբյեկտներ կարող են հանդես գալ թե՛ անդամ պետությունները, թե՛ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք: Վերջինի դեպքում, սկզբունքորեն, վիճարկման առարկա կարող է լինել միայն ԵՄ կարգարդությունը, բայց ոչ՝ ուղենիշը (տես «Եվրոպական Միության Աշխատակարգի վերաբերյալ» ԵՄ պայմանագրի 263-րդ հոդվածի 4-րդ պարբերությունը): Դա պայմանավորված է նրանով, որ ուղենիշները չունեն ուղղակի գործողություն և պետք է ինկորպորացվեն ներպետական մակարդակ: Իսկ այդ դեպքում դրա դեմ պետք է պայքարել ոչ թե վիճարկելով հենց ուղենիշը, այլ, նախ և առաջ, ուղենիշը ներպետական մակարդակում ինկորպորացնող իրավական ակտը: Իսկ կարգարդությունները, որոնք ունեն ուղղակի գործողություն և կաշկանդում են նաև ԵՄ տարածքում բնակվող անձանց, կարող են դառնալ ԵՄ դատարանների քննության առարկա: Ընդ որում, ԵՄ դատարանների համար չափացույց են հանդիսանում ԵՄ պայմանագրերը, այսինքն՝ Եվրոպական միության մասին պայմանագիրը, Եվրոպական միության աշխատակարգի մասին պայմանագիրը և Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների խարտիան: Այսինքն՝ ԵՄ-ն առնվազն 2009 թվականի այսպես կոչված՝ «Լիսաբոնի պայմանագրից» սկսած ապահովել է անդամ պետությունների քաղաքացիների համար հնարավորություն՝ պայքարելու ԵՄ այն իրավական ակտերի դեմ, որոնք ուղղակիորեն առնչվում են իրենց իրավունքների և ազատություններին:

Ընդ որում, հատկանշական է, որ բազում անգամ պետությունների¹⁵ (հատկապես) սահ-

¹⁴ Եվրոպական միությունում գոյություն ունի երկու դատարան, որոնք միմյանց հետ գտնվում են հիերարխիկ աստիճանակարգության մեջ, ինչպես օրինակ ՀՀ-ում՝ Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարանը: Դրանք են՝ ԵՄ առաջին ատյանի դատարանը և ԵՄ դատարանը:

¹⁵ Օրինակ՝ Չեխիա, տես՝ https://ukconstitutionallaw.org/2012/02/22/jan-komarek-playing-with-matches-the-czech-constitutional-courts-ultra-vires-revolution/?utm_source=chatgpt.com

մանադրական դատարաններն իրենց իրավունք են վերապահել ստուգելու նաև ԵՄ իրավական ակտերի սահմանադրականությունը՝ ներպետական սահմանադրությունների լույսի ներքո¹⁶: Թեև այս իրավունքից անդամ պետության դատարանները չափազանց սահմանափակ կերպով են օգտվում (հաշվի առնելով նաև դրա իրավաքաղաքական հետևանքները), բայց և այնպես, սահմանադրաիրավական դոգմատիկայի տեսանկյունից, զուտ դրա հնարավորության առկայությունն արդեն իսկ ապահովում է ծայրահեղ դեպքում անդամ պետության քաղաքացիների արդյունավետ դատական պաշտպանության հնարավորությունը:

Վերը շարադրվածի լույսի ներքո կարելի է միանշանակ պնդել, որ ԵՄ իրավունքը բավարար չափով սահմանել է երաշխիքներ, որոնց միջոցով հնարավոր է պայքարել ԵՄ կողմից ընդունված օրենսդրական և գործադիր իշխանության ակտերի դեմ:

զգ. Միության կանոնակարգերի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը

Վերոնշյալի համատեքստում սույն վերլուծության շրջանակներում պետք է պատասխանել այն հարցին, թե արդյոք Միության կանոնակարգերի նկատմամբ գոյություն ունի դատական պաշտպանության հնարավորություն: Հարցադրումը չափազանց վերացական չափակելու համար, կարծում ենք, արդարացված կլինի այն կոնկրետացնել և ներկայացնել մեկ օրինակ վրա, որը վերջին ժամանակահատվածում, հատկապես Հայաստանի Հանրապետությունում, առաջացրել է պրակտիկ բազում խնդիրներ: Բայց մինչ կոնկրետ օրինակին անդրադառնալն անհրաժեշտ է Պայմանագրի դրույթների լույսի ներքո նախ և առաջ դիտարկել այն հարցը, թե արդյոք, առհասարակ, Միության պայմանագիրը հնարավորություն է ընձեռում այս կամ այն կերպ վիճարկել տեխնիկական կանոնակարգերը:

Բարձրացված հարցին պատասխանում է Պայմանագրի 2-րդ հավելվածը, որն իր մեջ պարունակում է Եվրասիական տնտեսական միության դատարանի ստատուտը (այսուհետ նաև՝ Ստատուտ), որի 4-րդ գլուխը նվիրված է Միության դատարանի իրավասություններին: Ըստ Ստատուտի 39-րդ կետի՝

«39. Դատարանը քննում է այն վեճերը, որոնք ծագում են Պայմանագրի, Միության շրջանակներում կնքվող միջազգային պայմանագրերի և (կամ) Միության մարմինների որոշումների կիրարկման հարցերի շուրջ.

1) անդամ պետության դիմումի համաձայն՝

Միության շրջանակներում կնքվող միջազգային պայմանագիրը կամ դրա առանձին դրույթները Պայմանագրին համապատասխանելու մասին,

այլ անդամ պետության (այլ անդամ պետությունների) կողմից Պայմանագիրը, Միության շրջանակներում կնքվող միջազգային պայմանագրերը և (կամ) Միության մարմինների որոշումները, ինչպես նաև նշված միջազգային պայմանագրերի և (կամ) որոշումների առանձին դրույթները պահպանելու մասին,

Հանձնաժողովի որոշումների կամ դրա առանձին դրույթները Պայմանագրին, Միության շրջանակներում կնքվող միջազգային պայմանագրերին և (կամ) Միության մարմինների որոշումներին համապատասխանելու մասին,

Հանձնաժողովի գործողությունը (անգործությունը) վիճարկելու մասին.

2) տնտեսավարող սուբյեկտի դիմումի համաձայն՝

¹⁶ Տե՛ս օրինակ Գերմանիայի համար ԳԴՀ ՍԴ որոշումների ժողովածու, հատոր 123, էջ 267 ու հաջորդներ „Lissabon“ (2009); այս որոշման վերաբերյալ դիտարկումներ տես Michels, “Die dreidimensionale Reservekompetenz des BVerfG im Europarecht – Von der Solange-Rechtsprechung zum Honeywell-Beschluss” JA 2012, էջ 515 ու հաջորդներ:

ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության ոլորտում անմիջականորեն տնտեսավարող սուբյեկտի իրավունքներին և օրինական շահերին առնչվող Հանձնաժողովի որոշումը կամ դրա առանձին դրույթները Պայմանագրին և (կամ) Միության շրջանակներում կնքվող միջազգային պայմանագրերին համապատասխանելու մասին, եթե այդպիսի որոշումը կամ դրա առանձին դրույթները հանգեցրել են Պայմանագրով և (կամ) Միության շրջանակներում կնքվող միջազգային պայմանագրերով տնտեսավարող սուբյեկտի համար նախատեսված իրավունքների և օրինական շահերի խախտմանը,

Հանձնաժողովի՝ ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության ոլորտում անմիջականորեն տնտեսավարող սուբյեկտի իրավունքներին և օրինական շահերին առնչվող գործողությունը (անգործությունը) վիճարկելու մասին, եթե այդպիսի գործողությունը (անգործությունը) հանգեցրել է Պայմանագրով և (կամ) Միության շրջանակներում կնքվող միջազգային պայմանագրերով տնտեսավարող սուբյեկտի համար նախատեսված իրավունքների և օրինական շահերի խախտմանը:

Սույն Կանոնադրության նպատակների համար տնտեսավարող սուբյեկտ ասելով՝ ենթադրվում է իրավաբանական անձ, որը գրանցված է անդամ պետության կամ երրորդ պետության օրենսդրության համաձայն, կամ ֆիզիկական անձ, որը գրանցված է որպես անհատ ձեռնարկատեր՝ անդամ պետության կամ երրորդ պետության օրենսդրության համաձայն:»

Վերը նշված դրույթների զուտ բառացի շարադրանքը հստակ ցույց է տալիս, որ Միության դատարան կարող են դիմել մի կողմից Միության անդամ պետությունները, մյուս կողմից նաև իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք, բայց միայն այնպիսիք, որոնք հանդիսանում են տնտեսավարող սուբյեկտ: Դրանից հետևում է, որ ոչ տնտեսավարող սուբյեկտներ համարվող իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք չեն կարող դիմել Միության դատարան, եթե գտնում են, որ, օրինակ, այս կամ այն տեխնիկական կանոնակարգի դրույթների պատճառով սահմանափակվել է իր որևէ հիմնական իրավունք և/կամ ազատություն:

Ասվածը արդեն կարելի է հստակեցնել մեկ պրակտիկ օրինակի հիման վրա.

Մաքսային միության հանձնաժողովի կողմից 09.12.2011 թվականի թիվ 877 որոշմամբ (այսուհետ նաև՝ Հանձնաժողովի որոշում) հաստատված՝ թիվ ՄՄ ՏԿ 018/2011 «Մաքսային Միության տեխնիկական կանոնակարգի» 8-րդ հավելվածի «Տեսանելիության ապահովմանը ներկայացվող պահանջները» բաժնի 4.3-րդ կետի համաձայն՝ *հողմապակու և ապակիների լուսանցիկությունը, որոնց միջով ապահովվում է վարորդի համար տեսանելիությունը, պետք է կազմի առնվազն 70%: Զրահապատ պաշտպանական միջոցով համալրված տրանսպորտային միջոցների համար այդ ցուցանիշը պետք է կազմի առնվազն 60%:* Եթե այս դրույթը դիտարկում ենք Պայմանագրով՝ տեխնիկական կանոնակարգերի համար սահմանված նպատակների լույսի ներքո, ապա այն կարող է հետապանել բացառապես մարդու կյանքի, առողջության և/կամ գույքի պաշտպանության նպատակ (տե՛ս Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այսինքն՝ վերոգրյալ տեխնիկական կանոնակարգը, ըստ էության և առաջին հերթին, վերաբերում է ոչ թե տնտեսավարող սուբյեկտների, այլ «սովորական» ֆիզիկական անձանց: Ուստի հարց է առաջանում, թե դատական պաշտպանության տեսանկյունից ինչ հնարավորություններ են ընձեռված այդ տեխնիկական կանոնակարգի կարգավորումներից դիպված անձանց:

(1) Դատական պաշտպանությունը Պայմանագրի շրջանակներում

Տեխնիկական կանոնակարգերից պաշտպանվելու հնարավորություն տրվել է բացառա-

պես Միության անդամ պետությունների տնտեսվարող սուբյեկտներին (տե՛ս Ստատուտի 39-րդ կետի 2-րդ կետը): Ուստի «սովորական» ֆիզիկական անձը, ով ունի մարդատար ավտոմեքենա և որի նկատմամբ տարածվում է Հանձնաժողովի որոշմամբ սահմանված կանոնները, այն է՝ *ապակիների լուսանցիկություն, որոնց միջով ապահովվում է վարորդի համար 70 տոկոս տեսանելիություն*, չի կարող դիմել Միության դատարան, քանի որ առաջինս չի հանդիսանում տնտեսվարող սուբյեկտ:

Ուստի կարելի է արձանագրել, որ հատկապես այն տեխնիկական կանոնակարգերը, որոնք նպատակ չունեն կարգավորելու տնտեսական ոլորտին վերաբերող հարցեր, այլ վերաբերում են մարդու կյանքին, առողջությանը, գույքին և այլնին, մեծամասամբ չեն կարող վիճարկվել Միության դատարանում: Ասվածը եթե դիտարկում ենք ԵՄ իրավունքի շրջանակներում ընձեռված դատական պաշտպանության հնարավորությունների լույսի ներքո, ապա միանգամայն կարելի է արձանագրել, որ ԵՄ իրավակարգում անդամ պետությունների բնակչության դատական պաշտպանության հնարավորություններն անհամեմատ բարձր են, քան Միության անդամ պետության բնակչության հնարավորությունները:

(2) Դատական պաշտպանության հնարավորությունը Հայաստանում

Վերջապես մնում է պատասխանել այն հարցին, թե արդյոք հնարավոր է ներպետական մակարդակում դատական պաշտպանություն փնտրել և գտնել Միության տեխնիկական կանոնակարգերի դեմ:

Կրկին կարելի է հարցադրմանը մոտենալ պրակտիկ օրինակ վրա, որը վերջին ժամանակներում բավականին արդիական է:

Պատկերացնենք ՀՀ քաղաքացի Ա.-ն, ով մասնագիտությամբ իրավաբան է և աշխատում է Կ. Փաստաբանական ընկերությունում՝ աշխատանքային պայմանագրի հիման վրա վարում է մարդատար մի մեքենա, որի կողապակիները թաղանթապատված են այնպես, որ դրանց լուսանցիկությունն ընդամենը 60 տոկոս է: Ա.-ին Պարեկային ծառայությունը տուգանում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՎԻՎՕ) 123-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված հիմքով, այն է՝ *Ապակիների լուսաթափանցելիության՝ **օրենսդրությամբ** սահմանված չափի խախտմամբ կամ առջևի հողմապակին թաղանթապատված վիճակում կամ կարգի խախտմամբ վարագուրապատված տրանսպորտային միջոցները վարելու համար*: Տուգանք նշանակելու վերաբերյալ որոշման մեջ Պարեկային ծառայությունը հղում է կատարում Հանձնաժողովի որոշմանը:

Ա.-ն որոշում է բողոքարկել վարչական ակտը: Վերադաս վարչական մարմնի կողմից վարչական ակտն անփոփոխ թողնելուց հետո Ա.-ն դիմում է Վարչական դատարան: Ներկայիս դատական պրակտիկան¹⁷ ընթացել է այն ուղղությամբ, որ Միության տեխնիկական կանոնակարգերը, Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի առաջին պարբերության հիմքով, դիտարկվում են որպես ՀՀ օրենսդրության մաս և այդ հիմքով կիրառման ենթակա դարձնում նաև ՎԻՎՕ 123-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված դրույթը: Տեխնիկական կանոնակարգի՝ օրենսդրության մաս կազմելու իրավական հիմնավորումները ստորին ատյանի դատարանները հիմնավորում են ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի ՎԴ/9227/05/23 վարչական գործով 25.09.2024 թվականին կայացված որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշմամբ առ այն, որ «(...)վավերացման միջոցով միջազգային պայմանագիրն ընդգրկվում է ներպետական օրենսդրություն և դառնում դրա մի մասնիկը՝ օժտվելով պարտադիր կիրառելիության հատկանիշով: Ընդ որում,

¹⁷ Տե՛ս օրինակ՝ ՎԴ/10342/05/24; ՎԴ/10918/05/24; ՎԴ/10383/05/25 վարչական գործերով կայացված վճիռները:

միջազգային պայմանագիրն այդպիսով ոչ միայն դառնում է իրավական համակարգի մի մասը, այլև ընդգրկվում է ներպետական օրենսդրությունում և հավասարեցվում ազգային օրենքներին, ըստ այդմ՝ ներպետական օրենսդրության աստիճանակարգությունում, հաջորդելով ՀՀ Սահմանադրությանը, զբաղեցնում է իր ուրույն տեղը: (...)»:

Գտնում ենք, որ թե՛ Վճռաբեկ դատարանի, թե՛ այն հիմք ընդունող դատարանները թույլ են տվել և տալիս կոպտագույն սխալ: Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ որոշման մասով այստեղ կսահմանափակվենք միայն այն փաստի արձանագրմամբ, որ միջազգային պայմանագրերը որևէ կերպ չեն դառնում ՀՀ օրենսդրության մաս, այլ զուտ ունեն կիրառման առաջնայնություն ՀՀ օրենքների նկատմամբ (ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Եթե դրանք լինեին ՀՀ օրենսդրության մաս, ապա անհրաժեշտաբար պետք է իրենց ուրույն տեղը զբաղեցնեին նաև Սահմանադրության 5-րդ հոդվածով սահմանված նորմերի **աստիճանակարգությունում**: Բայց, ինչպես հստակ բխում է ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասից, միջազգային պայմանագրերի նորմերը զուտ ունեն *կիրառման* առաջնայնություն, իսկ նորմերի աստիճանակարգության տեսանկյունից դրանք չեն հարաբերակցվում ներպետական նորմատիվ իրավական ակտերի հետ¹⁸: Դրանից հետևում է, որ, ի հակառակ Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշման, միջազգային պայմանագրերը որևէ պարագայում չեն կարող չափացույց դառնալ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը ստուգելու համար, քանի որ դրանք չունեն ավելի բարձր իրավաբանական ուժ:

Ինչ վերաբերում է սույն վերլուծության համար ավելի առանցքային նշանակություն ունեցող վարչական դատարանների պրակտիկային, ապա վերջիններս, ցավալիորեն, հիմք ընդունելով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ ոչ համոզիչ որոշումը, ևս մեկ սխալ քայլ առաջ են գնացել՝ ըստ էության պնդելով, որ Միության տեխնիկական կանոնակարգերը ևս **միջազգային պայմանագրեր են, որոնք ունեն կիրառման առաջնայնություն ՀՀ օրենքների նկատմամբ**: Վարչական դատարանները փաստացի չեն տարբերակում վերաբերական կազմակերպության ընդունված ակտերը և ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերը, ինչը սահմանադրաիրավական տեսանկյունից աններելի սխալ է և խարխուլում է ՀՀ իրավակարգի հիմքերը: Փաստացի վարչական դատարանները, հիմք ընդունելով Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին պարբերությունը, եզրահանգում են, որ Միության ցանկացած տեխնիկական կանոնակարգ, ուղղակի գործողություն ունենալու ուժով, պարտադիր է իրավակիրառի համար և կարող է սահմանել իրավունքներ և պարտականություններ ՀՀ քաղաքացիների համար: Այս մեկնաբանությունը, սակայն, համահունչ չէ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով երաշխավորված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքնության հիմնական իրավունքների հետ: Ասվածը հիմնավորվում է նրանով, որ Միության տեխնիկական կանոնակարգերը չեն կարող բողոքարկվել ՀՀ իրավակարգում: Եթե անձը ցանկանա Միության տեխնիկական կանոնակարգի որևէ դրույթ վիճարկել, ապա չկա ներպետական որևէ դատական ատյան, որն իրավասու է ստուգելու այդ դրույթի իրավաչափությունը: Վարչական դատարանները ոչ ինցիդենտ, ոչ Վարչական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ գլխով սահմանված նորմի վերահսկողության վարույթի շրջանակում, չեն կարող քննության առարկա դարձնել Միության տեխնիկական կանոնակարգի դրույթը՝ օրեն-

¹⁸ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի համապատասխան որոշման ճշգրիտ և խորը քննադատություն տես *Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Շաքարյան Թ.*, «Միջազգային պայմանագրին հակասելու հիմքով ենթաօրենսդրական ակտերն անվավեր ճանաչելը (մեթոդաբանական և վարչադատավարական հիմնախնդիրները)», Օրենքի պատվար գիտամեթոդական ամսագիր թիվ 19, 2025թ. հունիս, էջ 61 և հաջորդներ:

քով համապատասխան իրավասություն չունենալու պատճառով:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը ևս համապատասխան իրավասությամբ օժտված չէ (տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածը): Կրկին անհրաժեշտ ենք համարում հստակ արձանագրել, որ Միության տեխնիկական կանոնակարգերը **միջազգային պայմանագրեր չեն**: Միջազգային պայմանագիր է միայն «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագիրը, բայց ոչ դրա հիման վրա ստեղծված ինչ-որ միջազգային կազմակերպության ընդունած ակտերը:

Այս առումով հատկանշական և միաժամանակ տարակուսանք առաջացնող է այն հանգամանքը, որ ոչ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը, ոչ վերջինիս դատական սխալ պրակտիկան մեկ քայլով ավելի սխալ դարձնող Վարչական դատարանները հարկ չեն համարել անդրադարձ կատարել ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2014 թվականի նոյեմբերի 14-ի «2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Մինսկում ստորագրված՝ «Հայաստանի Հանրապետության՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով» ՍԴՈ-1175 որոշմանը (այսուհետ նաև՝ ՍԴՈ-1175 որոշում), որտեղ Բարձր դատարանը անդրադարձ էր կատարել նաև միջազգային վերապետական մարմինների կողմից ընդունված իրավական ակտերի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում իրավական առումով գործելու հարցին: Մասնավորապես, ՍԴՈ-1175 որոշման 7-րդ կետի վերջին պարբերությունում Բարձր դատարանը, ի ապահովումն ինքնիշխանության, ժողովրդավարության և իրավական պետության սկզբունքների, արձանագրել է հետևյալը.

«ՀՀ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ որևէ վերապետական մարմնի կողմից ընդունված ցանկացած որոշում, որը չի համապատասխանում այդ պահանջներին, կիրառելի չէ Հայաստանի Հանրապետությունում: Իսկ այդ պահանջների պահպանման պարագայում Հայաստանի Հանրապետության կողմից այս կամ այն տարածաշրջանային կամ միջազգային կազմակերպության հետ գործակցությունը սահմանադրականության խնդիր չի կարող առաջացնել: Սա ամբողջությամբ վերաբերում է նաև քննության առարկա Պայմանագրին ու դրա շրջանակներում ստանձնվող միջազգային պարտավորություններին»¹⁹:

Սահմանադրական դատարանի վերոգրյալ որոշումից բխում է, որ չի կարող լինել որևէ միջազգային իրավունքի իրավական ակտ, որը կհակասի ՀՀ Սահմանադրությանը, բայց կշարունակի կիրառվել Հայաստանի Հանրապետությունում:

Սահմանադրական դատարանի նշյալ որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշմանը կտրուկ դեմ են գնում մասամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը և հատկապես՝ վարչական դատարանները: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը պնդում է, որ միջազգային պայմանագրերը հաջորդում են Սահմանադրությանը և ունեն գործողության առաջնայնություն ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերի նկատմամբ²⁰: Վարչական դատարանները, ըստ էության

¹⁹ Ընդգծումը՝ հեղինակի:

²⁰ Խնդիրը այն է, որ միջազգային պայմանագրերի մեկնաբանությունը ժամանակի ընթացքում ևս կարող է փոփոխվել այնպես, որ հակասի ՀՀ Սահմանադրությանը: Օրինակ՝ պատկերացնենք՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի (ՄԻԵԿ) 12-րդ հոդվածով երաշխավորված ամուսնանալու ազատությունը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մի օր մեկնաբանում է այնպես, որ «կինը և տղամարդը» եզրույթը

թյան, նույնացնում են միջազգային պայմանագրերը և Միության տեխնիկական կանոնակարգերը՝ վերջիններիս դիտարկելով որպես միջազգային պայմանագրեր, որոնք ունեն ուղղակի գործողություն Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին պարբերության ուժով: Երկու իրավական դիրքորոշումներն էլ խարխուլում են ՀՀ ինքնիշխանությունը և ենթակա են անհապաղ վերանայման:

Ծայրահեղ օրինակները թեև իրավաբանության մեջ ընդունված չեն, բայց, որպեսզի ցույց տրվի ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի և վարչական դատարանների իրավական դիրքորոշումների վտանգավորության աստիճանը, բերենք մի հորինված օրինակ, որով, սակայն, ցույց կտրվի դատարանների մոտեցումների վտանգավորության աստիճանը:

Դիցուք, պատկերացնենք, որ Հանձնաժողովի որոշման հավելվածում ոչ միայն սահմանվում է մեքենայի կողապակիների լուսանցիկության չափը, այլև ի ապահովումն մարդկանց կյանքի և առողջության, սահմանվում է, որ Միության անդամ պետությունների բոլոր այն քաղաքացիները, որոնք կխախտեն սահմանված կանոնը, ենթակա են ազատազրկման՝ հինգից տասը տարի ժամկետով:

Եթե հիմք ենք ընդունում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումը և այն էլ ավելի սխալ կերպ զարգացնող Վարչական դատարանների իրավական դիրքորոշումը, ապա բոլոր ՀՀ քաղաքացիները, որոնք վարում են թաղանթապատված կողապակիներով մեքենաներ, որոնց կողապակիների լուսանցիկության աստիճանը կազմում է օրինակ՝ 60 տոկոս, ապա նրանք պետք է դատախազության կողմից ենթարկվեն քրեական հետապնդման և Հանձնաժողովի կողմից ընդունված տեխնիկական կանոնակարգի հիման վրա դատապարտվեն հինգից տասը տարի ազատազրկման: Չէ որ Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին պարբերության ուժով Միության տեխնիկական կանոնակարգերը գործում են ուղղակիորեն: Իսկ եթե ՀՀ քաղաքացին այդ դեպքում փորձի դիմել Վարչական դատարան, վերջինս հայցադիմումի վարույթ ընդունումը կամ կմերժի, կամ կթողնի առանց քննության՝ համապատասխան իրավասություն չունենալու պատճառով: Նույնը վերաբերում է ՀՀ Սահմանադրական դատարանին, քանի որ վերջինս ևս չունի սահմանադրաիրավական իրավասություն՝ ստուգելու Միության տեխնիկական կանոնակարգերի սահմանադրականությունը (Սահմանադրության 168-րդ հոդված):

Արդյունքում ստացվում է, որ գոյություն ունի մի վերաբերական մարմին, որի կողմից ընդունված տեխնիկական կանոնակարգերը, որոնք սահմանափակում են ՀՀ քաղաքացիների հիմնական իրավունքները և ազատությունները (տվյալ դեպքում՝ մեքենայի սեփականատիրոջ՝ գույքն իր հայեցողությամբ օգտագործելու իրավունքը [Սահմանադրության 60-րդ հոդված]), ո՛չ ներպետական, և մեծամասամբ ո՛չ էլ միջազգային մակարդակում, չեն կարող վիճարկվել:

Վերը նկարագրված իրավիճակն ուղղակիորեն հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածով երաշխավորված ինքնիշխանության, ժողովրդավարության և իրավական պետության սկզբունքին, ինչպես նաև 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով երաշխավորված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքին: Ուստի գտնում ենք,

խոչընդոտ չէ, որպեսզի մի քանի կանայք մի քանի տղամարդկանց հետ միաժամանակ ամուսնանան և կազմեն ընտանիք: Ակնհայտ է, որ ՀՀ Սահմանադրության 35-րդ հոդվածին նման մեկնաբանությունը կհակասի: Արդյո՞ք եթե գոյություն ունենա Կառավարության մի որոշում, որով կսահմանվի բազմանդամ ամուսնությունների արգելքը, ապա վարչական դատարանները (ըստ՝ Վճռաբեկ դատարանի) պարտավոր կլինեն այդ որոշումը ճանաչելու անվավեր՝ ՄԻԵԿ 12-րդ հոդվածին հակասելու հիմքով:

որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը և վարչական դատարանները պետք է անհապաղ փոխեն իրենց իրավական դիրքորոշումը Միության տեխնիկական կանոնակարգերի վերաբերյալ՝ վերադառնալով ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող դաշտ:

Վերոգրյալի շրջանակում անհրաժեշտ է նաև հակիրճ անդրադարձ կատարել «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասին, որի համաձայն՝

«1. Եվրասիական տնտեսական միության Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի նորմատիվ իրավական բնույթի ակտերը, «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» միջազգային պայմանագրին համապատասխան, Հայաստանի Հանրապետության քարաձրում ենթակա են անմիջական կիրառության:»

Այս դրույթը, ըստ էության, կրկնում է Պայմանագրի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին պարբերության դրույթը: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածն ուղղակիորեն հակասում է ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքներին (61-րդ և 63-րդ հոդվածներ) և այդպիսով ենթակա է կամ օրենսդրի նախաձեռնությամբ վերացման, կամ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից հակասահմանադրական ճանաչման²¹:

դ. Առաջարկվող լուծումներ

Ներկայացված խնդիրները կարելի է լուծել մի քանի եղանակով: 1-ին տարբերակը ՍԴՈ-1175 որոշման հիման վրա Միության տեխնիկական կանոնակարգերի սահմանադրականության ստուգումն է և հիմնավոր կասկած ունենալու դեպքում Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիմքով վարույթի կասեցումը և Սահմանադրական դատարանի դիմումի ներկայացումը: Այդ դեպքում ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, անալոգիա կիրառելով ՀՀ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի նկատմամբ, դատարանների կողմից ներկայացված դիմումով գործն ընդունում է վարույթ և ստուգում տեխնիկական կանոնակարգի սահմանադրականությունը:

2-րդ տարբերակն այն է, որ Միությունը, ընդօրինակելով Եվրոպական Միությանը, նախ և առաջ սահմանի հիմնական իրավունքների և ազատությունների ժամանակակից ցանկ, որոնց լույսի ներքո Միության դատարանը Միության անդամ պետության ցանկացած բնակչի դիմումի հիման վրա կստուգի Միության տեխնիկական կանոնակարգերի համապատասխանությունը հիմնական իրավունքներին և ազատություններին:

2-րդ տարբերակի պարագայում, սակայն, միևնույն է, ՀՀ Սահմանադրական դատարանին պետք է վերապահվի իրավունք ինքնուրույն ստուգելու և արձանագրելու Միության տեխնիկական կանոնակարգով սահմանված հիմնական իրավունքը և/կամ ազատությունը սահմանափակող դրույթի սահմանադրականությունը (ինչպես դա անում է բացառիկ դեպքերում օրինակ՝ ԳԴՀ Սահմանադրական դատարանը):

3. Եզրակացություն

Եվրասիական տնտեսական միության տեխնիկական կանոնակարգերի անմիջական կիրառությունը ՀՀ իրավակարգում առաջացնում է բարդ խնդիրներ, որոնց լուծման համար նախ և առաջ պետք է հստակ տարանջատել միջազգային պայմանագրերը և վերաբեռնական

²¹ Հիմնավորումները մնում են նույնը, տե՛ս վերոգրյալը:

կամ միջազգային մարմինների/կազմակերպությունների կողմից ընդունած ակտերը: Ցանկացած միջազգային պայմանագիր, որն առնչվում է ՀՀ Սահմանադրության 116-րդ հոդվածով սահմանված բնագավառներին, պարտադիր կերպով պետք է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից օրենքի ընդունման միջոցով վավերացվի, ինչը չի կարելի ասվել Եվրասիական տնտեսական միության տեխնիկական կանոնակարգերի մասին՝ վերջիններիս՝ միջազգային պայմանագիր չհանդիսանալու պատճառով:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի և վարչական դատարանների կողմից միջազգային պայմանագրերի և Եվրասիական տնտեսական միության տեխնիկական կանոնակարգերի վերաբերյալ իրավական դիրքորոշումը կոպտորեն խախտում է ՀՀ Սահմանադրությունը և խարխուլում ՀՀ ինքնիշխանության, ժողովրդավարության և իրավական պետության հիմքերը, քանի որ դրա արդյունքում ՀՀ իրավակարգում հայտնվում է մի իրավական ակտ (տեխնիկական կանոնակարգ), որը դուրս է դատական վերահսկողությունից:

Խնդիրը պետք է լուծել կամ ներպետական մակարդակում տեխնիկական կանոնակարգերի սահմանադրականության ստուգմամբ, կամ Եվրասիական տնտեսական միության մակարդակում դատական պաշտպանության արդյունավետության բարձրացմամբ՝ միաժամանակ վերջին խոսքի իրավունքը վերապահելով ՀՀ Սահմանադրական դատարանին:

Ամփոփագիր: Հոդվածում քննարկվում է Հայաստանի Հանրապետությունում ԵԱՏՄ տեխնիկական կանոնակարգերի կիրառության հիմնախնդիրները, որի շրջանակում անդրադարձ է կատարվում ՀՀ սահմանադրաիրավական նորմատիվ շրջանակին, ձևավորված դատական պրակտիկային, ինչպես նաև իրավահամեմատական է անցկացվում Եվրոպական Միության իրավունքի հետ: Արդյունքում՝ ներկայացվում են խնդրի լուծմանն ուղղված որոշ առաջարկներ: Մասնավորապես, քննարկվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի լույսի ներքո միջազգային պայմանագրերի՝ նորմերի աստիճանակարգում ունեցած տեղը, դրա վերաբերյալ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի արդի դատական պրակտիկան, ինչպես նաև միջազգային կազմակերպությունների/վերպետական կառույցների կողմից ընդունվող իրավական ակտերի անմիջական կիրառության արդյունքում առաջացող իրավական խնդիրները:

Արդյունքում՝ հոդվածում արձանագրվում է, որ Եվրասիական տնտեսական միության պայմանագրի շրջանակներում և ի կատարում դրա պահանջների կարող են ընդունվել այնպիսի իրավական ակտեր (տեխնիկական կանոնակարգեր), որոնք, ըստ էության, դուրս են մնում դատական վերահսկողությունից, ինչն անհամատեղելի է ՀՀ սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով երաշխավորված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքների հետ: Ասվածը քննարկվում է վերջին ժամանակներում արդիական դարձած մեքենաների կողպակների լուսաթափանցելիության սահմանված չափերի խախտման փաստով կայացված վարչական ակտերի և դրանց բողոքարկման արդյունքում վարչական դատարանների կողմից ձևավորված դատական պրակտիկայի լույսի ներքո: Հոդվածը եզրափակվում է խնդրի լուծմանն ուղղված հնարավոր մի քանի առաջարկներով:

Annotation. The direct application of the technical regulations of the Eurasian Economic Union (EAEU) in the legal system of the Republic of Armenia (RA) creates complex issues, the resolution of which first requires a clear distinction between international treaties and acts adopted by supranational or international bodies/organizations. Any international treaty related to the areas specified in Article 116 of the RA Constitution must be ratified by the National Assembly of the RA through the adoption of a law, which cannot be said about the technical regulations of the EAEU, as they do not constitute an international treaty.

The legal position of the RA Court of Cassation and administrative courts regarding international treaties and the EAEU technical regulations grossly violates the RA Constitution and undermines the foundations of the RA's

sovereignty, democracy, and the rule of law, as it results in a legal act (technical regulation) within the RA legal system that is beyond judicial oversight.

The issue must be resolved either by verifying the constitutionality of technical regulations at the national level or by enhancing the effectiveness of judicial protection at the EAEU level, while reserving the final say for the RA Constitutional Court.

Аннотация. Прямое применение технических регламентов Евразийского экономического союза (ЕАЭС) в правовой системе Республики Армения (РА) вызывает сложные проблемы, для решения которых в первую очередь необходимо четко разграничивать международные договоры и акты, принятые наднациональными или международными органами/организациями. Любой международный договор, касающийся сфер, указанных в статье 116 Конституции РА, должен быть обязательно ратифицирован Национальным собранием РА путем принятия закона, чего нельзя сказать о технических регламентах ЕАЭС, поскольку они не являются международным договором.

Правовая позиция Кассационного суда РА и административных судов в отношении международных договоров и технических регламентов ЕАЭС грубо нарушает Конституцию РА и подрывает основы суверенитета, демократии и правового государства РА, поскольку в результате, в правовой системе РА появляется правовой акт (технический регламент), который находится вне судебного контроля.

Проблема должна быть решена либо путем проверки конституционности технических регламентов на национальном уровне, либо путем повышения эффективности судебной защиты на уровне ЕАЭС, при этом последнее слово должно сохраняться за Конституционным судом РА.

Բանալի բառեր - Եվրասիական տնտեսական միություն, տեխնիկական կանոնակարգ, կիրառման և գործողության առաջնություն, ԵՄ, ուղենիշներ և կարգադրություններ, դատական պաշտպանություն:

Keywords: Eurasian Economic Union, Technical Regulation, Priority of Application and Effect, EU, Directives, Regulations, Judicial Protection.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, Технический регламент, Приоритет применения и действия, ЕС, Директивы, регламенты, Судебная защита.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Bruno de Witte, „EU Law: Is it International Law?“, in: Catherine Barnard & Steve Peers, European Law, 3rd Edition, 2020, S. 191 ff.
2. Դանիելյան Գ., ԵԱՏՄ-ի մարմինների որոշումների իրավական արժեքը ներպետական իրավական համակարգում // ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, Ե., ԵՊՀ իրատ., 2016, էջ 68 ու հաջորդներ:
3. Hakenberg, Waltraud, Europarecht, 10. Auflage, 2024, Rn. 3 ff.
4. Hartsch, Andreas/Koenig, Christian/Pechstein, Matthais, Europarecht, 12. Auflage, 2020, Rn. 137.
5. Herdegen, Matthias, Europarecht, 22. Auflage, 2020, § 8 Rn. 4 und § 8 Rn. 48.
6. Michels, Tobias „Die dreidimensionale Reservekompetenz des BVerfG im Europarecht – Von der Solange-Rechtsprechung zum Honeywell-Beschluss“, JA 2012, S. 515 ff.
7. Wyatt, Derrick A. and Dashwood, Alan, European Union Law, 5th Edition, London: Sweet & Maxwell, 2006, S. 132.
8. Դամբարյան Ա., Մուրադյան Մ., Շաքարյան Թ., «Միջազգային պայմանագրին հակասելու հիմքով եթաօրենսդրական ակտերն անվավեր ճանաչելը (մեթոդաբանական և վարչադատավարական հիմ-

նախնդիրները)», Օրենքի պատվար գիտամեթոդական ամսագիր, համար. 19, հունիս 2025, էջ. 61 և հաջորդներ:

9. Ղամբարյան Ա., Եվրասիական տնտեսական միության մարմինների և Հայաստանի Հանրապետության նորմատիվ իրավական ակտերի կոլիզիաները, Բանբեր Արդարադատության ակադեմիայի, № 1 (5), 2021, էջ 17 ու հաջորդներ:

10. Մարկոսյան Տ., Սանթրոսյան Ա. Եվրասիական տնտեսական միության մարմինների նորմատիվ իրավական ակտերի կիրառման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում // Գիտական Արցախ: 2021, № 1 (8), էջ 96:

11. Чиркин В.Е., Наднациональное право: основные особенности // Журнал российского права, 2017, С. 135-137.

Պողոսյան Ա. - Փաստաբան, Ֆրիդրիխ Վիլհելմի անվան Բոննի համալսարանի ասպիրանտ, էլիասցե՝
ashot.poghosyan94@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 21.07.2025 թ., տրվել է գրախոսության 21.07.2025 թ., երաշխավորվել է Ռուս-Հայկական իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան Ա. Ղամբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/ENVIRONMENTAL LAW/ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-48>

ԿԱՐԵՆ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամ

KAREN TUMANYAN

Member of the Supreme judicial council

КАРЕН ТУМАНЯН

Член Высшего судебного совета

**ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL LAW

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВА

Ներածություն

Ժամանակակից սահմանադրաիրավական մտածողության մեջ շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես պետական քաղաքականության ուղղություն, այլև մարդու հիմնարար իրավունքների իրացման (ապահովման) նախապայման: Բարենպաստ շրջակա միջավայր ունենալու իրավունքը համակարգային կերպով փոխկապակցված է մարդու կյանքի, առողջության, արժանապատիվ ապրելու և անձի ազատ զարգացման իրավունքների հետ՝ պետությունից պահանջելով ինչպես չմիջամտելու, այնպես էլ իրականացնելու գործունե կանխարգելիչ պոզիտիվ պարտավորություններ:

Շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանադրական ճանաչումն ինքնին բավարար չէ, եթե այն չի ուղեկցվում իրավական որոշակիությամբ, ինստիտուցիոնալ երաշխիքներով և դատական պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմներով: Հայաստանի Հանրապետությունում այս իրավունքն ամրագրված է մարդակենտրոն մոդելով¹, սակայն դրա պաշտպանության դատական պրակտիկան դեռևս անբավարար է հանրային շահով պայմանավորված բողոքարկումների, հատկապես՝ *actio popularis* ինստիտուտի կիրառման հարցում:

Հոդվածի նպատակն է դոկտրինալ և համակարգային վերլուծությամբ բացահայտել նշված իրավունքի սահմանադրական բովանդակությունը և հիմնավորել դրա պաշտպանության մեխանիզմների զարգացման անհրաժեշտությունը՝ իրավական պետության արդիական

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը

չափանիշների համատեքստում:

Մեթոդներ. Հետազոտությունը ներառել է սահմանադրական և իրավական նորմերի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի և շրջակա միջավայրի քաղաքականությունն ու մարդու իրավունքների պաշտպանությունը կարգավորող փաստաթղթերի վերլուծություն: Օգտագործվել են համեմատական իրավական մեթոդը, համակարգային մոտեցում և նկարագրության ու մեկնաբանության վերլուծական մեթոդները: Այս մեթոդները թույլ են տվել մեզ բացահայտել շրջակա միջավայրի անվտանգության սահմանադրական նշանակությունը և որոշել պետական վերահսկողության կանխարգելիչ մեխանիզմներն ամրապնդելու անհրաժեշտությունը:

Հիմնական հետազոտություն

1. Շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանադրաիրավական դոկտրինան.

Շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանադրաիրավական բնույթը.

Ժամանակակից սահմանադրաիրավական դոկտրինայում բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը ձևավորվել է որպես մարդու հիմնարար իրավունքների նոր սերնդի առանցքային բաղադրիչ²: Այն արտացոլում է սահմանադրական իրավունքի էվոլյուցիան՝ անցում կատարելով մարդու իրավունքների զուտ պաշտպանական ընկալումից դեպի պետության ակտիվ և պոզիտիվ պարտավորությունների ընդգծում: Այս երկակիությունը պայմանավորում է տվյալ իրավունքի միջնորդային բնույթը և պահանջում է դրա ապահովման բազմամակարդակ իրավական մեխանիզմ:

Իրավունքի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթը. Բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանադրաիրավական բովանդակության լիարժեք բացահայտումը հնարավոր է միայն դրա օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթների համադրված վերլուծության միջոցով: Տվյալ երկբևեռ կառուցվածքը բնորոշ է մարդու հիմնարար իրավունքների մեծամասնությանը, սակայն շրջակա միջավայրի իրավունքի պարագայում այն ստանում է առանձնահատուկ նշանակություն՝ պայմանավորված իրավունքի հանրային-մասնավոր և միջնորդային բնույթով:

Իրավունքը՝ որպես սահմանադրաիրավական ինստիտուտ. Օբյեկտիվ իմաստով բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը հանդես է գալիս որպես սահմանադրաիրավական արժեք, սկզբունք և ինստիտուտ, որը ձևավորում է իրավական կարգավորման ընդհանուր ուղղվածությունը շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում: Այս մակարդակում այն չի սահմանափակվում առանձին անձանց իրավասություններով, այլ ազդում է ողջ իրավական համակարգի վրա՝ կանխորոշելով օրենսդրական քաղաքականության, վարչարարության և դատական վերահսկողության բովանդակությունը: Որպես օբյեկտիվ իրավունք՝ այն կատարում է մի շարք հիմնարար գործառնություններ՝ (1) արժեքային գործառնությո, քանի որ սահմանում է շրջակա միջավայրի պահպանությունը որպես սահմանադրական նշանակություն ունեցող սոցիալական բարիք, (2) կարգավորիչ գործառնությո, քանի որ ուղղորդում է օրենսդրի և գործադիր իշխանության նորմաստեղծ գործունեությունը, (3) սահմանափակող գործառնությո, քա-

² Տե՛ս *Amel, U.* (2012), Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. Ո՞ր ենք շարժվում հաջորդիվ. Եվրոպական միջազգային իրավունքի հանդեսը, 23(3), 613-642; *Boyle, A.* (2012). Human Rights and the Environment: Where Next? *European Journal of International Law*, 23(3), 613-642. DOI: 10.1093/ejil/chs054; *Կնքս, Ջ. Հ.* (2018). Մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի շրջանակային սկզբունքները. ՄԱԿ-ի հատուկ զեկույց (*Knox, J.H.* (2018). Framework Principles on Human Rights and the Environment. UN Special Rapporteur Report. UN Doc. A/HRC/37/59)

նի որ սահմանում է տնտեսական գործունեության և սեփականության իրավունքի իրացման սահմանադրական թույլատրելի սահմանները, (4) մեկնաբանական գործառույթ, քանի որ ծառայում է որպես չափորոշիչ՝ այլ նորմերի սահմանադրականության գնահատման համար:

Այս իմաստով բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը հանդես է գալիս որպես միջ-ճյուղային սահմանադրական ինստիտուտ, որի հիման վրա ձևավորվում են էկոլոգիական, վարչական, քաղաքացիական և քրեաիրավական նորմերի համակարգեր:

Իրավունքը՝ որպես սուբյեկտիվ սահմանադրական իրավունք. Սուբյեկտիվ իմաստով յուրաքանչյուրի բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքն արտահայտվում է իրավունքը կրողի իրավական հնարավորությունների համադրմամբ: Այդ իրավունքները չեն սահմանափակվում շրջակա միջավայրից օգտվելու պասիվ հնարավորությամբ, այլ ներառում են ակտիվ պահանջատիրական և պաշտպանական բաղադրիչներ³: Սուբյեկտիվ իրավունքի կառուցվածքում առանձնացվում են՝ (1) բարենպաստ միջավայրում ապրելու իրավական հնարավորության, (2) շրջակա միջավայրի վիճակի վերաբերյալ ամբողջական և հավաստի տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի, (3) որոշումների ընդունման գործընթացներին մասնակցելու իրավունքի, (4) պետական մարմիններից և մասնավոր սուբյեկտներից շրջակա միջավայրին վնաս պատճառող վարքագծի դադարեցում պահանջելու իրավունքի, (5) իրավունքի խախտման դեպքում վարչական և դատական պաշտպանության միջոցներից օգտվելու իրավունքի կարևոր տարրերը:

Սուբյեկտիվ իրավունքի առանձնահատկությունն այն է, որ այն ունի ոչ միայն անհատական, այլև համատեղ (կոլեկտիվ կամ հանրային) իրացման ներուժ, քանի որ շրջակա միջավայրի վիճակը, որպես կանոն, ազդում է անձանց անորոշ շրջանակի (հանրային շահի) վրա:

Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթների փոխկապակցվածությունը. Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ մակարդակները տվյալ իրավունքի պարագայում գտնվում են գործառութային փոխկապակցվածության մեջ: Օբյեկտիվ իրավունքը ստեղծում է նորմատիվ և ինստիտուցիոնալ հիմքը սուբյեկտիվ իրավունքի իրացման համար, մինչդեռ սուբյեկտիվ իրավունքի արդյունավետ իրացումն օբյեկտիվ իրավունքի կենսունակության ցուցանիշն է: Եթե բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը մնա միայն օբյեկտիվ՝ սկզբունքային մակարդակում և չձևավորվի որպես անձի կոնկրետ, արդար դատաքննության իրավունք, ապա այն զրկվում է իր սահմանադրական բովանդակությունից: Միաժամանակ, սուբյեկտիվ իրավունքի իրացումը հնարավոր չէ առանց պետության կողմից օբյեկտիվ մակարդակում ամրագրված պարտավորությունների և գործունեության երաշխիքների:

Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բաղադրիչները. Սահմանադրաիրավական տեսանկյունից տվյալ իրավունքն ունի երկակի բնույթ: Որպես օբյեկտիվ իրավունք՝ այն հանդես է գալիս որպես իրավունքի սկզբունք և սահմանադրական արժեք, որն ուղղորդում է օրենսդրական և իրավակիրառ գործունեությունը: Որպես սուբյեկտիվ իրավունք՝ այն ներառում է կոնկրետ իրավասությունների համախումբ՝ շրջակա միջավայրից օգտվելու, տեղեկատվություն ստանալու, որոշումների ընդունմանը մասնակցելու և իրավունքի պաշտպանություն պահանջելու:

³ Տե՛ս ՄԱԿ-ի Եվրոպայի տնտեսական հանձնաժողով (UNECE) (1998). Օրինուի կոնվենցիա՝ տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների կայացմանը հանրային մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին՝ շրջակա միջավայրի հարցերում (UNECE (1998). Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters):

Այս իրավունքը չի կարող դիտարկվել որպես մեկուսացված իրավական կարգավորում, քանի որ այն համակարգային կերպով փոխկապակցված է մարդու կյանքի իրավունքի, առողջության իրավունքի, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի, ինչպես նաև մարդու արժանապատիվ ապրելու սահմանադրական սկզբունքի հետ⁴: Հետևաբար՝ դրա սահմանադրաիրավական բնույթի ուսումնասիրությունը պահանջում է դոկտրինալ, ոչ թե միայն նորմատիվ մոտեցում:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 12-րդ հոդվածով շրջակա միջավայրի պահպանությունը, որպես սահմանադրական կարգի հիմունք, դիտարկվում է ոչ միայն որպես առանձին ոլորտային քաղաքականություն, այլև որպես պետության գոյության և կայունության նախապայման: Հետևաբար, այդ ինստիտուտը պետք է պաշտպանվի ինստիտուցիոնալ մակարդակով:

Հայաստանի Հանրապետությունում առկա է բնակեցնող իրավական կարգավորման օրինակ: «Սևանա լճի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը (2001 թ.) բնակեցնող իրավական մտածողության Հայաստանում ներդրման եզակի օրինակ է՝ ճանաչելով բնության օբյեկտի (լճի) կարգավիճակը և ներհատուկ իրավունքները: Հիմնվելով Սահմանադրության 12-րդ (Շրջակա միջավայրի պահպանությունը՝ որպես սահմանադրական կարգի հիմունք) հոդվածի վրա, օրենքը շնորհում է լճին *հատուկ* կարգավիճակ՝ որպես «ազգային արժեք» և «խմելու ջրի շտեմարան», սահմանելով **օտարման անթույլատրելիություն**՝ որպես բնության սուբյեկտիվ իրավունքի ճանաչում: Օրենքը սահմանում է պետության պոզիտիվ պարտավորությունները՝ **վերականգնել, պահպանել և վերարտադրել** էկոհամակարգը՝ ինքնին լճի բնական վիճակի համար, ոչ թե միայն մարդու օգտագործման նպատակով: Սա արտահայտում է դոկտրինալ անցում, մարդակենտրոն մոտեցումից (բնությունը՝ որպես ռեսուրս) դեպի բնակեցնող մեկնաբանություն (բնությունը՝ որպես իրավունքների սուբյեկտ)՝ համապատասխանեցնելով էկվադորի, Նոր Զելանդիայի և Հնդկաստանի առաջադեմ փորձին⁵:

Տարբեր երկրներում շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանադրական ամրագրումը և դրա պաշտպանությունն ունի տարբեր ձևակերպումներ: Սահմանադրական դոկտրինում այս ձևակերպումների բազմազանությունն արտացոլում է շրջակա միջավայրի պահպանության նկատմամբ իրավական տարբեր մտածողություն: Այն արտահայտում է մտածողության խորը էվոլյուցիան՝ մարդակենտրոն մոտեցումներից դեպի բնակեցնող մտածողություն, որոնք ճանաչում են բնության սուբյեկտիվ իրավունքները⁶:

Համեմատական վերլուծությունը կարևորագույն մեթոդաբանական գործիք է, քանի որ բացահայտում է այն դոկտրինալ հիմքերը, որոնք ձևավորում են յուրաքանչյուր երկրի բնա-

⁴ Տես Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա (1950), European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950):

⁵ Տես «Սևանա լճի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը և «Սևանա լճի էկոհամակարգի վերականգնման, պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման միջոցառումների տարեկան ու համալիր ծրագրերը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը:

⁶ Տես Դ. Շելթոն (2006). Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. ո՞ր կոնկրետ բնապահպանական իրավունքներն են ճանաչվել. Դենվերի միջազգային իրավունքի և քաղաքականության հանդես, 35 (1), 129-171. (Shelton, D. (2006). Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights Have Been Recognized? Denver Journal of International Law and Policy, 35(1), 129-171); Կոբզե, Լ. և Փաթերսոն, Ա. Ռ. (2009). Դատական իշխանության դերը շրջակա միջավայրի կառավարման (բնապահպանական կառավարման) գործում. սահմանադրական բնապահպանական իրավունքների համեմատական դիտանկյուններ. (Kotzé & Paterson, A.R. (2009). The Role of the Judiciary in Environmental Governance. Comparative Perspectives on Constitutional Environmental Rights, Kluwer Law International)

պահպանական իրավական համակարգի սահմանադրական կառուցվածքը և դրա պաշտպանության մեթոդական ձևերը:

Ֆրանսիայի Շրջակա միջավայրի Խարտիան (2005 թ.) սահմանում է՝ «Յուրաքանչյուրն ունի հավասարակշռված և առողջության համար հարմար միջավայրում ապրելու իրավունք»⁷: Փարիզի վարչական դատարանը մի գործով վկայակոչելով Շրջակա միջավայրի Խարտիան, պետությանը պարտավորեցրել է ջերմոցային գազերի արտանետումների նվազեցման⁸:

Էկվադորի Սահմանադրությունը (2008 թ.) ունի ավելի խորը ձևակերպում: Այն աշխարհի առաջին երկիրն է, որը ճանաչեց բնության իրավունքները: Էկվադորի Սահմանադրության 71-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Բնությունը կամ Պաշտաման (Մայր Երկիր), որտեղ կյանքը վերարտադրվում է, ունի իր գոյության, հարգանքի և իր կյանքի փուլերի, կառուցվածքի, գործառույթների և էվոլյուցիոն գործընթացների պահպանման ու վերականգնման իրավունք»: Այս հեղափոխական մոտեցումը փոխեց իրավական մտածողությունը՝ բնությունը դիտելով ոչ թե որպես «գույքային օբյեկտ», այլ որպես իրավունքներ ունեցող սուբյեկտ: 2021 թվականին Էկվադորի Սահմանադրական դատարանը կիրառել է այս դրույթը «Los Cedros» գործում⁹:

Հետաքրքրական է նաև **Հարավային Աֆրիկայի** գործող իրավակարգավորումը: Սահմանադրությունը ներառում է եռակի մոտեցում՝ ճանաչելով ոչ միայն ներկա, այլև ապագա սերունդների բարենպաստ միջավայր ունենալու իրավունքը: Երկրի Սահմանադրության համաձայն՝ պետությունը պարտավոր է «կանխել էկոլոգիական դեգրադացիան, խթանել բնապահպանությունը և ապահովել բնական միջավայրի կայուն զարգացում»: Երկրի բարձրագույն դատարանը մի գործով հասարակական կազմակերպության պահանջով արձանագրել է, որ վարչական մարմնի որոշումն էական վտանգ է ներկայացնում Հարավային Աֆրիկայում շրջակա միջավայրի կայուն զարգացման համար¹⁰:

⁷ Տե՛ս Ֆրանսիայի Հանրապետության Շրջակա միջավայրի Խարտիա (2005) Charter for the Environment of the French Republic (2005); Ֆրանսիայի Շրջակա միջավայրի Խարտիա (Environmental Charter of France (2005).):

⁸ Տե՛ս Փարիզի վարչական դատարանի թիվ 1904967, 1904968, 1904972 և 1904976/4 գործերով 22.12.2023 թվականի որոշումը: Որոշումը վերաբերվում է Ֆրանսիայի պետության պարտավորությանը ջերմոցային գազերի արտանետումների նվազեցման իր պարտավորությունները չկատարելու և էկոլոգիական վնաս պատճառելու համար:

⁹ Տե՛ս Էկվադորի Սահմանադրական դատարանի թիվ 1149-19-JP/21 (01.12.2021թ գործը) (Los Cedros Protected Forest v. ENAMI et al., Constitutional Court of Ecuador, Case No. 1149-19-JP/); Էկվադորի Հանրապետության Սահմանադրություն (2008), հոդված 71-72 Constitution of the Republic of Ecuador (2008), Articles 71-72 (Rights of Nature):

¹⁰ Տե՛ս Հարավային Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրություն (1996), 24-րդ հոդված Constitution of the Republic of South Africa (1996), Section 24 (Environment); Հարավային Աֆրիկայի Պրետորիայի բարձրագույն դատարան (North Gauteng High Court), գործ թիվ 65662/16, [2017] ZAGPPHC 58, (08.03.2017 թվական): Հարավային Աֆրիկայի առաջին կլիմայական փոփոխության դատական գործում, դատարանը սահմանեց, որ ածխածնային կլիմայական փոփոխության ազդեցությունները պարտադիր հաշվի առնելի գործոններ են և պետք է դիտարկվեն նախքան շրջակա միջավայրի թույլտվության տրամադրումը: Դատարանը որոշեց, որ Շրջակա միջավայրի նախարարը և Գլխավոր տնօրենը պարտավոր էին, սակայն ձախողել են՝ համարժեք կերպով հաշվի առնել Thabametsi ածխահանքային կայանի կլիմայական ազդեցությունները՝ հիմնված Ազգային շրջակա միջավայրի կառավարման օրենքի (NEMA) պահանջների վրա: Դատարանը հաստատեց, որ կլիմայական փոփոխությունն էական վտանգ է ներկայացնում Հարավային Աֆրիկայում կայուն զարգացման համար, որն ամրագրված է Սահմանադրության 24-րդ բաժնում՝ շրջակա միջավայրի իրավունքի մեջ: Դատարանը մասնակիորեն չեղյալ հայտարարեց Նախարարի որոշումը և պահանջեց վերանայել գործը՝ կլիմայական փոփոխության ազդեցության գնահատման հիման վրա:

Հատկանշական է նաև **Հնդկաստանի օրինակը**: Այս երկրի Սահմանադրությունն ուղղակիորեն չի ամրագրում բարենպաստ միջավայրի իրավունքը, սակայն Հնդկաստանի դատարանները Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ առողջ միջավայրի իրավունքը մեկնաբանել են կյանքի իրավունքի լույսի ներքո¹¹:

2014 թվականին Մուհամմադ Սալիմի դիմումի հիման վրա Հնդկաստանի Ոստարական նահանգի գերագույն դատարանը Գանգես գետին ճանաչել է **«կենդանի իրավունքի սուբյեկտ»**¹²:

Գերմանիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարանը պատմական որոշում է կայացրել կլիմայի պաշտպանության գործով: Դատարանն արձանագրել է, որ Գերմանիայի Դաշնային կլիմայի պաշտպանության օրենքը հակասահմանադրական է մասնակիորեն, քանի որ այն չի ապահովում բավարար պաշտպանություն:¹³

Բրազիլիայի Սահմանադրության 225-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ բոլորն ունեն էկոլոգիապես հավասարակշռված միջավայրի իրավունք: Ճանաչելով, որ կարևոր է ոչ միայն աղտոտման բացակայությունը, այլև էկոհամակարգերի ամբողջականությունը: Սահմանադրությունն ամրագրում է, որ միջավայրը «ընդհանուր բարիք» է և թե՛ պետությունը, թե՛ հասարակությունը պարտավոր են այն պաշտպանել ապագա սերունդների համար: Բրազիլիան նաև առաջինն էր, որ սահմանադրական մակարդակով ճանաչեց Ամազոնյան անտառները որպես **«ազգային թանգարան»**՝ հատուկ պաշտպանություն ապահովելով այդ էկոհամակարգին: Բրազիլիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարանը դիրքորոշումներ է արտահայտել այն մասին, որ Փարիզի համաձայնագիրը պետք է դիտարկել մարդու իրավունքների համատեքստում¹⁴:

¹¹ Տե՛ս Հնդկաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1950), հոդված 21, 48-ա, 51-ա(գ) Constitution of India (1950), Articles 21, 48-A, 51-A(g):

¹² Տե՛ս Հնդկաստանի Ոստարական նահանգի Բարձրագույն դատարանի, Գանգես և Յամունա գետերի իրավական սուբյեկտիվության գործով որոշում թիվ (PIL) No. 126 of 2014 (իրապարակված 2017 թ., մարտի 20): Այս գործի էությունն այն է, որ 2014 թ. Mohammed Salim-ի նախաձեռնած հանրային շահի հայցի շրջանակում դատարանն արձանագրել էր, որ Գանգես և Յամունա գետերի երկայնքով առկա են ապօրինի շինություններ, աղտոտում և էկոլոգիական դեգրադացիա, որոնք սպառնում են գետերի գոյությանը: 2017 թ. մարտի 20-ի որոշմամբ դատարանը Գանգես և Յամունա գետերը ճանաչեց **«կենդանի իրավունքի սուբյեկտներ»**՝ նրանց վերագրելով օրինական իրավունքներ՝ *parens patriae* դրկտրինի կիրառմամբ: Դատարանը հղում կատարեց ոչ միայն կյանքի իրավունքին, այլև Հնդկաստանի Սահմանադրությամբ ամրագրված պետության բնապահպանական պարտականությանը (քաղաքացիների պարտականությունը պաշտպանել բնական միջավայրը): 2017 թ. հուլիսին բեկանեց այս որոշումը՝ ընդգծելով գետերի պաշտպանության բարձր ազգային նշանակությունը, սակայն արձանագրելով, որ իրավական կարգավիճակի նմանօրինակ փոփոխությունը պետք է իրականացնի օրենսդիրը, ոչ թե դատարանը:

¹³ Տե՛ս Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Սահմանադրություն (Հիմնական օրենք), հոդված 20a (Basic Law for the Federal Republic of Germany (Grundgesetz), Article 20a); Գերմանիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարանի, Կլիմայի պաշտպանության գործով որոշումը (1 BvR 2656/18 (2021թ. ապրիլի 29): Սահմանադրական դատարանն արձանագրեց, որ շրջակա միջավայրի պաշտպանության հարցում առաջնահերթ է միջսերնդային արդարության սկզբունքը: Այս որոշման ազդեցությամբ՝ 2021 թ. օգոստոսին Գերմանիան ընդունեց ուժեղացված կլիմայական օրենք:

¹⁴ Տե՛ս Բոլիվիայի բազմազգ պետության Սահմանադրությունը (2009) և Մայր երկրի իրավունքների օրենքը (2012) Constitution of the Plurinational State of Bolivia (2009) and Law of the Rights of Mother Earth (2012); Բրազիլիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարան (Supremo Tribunal Federal) (2022 թ. հուլիսի 1 (թիվ ADPF 708 որոշումը իրապարակվել է 2022 թ. հուլիսի 11-ին)): Այս գործով Սահմանադրական դատարանը մեծամասնությամբ (11-ից 10 դատավորներ) ճանաչեց կառավարության անգործությունը՝ 2019 թվականին Ազգային կլիմայական փոփոխության հիմնադրամի (Climate Fund) ֆինանսական միջոցները լիովին չբաշխելու պատճառով: Դատարանը ճանաչեց Փարիզի համաձայնագիրը՝ որպես մարդու իրավունքների պայմանագիր՝ դառնալով աշխարհում

Նոր Զելանդիան դարձավ առաջինը, որ օրենքի ընդունման մակարդակով **իրավաբանական անձի կարգավիճակ շնորհեց գետին**: Ուանգանուի (Whanganui) գետը ճանաչվեց որպես իրավունքներ ունեցող սուբյեկտ: Գետը ստացավ դատական իրավասուբյեկտություն¹⁵:

Պորտուգալիան ունի բավական հետաքրքիր իրավական կարգավորում մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի պաշտպանության համար՝ Սահմանադրության նախաձեռնող դրույթներից մինչև նոր Կլիմայի հիմնական օրենքը: Այս երկիրը եղել է ՄԱԿ-ի առաջին անդամ պետություններից մեկը, որը 1976 թվականին ճանաչեց շրջակա միջավայրի իրավունքն իր սահմանադրությունում: Սահմանադրությամբ ամրագրված է՝ «Շրջակա միջավայր և կյանքի որակ»: Յուրաքանչյուրն ունի իրավունք առողջ և էկոլոգիապես հավասարակշռված մարդկային միջավայրի և պարտականություն այն պաշտպանելու (Հոդված 66-րդ)¹⁶:

Եվրոպական դատարանի Մեծ Պալատը 2024 թվականի ապրիլի 9-ին Շրջակա միջավայրի խնդիրներով պայմանավորված հանրային շահի պաշտպանության նպատակով դատարան դիմելու իրավունքի հետ կապված: «Շվեյցարիայի Կլիմայական Տարեց Կանանց Միություն» կազմակերպությունը և այլոք ընդդեմ Շվեյցարիայի («Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland») գործով Եվրոպական դատարանը հաստատելով, որ կլիմայական փոփոխությունը «մեր ժամանակների ամենակարևոր հարցերից մեկն է» և վտանգ է ստեղծում մարդու իրավունքների համար հաստատեց, որ պետությունները պոզիտիվ պարտավորություն ունեն կլիմայական փոփոխությունները մեղմելու համար Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համատեքստում ընդունել համապատասխան միջոցներ: Եվրոպական դատարանը, ճանաչելով Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության խախտում, արձանագրել է, որ պետության դատարանի կողմից չի ապահովվել կլիմայական պաշտպանության վերաբերյալ դիմումատուների արդյունավետ դատական քննություն իրավունքը, որով պատճառաբանել էր, որ դիմումատուների անմիջական իրավունքները չեն խախտվել և նրանք չեն կարող համարվել «զոհ»: Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ ներպետական դատարանները չպետք է սահմանափակվեն ձևական պահանջներով, անհրաժեշտ է իրականացնել իրական քննություն պետության պոզիտիվ պարտավորությունների կատարման վերաբերյալ: Դատական պաշտպանության արդյունավետությունը նշանակում է իրական հնարավորություն ներկայացնելու փաստարկներ և ստանալու պատճառաբանված որոշում¹⁷:

Զնայած Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ նախատեսված կառուցակարգերը հնարավորություն են տալիս սահմանադրական նորմերը (մարդու իրավունքներին վերաբերող դրույթներ) անմիջականորեն կիրառելու, իսկ Վճռաբեկ դատարանը սահմանադրորեն օժտված է իրավունքի կիրառման միատեսակության ապահովման լիազորությամբ, շրջակա միջավայրի իրավունքի պաշտպանության ոլորտում Հայաստանի դատական պրակ-

առաջին Սահմանադրական դատարանը, որը կայացրեց նման որոշում, և արձանագրեց, որ շրջակա միջավայրի պայմանագիրն ունի օրենքից վեր («supralegal») կարգավիճակ:

¹⁵ Տե՛ս Նոր Զելանդիայի «Ուանգանուի գետի պահանջների կարգավորման մասին» օրենքը, (2017) (Act on the Settlement of Claims of the Whanganui River): Այս օրենքի ուժով գետը ճանաչվեց կենդանի էակ՝ «Ko au te awa, ko te awa ko au» («Ես եմ գետը, գետն եմ ես»):

¹⁶ Տե՛ս Պորտուգալիայի Հանրապետության Սահմանադրությունը (1976), հոդված 66 (Constitution of the Portuguese Republic (1976)):

¹⁷ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի «Շվեյցարիայի Կլիմայական Տարեց Կանանց Միություն» կազմակերպությունը և այլոք ընդդեմ Շվեյցարիայի («Verein KlimaSeniorinnen Schweiz» and Others v. Switzerland») (գանգատ՝ 53600/20 կյացված՝ 09.04.2024 թվականի) վճիռը:

տիկան, ի տարբերություն միջազգային առաջադեմ փորձի, կարգավորման խիստ կարիք ունի:

Վճռաբեկ դատարանը 2011 թվականի ապրիլի 1-ին կայացրել է թիվ ՎԴ/3275/05/09 որոշումը¹⁸, որով արձանագրվել է, որ կազմակերպությունների դատարան դիմելու իրավունքը հնարավոր է միայն այն դեպքում, եթե վիճարկվում են **անձի անմիջական իրավունքները**: Վճռաբեկ դատարանն այս որոշմամբ սահմանափակել է հասարակական կազմակերպությունների՝ նաև բնապահպանական խնդիրների առկայության պարագայում դատարան դիմելու հնարավորությունը: Այս որոշումը դատարանների համար դարձել է ուղենիշային՝ հայացադիմումներ չընդունելու նաև բնապահպանական խնդիրներով:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանը 2010 թվականի սեպտեմբերի 7-ի թիվ ՍԴՈ-906 որոշմամբ, փորձ է կատարել զարգացնել հանրային շահով պայմանավորված դատարան դիմելու ինստիտուտի դերը, սակայն որոշումը երկակի մեկնաբանություն ստացավ և իրավակիրառ պրակտիկայում զարգացում չունեցավ¹⁹:

Վճռաբեկ դատարանի և Սահմանադրական դատարանի պրակտիկանի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ անհրաժեշտություն է առաջացել զարգացնելու *actio popularis* բողոքարկման ինստիտուտի պրակտիկան, որով կապահովվի շրջակա միջավայրի իրավունքի պահպանության դատական պաշտպանությունը՝ հաշվի առնելով Եվրոպական դատարանի «Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland» գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումները:

Համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը, ամրագրելով յուրաքանչյուրի իրավունքը՝ ապրելու բարենպաստ շրջակա միջավայրում, ներդաշնակվում է միջազգային սահմանադրաիրավական դոկտրինի մարդակենտրոն մոդելի տրամաբանությանը: Միաժամանակ, չնայած միջազգային ստանդարտներին համապատասխանությանը, Սահմանադրությունը չի ամրագրում բնության սուբյեկտիվ իրավունքների, միջսերնդային արդարության կամ կլիմայական պաշտպանության ուղղակի սահմանադրական երաշխիքներ: Համաշխարհային փորձը վկայում է, որ նման բացերը կարող են արդյունավետորեն լրացվել ոչ միայն սահմանադրական փոփոխությունների միջոցով, այլև սահմանադրական նորմերի զարգացնող մեկնաբանությամբ և Սահմանադրական դատական պրակտիկայի էվոլյուցիայով²⁰:

2. Շրջակա միջավայրի սահմանադրական նպատակներն ու սկզբունքները.

Բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանադրական նպատակը.

Շրջակա միջավայրի իրավունքի նորմատիվ ապահովումը հնարավոր չէ դիտարկել մեկուսացված նորմերի կամ առանձին օրենսդրական ակտերի շրջանակում: Իրավական կարգավորումը հիմնվում է սահմանադրական նպատակների և սկզբունքների համակարգի վրա,

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/3275/05/09 (01.04.2011թ.) որոշումը:

¹⁹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի թիվ ՍԴՈ-906 (07.09.2010թ.) որոշումը:

²⁰ Տե՛ս *Կոդե և Փեթերսոն* (2009). Դատական իշխանության դերը շրջակա միջավայրի կառավարման գործում. Համեմատական հեռանկարներ սահմանադրական բնապահպանական իրավունքների մասին, Կլովեր Լո Ինթերնեշնալ (*Kotzé & Paterson, A.R. (2009). The Role of the Judiciary in Environmental Governance. Comparative Perspectives on Constitutional Environmental Rights, Kluwer Law International*); *Փեդերսեն, Օ. Վ.* (2010). Բնապահպանական սկզբունքներ և բնապահպանական արդարադատություն. Բնապահպանական իրավունքի ակնարկ, 12(1), 26-49 (*Pedersen, O.W. (2010). Environmental Principles and Environmental Justice. Environmental Law Review, 12(1), 26-49*):

որոնք ձևավորում են տվյալ իրավունքի արժեքային, գաղափարական և գործառնական հիմքը: Սահմանադրաիրավական դոկտրինայում ընդունված է, որ նպատակներն արտահայտում են պետական ռազմավարական ուղղվածությունը, մինչդեռ սկզբունքները հանդիսանում են պարտադիր ուժ ունեցող իրավական ուղենիշներ, որոնք ենթակա են անմիջական կիրառման: Բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի պարագայում այդ երկուսը գտնվում են սերտ փոխկապակցության մեջ ու միասին ձևավորում են այն նորմատիվ միջավայրը, որի շրջանակում հնարավոր է տվյալ իրավունքի արդյունավետ իրացումը և պաշտպանությունը²¹:

Մարդու իրավունքների գերակայության սկզբունքը (մարդակենտրոնություն).

Մարդու իրավունքների գերակայության սկզբունքը ժամանակակից սահմանադրական կարգի առանցքային հիմնասյունն է և ունի ուղղակի նշանակություն բարենպաստ շրջակա միջավայր ունենալու մարդու իրավունքի կարգավորման համար: Այս սկզբունքը ենթադրում է, որ պետության ամբողջ ռազմավարությունը, այդ թվում՝ տնտեսական քաղաքականությունը, արդյունաբերական զարգացումը և բնական ռեսուրսների օգտագործումը, պետք է ենթարկվեն մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանության գերակա նպատակին²²: Բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի համատեքստում մարդու իրավունքների գերակայությունը նշանակում է, որ տնտեսական կամ բարձր եկամտաբերության տնտեսական նպատակահարմարությունը չի կարող ինքնին արդարացնել շրջակա միջավայրի այնպիսի վատթարացում, որը ստեղծում է իրական կամ հավանական սպառնալիք մարդու կյանքի և առողջության համար:

Այս սկզբունքը սահմանադրաիրավական մակարդակում ձևավորում է պետության պոզիտիվ պարտավորությունները՝ կանխարգելել էկոլոգիական վտանգները, իրականացնել վերահսկողություն և ապահովել արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցներ: Այդ պարտավորությունները չեն կարող սահմանափակվել միայն առաջացած վնասի փոխհատուցմամբ, այլ պետք է ուղղված լինեն նախևառաջ մարդու իրավունքների խախտման կանխմանը: Եվրոպական դատարանը Թաշքին և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (*Taşkın and Others v. Turkey*) գործով (գանգատ՝ 46117/99, 2004 թ. նոյեմբերի 10) գնահատելով մարդու իրավունքների գերակայությունը, արձանագրեց, որ պետության տնտեսական **շահերը չեն կարող գերակայել մարդու իրավունքների պաշտպանության նկատմամբ**, մասնավորապես, երբ բնական ռեսուրսների շահագործումը ստեղծում է իրական սպառնալիք բնակչության առողջության և կյանքի համար²³:

²¹ Տե՛ս Միավորված ազգերի կազմակերպություն (2015). Մեր աշխարհի վերափոխումը. Կայուն զարգացման 2030 թվականի օրակարգը (United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. UN General Assembly Resolution 70/1); Ռիոյի հռչակագիր շրջակա միջավայրի և զարգացման մասին (1992) (Rio Declaration on Environment and Development (1992)); Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. Ո՞ր ենք շարժվում հաջորդիվ. Եվրոպական միջազգային իրավունքի հանդես, 23(3), 613-642; *Boyle, A.* (2012). Human Rights and the Environment: Where Next? *European Journal of International Law*, 23(3), 613-642. DOI: 10.1093/ejil/chs054 (2012); *Կոնե և Փեթերսոն, Ա.Ռ.* (2009). Դատական իշխանության դերը շրջակա միջավայրի կառավարման գործում. Համեմատական հեռանկարներ սահմանադրական բնապահպանական իրավունքների մասին, Կլովեր Լո Ինթերնեյշնլ (*Kotzé & Paterson, A.R.* (2009). The Role of the Judiciary in Environmental Governance. *Comparative Perspectives on Constitutional Environmental Rights*, Kluwer Law International):

²² Տե՛ս Ռիոյի հռչակագիրը շրջակա միջավայրի և զարգացման մասին (1992) Rio Declaration on Environment and Development; *Կոնք, Ջ. Հ.* (2018). Մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի շրջանակային սկզբունքները. ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողի զեկույց (*Knox, J.H.* (2018). Framework Principles on Human Rights and the Environment. UN Special Rapporteur Report. UN Doc. A/HRC/37/59):

²³ Տե՛ս Թաշքին և այլք ընդդեմ Թուրքիայի, (գանգատ թիվ 46117/99) (10.11.2004 թ.) վճիռը: Գործը վերաբերում

Սոցիալական պետության սկզբունքը և շրջակա միջավայրը.

Սոցիալական պետության սկզբունքը կարևոր դերակատարում ունի բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի իրավակարգավորման հարցում: Սոցիալական պետության գաղափարը ենթադրում է, որ շրջակա միջավայրի վատթարացման հետևանքները չպետք է անհամաչափորեն ծանրաբեռնեն սոցիալապես խոցելի խմբերին: Անհրաժեշտ է էկոլոգիապես անբարենպաստ տարածքներում բնակվող անձանց, երեխաների, տարեցների և առողջական խնդիրներ ունեցող անձանց համար ապահովել իրավական պաշտպանություն:

Սոցիալական պետության սկզբունքի խաթարման դեպքեր աշխարհում արձանագրվել են տարբեր երկրներում: Օրինակ՝ ԱՄՆ Միչիգան (Michigan) նահանգի, Ֆլինթի (Flint) քաղաքի ջրային ճգնաժամը²⁴:

Էկոլոգիական անարդարության և սոցիալական խոցելիության փոխկապակցվածության ցայտուն օրինակ է նաև Սոցիալական և տնտեսական իրավունքների գործողությունների կենտրոնն ընդդեմ Նիգերիայի գործը (Social and Economic Rights Action Center v. Nigeria (2001)): Այս գործով Աֆրիկյան մարդու իրավունքների հանձնաժողովը գտավ, որ Նիգերիան խախտել է Օգոնի ժողովրդի իրավունքները՝ թույլ տալով նավթային ընկերությանը աղտոտել շրջակա միջավայրը²⁵:

Եր ոսկու հանքի շահագործման թույլտվությունների տրամադրմանը, որտեղ դիմումատուները պնդում էին, որ ցիանիդային լուծակացման գործընթացի օգտագործման արդյունքում իրենք տուժել են շրջակա միջավայրի վնասից և աղմուկից: ՄԻԵԴ-ը եզրակացրեց, որ Թուրքիայի իշխանությունները խախտել են Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը՝ հնարավորություն չտալով դիմումատուներին օգտվել իրենց համար հասանելի գործընթացային երաշխիքներից և չապահովելով անձնական և ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունքը:

²⁴ Գերագույն դատարանի 2020 թ. հունվարի 21-ի (Գործ թիվ՝ 5:16-cv-10444 (2016-2017)) որոշում: Գործի անունը ստացել է Ֆլինթի ջրամատակարարման ճգնաժամ (Flint Water Crisis, Michigan, USA (2014-2019)): Ֆլինթի ջրային ճգնաժամի վերաբերյալ բազմաթիվ դատական գործերում դատարանները եզրակացրին, որ Միչիգան նահանգի և Ֆլինթ քաղաքի պաշտոնյաները, ներառյալ նախկին նահանգապետ Ռիկ Սնայդերը, խախտել են բնակիչների սահմանադրական իրավունքները՝ չկիրառելով կոռոզիայի դեմ պաշտպանիչ նյութեր և թաքցնելով կապարի աղտոտման վտանգները, ինչը հանգեցրեց ավելի քան 100,000 բնակիչների առողջության վնասների և առնվազն 12 մարդու մահվան: Իսկ 2020 թ. ԱՄՆ Գերագույն դատարանը հաստատեց ստորին դատարանների որոշումները՝ մերժելով պաշտոնյաների «որակավորված անձեռնմխելիության» պաշտպանությունը և թույլ տալով զոհերին հայց ներկայացնել, ինչի արդյունքում 2021-2023 թթ. հաստատվեցին ավելի քան 655 միլիոն դոլարի հաշտության համաձայնություններ՝ ներառյալ նահանգի 626.25 միլիոն դոլարի վճարումն ավելի քան 90,000 բնակչի, սակայն 2023 թ. քրեական հետապնդումները դադարեցվեցին և ոչ մի բարձրաստիճան պաշտոնյա չկրեց քրեական պատիժ, ինչը ցույց տվեց քաղաքացիական հատուցման հնարավորությունը, բայց նաև քրեական հաշվետվողականության բացակայությունն այս մասշտաբի հանրային առողջության ճգնաժամում:

²⁵ Տե՛ս Սոցիալական և տնտեսական իրավունքների գործողությունների կենտրոնը և Տնտեսական և սոցիալական իրավունքների կենտրոնը ընդդեմ Նիգերիայի, Հաղորդակցություն 155/96, Աֆրիկյան մարդու և ժողովուրդների իրավունքների հանձնաժողով (2001) որոշումը: Նիգերիայի Օգոնիլենդ տարածքում Shell նավթային ընկերությունը 1958 թ. իրականացրել էր նավթահանում՝ առանց համայնքի համաձայնության և առանց շրջակա միջավայրի պաշտպանության հիմնարար միջոցների կիրառման, որի արդյունքում 1976-1991 թթ. ընթացքում գրանցվել է 2,976 նավթային արտահոսք (որոնց մեծ մասը չի մաքրվել), մինչդեռ նավթի միջազգային գներից ստացված միլիարդավոր դոլար եկամուտներից տեղական համայնքները գործնականում ոչինչ չեն ստացել, բայց կրել են էկոլոգիական աղետի ողջ բեռը՝ աղտոտված ջուր, հող և օդ, գյուղատնտեսության և ձկնորսության ոչնչացում, առողջության լուրջ խնդիրներ, իսկ Աֆրիկյան մարդու և ժողովուրդների իրավունքների հանձնաժողովը գտավ, որ Նիգերիան խախտել է Խարտիայի մի շարք հոդվածներ: Հատկապես կարևոր էր Հանձնաժողովի այն նախադեպային դիրքորոշումը, որ պետությունը պարտավոր է ապահովել քաղաքացիների պաշտպանությունը ոչ միայն պետական մարմինների, այլև մասնավոր ընկերությունների կողմից հնարավոր էկոլոգիական վնասից, սահմանելով պետության դրական պարտավորությունները շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում և ճանաչելով, որ էկոլոգիական վնասը անհամաչափորեն ազդում է սոցիալապես խոցելի համայնքների վրա, ինչը հետագայում հաստատվեց ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագրի 2011 թ. հետազոտությամբ, որը առաջարկեց 25-30 տարվա վերականգնման ծրագիր \$1 միլիարդ արժեքով:

Հայաստանում գոյություն ունեն իրավիճակներ, որոնք կարող են հանգեցնել սոցիալական պետության սկզբունքի խախտման (Թեղուտ և Ախթալա համայնքների հանքաարդյունաբերության հետևանքով բազմաթիվ մարդկանց համար առաջացած բնապահպանական հետևանքները), սակայն դրանց իրավաչափությունը վիճարկված չեն:

Այսպիսով, սոցիալական պետության սկզբունքը շրջակա միջավայրի իրավունքի ոլորտում պահանջում է այնպիսի քաղաքականության մշակում, որի առանցքում է սոցիալական արդարությունը: Այս քաղաքականությունը հնարավորություն կտա ապահովելու էկոլոգիական վճակի բարելավումները, բնությունը հասանելի կլինի հատկապես խոցելի խմբերին, և կկանխվի շրջակա միջավայրի վատթարացման բեռի անհամաչափ կենտրոնացումը:

Իրավական պետության սկզբունքը և իրավական որոշակիությունը.

Շրջակա միջավայրի համատեքստում իրավական պետության սկզբունքը պահանջում է, որ բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանափակումները, պարտականությունները և պաշտպանության միջոցները սահմանված լինեն կանխատեսելի իրավական որոշակիություն պահանջներին բավարարող օրենքներով: Միջազգային փորձը բազմիցս ընդգծել է այս պահանջի կարևորությունը: Օրինակ, Neubauer-ի գործում (2021թ.) Գերմանիայի Դաշնային սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ կլիմայական օրենսդրությունը չի կարող սահմանափակվել միայն կարճաժամկետ նպատակներով՝ առանց հստակ իրավական շրջանակի ապագա պարտավորությունները հաշվի առնելու, քանի որ սա ստեղծում է իրավական անորոշություն և անհամաչափ բեռ է դնում ապագա սերունդների վրա: Նմանապես, Urgenda-ի գործում (2019) Նիդերլանդների Գերագույն դատարանը պարտավորեցրեց պետությանը օրենքով ամրագրել կլիմայական պարտավորությունները՝ ընդգծելով, որ քաղաքականությունը և ձգտումներն անբավարար են առանց հստակ իրավական հիմքի²⁶:

Շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում «իրավական որոշակիության» սկզբունքն ունի առանձնահատուկ նշանակություն, քանի որ տվյալ ոլորտը բնութագրվում է տեխնիկական նորմերի, թույլտվությունների և վարչարարական ընթացակարգերի մեծ բազմազանությամբ: Իրավական պետության սկզբունքը բացառում է այնպիսի իրավիճակները, երբ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցություն ունեցող գործունեությունը կարգավորվում է առանց բավարար օրենսդրական հիմքի:

Համաչափության սկզբունքը՝ մասնավոր և հանրային շահերի հավասարակշռման գործիք.

Համաչափության սկզբունքը շրջակա միջավայրի իրավունքի նորմատիվ ապահովման առանցքային մեթոդաբանական գործիք է: Համաչափության սկզբունքը պահանջում է, որ (1) կիրառվող սահմանափակումները լինեն ուղղված լեգիտիմ սահմանադրական նպատակին, (2) ընտրված միջոցները լինեն անհրաժեշտ տվյալ նպատակին հասնելու համար, (3) դրանք

²⁶ Տե՛ս Ուրգենդա հիմնադրամը ընդդեմ Նիդերլանդների, (Գանգատ թիվ 19/00135, 20.12.2019թ.) (Urgenda Foundation v. State of the Netherlands, Supreme Court of the Netherlands); Boyle, A. (2012). Human Rights and the Environment: Where Next? European Journal of International Law, 23(3), 613-642. DOI: 10.1093/ejil/chs054 Բոյլ, Ա. (2012). Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. Ո՞ր ենք շարժվում հաջորդիվ. միջազգային իրավունքի եվրոպական հանդես, 23(3), 613-642; Միավորված ազգերի կազմակերպություն (2015). Մեր աշխարհի վերափոխումը. Կայուն զարգացման 2030 թվականի օրակարգը United Nations (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. UN General Assembly Resolution 70/1:

չառաջացնեն անհամաչափ ծանրաբեռնվածություն իրավունքի սուբյեկտների համար: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան բազմիցս հաստատել է այս եռակի չափանիշի կիրառումը շրջակա միջավայրի հարցերում՝ օրինակ, *Hamer v. Belgium* գործով ՄԻԵԴ թիվ 21861/03, 27.11.2007) վճիռը²⁷:

Միևնույն ժամանակ, համաչափության սկզբունքը պաշտպանում է նաև մարդու իրավունքները անհիմն միջամտությունից: Ֆրեդին ընդդեմ Շվեդիայի (գանգատ թիվ 12033/86, 18.02.1991թ.) (*Fredin v. Sweden*) գործով Եվրոպական դատարանը կիրառել է համաչափության սկզբունքը²⁸:

Համաչափության սկզբունքը պահանջում է նաև հաշվի առնել տնտեսական գործունեության սոցիալական նշանակությունը: *Hatton and Others v. United Kingdom* (ՄԻԵԴ, No. 36022/97, 08.07.2003) գործով Եվրոպական դատարանի Մեծ պալատը, քննելով Հիթրոյի օդանավակայանի գիշերային թռիչքների թույլատրելիությունը, գտել է, որ Մեծ Բրիտանիան չի խախտել համաչափության պահանջները²⁹:

Բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի համատեքստում համաչափությունը ձեռք է բերում նաև կանխարգելիչ նշանակություն. պետությունը պարտավոր է միջամտել դեռևս այն փուլում, երբ գոյություն ունի էկոլոգիական ռիսկ, այլ ոչ թե սպասել մարդու իրավունքների խախտման վրա հասնելուն: Այս սկզբունքը հստակորեն արտահայտված է Եվրոպական դատարանի Թաթարն ընդդեմ Ռումինիայի (*Tătar v. Romania*) գործով (ՄԻԵԴ, No. 67021/01, 27.01.2009) վճռում³⁰:

Նմանապես, Եվրոպական դատարանը Դի Սարնո և այլք ընդդեմ Իտալիայի (*Di Sarno and Others v. Italy* (ՄԻԵԴ, No. 30765/08, 10.01.2012)) գործով գտավ, որ իտալական իշխանությունները խախտել են Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի պահանջները³¹:

²⁷ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի Համերն ընդդեմ Բելգիայի (*Hamer v. Belgium*) (գանգատ 21861/03, 27.11.2007) գործով վճիռը: ՄԻԵԴ-ը գտավ, որ պահպանվող անտառային գոտում ապօրինաբար կառուցված շինությունների քանդումը չի խախտել սեփականության և մասնավոր կյանքի իրավունքները, քանի որ միջոցը համաչափ էր շրջակա միջավայրի պահպանության լեգիտիմ նպատակին՝ հաշվի առնելով հայցվորի երկարաժամկետ իրավախախտումը և բազմաթիվ նախազգուշացումների անտեսումը:

²⁸ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի «Ֆրեդին ընդդեմ Շվեդիայի» գործով (գանգատ՝ թիվ 12033/86) (*Fredin v. Sweden* գործում (ՄԻԵԴ, 12033/86, 18.02.1991)) վճիռը (18.02.1991 թ. Դատարանը գտել է, որ քարհանքի շահագործման թույլտվության չեղարկումը բնապահպանական նկատառումներով չի խախտել սեփականության իրավունքը, քանի որ պետությունն ապահովել էր արդար հավասարակշռություն հանրային և մասնավոր շահերի միջև՝ տրամադրելով փոխհատուցում և նախապես տեղեկացնելով հնարավոր սահմանափակումների մասին:

²⁹ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի «Հաթոն և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (*Hatton and Others v. United Kingdom*) (ՄԻԵԴ Մեծ պալատ, 36022/97, 08.07.2003) գործով վճիռը: ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ Մեծ Բրիտանիան չի խախտել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը՝ թույլատրելով Հիթրոյի օդանավակայանի գիշերային թռիչքների թույլատրություն տալը, քանի որ իշխանությունները իրականացրել էին համապարփակ ուսումնասիրություններ, սահմանափակել էին գիշերային թռիչքների քանակը և ստեղծել էին մոնիթորինգի համակարգ՝ ապահովելով համաչափ հավասարակշռություն տնտեսական շահերի և բնակիչների իրավունքների միջև:

³⁰ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի «Թաթար ընդդեմ Ռումինիայի» (*Tătar v. Romania*) գործում (ՄԻԵԴ, No. 67021/01, 27.01.2009) վճիռը: Այս գործով ոսկի արտադրող ձեռնարկությունից տեղի ունեցավ ցյանիդի արտահոսքի հետևանքով թե՛ն դիմողներն անմիջական առողջական խնդիրներ չունեին, դատարանը արձանագրեց, որ ռումինական իշխանությունները պարտավոր էին գնահատել էկոլոգիական ռիսկերը նախապես ձեռնարկել կանխարգելիչ միջոցներ: Դատարանը գտավ, որ իշխանությունների անգործությունը և անբավարար վերահսկողությունը խախտել են Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը: Գործով հստակեցվեց, որ համաչափության սկզբունքը պահանջում է ոչ միայն արձագանքել վնասին, այլ կանխել այն:

³¹ Տե՛ս Եվրոպական դատարանի Դի Սարնո և այլք ընդդեմ Իտալիայի (*Di Sarno and Others v. Italy* գործում (ՄԻԵԴ, No. 30765/08, 10.01.2012)) վճիռը: Այս գործում ՄԻԵԴ-ը կիրառեց համաչափության սկզբունքը՝ գնահատելով պետության պոզիտիվ պարտավորությունների կատարումը: Դատարանը գտավ, որ պետության անգործությունը՝

Վերոհիշյալ սկզբունքները կազմում են միասնական սահմանադրաիրավական համակարգ, որի ներսում բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը ստանում է իր իրական բովանդակությունը: Այդ համակարգի խախտումը, օրինակ, մեկ սկզբունքի գերակայումը մյուսների հաշվին, հանգեցնում է իրավական կարգավորման անհավասարակշռության և սահմանադրական ռիսկերի առաջացման:

Այսպիսով, սահմանադրական նպատակներն ու սկզբունքները դիտարկվում են ոչ միայն որպես տեսական ուղենիշներ, այլև որպես գործնական չափորոշիչներ, որոնց հիման վրա պետք է գնահատվի շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում իրականացվող ցանկացած նորմաստեղծ, վարչական կամ դատական գործունեություն:

Գիտական նորույթը կայանում է բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի սահմանադրաիրավական վերաիմաստավորման մեջ:

Հոդվածում հիմնավորվում է, որ շրջակա միջավայրի իրավունքը պետք է դիտարկվի ոչ թե որպես երկրորդական սոցիալական իրավունք, այլ որպես սահմանադրական կարգի հիմունքների և մարդու հիմնարար իրավունքների արդյունավետ իրացման համակարգաստեղծ ցուցիչ:

Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բաղադրիչների ընդլայնված մոդել. Առաջարկվում է բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթների համադրված վերլուծություն՝ ընդգծելով սուբյեկտիվ իրավունքի կոլեկտիվ և հանրային շահի պաշտպանության ներուժը՝ որպես դասական իրավական մոտեցումների զարգացում:

Կանխարգելիչ սահմանադրաիրավական մոտեցման հիմնավորում. Հիմնավորվում է այն թեզը, որ պետության դրական պարտավորությունները շրջակա միջավայրի իրավունքի ոլորտում պետք է ուղղված լինեն ոչ միայն վնասի վերացմանը, այլև էկոլոգիական ռիսկերի վաղաժամ կանխմանը՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության առաջնային միջոց:

Հետազոտության արդյունքում կատարված առաջարկներ.

Շրջակա միջավայրի իրավունքի հիմնարար կարգավիճակի ամրապնդում. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դոկտրինայում բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը պետք է հստակ ճանաչվի և կիրառվի որպես անմիջական գործող իրավունք և ենթակա լինի պաշտպանության դատական կարգով: Անհրաժեշտ է զարգացնել *actio popularis* բողոքարկման ինստիտուտի ուղենիշային պրակտիկան, որով կապահովվի շրջակա միջավայրի իրավունքի պահպանության դատական պաշտպանությունը: Այս ինստիտուտի զարգացումը կարող են ապահովել Վճռաբեկ դատարանը և Սահմանադրական դատարանը:

Անհրաժեշտ է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դոկտրինայում բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը հստակ ճանաչել և կիրառել որպես անմիջական գործող սահմանադրական իրավունք՝ ենթակա դատական պաշտպանության: Վճռաբեկ դատարանի և Սահմանադրական դատարանի պրակտիկայում անհրաժեշտ է զարգացնել *actio popularis* բողոքարկման ինստիտուտի ուղենիշային դիրքորոշումներ՝ ապահովելու համար շրջակա միջավայրի իրավունքի հանրային շահով պայմանավորված արդյունավետ դատա-

հանրային ծառայություն չիրականացնելը, անհամաչափ և անընդունելի էր՝ հաշվի առնելով պետության պոզիտիվ պարտավորությունները: Այս գործը ցույց է տալիս համաչափության սկզբունքի կիրառումը ոչ միայն պետության ակտիվ միջամտությունների, այլև նրա անգործության դեպքում:

կան պաշտպանությունը: Սևանա լճի օրինակը վկայում է, որ առկա է ուժեղ նորմատիվ հիմք (հատուկ օրենք) և ինստիտուցիոնալ կառուցվածք (փորձագիտական հանձնաժողով), սակայն դատական պաշտպանության մեխանիզմի բացակայությունը չեզոքացնում է սահմանադրաիրավական երաշխիքների արդյունավետությունը:

Մարդու հիմնարար իրավունքների հետ փոխկապակցության խորացում. Շրջակա միջավայրի անվտանգությունը պետք է մեկնաբանվի որպես մարդու կյանքի (Կոնվենցիայի 2-րդ հոդված) և մասնավոր ու ընտանեկան կյանքի (Կոնվենցիայի 8-րդ հոդված) իրացման նյութական նախապայման, հատկապես Հայաստանի Հանրապետությունում էկոլոգիական ռիսկերի ազդեցությամբ հաստատված համայնքներում:

Եզրակացություն.

Սույն հոդվածում իրականացված համալիր սահմանադրաիրավական վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ յուրաքանչյուրի՝ բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը ժամանակակից սահմանադրական պետության ոչ միայն սոցիալական կամ ոլորտային, այլև հիմնարար արժեքային բաղադրիչ է: Այն անմիջականորեն առնչվում է մարդու կյանքի, առողջության, արժանապատիվ ապրելու և անձնական ու ընտանեկան կյանքի պաշտպանության իրավունքներին և, այդ իմաստով, մարդու իրավունքների համակարգի անբաժանելի մաս է:

Համեմատական վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս սահմանադրաիրավական մոդելների էվոլյուցիան՝ մարդակենտրոն մոտեցումներից (Ֆրանսիա, Գերմանիա, Պորտուգալիա, Հարավային Աֆրիկա), որտեղ շրջակա միջավայրը դիտարկվում է որպես մարդու իրավունքների իրացման նախապայման, դեպի բնակենտրոն դոկտրինա (Էկվադոր, Բոլիվիա, Նոր Զելանդիա), որը ճանաչում է բնության սուբյեկտիվ իրավունքները: Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրաիրավական մոդելը, թեև համապատասխանում է մարդակենտրոն մոտեցմանը, դեռևս ամբողջական չի ներառում միջսերնդային արդարության, կլիմայական պաշտպանության կամ բնության իրավունքի ուղղակի սահմանադրական երաշխիքներ: Սակայն, **Հայաստանում բնակենտրոն իրավական մտածողության ներդրման եզակի օրինակ է «Սևանա լճի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը**, որը հիմնվելով Սահմանադրության կարգավորումների վրա, շնորհում է լճին հատուկ կարգավիճակ: Այն դիտարկվում է որպես «ազգային արժեք» և «խմելու ջրի ռազմավարական շտեմարան»: Այս մոտեցումն արտահայտում է դոկտրինալ անցումը մարդակենտրոն մոտեցումից դեպի բնակենտրոն մեկնաբանություն:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան (*Taşkın v. Turkey*, *Hamer v. Belgium*, *Tătar v. Romania*, *Di Sarno v. Italy*) հաստատում է պետության պոզիտիվ պարտավորությունները՝ կանխարգելել էկոլոգիական վտանգները, իրականացնել արդյունավետ վերահսկողություն և ապահովել համաչափ հավասարակշռություն՝ տնտեսական շահերի և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջև: Հատկանշական է *Taşkın* գործով դիրքորոշումը, որ տնտեսական նպատակահարմարությունը չի կարող արդարացնել բնական ռեսուրսների այնպիսի շահագործում, որը ստեղծում է իրական սպառնալիք մարդու առողջության և կյանքի համար:

Հայաստանի դատական պրակտիկայի վերլուծությունը բացահայտում է համակարգային խնդիրներ՝ Վճռաբեկ դատարանի 2011 թ. որոշումը (ՎԴ/3275/05/09) սահմանափակել է հասարակական կազմակերպությունների՝ բնապահպանական խնդիրների դատական բողո-

քարկման հնարավորությունը, պահանջելով անձի անմիջական իրավունքների վիճարկում: Սահմանադրական դատարանի 2010 թ. որոշումը (ՍԴՈ-906) նույնպես երկակի մեկնաբանություն է ստացել իրավակիրառ պրակտիկայում: Սա վկայում է *actio popularis* ինստիտուտի զարգացման անհրաժեշտության մասին՝ ապահովելու հանրային շահով պայմանավորված դատական պաշտպանությունը:

Հոդվածում հիմնավորվել է կանխարգելիչ սահմանադրաիրավական մոտեցումը, համաձայն որի՝ պետության պոզիտիվ պարտավորությունները պետք է ուղղված լինեն ոչ միայն վնասի փոխհատուցմանը, այլև նախևառաջ էկոլոգիական ռիսկերի վաղաժամ կանխմանը: Սկանա լճի օրենքը վկայում է, որ Հայաստանում շրջակա միջավայրի իրավունքի դոկտրինան ունի ուժեղ նորմատիվ և ինստիտուցիոնալ հիմք, սակայն դրա լիարժեք իրացումը պահանջում է դատական պաշտպանության մեխանիզմների զարգացում:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածը նվիրված է բարենպաստ շրջակա միջավայր իրավունքի սահմանադրաիրավական բնույթի և ապահովման մեխանիզմների համալիր վերլուծությանը: Հոդվածում այս իրավունքը դիտարկվում է որպես կյանքի, առողջության և արժանապատիվ ապրելու իրավունքների իրացման համակարգաստեղծ նախապայման: Համեմատական վերլուծությամբ ներկայացված են մարդակենտրոն (Ֆրանսիա, Գերմանիա, Հնդկաստան) և բնակենտրոն (Էկվադոր, Բոլիվիա, Նոր Զելանդիա) սահմանադրական մոդելները:

Ներկայացված է նաև Հայաստանի Հանրապետության (այսուհետ՝ Հայաստան) դատական պրակտիկան, մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի որոշումը: Վերլուծվում են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (Եվրոպական դատարան) ուղենիշային գործերը՝ ներկայացնելով պետության պոզիտիվ պարտավորությունների և համաչափության սկզբունքի բովանդակությունը:

Առաջարկվում է կանխարգելիչ սահմանադրաիրավական մոտեցում՝ *actio popularis* ինստիտուտի զարգացում, դատական պաշտպանության արդիականացում հանրային շահի արդյունավետ պաշտպանության ապահովման նպատակով:

Annotation. This article provides a comprehensive constitutional law analysis of the nature of the right to a favorable environment and the mechanisms for its protection. This right is examined as a systemic precondition for the realization of the rights to life, health, and dignified existence.

Through comparative analysis, the article presents anthropocentric constitutional models (France, Germany, Portugal, South Africa, India), where the environment is viewed as a condition for the realization of human rights, and ecocentric models (Ecuador, Bolivia, New Zealand), which recognize the subjective rights of nature. It is noted that while the Republic of Armenia's constitutional law model corresponds to the anthropocentric approach, it does not include direct constitutional guarantees for intergenerational justice, climate protection, or rights of nature.

The article analyzes the case law of the European Court of Human Rights (López Ostra v. Spain, Taşkın v. Turkey, Hamer v. Belgium, Tătar v. Romania, Di Sarno v. Italy), which confirms the state's positive obligations to prevent environmental threats and ensure a proportionate balance between economic interests and the protection of human rights. Particular emphasis is placed on the Court's position in Taşkın, according to which economic expediency cannot justify the exploitation of natural resources that creates a real threat to human health and life.

The judicial practice of the Republic of Armenia is presented, particularly the 2011 decision of the Court of Cassation (VD/3275/05/09), which restricted the ability of civil society organizations to bring environmental cases to court by requiring the contestation of direct individual rights. It is noted that the 2010 Constitutional Court decision (SDO-906) also received ambiguous interpretation in law enforcement practice, which demonstrates the need to develop the *actio popularis* institute to ensure judicial protection of environmental rights in the public

interest.

A preventive constitutional law approach is substantiated, according to which the state's positive obligations should be directed not only at compensating damage, but primarily at the early prevention of environmental risks. In this context, mandatory integration of impact assessment tools is proposed: Health Impact Assessment (HIA), Environmental Impact Assessment (EIA), and Strategic Environmental Assessment (SEA).

As a scientific contribution, an expanded model of the objective and subjective nature of the right to a favorable environment is proposed, emphasizing the potential of subjective rights in protecting collective and public interests. It is argued that this right should be viewed not as a secondary social right, but as a systemic precondition for constitutional order and the effective realization of fundamental human rights.

The article proposes the development of the *actio popularis* institute, improvement of administrative proceedings, and strengthening of preventive mechanisms of state control to ensure effective protection of the public interest in environmental protection.

Аннотация. Настоящая статья посвящена комплексному конституционно-правовому анализу сущности права на благоприятную окружающую среду и механизмов его обеспечения. Данное право рассматривается как системообразующее условие реализации права на жизнь, здоровье и достойное существование.

Посредством сравнительного анализа представлены антропоцентрические конституционные модели (Франция, Германия, Португалия, Южная Африка, Индия), где окружающая среда рассматривается как условие реализации прав человека, и экоцентрические модели (Эквадор, Боливия, Новая Зеландия), признающие субъективные права природы. Констатируется, что конституционно-правовая модель Республики Армения, хотя и соответствует антропоцентрическому подходу, не включает прямых конституционных гарантий межпоколенческой справедливости, климатической защиты или прав природы.

Анализируется практика Европейского суда по правам человека (*López Ostra v. Spain*, *Taşkin v. Turkey*, *Hamer v. Belgium*, *Tătar v. Romania*, *Di Sarno v. Italy*), подтверждающая позитивные обязательства государства по предотвращению экологических угроз и обеспечению соразмерного баланса между экономическими интересами и защитой прав человека. Особо выделяется позиция Суда в деле *Taşkin*, согласно которой экономическая целесообразность не может оправдывать эксплуатацию природных ресурсов, создающую реальную угрозу жизни и здоровью человека.

Представлена судебная практика Республики Армения, в частности **решение Кассационного суда 2011 г. (ВД/3275/05/09)**, ограничивающее возможность общественных организаций обращаться в суд по природоохранным вопросам требованием оспаривания непосредственных прав лица. Отмечается, что решение Конституционного суда 2010 г. (СДО-906) также получило двоякое толкование в правоприменительной практике, что свидетельствует о необходимости развития института *actio popularis* для обеспечения судебной защиты права на окружающую среду в общественных интересах.

Обоснован превентивный конституционно-правовой подход, согласно которому позитивные обязательства государства должны быть направлены не только на компенсацию ущерба, но прежде всего — на раннее предотвращение экологических рисков. В этом контексте предлагается обязательная интеграция инструментов оценки воздействия: на здоровье человека (HIA), на окружающую среду (EIA) и стратегическую экологическую оценку (SEA).

В качестве научной новизны предложена расширенная модель объективной и субъективной сущности права на благоприятную окружающую среду, подчеркивающая потенциал субъективного права в защите коллективных и публичных интересов. Обосновывается, что данное право должно рассматриваться **не как вторичное социальное право**, а как системообразующее условие конституционного порядка и эффективной реализации фундаментальных прав человека.

Предлагается развитие института *actio popularis*, совершенствование административного судопроиз-

водства и укрепление превентивных механизмов государственного контроля для обеспечения эффективной защиты публичного интереса в сфере охраны окружающей среды.

Բանալի բառեր՝ Շրջակա միջավայրի իրավունք, բարենպաստ շրջակա միջավայր, սահմանադրական արժեքներ, իրավական պետություն, իրավական որոշակիություն, համաչափության չափանիշ, *actio popularis*, միջսերնդային արդարություն, կլիմայական պաշտպանություն, բնության իրավունքներ, իրավական երաշխիքներ, ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ, կանխարգելիչ մոտեցում, հանրային շահ, իրավական պատասխանատվություն, վարչական արդարադատություն, սահմանադրական դոկտրինա, ապագա սերունդների իրավունքներ, էկոլոգիական անվտանգություն, պետական պոզիտիվ պարտավորություններ, իրավունքի արդյունավետ իրացում:

Keywords: *environmental law, favorable environment, constitutional values, rule of law, legal certainty, proportionality test, actio popularis, intergenerational justice, climate protection, rights of nature, legal guarantees, institutional mechanisms, preventive approach, public interest, legal responsibility, administrative justice, constitutional doctrine, rights of future generations, environmental security, positive state obligations, effective realization of rights.*

Ключевые слова: *право на окружающую среду, благоприятная окружающая среда, конституционные ценности, правовое государство, правовая определенность, тест соразмерности, actio popularis, межпоколенческая справедливость, климатическая защита, права природы, правовые гарантии, институциональные механизмы, превентивный подход, публичный интерес, правовая ответственность, административное правосудие, конституционная доктрина, права будущих поколений, экологическая безопасность, позитивные обязательства государства, эффективная реализация прав.*

Օգտագործված գրականություն և գիտական աղբյուրներ.

1. Ներպետական նորմատիվ իրավական ակտեր.

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995, փոփոխ.՝ 2005, 2015) Constitution of the Republic of Armenia (1995, amended: 2005, 2015):

2. «Սևանա լճի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը:

3. «Սևանա լճի էկոհամակարգի վերականգնման, պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման միջոցառումների տարեկան ու համալիր ծրագրերը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկա:

4. Hamer v. Belgium, ECHR, Application No. 21861/03, Judgment of 27 November 2007.

5. Fredin v. Sweden, ECHR, Application No. 12033/86, Judgment of 18 February 1991.

6. Hatton and Others v. United Kingdom [GC], ECHR, Application No. 36022/97, Judgment of 8 July 2003.

7. Tătar v. Romania, ECHR, Application No. 67021/01, Judgment of 27 January 2009.

8. Di Sarno and Others v. Italy, ECHR, Application No. 30765/08, Judgment of 10 January 2012.

9. Թաշքին և այլք ընդդեմ Թուրքիայի, (գանգատ թիվ 46117/99) (2004թ. նոյեմբերի 10) Taşkin kinand Others v. Turkey գործով (գանգատ՝ 46117/99 կայացված՝ 2004թ. նոյեմբերի 10-ին):

2. Համեմատական սահմանադրաիրավական աղբյուրներ.

10. Ֆրանսիայի Հանրապետության Սահմանադրություն՝ Շրջակա միջավայրի Խարտիա (2005) Charter

for the Environment of the French Republic (2005):

11. Էկվադորի Հանրապետության Սահմանադրություն (2008), հոդված 71-72 Constitution of the Republic of Ecuador (2008):

12. Հարավային Աֆրիկայի Հանրապետության Սահմանադրություն (1996), հոդված 24 Constitution of the Republic of South Africa (1996):

13. Հնդկաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1950), Constitution of India (1950):

14. Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Սահմանադրություն (Հիմնական օրենք), Basic Law for the Federal Republic of Germany (Grundgesetz):

15. Բրազիլիայի Դաշնային Հանրապետության Սահմանադրություն (1988), Constitution of the Federative Republic of Brazil (1988):

16. Բոլիվիայի Բազմազգ պետության Սահմանադրություն (2009) և Մայր Երկրի իրավունքների օրենք (2012), Constitution of the Plurinational State of Bolivia (2009) and Law of the Rights of Mother Earth (2012):

17. Պորտուգալիայի Հանրապետության Սահմանադրություն (1976), Constitution of the Portuguese Republic (1976):

ՀՀ դատական պրակտիկա

18. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշում թիվ ՍԴԴ-906 (2010թ. սեպտեմբերի 07)՝ actio popularis բողոքարկման ինստիտուտի վերաբերյալ (Decision of the Constitutional Court of the Republic of Armenia No. SDO-906 (September 7, 2010) on the actio popularis institute):

19. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշում թիվ ՎԴ/3275/05/09 (2011թ. ապրիլի 01):

3. Այլ երկրների դատական պրակտիկա.

20. Los Cedros Protected Forest v. ENAMI et al., Constitutional Court of Ecuador, Case No. 1149-19-JP/21 (December 1, 2021).

21. Էկվադորի Սահմանադրական դատարան, Los Cedros անտառի գործ, որոշում թիվ 1149-19-JP/21 (2021թ. դեկտեմբերի 1):

22. Mohammed Salim v. State of Uttarakhand, High Court of Uttarakhand, PIL No. 126/2014, Order dated March 20, 2017.

23. Հնդկաստանի Ոստրակահանդ նահանգի Բարձրագույն դատարան, Գանգես և Յամունա գետերի իրավական սուբյեկտիվության գործ (2017թ. մարտի 20):

24. Neubauer et al. v. Germany, Federal Constitutional Court of Germany, 1 BvR 2656/18, Order of April 29, 2021 (Climate Protection Decision).

25. Գերմանիայի Դաշնային Սահմանադրական դատարան, Կլիմայի պաշտպանության գործ, որոշում 1 BvR 2656/18 (2021 թ. ապրիլի 29):

26. Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act, New Zealand Legislation (2017).

27. Նոր Զելանդիայի օրենսդրություն՝ Ուանգանուի գետի իրավական սուբյեկտիվություն (2017):

28. PSB et al. v. Brazil (Climate Fund Case), Brazilian Federal Supreme Court, Judgment of 11 July 2022.

29. Earthlife Africa Johannesburg v. Minister of Environmental Affairs, North Gauteng High Court, South Africa, Case No. 65662/16, [2017] ZAGPPHC 58, Judgment of 8 March 2017.

30. Urgenda Foundation v. State of the Netherlands, Supreme Court of the Netherlands, Case No. 19/00135, Judgment of 20 December 2019.

31. Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR) v. Nigeria, African Commission on Human and Peoples' Rights, Communication No. 155/96, Decision of 2001.

32. Flint Water Crisis, Michigan, USA (2014-2019) - վերաբերելի գործեր և հետազոտություններ:

4. Միջազգային փաստաթղթեր և կոնվենցիաներ.

33. Միավորված ազգերի կազմակերպություն (2015). Մեր աշխարհի վերափոխումը. Կայուն զարգացման 2030 թվականի օրակարգը; United Nations (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. UN General Assembly Resolution 70/1:

34. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա (1950), European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950):

35. Ռիոյի հռչակագիր շրջակա միջավայրի և զարգացման մասին (1992); Rio Declaration on Environment and Development (1992):

36. ՄԱԿ-ի Եվրոպայի տնտեսական հանձնաժողով (UNECE) (1998). Օրիուսի կոնվենցիա՝ տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների կայացմանը հանրային մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին՝ շրջակա միջավայրի հարցերում UNECE (1998). Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters:

37. Վենետիկի հանձնաժողով (2010). Զեկույց դատական համակարգի անկախության վերաբերյալ. Մաս I – Դատավորների անկախությունը (Venice Commission (2010). Report on the Independence of the Judicial System: Part I – The Independence of Judges. CDL-AD(2010)004):

38. Ֆրանսիայի Շրջակա միջավայրի Խարտիա (Environmental Charter of France (2005)):

39. Փարիզի կլիմայական համաձայնագիր (2015):

5. Գիտական գրականություն.

40. Boyle, A. (2012). Human Rights and the Environment: Where Next? European Journal of International Law, 23(3), 613-642. DOI: 10.1093/ejil/chs054; Բոյլ, Ա. (2012). Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. Ո՞ր ենք շարժվում հաջորդիվ. Եվրոպական միջազգային իրավունքի հանդես, 23(3), 613-642:

41. Knox, J.H. (2018). Framework Principles on Human Rights and the Environment. UN Special Rapporteur Report. UN Doc. A/HRC/37/59; Կնոքս, Ջ. Հ. (2018). Մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի շրջանակային սկզբունքները. ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողի զեկույց:

42. Boyd, D.R. (2012). The Constitutional Right to a Healthy Environment. Environment: Science and Policy for Sustainable Development, 54(4), 3-15.

43. Դ. Շելթոն (2006). Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. ի՞նչ կոնկրետ բնապահպանական իրավունքներն են ճանաչվել. Դենվերի միջազգային իրավունքի և քաղաքականության հանդես, 35(1), 129–171. (Shelton, D. (2006). Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights Have Been Recognized? Denver Journal of International Law and Policy, 35(1), 129-171):

44. Կոտզե, Լ. և Փաթերսոն, Ա. Ռ. (2009). Դատական իշխանության դերը շրջակա միջավայրի կառավարման (բնապահպանական կառավարման) գործում. սահմանադրական բնապահպանական իրավունքների համեմատական դիտանկյուններ. (Kotzé & Paterson, A.R. (2009). The Role of the Judiciary in Environmental Governance. Comparative Perspectives on Constitutional Environmental Rights, Kluwer Law International):

45. Փեդերսեն, Օ.Վ. (2010). Բնապահպանական սկզբունքներ և բնապահպանական արդարադատություն. Բնապահպանական իրավունքի ակնարկ, 12(1), 26-49 (Pedersen, O.W. (2010). Environmental Principles and Environmental Justice. Environmental Law Review, 12(1), 26-49):

6. Միջազգային կազմակերպությունների զեկույցներ

46. ՄԱԿ-ի շրջակա միջավայրի ծրագիր (UNEP) (2019). Շրջակա միջավայրի իրավունքի գերակայության առաջին գլոբալ զեկույցը; UNEP (2019). Environmental Rule of Law: First Global Report. Nairobi: United Nations Environment Programme. ISBN: 978-92-807-3720-8:

47. Եվրոպական միություն (2008). Դիրեկտիվ 2008/99/EC՝ շրջակա միջավայրի պաշտպանության մասին՝ քրեական իրավունքի միջոցներով; European Union (2008). Directive 2008/99/EC of the European

Parliament and of the Council on the Protection of the Environment through Criminal Law. Official Journal L 328, 06/12/2008:

48. Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն (2013). Առողջության ներառումը շրջակա միջավայրի ազդեցության գնահատումներում. ԱՀԿ Եվրոպայի տարածաշրջանային գրասենյակ WHO (2013). Health in Environmental Impact Assessment: A Primer for a Proportionate Approach. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. ISBN: 9789289000444:

49. Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն (2011). Բնապահպանական առողջություն ռազմավարական բնապահպանական գնահատման մեջ. ԱՀԿ Եվրոպայի տարածաշրջանային գրասենյակ WHO (2011). Environmental Health in Strategic Environmental Assessment. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe:

Թումանյան Կ. - Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամ, էլիասցե՝ kartumanyan@yahoo.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 29.12.2025 թ., տրվել է գրախոսության 29.12.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Լիլիթ Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ / CIVIL PROCEDURE /
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-68>

ՀԱՅԱՐՓԻ ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ

*ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

HAYARPI ZARGARYAN

*Judge of the Anti-Corruption Appeal Court of the RA,
Candidate of Legal Sciences*

АЙАРПИ ЗАРГАРЯН

*Судья Апелляционного антикоррупционного суда РА,
Кандидат юридических наук*

**ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԵՃԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆՆ ՈՒՂՂԱԾ
ՊԱՐՏԱԴԻՐ ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐՆ
ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՌ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ**

**MANDATORY CONCILIATION DIRECTED AT THE REGULATION OF
FAMILY DISPUTES: SOME PROBLEMS IN LAW ENFORCEMENT
PRACTICE**

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЯЗАТЕЛЬНОЙ МЕДИАЦИИ ДЛЯ
РАЗРЕШЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ СПОРОВ В ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ
ПРАКТИКЕ**

Ներածություն

Ընտանեկան իրավունքի և օրենսդրության արդի զարգացումները շարունակականության մեջ առաջացնում են նոր իրավական հնարավորություններ՝ ուղղված, ի թիվս այլնի, նաև վեճերի արագ և արդյունավետ կարգավորմանը, ինչպես նաև դատարանների բեռնաթափմանը: Սակայն այդ օրենսդրական կարգավորումների թերի լինելը երբեմն ծնում է նոր խնդիրներ, որոնք, չնայած գործնական կիրառման ընթացքում իրավակիրառողների կողմից տարաբնույթ լուծումներով հաղթահարմանը, այդուհանդերձ պահանջում են օրենսդրության կատարելագործում, ինչպես նաև պրակտիկայի միատեսակություն:

Ընտանեկան իրավունքի և ընտանեկան վեճերի կարգավորմանն ուղղված օրենսդրական

նորամուծություններից է մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտը:

«Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին նախագծի հիմնավորումներում¹ ասվում է. «Նախագծով առաջարկվել է ընտանեկան գործերով մինչև դատարան դիմելը նախատեսել պարտադիր հաշտարարության պահանջ, ինչը զգալիորեն կթեթևացնի դատարանների ծանրաբեռնվածությունը՝ հաշվի առնելով այն հավանականությունը, որ այս փուլում վեճը կավարտվի կողմերի հաշտությամբ: Հարկ է նկատել, որ նման դեպքերում Նախագծով նախատեսվել է, որ հաշտարարությունը պետք է իրականացվի կողմերի համար անվճար հիմունքներով, ինչը համահունչ է նաև միջազգային լավագույն փորձին»:

Իրավաստեղծ մեդիացիայի եվրոպական ձեռնարկի (բնագիր լեզվով՝ European Handbook for Mediation Lawmaking²) համաձայն՝ նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության պահանջը իրավաչափ է և չի խախտում անձի դատական պաշտպանության իրավունքը, եթե ապահովվեն հետևյալ պայմանները.

ա) սահմանվի հաշտարարության կարճ ժամկետներ՝ դատարան դիմելու վաղեմության ժամկետների պահպանմամբ,

բ) ապահովվի հաշտարարության առցանց հասանելիություն,

գ) կողմերին տրվի հաշտարարությանը առանց իրավաբանի մասնակցության հնարավորություն,

դ) բացառվի հաշտարարության արդյունքում կողմերի համար պարտադիր որոշումների կայացման հնարավորությունը: Պարտադիր հաշտարարության փուլից հետո արդար դատաքննության և դատական պաշտպանության իրավունքը կիրառործվի, եթե հաշտությամբ վեճը լուծելու վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք չբերվի:

Հիմնական հետազոտություն

Պարտադիր հաշտարարության պահանջը համատեղելի է արդյունավետ դատական պաշտպանության սկզբունքի հետ, պայմանով, որ հաշտարարության արդյունքում կողմերի համար պարտադիր որոշում չի կայացվում, այն չի հանգեցնում վեճը դատական պաշտպանության ներկայացնելու էական ուշացման և կողմերի ծախսերի աճի³:

16.11.2022 թվականին ընդունված և 26.12.2022 թվականին ուժի մեջ մտած «Հաշտարարության մասին» օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին թիվ ՀՕ-435-Ն օրենքի 1-ին հոդվածով սահմանվեց հետևյալը.

««Հաշտարարության մասին» 2018 թվականի հունիսի 13-ի ՀՕ-351-Ն օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 2-րդ հոդվածում՝

1) լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 2.1-ին մասով.

¹ Տե՛ս «Հիմնավորում «Հաշտարարության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին», «Պետական տուրքի մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին», Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին» օրենքների ընդունման», <https://www.e-draft.am/projects/3259/about> հղմամբ:

² Տե՛ս European Commission For The Efficiency Of Justice (CEPEJ), European Handbook for Mediation Lawmaking, Strasbourg, 13 and 14 June 2019, էջ 66-69:

³ Տե՛ս Livio Menini, Maria Antonia Rampanelli v Banco Popolare Società Cooperativa գործով, թիվ C 75/16 75/16 գանգատ, Վերոնայի շրջանային դատարան, Առաջին պալատի 14.06.2017 թվականի վճիռ, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62016CJ0075> հղմամբ:

«2.1. Ամուսնալուծության, երեխայի բնակության վայրի որոշման, ալիմենտի (ապրուստավճարի) բռնագանձման, ամուսինների ընդհանուր սեփականությունը համարվող գույքի բաժանման, երեխայի հետ շփմանը, դաստիարակությանն ու կրթությանը վերաբերող հարցերով ծնողական իրավունքների իրականացման, երեխայի տեսակցության կարգ սահմանելու, ամուսնական պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման վերաբերյալ գործերով նախքան դատարան դիմելը հաշտարարության իրականացումը պարտադիր է, բացառությամբ սույն հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված դեպքերի: Սույն մասով սահմանված դրույթի գործողությունը չի տարածվում Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերով, 56-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, 57-րդ և 58-րդ, 60-րդ հոդվածներով, 61-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, 62-րդ և 63-րդ, 66-րդ հոդվածներով սահմանված գործերի վրա».

2) լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 3.1-ին մասով.

«3.1. Հաշտարարությունը կարող է իրականացվել առցանց եղանակով՝ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերում:».

3) լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ 5-րդ մասով.

«5. Սույն հոդվածի 2.1-ին մասով նախատեսված գործերով նախքան դատարան դիմելը կողմերը կարող են չդիմել պարտադիր հաշտարարության այն դեպքում, երբ՝

1) կողմերից որևէ մեկի նկատմամբ կայացվել է «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» օրենքով նախատեսված պաշտպանության միջոցներից որևէ մեկի կիրառման մասին որոշում՝ անկախ այդ անձի կանխարգելիչ հաշվառման վերցված լինելու կամ հաշվառումից հանված լինելու հանգամանքից.

2) կողմերից մեկը քրեական պատասխանատվության է ենթարկվել մյուս կողմի կամ նրա զավակի, ծնողի, պապի կամ տատի, եղբոր կամ քրոջ նկատմամբ դիտավորությամբ հանցագործություն կատարելու համար.

3) կողմերից մեկը օրենքով սահմանված կարգով ճանաչվել է անհայտ բացակայող կամ անգործունակ, գտնվում է կալանքի տակ կամ կրում է ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ:».

Նշված փոփոխության հետ մեկտեղ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 7-րդ հոդվածը ձևակերպվել է հետևյալ կերպ. «Ընտանիքի անդամների իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է դատական կարգով, իսկ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ համապատասխան պետական մարմինների կամ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կողմից: «Հաշտարարության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված ընտանեկան վեճերով նախքան դատարան դիմելը հաշտարարության իրականացումը պարտադիր է»⁴:

Այսպիսով, օրենսդիրը սահմանել է, որ նախքան դատարան դիմելը հաշտարարությունը պարտադիր է՝

- ամուսնալուծության,
- երեխայի բնակության վայրի որոշման,
- ալիմենտի (ապրուստավճարի) բռնագանձման,
- ամուսինների ընդհանուր սեփականությունը համարվող գույքի բաժանման,
- երեխայի հետ շփմանը, դաստիարակությանն ու կրթությանը վերաբերող հարցերով

⁴ Տե՛ս ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին թիվ ՀՕ-438-Ն օրենքը, ընդունված 16.11.2022 թվականին, www.arlis.am հղմամբ:

ծնողական իրավունքների իրականացման,

- երեխայի տեսակցության կարգ սահմանելու,
- ամուսնական պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման վերաբերյալ գործերով:

Հատկանշական է, որ ընտանեկան որոշ գործերի տեսակների համար սահմանելով պարտադիր հաշտարարություն՝ մեր համոզմամբ՝ օրենսդիրը «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում և այլ օրենքներում ու իրավական ակտերում լրացումները փաստացի կատարել է թերի:

Մասնավորապես, սույն աշխատանքում հեղինակիս կողմից անդրադարձ կկատարվի ալիմենտի բռնագանձմանը և պահանջի այդ տեսակին առնչվող որոշ նյութաիրավական, ինչպես նաև պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտի ներդրման հետ կապված դատավարական որոշ հիմնախնդիրներին:

Այսպես, սահմանելով նախքան դատարան դիմելը՝ պարտադիր հաշտարարություն ալիմենտի բռնագանձման մասին գործերով, օրենսդրի կողմից այդ ցանկից անհասկանալի տրամաբանությամբ դուրս են թողնվել լրացուցիչ ծախսերի բռնագանձմանը վերաբերող գործերը (ՀՀ ընտ. օր. 74-րդ հոդված), որոնք նույնպես ուղղված են երեխայի լավագույն շահի սպասարկմանը և կրկին, ինչպես երեխայի իրավունքներին վերաբերող այլ գործերը, որոնք ունեն լուծման հրատապություն:

Հարկ է արձանագրել, որ օրենսդրի ուշադրությունից դուրս է մնացել ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի ողջ 12-րդ գլուխը՝ **«ԾՆՈՂՆԵՐԻ ՈՒ ԶԱՎԱԿՆԵՐԻ ԱԼԻՄԵՆՏԱՅԻՆ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ»** վերտառությամբ:

Այսպես, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Եթե ծնողները ապրուստի միջոց չեն տրամադրում իրենց երեխաներին, ապա վերջիններիս պահելու համար միջոցները (ալիմենտը) ծնողներից բռնագանձվում են **դատական** կարգով»:

Նույն օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Երեխաների համար ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ նրա ծնողների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում ծնողներից ալիմենտի բռնագանձումը կատարվում է **դատական** կարգով (...)»:

Ինչպես երևում է օրենսդրական ձևակերպումներից, դրանք մնացել են անփոփոխ, և փաստացի ծնողների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում երեխաների ապրուստի միջոցների բռնագանձման հարցի լուծումը հիշյալ հոդվածների տառացի մեկնաբանությամբ վերապահվում է բացառապես դատարաններին:

Մեր համոզմամբ՝ ալիմենտի բռնագանձման գործերով պարտադիր հաշտարարություն սահմանվելու դեպքում այս հոդվածներն անխտիր պահանջում են փոփոխություններ և լրացումներ, և այդպիսիք պետք է բովանդակեն ծնողների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում նախքան դատարան դիմելը հաշտարարին դիմելու պարտադիրության մասին պահանջ:

Ուստիս **առաջարկվում է** հիշյալ հոդվածներում կատարել հետևյալ լրացումները.

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասը ձևակերպել հետևյալ կերպ.
«Եթե ծնողները ապրուստի միջոց չեն տրամադրում իրենց երեխաներին, ապա վերջիններիս պահելու համար միջոցները (ալիմենտը) բռնագանձելու հարցը լուծելու համար ծնողները պարտավոր են դիմել հաշտարարությանը՝ բացառությամբ «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված դեպքերի:

«Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով հաշտարարությունն ավարտվելու պահից անձը կարող է դիմել դատարան»:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասը ձևակերպել հետևյալ կերպ.

«Երեխաների համար ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ նրա ծնողների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում ծնողները պարտավոր են դիմել հաշտարարությանը՝ բացառությամբ «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված դեպքերի:

«Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով հաշտարարությունն ավարտվելու պահից անձը կարող է դիմել դատարան՝ ծնողներից ալիմենտի բռնագանձումը դատական կարգով կատարելու համար (...):»:

Ընդ որում, համարժեք փոփոխության է ենթակա նաև ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ըստ որի՝ «Ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում անաշխատունակ չափահաս զավակների համար ալիմենտի չափը՝ կայուն դրամական գումարով, որոշում է **դատարանը**»:

Այս ձևակերպման մեջ նույնպես բացակայում է որևէ նշում առ այն, որ ալիմենտ վճարելու համաձայնության բացակայության դեպքում հարցը ենթակա է կարգավորման նախ՝ հաշտարարության միջոցով, ապա դատական կարգով: Ընդ որում, հարկ է նկատել, որ «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով որևէ բացառություն չի սահմանվել անաշխատունակ չափահաս զավակների, ինչպես նաև ամուսինների և նախկին ամուսինների, ընտանիքի մյուս անդամների միջև ալիմենտային պարտավորությունների վերաբերյալ, որպիսի իրողությունը վկայում է այն մասին, որ բոլոր տեսակի ալիմենտային պարտավորությունների շրջանակներում ալիմենտի բռնագանձման պահանջի մասին գործերը վերապահվել են հաշտարարության ինստիտուտին, սակայն այդ մասին ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի հատուկ նորմերով որևէ փոփոխություն կամ լրացում չի կատարվել:

Հարկ է նաև նկատել, որ նյութական օրենսդրության մեջ համարժեք փոփոխություններ և լրացումներ չկատարելուց զատ՝ «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում նույնպես որևէ դրույթ չի ամրագրվել առ այն, թե հաշտարարն ընտանեկան վեճերի կարգավորման գործընթացում, որ օրենսդրությունն է հիմք ընդունելու, այլ կերպ՝ առկա չէ որևէ հղում ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքին կամ այլ օրենքներին և իրավական ակտերին: Այնինչ, վերը նշված նյութական իրավունքի նորմերում առանձին փոփոխություններ կատարելուց հնարավոր կլինեի խուսափել նաև այլ լուծման պարագայում, երբ, օրինակ, «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրվեր ընդհանուր դրույթ առ այն, որ հաշտարարը ընտանեկան վեճեր քննելիս պետք է հիմք ընդունի ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքով և այլ օրենքներով ու իրավական ակտերով ամրագրված հատուկ դրույթները:

Մեր համոզմամբ, հաշտարարի իրավասությանը վերապահված ընտանեկան վեճերի լուծման համար հաշտարարի կողմից օրենքով սահմանված կարգին համապատասխան գործընթաց և արդյունք գրանցելու համար հաշտարարը պետք է վեճի կարգավորման համար հիմք ընդունի օրենսդրական այն բոլոր կարգավորումները, որոնք սահմանում են անձի իրավունքների պաշտպանության նվազագույն երաշխիքները, օրինակ՝ ալիմենտի չափի նվազագույն շեմը սահմանված է ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 69-րդ հոդվածով, ըստ որի՝ ամենամսյա վճարումների չափը յուրաքանչյուր երեխայի համար չպետք է պակաս լինի սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկի չափից, իսկ գործազրկության նպաստ ստացող ծնողներից ալիմենտ բռնագանձելիս՝ գործազրկության նպաստի 20 տոկոսից: Հաշտարարի մասնակցությամբ վեճի կարգավորման ընթացքում հաշտարարը պետք է ապահովի այս կանոնի պահպանումը, որն ուղղված է երեխայի լավագույն շահի երաշխավորմանը: Նման նվազագույն երաշխիքներ սահմանված են նաև այլ օրենսդրական ակտերով, օրինակ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, որում ամրագրված հատուկ նորմերով սահմանված երաշխիք-

ները պետք է պահպանվեն ամուսինների ընդհանուր սեփականությունը համարվող գույքի բաժանման, ամուսնական պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին վեճերով և այլն:

Առկա չէ նաև որևէ հղում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքին՝ բացառությամբ «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի, որի ուժով՝ դատարանի կողմից նշանակված հաշտարարության առանձնահատկությունները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով:

Այսինքն, օրենսդիրը դատարանի կողմից հաշտարարության նշանակման դեպքում հղում է կատարել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ընթացակարգին, սակայն մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության դեպքում որևէ նշում առկա չէ՝ այն պայմաններում, երբ պրակտիկայում «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով վեճը հաշտության համաձայնությամբ լուծվելու պարագայում այդ հաշտության համաձայնությունը կյանքի չի կոչվում, քանի դեռ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ գլխով սահմանված կարգով այն չի հաստատվել դատարանի վճռով⁵:

Ուշագրավ է նաև ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 16-րդ գլուխը՝ **«ԱԼԻՄԵՆՏԻ ՎՃԱՐՄԱՆ ԵՎ ԲՈՆԱԳԱՆՁՄԱՆ ԿԱՐԳԸ»** վերտառությամբ:

«Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում և ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 7-րդ հոդվածով կատարված փոփոխությունների արդյունքում օրենսդիրն անփոփոխ է թողել նաև ալիմենտի վճարման և բռնազանձման կարգին նվիրված հատուկ նորմերը, որոնք ինչպես նախքան օրենսդրական փոփոխությունները, այնպես էլ դրանցից հետո սահմանում են բացառապես դատական կարգով ալիմենտի բռնազանձման իրավական հնարավորությունը:

Նման պայմաններում ինքնին խնդրահարույց է ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի ձևակերպումը, ըստ որի՝ **«Ալիմենտ վճարելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում սույն օրենսգրքի 68-86-րդ հոդվածներում նշված ընտանիքի անդամները կարող են ալիմենտ բռնազանձելու պահանջով դիմել դատարան»:**

Այս կարգավորումը որևէ փոփոխության նույնպես չի ենթարկվել, և առկա խմբագրությամբ դրույթի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ ալիմենտ վճարելու համաձայնության բացակայության դեպքում կրկին ալիմենտի բռնազանձման հարցը կարող է լուծվել բացառապես դատական կարգով, այնինչ այս գործընթացն օրենսդրի կողմից արմատապես փոխվել է՝ սահմանելով նախքան դատարան դիմելը պարտադիր կարգով հաշտարարին դիմելու պարտականություն՝ բացառությամբ «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերի:

Մեր համոզմամբ՝ ընտանիքի անդամների՝ միմյանցից ալիմենտ բռնազանձելու վեճի առկայության դեպքում ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 16-րդ գլուխն ուղղակիորեն պետք է ենթարկվեր օրենսդրական փոփոխության (եթե, իհարկե, «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում ընդհանուր դրույթ սահմանելու միջոցով հղում չկատարվեր ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքին)՝ սահմանելով ինչպես նախքան դատարան դիմելը՝ հաշտարարությանը դիմելու օրենսդրական պարտադիր պահանջի մասին նշում, այնպես էլ ալիմենտի բռնազանձման և վճարման ժամկետներին վերաբերող դրույթներում հատուկ նշում, քանի որ գործող խմբագրությամբ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 2-րդ մասը ամրագրում է, որ **«Ալիմենտ հատկացվում է դատարան դիմելու պահից»:** Անցած ժամանակահատվածի համար ալիմենտ կարող է

⁵ Տե՛ս, օրինակ, թիվ ԼԴ/1169/02/25 քաղաքացիական գործով ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 24.09.2025 թվականի վճիռը, ինչպես նաև ԵԴ2/10810/02/25 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի առաջին աստիճանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի 28.10.2025 թվականի վճիռը, www.datalex.am հղմամբ:

բռնագանձվել դատարան դիմելու պահին նախորդող երեք տարվա համար, եթե դատարանով հաստատվել է, որ մինչև դատարան դիմելը միջոցներ են ձեռնարկվել ապրուստի միջոց ստանալու համար, բայց ալիմենտը չի ստացվել ալիմենտ վճարելու պարտավոր անձի կողմից դա վճարելուց խուսափելու հետևանքով», հետևաբար՝ հարց է ծագում, թե *արդյոք հաշվարարությանը դիմելու պարագայում ի՞նչ պահից է ալիմենտը հատկացման ենթակա, և արդյոք անցած ժամանակահատվածին վերաբերող հատուկ կանոնը կիրառելի է նաև հաշվարարության միջոցով վեճի կարգավորման գործընթացում*:

Այսպես, «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ «Հաշտարարությունն սկսվում է հաշտարարություն իրականացնելու վերաբերյալ մյուս կողմին գրավոր առաջարկ ներկայացնելու պահից, բացառությամբ սույն հոդվածով սահմանված դեպքերի:

2. *Եթե օրենքով նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշվարարության իրականացման պահանջ, կամ դատարանի կողմից իր նախաձեռնությամբ նշանակվել է հաշվարարություն, ապա հաշվարարության սկիզբ է համարվում հաշվարարի առաջին հանդիպումը կողմերի կամ նրանցից մեկի հետ*»:

Նշված կարգավորման համաձայն՝ ընտանեկան գործերով, որոնցով օրենսդիրը սահմանել է նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարություն, հաշտարարության սկիզբ է համարվում հաշտարարի հետ առաջին հանդիպումը:

Հարկ է նկատել, որ ի տարբերություն ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորման, երբ օրենքով սահմանված կարգով հարուցված հայցադիմումի ուժով հայցը դատարան ներկայացվելու պահից բռնագանձման ենթակա ալիմենտը պետք է հաշվարկվի (այսինքն՝ հաշվարկի սկիզբը դատարան դիմելու պահն է), հաշտարարության պարագայում չի կարող կիրառվել օրենքի անալոգիա այն իմաստով, որ հաշտարարին դիմելու պահը կամ այլ կերպ ասած՝ հաշտարարության սկիզբը հաշտարարի հետ առաջին հանդիպումն է, քանի որ ինքնին հաշտարարին դիմելը դեռևս չի երաշխավորում վեճի կարգավորում այդ ընթացակարգով: Մասնավորապես, «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Հաշտարարության գործընթացն ավարտվում է, եթե՝

1) կողմերի միջև կնքվում է վեճը հաշտությամբ լուծելու վերաբերյալ համաձայնություն:

2) հաշտարարը հայտարարում է այնպիսի հանգամանքների առկայության մասին, որոնք բացառում են վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելու հնարավորությունը:

3) կողմերի միջև առկա է համաձայնություն առանց հաշտության համաձայնություն կնքելու հաշտարարության գործընթացի ավարտման վերաբերյալ:

4) կողմերից մեկը հաշտարարին գրավոր հայտնում է առանց հաշտության համաձայնություն կնքելու հաշտարարության գործընթացի ավարտման ցանկության մասին:

5) կողմերից մեկը հաշտարարին գրավոր հայտնում է հաշտարարության գործընթացին մասնակցելուց հրաժարվելու մասին:

6) կողմը հաշտարարին թեև գրավոր չի հայտնում հաշտարարության գործընթացին մասնակցելուց հրաժարվելու մասին, սակայն առանց հարգելի պատճառի հրաժարվում է մասնակցել հաշտարարության առաջին հանդիպմանը:

7) հաշտարարության իրականացման ընթացքում ի հայտ է եկել սույն օրենքի 9.1-ին հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանգամանք կամ փոխկապակցվածության հիմք, և սույն օրենքով սահմանված կարգով հաշտարարը և կողմերը չեն որոշել անտեսել այդ հիմքը:

8) հաշտարարը հայտարարում է երեխայի լավագույն շահի պաշտպանության նպատակով հաշտարարության ավարտման անհրաժեշտության մասին»:

Ինչպես երևում է հաշտարարության ավարտի հիմքերից՝ հաշտարարությունը ոչ միշտ կարող է ավարտվել վեճի լուծմամբ, այլ հաճախ կողմերը կարող են ձեռք չբերել համաձայնություն խնդրո առարկա հարցերի շուրջ կամ հաշտարարին ինքն օրենքով սահմանված հիմքի առկայությամբ առանց վեճը լուծելու ավարտի հաշտարարությունը: Հետևաբար՝ կարող ենք արձանագրել, որ հաշտարարության ավարտի հիմքերից «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի առկայության դեպքում է միայն հնարավոր անդրադառնալ այն հարցին, թե որ պահից է ենթակա հաշվարկման բռնագանձման ենթակա ալիմենտ, այն է՝ երբ հաշտարարության արդյունքում կողմերի միջև կնքվում է վեճը հաշտությամբ լուծելու վերաբերյալ համաձայնություն, որում ըստ էության, կողմերն ազատ են սահմանելու այդ ժամկետը:

Մեր համոզմամբ՝ հաշվի առնելով հաշտարարության՝ ըստ էության վեճի լուծմամբ ավարտելու միակ հիմքը, այն է՝ հաշտության համաձայնության կնքումը, կարող է և պետք է բովանդակի նաև այն հարցի պատասխանը, թե նախքան հաշտարարին դիմելը որ ժամանակահատվածի համար են կողմերը ձեռք բերում ալիմենտ վճարելու համաձայնություն: Ավելին, ի տարբերություն ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, որը պարունակում է անցած ժամանակահատվածի համար դատարան դիմելուն նախորդող երեք տարվա համար ալիմենտ բռնագանձելու իրավական հնարավորությունը (եթե դատարանով հաստատվել է, որ մինչև դատարան դիմելը միջոցներ են ձեռնարկվել ապրուստի միջոց ստանալու համար, բայց ալիմենտը չի ստացվել ալիմենտ վճարելու պարտավոր անձի կողմից դա վճարելուց խուսափելու հետևանքով), հաշտարարությանը դիմելու պարագայում, մեր կարծիքով, նման իրավական կարգավորումը չի կարող գործել, քանի որ հաշտարարության բուն էությունը վերաբերում է կողմերի փոխադարձ համաձայնությամբ վեճը կարգավորելուն և թողնված է հաշտարարությանը դիմած անձանց ազատ կամահայտնությանը:

Վերադառնալով այն խնդրին, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի միայն 7-րդ հոդվածն է ենթարկվել փոփոխության՝ պարտադիր հաշտարարության մասին հակիրճ «ակնարկով», պետք է արձանագրել նաև, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 12-րդ և 16-րդ գլուխներում առկա թերի կարգավորումները և օրենսդրական բացերը պահանջում են պրակտիկայում հրատապ լուծումներ, որոնք վերաբերում են նախևառաջ օրենքի մեկնաբանությանը և օրենսդրական բացերի հաղթահարմանը: Այսինքն, առկա է մի իրավիճակ, երբ օրենսգրքի ընդհանուր նորմը փոփոխվել է (լրացվել է), սակայն հատուկ նորմերը չեն ենթարկվել փոփոխությունների:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներով անդրադարձել է նաև օրենսդրական բացի հաղթահարման հարցերին՝ արձանագրելով,

1) օրենսդրական բացը Սահմանադրական դատարանի քննության առարկա կարող է դառնալ այն ժամանակ, երբ այն իրավակարգավորման թերությունն է, այլ ոչ թե իրավաստեղծ մարմնի, տվյալ դեպքում՝ օրենսդրի կամքը՝ ձեռնպահ մնալու որպես օրենսդրական բաց ընկալվող իրավական կարգավորումից.

2) ցանկացած թերի օրենսդրական կարգավորում չէ, որը, որպես օրենսդրական բաց, կարող է Սահմանադրական դատարանի քննության առարկա դառնալ, այլ միայն այնպիսի օրենսդրական բացը, որը հնարավոր չէ հաղթահարել այլ վերաբերելի իրավակարգավորումները մեկնաբանելու և կիրառելու միջոցով.

3) օրենսդրական բացը պետք է հանգեցրած լինի հակասական իրավակիրառ պրակտիկայի, որը հնարավոր չէ հաղթահարել, կամ որը փաստացի չի հաղթահարվել սովորական դատարանների կողմից.

4) օրենսդրական բաց առկա է այն պարագայում, երբ իրավակարգավորման լիարժեքու-

թյուն ապահովող տարրի բացակայության կամ այդ տարրի թերի կանոնակարգման հետևանքով խաթարվում է օրենսդրորեն կարգավորված իրավահարաբերությունների ամբողջական և բնականոն իրագործումը:

5) այն դեպքերում, երբ իրավունքի բացը պայմանավորված է իրավակարգավորման ոլորտում գտնվող կոնկրետ հանգամանքների առնչությամբ նորմատիվ պատվիրանի բացակայությամբ, ապա նման բացի հաղթահարումն օրենսդիր մարմնի իրավասության շրջանակներում է: Սահմանադրական դատարանը գործի քննության շրջանակում անդրադառնում է օրենքի այս կամ այն բացի սահմանադրականությանը, եթե վիճարկվող նորմի բովանդակությամբ պայմանավորված իրավական անորոշությունն իրավակիրառական պրակտիկայում հանգեցնում է տվյալ նորմի այնպիսի մեկնաբանությանն ու կիրառմանը, որը խախտում է կամ կարող է խախտել կոնկրետ սահմանադրական իրավունք⁶:

Մեր համոզմամբ՝ տվյալ դեպքում հաշտարարության ինստիտուտի ընդլայնմամբ և զարգացմամբ պայմանավորված ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի հատուկ նորմերում փոփոխություններ և լրացումներ չկատարելը հանդիսանում է օրենսդրական բաց, որն էլ իր հերթին պայմանավորված է իրավակարգավորման ոլորտում գտնվող կոնկրետ հանգամանքների առնչությամբ նորմատիվ պատվիրանի բացակայությամբ, հետևաբար նման բացի հաղթահարումն օրենսդրի իրավասության շրջանակներում է:

Միևնույն ժամանակ, քանի դեռ օրենսդրի կողմից չեն կատարվել համապարփակ իրավական կարգավորումներ՝ օրենսդրական բացը պետք է հաղթահարվի իրավակիրառողների կողմից՝ օրենքի մեկնաբանության միջոցով:

Անդրադառնալով իրավակիրառ պրակտիկայում նշված օրենսդրական փոփոխություններից հետո ծագած որոշ հիմնախնդիրներին՝ հարկ ենք համարում անդրադառնալ նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում կատարված, մեր համոզմամբ, կրկին թերի լրացումներին և փոփոխություններին:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին թիվ ՀՕ-436-Ն օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ **Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածը լրացվել է հետևյալ բովանդակությամբ 1.1-1.4-րդ մասերով.**

«1.1. Օրենքով նախատեսված դեպքերում մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության պահանջ սահմանված լինելու դեպքում *հայցադիմումին կցվում է* հաշտարարության ավարտման վերաբերյալ արձանագրության բնօրինակը: Օրենքով նախատեսված դեպքերում առցանց հաշտարարության իրականացման պարագայում հայցադիմումին կարող է կցվել հաշտարարի էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաշտարարության ավարտման վերաբերյալ արձանագրությունը: «Հաշտարարության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված այն դեպքերում, երբ որևէ հիմքով անձին թույլատրված է չսպառել պարտադիր հաշտարարության պահանջը, կամ պարտադիր հաշտարարության իրականացումն օրենքով նախատեսված դեպքերում անհնարին է, ապա հայցադիմումին կցվում է օրենքով նախատեսված այդ հիմքերը հիմնավորող՝ օրենքով նախատեսված թույլատրելի ապացույց:

1.2. «Հաշտարարության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 2-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին կետով սահմանված դեպքերում սույն հոդվածի 1.1-ին մասով նախատեսված փաստաթղթի փոխարեն *հայցադիմումին կցվում է* «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման,

⁶ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-864, ՍԴՈ-914, ՍԴՈ-922, ՍԴՈ-1020, ՍԴՈ-1056, ՍԴՈ-1143, ՍԴԱՈ-209 որոշումները, <https://concourt.am/decision/decisions/> հղմամբ:

ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված պաշտպանության միջոցներից որևէ մեկի կիրառման մասին որոշման պատճենը:

1.3. «Հաշտարարության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 2-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-3-րդ կետերով սահմանված դեպքերում սույն հոդվածի 1.1-ին մասով նախատեսված փաստաթղթի փոխարեն *հայցադիմումին կցվում է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի պատճենը:*

1.4. «Հաշտարարության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 11.1-ին հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դեպքում սույն հոդվածի 1.1-ին մասով նախատեսված փաստաթղթի փոխարեն *հայցադիմումին կցվում է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կողմից հաշտարարի նշանակման անհնարինության վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության տրամադրած տեղեկանքը:*

Հարկ է նկատել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 122-րդ հոդվածը վերաբերում է **հայցադիմումին կցվող փաստաթղթերի ցանկին**, և օրենսդրի կողմից մինչև դատարան դիմելն ընտանեկան գործերով պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտը հիշատակվել է հենց այս նորմի մեջ:

Մինչդեռ մեր համոզմամբ՝ նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությունն ինքնին ինքնուրույն ինստիտուտ է, գործընթաց, որի պահպանման իմպերատիվությունն առնվազն ենթադրում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ առանձին բաժնի կամ գլխի ամրագրում, որպիսին սահմանվել է օրինակ՝ «Արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությունը հաստատելու վարույթ»-ի պարագայում (գլուխ 39):

Այսպես, փաստացի կատարված օրենսդրական փոփոխությունների ուժով մինչև դատարան դիմելն ընտանեկան գործերով պարտադիր հաշտարարության պահանջ նախատեսված լինելու պայմաններում օրենսդրի կողմից այդ պահանջի պահպանվածությունը հայցադիմումը դատարան ներկայացնելիս **ենթակա է ստուգման միայն հայցադիմումին կցված փաստաթղթերի լրակազմի ստուգմամբ:**

Այն է՝ հայցադիմումին կցվում է հաշտարարության ավարտման վերաբերյալ արձանագրության բնօրինակը կամ հաշտարարի էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաշտարարության ավարտման վերաբերյալ արձանագրությունը, իսկ այն դեպքում, երբ «Հաշտարարության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով որևէ հիմքով անձին թույլատրված է չսպառել պարտադիր հաշտարարության պահանջը, կամ պարտադիր հաշտարարության իրականացումն օրենքով նախատեսված դեպքերում անհնարին է, ապա հայցադիմումին կցվում է օրենքով նախատեսված այդ հիմքերը հիմնավորող՝ օրենքով նախատեսված թույլատրելի ապացույց:

Միևնույն ժամանակ, օրենսդիրը հայցադիմումին կից ներկայացման ենթակա փաստաթղթերի ցանկին է դասել նաև «Հաշտարարության մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին կետով սահմանված դեպքերում՝ «Ընտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» օրենքով նախատեսված *պաշտպանության միջոցներից որևէ մեկի կիրառման մասին որոշման պատճենը*, «Հաշտարարության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 2-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-3-րդ կետերով սահմանված դեպքերում՝ *դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի պատճենը*, «Հաշտարարության մասին» Հա-

յաստանի Հանրապետության օրենքի 11.1-ին հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դեպքում՝ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կողմից հաշտարարի նշանակման անհնարինության վերաբերյալ *Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության տրամադրած տեղեկանքը*:

Այսպիսով, կարող ենք արձանագրել, որ մինչև դատարան դիմելը ընտանեկան գործերով պարտադիր հաշտարարություն անցնելու օրենսդրական պահանջը պահպանված լինելու հարցը դատարանը ստուգման առարկա պետք է դարձնի հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցի լուծման փուլում, իսկ այդ պահանջի պահպանվածությունը օրենսդիրը կապել է հայցադիմումին կից ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկի հետ, ինչը նշանակում է, որ իմպերատիվ պահանջի պահպանված լինելու հանգամանքը հայցադիմումին կից ներկայացվող փաստաթղթերին առաջադրվող պահանջ է:

Նման եզրահանգման պայմաններում գտնում ենք, որ այդ փաստաթղթերից որևէ մեկը օրենքով սահմանված կարգով չներկայացնելը պետք է դատարանի կողմից դիտարկվի որպես **ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի** խախտում, այն է՝ *Առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե չեն պահպանվել սույն օրենսգրքով հայցադիմումի ձևին, բովանդակությանը և կից փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջները*:

Այս առումով հարկ է անդրադառնալ նաև պրակտիկ կիրառողների կողմից բարձրաձայնված այն հիմնախնդրին, որը վերաբերում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետին, ըստ որի՝ «Առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե հայցվորը չի պահպանել մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ վեճի կարգավորման արտադատական կարգ սահմանող պայմանագիրն առ ոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել»:

Հետևաբար, քննարկման առարկա է այն հարցը, *թե արդյոք ի թիվս այլնի՝ ընտանեկան գործերով նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությունն ինքնին հանդիսանում է վեճի կարգավորման արտադատական կարգ, թե ոչ*:

Հարկ է նշել, որ հաշտարարությունը վեճերի լուծման արդյունավետ և խնայողական մեխանիզմ է, որը թույլ է տալիս կողմերին կանխարգելել վեճի ծագումը կամ լուծել այն՝ հաշվի առնելով կողմերի շահերը և խուսափել այնպիսի լուծումից, որտեղ հաղթող կարող է լինել կողմերից մեկը: Հաշվի առնելով այն իրողությունը, որ հաշտարարությունը տեղի է ունենում դատարանից դուրս, ի տարբերություն դատարանի կողմից նշանակվող հաշտարարության, այս դեպքում այն չի կարգավորվում օրենսդրական բարդ մեխանիզմներով: Հաջող հաշտարարության դեպքում կողմերը հաճախ մրցակցությունից (մեկ կողմն ընդդեմ մյուսի) անցում են կատարում պրակտիկ լուծման (երկու կողմն ընդդեմ խնդրի): Եվ եթե անգամ կողմերին չի հաջողվում կնքել հաշտության համաձայնություն, այս գործընթացն օգնում է նրանց ամբողջական պատկերացում կազմել խնդրի վերաբերյալ և ձերբազատվել անիրագործելի սպասումներից: Հաշտարարությանը բնորոշ է նաև ընթացակարգային ճկունությունը, որը թույլ է տալիս կողմին կողմնորոշվել իր սեփական ցանկությամբ՝ հաշվի առնելով պահանջմունքները և գործի հանգամանքները: Այդ է պատճառը, որ հաշտարարությունը պահանջում է ավելի քիչ ժամանակ և գումար, քան դատական գործընթացը: Կողմերի ուշադրությունը սևեռված է հիմնական խնդրի և կողմերի շահերի վրա: Նրանք կարող են կարգավորել ցանկացած անհստա-

կություն և սահմանել գործնական երկարաժամկետ հարաբերությունների հիմքը⁷:

Իրավագետ Յու. Աշիկյանը նշել է, որ վեճի կարգավորման բոլոր այլընտրանքային եղանակները (Alternative dispute resolution) կոչված են միավորելու ոչ միայն վեճի լուծման նպատակը և սպասվող արդյունքը, այլև խնդրո առարկա եղանակների մասնավոր իրավական բնույթը⁸:

Մեր համոզմամբ՝ հիշյալ հատկանիշները վկայում են այն մասին, որ նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությունն իրենից ներկայացնում է վեճի լուծման ոչ թե արտադատական, այլ մինչդատական կարգ, որն ունի իրեն բնորոշ հատկանիշները, և որպես փուլ՝ պարտադիր անցնելու պահանջ սահմանած լինելով՝ օրենսդիրը բուն հաշտարարության գործընթացը չի սահմանափակել խիստ իմպերատիվ ընթացակարգերով և կանոններով, ինչն ուղղված է կողմերի համար առավել ազատ միջավայր ստեղծելուն՝ հիմնված ինքնավարության սկզբունքի վրա:

Տեսական գրականության մեջ հաշտարարության բնույթի շուրջ առկա են տարբեր կարծիքներ. իրավագետների մի խումբը գտնում է, որ մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտը հանդիսանում է վեճի լուծման այլընտրանքային եղանակ, մեկ այլ խումբ գտնում է, որ այն հանդիսանում է արտադատական կարգ:

Օրինակ, Յ. Ա. Շամլիկաշվիլին գտնում է, որ հաշտարարությունը լրացնում է դատական ընթացակարգերին, և գործառույթային իմաստով կոչված է օժանդակելու արդարադատությանը, նպաստելու դատարան դիմելու դեպքում վեճի լուծման արագությանը՝ հիմնված կողմերի շահերի վրա⁹: Միևնույն ժամանակ, հեղինակը չի ժխտում այն, որ հաշտարարությունը հանդիսանում է վեճի լուծման այլընտրանքային եղանակ¹⁰:

Ռուս փաստաբանների մի խումբ գտնում է, որ հաշտարարությունը վեճի կարգավորման այլընտրանքային, արտադատական կարգ է, որն իրականացվում է միջնորդի՝ հաշտարարի միջոցով, ով օգնում է վիճող կողմերին գտնել փոխշահավետ լուծում¹¹:

Մեկ այլ տեսակետի համաձայն՝ հաշտարարությունը վեճերի լուծման արտադատական կարգ է, որի շրջանակում վեճի կողմերը կարող են հանգել փոխընդունելի որոշման: Հաշտարարության ընթացքում հաշտարարը կատարում է անկախ արբիտրի դեր, որով բացատրում է կողմերին կոնկրետ հաշտարարության գործընթացի կիրառման հնարավորությունը¹²:

Տեսաբանների մեկ այլ կարծիքի համաձայն՝ կախված դատական համակարգում հաշտարարության ներմուծման գործընթացից՝ այն կարող է դասակարգվել հետևյալ տեսակների՝ *դատական հաշտարարություն*, որը տեղի է ունենում դատական գործընթացում և այն կարող է իրականացնել դատավորը կամ հաշտարարը, և *արտադատական հաշտարարություն*, որը տեղի է ունենում դատարանից և դատական գործընթացից դուրս՝ հաշտարարի կողմից¹³:

⁷ Տե՛ս Коментарии ЮНСИТРАЛ по медиации (2021 год), Организация Объединенных Наций, Вена, 2021 г., էջ 2:

⁸ Տե՛ս Ашикян Ю.Р., Альтернативные способы урегулирования споров: понятие, виды и механизм функционирования // Инновации. Наука. Образование, 2020. № 14, էջ 239:

⁹ Տե՛ս Шамликашвили Ц.А., Медиация– современный метод внесудебного и досудебного разрешения споров // Библиотечка «Российской газеты». 2021. Вып. 1, январь, էջ 16:

¹⁰ Տե՛ս Шамликашвили Ц.А., Медиация– современный метод внесудебного разрешения споров. М.: Изд. ООО «Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования», 2017, էջ 9:

¹¹ Տե՛ս Адвокатская газета, Орган Федеральной палаты адвокатов РФ <http://www.advgazeta.ru/ag-expert/advice/mediatsiya-razreshaem-spory-bez-suda> հղմամբ 28.10.2025 թվականի դրությամբ:

¹² Տե՛ս Общероссийская Общественная Организация, Ассоциация Юристов России, Особенности урегулирования судебных споров онлайн, <https://alrf.ru/articles/preimushchestva-i-osobennosti-uregulirovaniya-sudebnykh-sporov-onlayn> հղմամբ, 28.10.2025 թվականի դրությամբ:

¹³ Տե՛ս Теория и практика медиации (посредничества) в экономической сфере, Минск, Издательский центр БГУ

Նախքան դատարան դիմելը վեճի լուծման արտադատական պարտադիր կարգ նախատեսելը քննարկվել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ): Այսպես, ըստ Momčilović ընդդեմ Խորվաթիայի գործի փաստական հանգամանքների՝ Խորվաթիայի օրենսդրությամբ նախատեսված է եղել նախքան պետությունից վնասի փոխհատուցում պահանջող հայց ներկայացնելը վեճը հաշտությամբ կարգավորելու նպատակով Գլխավոր դատախազություն դիմելու պարտադիր պայման¹⁴: Սույն գործով ՄԻԵԴ-ի կողմից արձանագրվել է, որ անմիջապես դատարան դիմելու իրավունքի սահմանափակումը հետապնդել է օրինական նպատակ, այն է՝ նպաստել դատական ծախսերի տնտեսմանը և հնարավորություն տալ կողմերին արդյունավետորեն լուծել վեճը առանց դատարանի ներգրավման¹⁵: ՄԻԵԴ-ի կողմից նաև արձանագրվել է, որ Գլխավոր դատախազության հետ հաշտություն չկնքելու դեպքում կողմերը ազատ են եղել իրավասու դատարան հայց ներկայացնելու հարցում¹⁶: Արդյունքում ՄԻԵԴ-ի կողմից արձանագրվել է, որ դիմումատուի՝ արդար դատաքննության իրավունքը խախտված չէ, քանի որ վերջինս կարող էր վեճի լուծման արտադատական կարգը պահպանելուց հետո դիմել դատարան¹⁷:

Ներպետական դատարանների կողմից մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությունը պահպանված չլինելու կամ պահպանված լինելու մասին պատշաճ փաստաթղթերը հայցադիմումին կցված չլինելու դեպքերում կիրառվում է ինչպես ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը, այնպես էլ նույն հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը¹⁸:

Մեր համոզմամբ, սակայն, պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտը չի հանդիսանում վեճի կարգավորմանն ուղղված արտադատական կարգ, քանի որ ինչպես «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասն է ամրագրում՝ «Հաշտարարությունը գործընթաց է, որն ուղղված է կողմերի համաձայնությամբ իրենց միջև առկա վեճն անկողմնակալ երրորդ անձի՝ հաշտարարի օգնությամբ հաշտությամբ լուծելուն»:

Նշված օրենքում միայն մեկ՝ 9.1-ի հոդվածում է հիշատակվում «արտադատական» արտահայտությունը, այն է՝ հոդվածի 9-րդ մասի համաձայն՝ «Սույն հոդվածով նախատեսված փոխկապակցվածության հիմքերի կամ սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանգամանքների առկայության հիմքով հաշտարարության ավարտի դեպքում մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության իրականացման պահանջը, ինչպես նաև հաշտարարության համաձայնություն կնքված լինելու դեպքում **վեճի լուծման արտադատական կարգը պահպանված չեն համարվում**, և հաշտարարությունը համարվում է չկայացած»:

Իր հերթին ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը մի քանի հոդվածում հիշատակում է վեճի կարգավորման արտադատական կարգի մասին, այն է՝

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ **«Այն դեպքերում, երբ օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման արտադատական կարգ, վեճը**

2015, էջ 116:

¹⁴ Տե՛ս MOMČILOVIĆ v. CROATIA գործով, գանգատ թիվ 11239/11, ՄԻԵԴ, 26.03.2015 թվականի որոշում, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152990> հղմամբ:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 46:

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 52:

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում, կետ 57:

¹⁸ Տե՛ս, օրինակ, Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի թիվ ԵԴ2/8696/02/25 քաղաքացիական գործով 29.08.2025 թվականի որոշումը, թիվ ԵԴ2/10583/02/25 քաղաքացիական գործով 08.10.2025 թվականի որոշումը, www.datalex.am հղմամբ:

կարող է հանձնվել առաջին ատյանի դատարանի քննության այն արտադատական կարգով լուծելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները ձեռնարկելու օրվանից երեսուն օրացուցային օր հետո, եթե այլ կարգ կամ ժամկետ սահմանված չէ օրենքով կամ պայմանագրով»,

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ «Առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե **հայցվորը չի պահպանել մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը**, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ վեճի կարգավորման արտադատական կարգ սահմանող պայմանագիրն առ ոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել»,

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ «Այն դեպքերում, **երբ օրենքով կամ կողմերի միջև կնքված պայմանագրով նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճը կարգավորելու արտադատական կարգ**, դիմողը պարտավոր է՝ 1) հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու մասին դատարանի որոշումն ստանալու օրվանից մեկշաբաթյա ժամկետում կատարել վեճն արտադատական կարգով կարգավորելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները. 2) վեճն արտադատական կարգով լուծելու համար օրենքով կամ պայմանագրով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում, հայցի նախնական ապահովման միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ դիմումում նշված պահանջով հայցադիմում ներկայացնել դատարան»,

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 11-րդ մասի համաձայն՝ «Դատարանը շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա եռօրյա ժամկետում վերացնում է հայցի նախնական ապահովման միջոցներն այն դեպքերում, երբ՝ 1) դիմողը սահմանված ժամկետում չի ներկայացնում **վեճն արտադատական կարգով կարգավորելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները կատարելու փաստը հաստատող ապացույցներ**»,

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ «պատասխանողը մինչև հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտը հղում է կատարում մինչև դատարան դիմելը **կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը հայցվորի կողմից պահպանված չլինելու հանգամանքին**, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ վեճի կարգավորման արտադատական կարգ սահմանող պայմանագիրն առ ոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել»,

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 236-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի համաձայն՝ «1. Դատարանը հատուկ վարույթի կարգով քննում է հետևյալ գործերը. արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ **արտադատական կարգով** կնքված հաշտության համաձայնությունը հաստատելու վերաբերյալ գործերը»,

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Դատարանն իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստը հաստատում է միայն այն դեպքում, եթե դիմողը հնարավորություն չունի այլ **արտադատական կարգով**, բացառությամբ իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստը նոտարի կողմից հաստատելու կարգի, ստանալու այդ փաստը հավաստող պատշաճ փաստաթղթեր կամ անհնար է

վերականգնել կորցրած փաստաթղթերը»,

➤ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Եթե հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնությունը կնքվել է **արտադատական կարգով**՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ, ապա հաշտարարության յուրաքանչյուր կողմ իրավունք ունի հաշտության համաձայնությունը կնքելու օրվանից հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, դիմելու իր բնակության վայրի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ կողմերի միջև կնքված հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատելու պահանջով»:

Վերը նշված հոդվածներում օգտագործում է **«օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված միջև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման արտադատական կարգ»** և պարզապես **«արտադատական կարգ»** արտահայտությունները՝ սահմանելով նաև այդ կարգը պահպանված չլինելու պայմաններում համապատասխան ընթացակարգային հետևանքներ:

Ընդ որում, մեր համոզմամբ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսդրության իմաստով «արտադատական կարգը» պահանջում է ոչ միայն օրենսդրական կամ պայմանագրային ամրագրում, այլև կոնկրետ **կարգի** սահմանում, որպիսին հանդիսանում է հաշտարարության ինստիտուտից արտադատական կարգի տարբերակման հիմնական հատկանիշը: Օրինակ, ծննդյան, որդեգրման, ամուսնության, ամուսնալուծության և մահվան գրանցման փաստը հաստատող փաստաթղթերի կորսման դեպքում այդ փաստը հաստատող փաստաթղթերի վերականգնումը տեղի է ունենում արտադատական կարգով՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական կացության ակտեր գրանցող մարմինների կողմից «Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մասին» ՀՀ օրենքով, իսկ արտադատական կարգով այդ փաստի հաստատման անհնարինության դեպքում միայն՝ դատական կարգով: Ընդ որում, օրենսդիրը հստակ սահմանել է պետական իրավասու մարմին դիմելու պայմանները, կարգը, դիմումի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները, գրանցումը վերականգնելու կարգը, գրանցումը մերժելու հիմքերը (օրենքի գլուխ 13-րդ):

Ինչ վերաբերում է պայմանագրով սահմանված արտադատական կարգին, ապա այստեղ գործ ունենք կողմերի կամքի ազատության սկզբունքի հետ, երբ կողմերն իրենք են որոշում, թե միմյանց միջև ծագած որ վեճերն են ենթակա լուծման արտադատական կարգով, որ մարմինն են վերապահում վեճի լուծումը (որպես կանոն այն հանդիսանում է մասնագիտացված, պրոֆեսիոնալ անձ կամ կառույց), ինչ ժամկետներում՝ սահմանելով հստակ կանոններ, որոնք պետք է պահպանվեն այդ ընթացակարգի շրջանակում:

Խնդրահարույց է այն հարցը, թե արդյոք ընտանեկան գործերով նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությունն ինքնին հանդիսանում է նույն՝ օրենքով նախատեսված արտադատական ընթացակարգ, թե ոչ՝ այն առումով, որ եթե հաշտարարության միջոցով վեճի կարգավորմանն ուղղված դատարանից դուրս իրականացվող ընթացակարգն էլ մեկնաբանվի որպես «արտադատական», ապա կբախվենք մի խնդրի, որը վերաբերում է նման կարգը պահպանված չլինելու պայմաններում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշման կայացման պարտականությանը, ինչն էլ ի տարբերություն նույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի (երբ չեն պահպանվել հայցադիմումին կից փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջները) կիրառման իրավական հետևանքներին՝ ավելի խիստ է: Այն է՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Հայցադիմումի թերությունները վերացնելու համար առաջին ատյանի դատարանը տրամադրում

է եռօրյա ժամկետ՝ սկսած հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշումն ստանալու պահից, բացառությամբ սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 6-րդ, 7-րդ, 10-12-րդ և 14-րդ կետերով սահմանված դեպքերի: Եռօրյա ժամկետում հայցադիմումի թերությունները վերացվելու և այն դատարան կրկին ներկայացվելու դեպքում հայցադիմումը համարվում է Առաջին ատյանի դատարան ներկայացված այն սկզբնապես ներկայացնելու օրը: Կրկին ներկայացված հայցադիմումում նույն խախտումները վերացնելու համար նոր ժամկետ չի տրվում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այդ խախտումները վերացնելու հնարավորությունից հայցվորը զրկված էր իր կամքից անկախ պատճառներով»:

Նշված իրավական կարգավորման համատեքստում օրենսդիրը թույլ է տալիս դատարանի կողմից արձանագրված թերությունները շտկելուց հետո հայցադիմումը կրկին ներկայացնել դատարան՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հայցադիմումը վերադարձվել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ, 6-րդ, 7-րդ, 10-12-րդ և 14-րդ կետերով, ինչը նշանակում է, որ մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության պահանջը պահպանված չլինելը որպես կամ հայցադիմումին կից ներկայացվող փաստաթղթերին առաջադրվող պահանջ կամ արտադատական կարգի պահպանվածություն մեկնաբանելը հայցվորի համար առաջացող իրավական հետևանքների իմաստով ունի որոշիչ նշանակություն, և այն դեպքում, երբ դատարանը մեկնաբանի նման պահանջի պահպանված չլինելը որպես արտադատական կարգին ներկայացվող պահանջի խախտում, իսկ հայցադիմումը վերադարձնելու հիմքում դնի ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը, հայցվորին չի տրամադրվելու եռօրյա ժամկետ հայցադիմումի թերությունը շտկելու և այն կրկին ներկայացնելու համար:

Այուս կողմից հարկ է նկատել, որ հայցադիմումը վերադարձնելու և թերությունները շտկելու համար եռօրյա ժամկետի տրամադրումը կարող է դառնալ ինքնանպատակ այն դեպքում, երբ պարզվի, որ թերությունն իր բնույթով ոչ թե տեխնիկական է, այլ բովանդակային՝ պայմանավորված մինչև դատարան հայց ներկայացնելը հաշտարարին առհասարակ դիմած չլինելով: Ուստի, եթե նախքան հայցադիմում ներկայացնելը կողմերը չեն անցել պարտադիր հաշտարարության փուլն ընդհանրապես, ապա օրենքով սահմանված փաստաթղթերը հայցադիմումին կից ներկայացնելու պարտականությունն օբյեկտիվորեն չի կարող ապահովվել եռօրյա ժամկետում, և այդ դեպքում նման «թերությունը» չի կարող շտկվել այդ ժամանակահատվածում: Այս պարագայում, գտնում ենք, որ հայցվորների կողմից մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության ընթացակարգը սպառած չլինելով հայցադիմում ներկայացնելու բացասական հետևանքների ռիսկը պետք է կրի հենց այդ կողմը, և ստացվում է, որ դատարանի կողմից հայցադիմումին կցման ենթակա փաստաթղթերի ներկայացման պահանջը պահպանված չլինելու հիմքով հայցադիմումը վերադարձնելու պայմաններում հայցվորը պարտավորվելու է դիմել պարտադիր հաշտարարության, և հետագայում ներկայացնել նոր հայցադիմում (տրամաբանորեն եռօրյա ժամկետը լրանալուց հետո, որպիսի պայմաններում հայցադիմումը դատարան է մուտքագրվելու որպես նոր, այլ ոչ թե կրկին ներկայացված):

Եզրակացություն

Այսպիսով, գտնում ենք, որ առաջին՝ մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությունը չի հանդիսանում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի իմաստով արտադատական կարգ, այլ այն մինչդատական կարգ է, որը պահպանելը կրում է իմպերատիվ բնույթ, երկրորդ՝ մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության պահանջը պահպանված չլինելը պետք է մեկնաբանել որպես հայցադիմումին կից ներկայացման ենթա-

կա փաստաթղթերին առաջադրվող պահանջները պահպանված չլինելու իմաստով, և հայցադիմումը վերադարձնելու հիմքում դնել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը՝ սահմանելով թերությունները շտկելու ժամկետ: Մեր համոզմամբ հայցադիմումին կից ներկայացման ենթակա փաստաթղթերին առաջադրվող պահանջները պահպանված չլինելու հետ կապված թերություններ արձանագրելիս, անգամ այն դեպքում, երբ կողմերն առհասարակ չեն անցել պարտադիր հաշտարարություն, դատարանները պետք է ձեռնպահ մնան այնպիսի մեկնաբանություններից, որոնց շրջանակներում կնույնականացնեն մինչև դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտը արտադատական կարգի հետ:

Պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտի՝ որպես արտադատական կարգ հանդիսանալու հարցի շուրջ տարաբնույթ մեկնաբանություններից խուսափելը, կապահովի դատական պրակտիկայի միասնականությունը, ինչպես նաև թույլ կտա հայցվորներին պարտադիր հաշտարարությանն առնչվող՝ հայցադիմումի հետ կապված թերությունների արձանագրման դեպքում հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշում կայացնելու պարագայում շտկել թերությունները և այն կրկին ներկայացնել դատարան (եթե նշված ժամանակահատվածում թերությունն օբյեկտիվորեն կարող է շտկվել)՝ ապահովելով դատարանի մատչելիության սկզբունքը:

Այսպիսով, ամփոփելով մեր կողմից կատարված հակիրճ ուսումնասիրությունները՝ կարող ենք արձանագրել, որ չնայած ի թիվս այլնի՝ նաև ընտանեկան գործերով պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտի ներդրմանը, ինչպես նաև դրա շարունակական զարգացման իրավական մեծ դերին և նշանակությանը, այդ ոլորտի պատշաճ գործարկման և օրենսդրական մեխանիզմների լիարժեք կիրառման համար անհրաժեշտ են կատարելապես մշակված օրենսդրական կարգավորումներ, որոնք զերծ կլինեն օրենսդրական բացերից, ինչպես նաև կբացառեն օրենքի տարաբնույթ մեկնաբանությունները, ինչն էլ իր հերթին ոչ միայն իրավական պետության կայունության, այլև հատկապես ընտանեկան գործերով՝ երեխայի լավագույն շահերի ապահովման երաշխիքն է:

Ամփոփագիր: Հեղինակի կողմից ուսումնասիրության առակա են դարձել «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում կատարված փոփոխությունները և լրացումները, որոնք վերաբերում են ի թիվս այլ գործերի՝ նաև ընտանեկան վեճերի կարգավորմանն ուղղված պարտադիր հաշտարարության ինստիտուտի ներդրմանը, ինչպես նաև զուգահեռներ են անցկացվել այդ փոփոխություններին համահունչ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում կատարված փոփոխությունների հետ:

Աշխատանքի ստեղծման գործընթացում օգտագործվել է ինչպես օտարերկրյա գրականություն (հասանելի նաև էլեկտրոնային հղումներով), այնպես էլ ներպետական և միջազգային իրավակիրառ պրակտիկան: Հաշվի են առնվել նաև դատավորների կողմից գործնականում բարձրացվող հարցադրումները:

Հեղինակի կողմից վեր են լուծվել պարտադիր հաշտարարության ներդրման արդյունքում առկա օրենսդրական բացերը, ներկայացվել են պարտադիր հաշտարարության արտադատական կարգ չհանդիսանալու հետ կապված որոշ դիտարկումներ, կատարվել են օրենսդրական փոփոխությունների առաջարկություններ ինչպես ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում, այնպես էլ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում:

Կատարված ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների արդյունքում հեղինակը հանգել է այն հետևության, որ անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություններ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասում, ինչպես նաև քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահա-

րաբերություններից բխող վեճերով «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով նախքան դատարան դիմելը պարտադիր հաշտարարությանը դիմելու կարգը պահպանված չլինելու դեպքում հայցադիմումը վերադարձնելու հիմք դիտարկել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը՝ սահմանելով իրավական հնարավորություն նման թերությունն արձանագրելու դեպքում այն շտկելու և հայցադիմումը կրկին դատարան ներկայացնելու համար:

Annotation. The author has studied the amendments and supplements made to the RA Law “On Mediation”, which relate, among other things, to the introduction of the institution of mandatory mediation aimed at the settlement of family disputes, as well as parallels have been drawn with the amendments made to the RA Family Code and the RA Civil Procedure Code in line with these amendments.

In the process of creating the work, both foreign literature (also available via electronic links) and domestic and international legal practice were used. The issues raised by judges in practice were also taken into consideration.

The author has resolved the legislative gaps in the introduction of mandatory mediation, presented some observations related to the extrajudicial procedure of mandatory mediation, and made proposals for legislative amendments to both the RA Family Code and the RA Civil Procedure Code.

As a result of the conducted studies and analyses, the author came to the conclusion that it is necessary to make legislative amendments to Part 2 of Article 68 of the Family Code of the Republic of Armenia, Part 1 of Article 69 of the Family Code of the Republic of Armenia, as well as to consider the grounds for returning the claim in case the procedure for resorting to mandatory mediation before applying to court in accordance with the procedure established by the RA Law “On Mediation” with disputes arising from civil, family, labor, and in cases provided for by law, other legal relationships, as well as to consider Article 127, Part 1, Point 3 of the RA Civil Procedure Code as a basis for the return of the claim, establishing a legal opportunity to correct such a defect and re-submit the claim to the court.

Аннотация. В статье изучаются изменения и дополнения, внесенные в Закон РА «О медиации», касающиеся, в том числе, введения института обязательной медиации, направленной на разрешение семейных споров, а также проводятся параллели с изменениями, внесенными в Семейный кодекс РА и Гражданский процессуальный кодекс РА в соответствии с этими изменениями.

При проведении исследования были использованы как зарубежная литература (в том числе доступная по электронным ссылкам), так и отечественная и международная правовая практика. Также были учтены вопросы, поднимаемые судьями на практике.

Автор предлагает пути устранения законодательных пробелов в вопросе введения обязательной медиации, представляет некоторые замечания, связанные с внесудебной процедурой обязательной медиации, и сделал предложения по внесению законодательных изменений в Семейный кодекс РА и Гражданский процессуальный кодекс РА.

В результате проведенных исследований и анализа автор пришел к выводу о необходимости внесения законодательных изменений в часть 2 статьи 68 Семейного кодекса Республики Армения, часть 1 статьи 69 Семейного кодекса Республики Армения, а также рассмотрения основания для возврата иска в случае нарушения порядка обращения к обязательной медиации до обращения в суд в порядке, установленном Законом РА «О медиации» со спорами, возникающими из гражданских, семейных, трудовых, а в случаях, предусмотренных законом, иных правоотношений, а также рассмотреть пункт 3 части 1 статьи 127 Гражданского процессуального кодекса РА в качестве основания для возврата иска, устанавливающего правовую возможность исправления такого недостатка и повторной подачи иска в суд.

Բանալի բառեր - պարտադիր հաշտարարություն, արտադատական կարգ, հայցադիմումին կից ներկայացվող փաստաթղթեր, հայցադիմումը վերադարձնելու հիմքեր, օրենսդրական բաց, ալիմենտի վճար-

ման և քննազանձման կարգ, լրացուցիչ ծախս, երեխայի լավագույն շահ:

Keywords: mandatory mediation, extrajudicial procedure, documents submitted with the claim, grounds for returning the claim, legislative gap, procedure for payment and collection of alimony, additional expenses, best interests of the child.

Ключевые слова: обязательная медиация, внесудебный порядок, документы, прилагаемые к исковому заявлению, основания для возврата искового заявления, законодательный пробел, порядок уплаты и взыскания алиментов, дополнительные расходы, наилучшие интересы ребенка.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ашикян Ю.Р. Альтернативные способы урегулирования споров: понятие, виды и механизм функционирования // Инновации. Наука. Образование, 2020. № 14.
2. Комментарии ЮНСИТРАЛ по медиации (2021 год), Организация Объединенных Наций, Вена, 2021 г..
3. Теория и практика медиации (посредничества) в экономической сфере, Минск, Издательский центр БГУ 2015.
4. Шамликашвили Ц.А. Медиация– современный метод внесудебного и досудебного разрешения споров // Библиотечка «Российской газеты». 2021. Вып. 1, январь.
5. Шамликашвили Ц.А. Медиация– современный метод внесудебного разрешения споров., М.: Изд. ООО «Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования», 2017.
6. European Commission For The Efficiency Of Justice (CEPEJ), European Handbook for Mediation Lawmaking, Strasbourg, 13 and 14 June 2019.
7. «Հաշտարարության մասին» 2018 թվականի հունիսի 13-ի ՀՕ-351-Ն օրենք:
8. «Հաշտարարության մասին» ՀՀ օրենքում 16.11.2022 թվականին ընդունված և 26.12.2022 թվականին ուժի մեջ մտած թիվ ՀՕ-435-Ն օրենք:
9. «Հիմնավորում «Հաշտարարության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին», «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին», «Պետական տուրքի մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին», Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին» օրենքների ընդունման», <https://www.e-draft.am/projects/3259/about> հղմամբ:
10. ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում լրացում կատարելու մասին թիվ ՀՕ-438-Ն օրենք ընդունված 16.11.2022 թվականին:
11. Общероссийская Общественная Организация, Ассоциация Юристов России, Особенности урегулирования судебных споров онлайн, <https://alrf.ru/articles/preimushchestva-i-osobennosti-uregulirovaniya-sudebnykh-sporov-onlayn> հղմամբ:
12. Адвокатская газета, Орган Федеральной палаты адвокатов РФ, <http://www.advgazeta.ru/ag-expert/advice/mediatsiya-razreshaem-spory-bez-suda> հղմամբ 28.10.2025 թվականի դրությամբ:
13. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-864, ՍԴՈ-914, ՍԴՈ-922, ՍԴՈ-1020, ՍԴՈ-1056, ՍԴՈ-1143, ՍԴԱՈ-209 որոշումներ:
14. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի թիվ ԵԴ2/8696/02/25 քաղաքացիական գործով 29.08.2025 թվականի որոշում, www.datalex.am հղմամբ:
15. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի թիվ ԵԴ2/10583/02/25 քաղաքացիական գործով 08.10.2025 թվականի որոշում www.datalex.am հղմամբ:
16. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի թիվ ԵԴ2/10810/02/25 քաղաքացիական գործով 28.10.2025 թվականի վճիռ, www.datalex.am հղմամբ:
17. Թիվ ԼԴ/1169/02/25 քաղաքացիական գործով ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատա-

րանի 24.09.2025 թվականի վճիռ, www.datalex.am հղմամբ:

18. Թիվ ՎԴ/11023/05/19 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի հունիսի 17-ի որոշում, www.datalex.am հղմամբ:

19. Livio Menini, Maria Antonia Rampanelli v Banco Popolare Società Cooperativa գործով, թիվ C-75/16 -75/16 գանգատ, Վերոնայի շրջանային դատարան, Առաջին պալատի 14.06.2017 թվականի վճիռ, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62016CJ0075> հղմամբ:

20. MOMČILOVIĆ v. CROATIA գործով, գանգատ թիվ 11239/11, ՄԻԵԴ, 26.03.2015 թվականի որոշում, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-152990> հղմամբ:

Զարգարյան Հ. - ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլիասցե՝ hayarpiz@mail.ru, zargaryanhayarpi03@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 13.11.2025 թ., տրվել է գրախոսության 13.11.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, Հայաստանի ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, ՀՀ փաստաբանական ակադեմիայի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գ. Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-88>

ԱՆԱՀԻՏ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

*ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին աստիճանի
ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր*

ANAHIT ANTONYAN

*Judge of the general jurisdiction court of first instance of
Kotayk Region of the RA*

АНАИТ АНТОНЯН

*Судья суда общей юрисдикции первой инстанции
Котайкской области РА*

ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՇՐՋԱԴԱՐՁԻ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՍՈՒԲՅԵԿՏԱՅԻՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

THE ESSENCE OF THE PROCEEDINGS ON THE REVERSAL OF THE EXECUTION OF A JUDICIAL ACT AND THE SUBJECTIVE PREREQUISITES OF THE PROCEEDING

СУТЬ ПРОИЗВОДСТВА О ПОВОРОТЕ ИСПОЛНЕНИЯ СУДЕБНОГО АКТА И СУБЪЕКТИВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПРОИЗВОДСТВА

Ներածություն

Սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունը ենթադրում է ոչ միայն դատարան դիմողի կողմից վարույթ նախաձեռնելուն, այլև գործով սահմանված կարգով ներկայացված պահանջների բավարարման վերաբերյալ վերջնական դատական ակտով հաստատված իրավունքը իրացնելու հնարավորություն: Հայցը կամ դիմումը քաղաքացիական վարույթի հարուցման հիմք է և կանխորոշում է վարույթի բովանդակությունն ու հիմնական ուղղվածությունը, իսկ դատարանի վերջնական դատական ակտն արտացոլում է դատավարության արդյունքները: Դիմելով դատարան՝ հայցվորն ակնկալում է, որ դատարանը կկայացնի բավարարող դատական ակտ, որով իր համար կսահմանվի կամ կճանաչվի որոշակի իրավունք, կհաստատվի որոշակի փաստ և այլն: Ըստ էության, վերջնական դատական ակտն իրավունքի սուբյեկտների սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանն ուղղված ակտ է:

Դատական պաշտպանության իրավունքը կիրառելի է ինչպես հայցային, այնպես էլ քաղաքացիական դատավարության տարբերակված ձևերի պարագայում, որպիսի պայմաններում դատարանը վարույթային քաղաքացիադատավարական գործողություններով իրականացնում է դիմողի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանություն:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի իրավական գործողության կարևորագույն հատկանիշ է կատարելության հատկանիշը, ինչը ենթադրում է անձի՝ ակտի կատարում պահանջելու իրավունքի երաշխավորում: Ընդ որում՝ կատարում պահանջելու իրավունքը իրացվում է նաև հարկադիր կատարում պահանջելով, որն ապահովվում է դատարանի կողմից տրված կատարողական թերթի հիման վրա: Կատարողական թերթի տրամադրումը կոչված է կատարողական վարույթի միջոցով ապահովելու օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կատարման գործընթացը, ինչն իր հերթին հանդիսանում է Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը: Մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետում ամրագրված արդար դատաքննության իրավունքը կդառնա վերացական, եթե պետության իրավական համակարգը թույլ տա, որ դատարանի՝ ի փաստ կողմերից մեկի կայացրած վերջնական, պարտադիր դատական ակտը մնա անկատար: Ավելին, եթե Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածն առանց պաշտպանության թողնի, դատական ակտերի ի կատար ածումը, ապա դա, հավանաբար, կհանգեցնի այնպիսի իրողության, որ անհամատեղելի կլինի իրավունքի գերակայության սկզբունքների հետ, որը պայմանավորվող պետությունները պարտավորվել են պահպանել Կոնվենցիան վավերացնելիս¹:

Այդուհանդերձ՝ Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը, որը կայացվել, օրինական ուժի մեջ է մտել և նույնիսկ կատարվել է, հետագայում կարող է վերադաս ատյանի կողմից բեկանվել կամ փոփոխվել, ինչի արդյունքում, ըստ էության, կվերանա այդ ակտով սահմանված որոշակի իրավունքը: Հետևաբար՝ յուրաքանչյուր դեպքում, երբ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով (վերանայման ընդհանուր և հատուկ ընթացակարգերի դեպքում) վճռով հաստատված իրավունքը ենթարկվում է տրանսֆորմացիայի կամ դրա գործողությունը դադարում է, առաջանում է վճռի կատարման ամբողջական կամ մասնակի շրջադարձի արդյունավետ կառուցակարգի ներդրման և կիրառման անհրաժեշտություն: Ուստի՝ մինչև վճռով հաստատված իրավահարաբերության կամ դրա բովանդակությունը կազմող իրավունքի կամ պարտականության իրացումը եղած իրադրության վերականգնման ընթացակարգերի գործառությանն առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը դառնում է արդիական և համակարգային վերլուծության ենթակա հարց:

Հիմնական հետազոտություն

Հարկ է ընդգծել, որ օրենսդրական միակ կարգավորումը, որը վերաբերում է դատական ակտի կատարման շրջադարձին, տեղ է գտել «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքում: Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում այս հարցի կարգավորման վերաբերյալ որևէ դրույթ առկա չէ: Այսպես.

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե ի կատար ածված վճիռը բեկանվել է և կայացվել է հայցը լրիվ կամ մասնակի մերժելու մասին նոր վճիռ, կամ գործի վարույթը կարճվել է, կամ հայցը թողնվել է առանց քննության, ապա դատարանը կայացնում է դատական ակտ՝ գույքը պարտապանին լրիվ կամ մասնակի վերադարձնելու մասին՝ նոր դատական ակտին համապատասխան:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի՝ վերոհիշյալ նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ դատավարական իմաստով դատարանի ի կատար ածված

¹ Տե՛ս, Բուրդոն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թվականի վճիռը, կետ 34, Հորնսթին ընդդեմ Հունաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 19.03.1997 թվականի վճիռը, կետ 40:

վճռի կատարման շրջադարձի հարց կարող է լուծվել, եթե՝

- առկա է դատարանի ի կատար ածված վճիռ, և

- դատարանի ի կատար ածված վճիռն իրավասու դատական ատյանի կողմից բեկանվել է և կայացվել է հայցը լրիվ կամ մասնակի մերժելու մասին նոր դատական ակտ, գործի վարույթը կարճվել է, կամ հայցը թողնվել է առանց քննության:

Սահմանադրական դատարանն իր 28.06.2013 թվականի ՍԴՈ-1102 որոշմամբ արձանագրել է հետևյալը. «Նյութական-իրավական իմաստով դատարանի ի կատար ածված վճռի կատարման շրջադարձի հարց կարող է լուծվել մասնավոր այնպիսի դեպքերում, երբ առկա են դատարանի կայացրած ակտի բեկանման (լրիվ կամ մասնակի), գործի վարույթը կարճելու, հայցն առանց քննության թողնելու՝ օրենքով նախատեսված հիմքեր, հետևաբար՝ նաև այդ ակտն ի կատար ածելու արդյունքում առաջացած իրավական հետևանքները վերացնելու (այդ ակտի կայացմանը նախորդող իրավական դրությունը, գործի հանգամանքներով պայմանավորված շահագրգիռ կողմի (տուժողի) նախկին իրավունքներն ու պարտականությունները վերականգնելու) իրավական անհրաժեշտություն: Այսինքն՝ դատարանի ի կատար ածված վճռի կատարման շրջադարձի նպատակն արդար և արդյունավետ արդարադատության իրականացման (արդարադատության նպատակների իրականացման) ապահովումն է, իսկ օբյեկտը՝ գոյքային իրավունքն է և դրանով պայմանավորված կողմերի՝ միմյանց հանդեպ ունեցած իրավունքներն ու պարտականությունները, դրանց իրացման իրավաչափությունը՝ քաղաքացիաիրավական տվյալ վեճի շրջանակում: Այսինքն՝ վճռի կատարման շրջադարձի ինստիտուտի կիրառմամբ պետությունը, ի դեմս իրավասու դատարանի, նպատակ ունի կատարելու անձանց սեփականությունը պաշտպանելու (այդ թվում՝ այլոց ապօրինի գործողություններից) իր պոզիտիվ պարտականությունը, որը նաև արդարադատության իրականացման հիմնական խնդիրներից է: Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ դատարանի ի կատար ածված վճռի կատարման շրջադարձի ինստիտուտը կարևոր երաշխիք է ՀՀ Սահմանադրության ինչպես 8-րդ, 18-րդ և 19-րդ, այնպես էլ այլ հոդվածներին համապատասխան անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության առումով (...):»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (*restitutio in integrum*): Այն դեպքում, երբ անձի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը ենթադրում է այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ դատական ակտի բացակայության պայմաններում²:

Վճռաբեկ դատարանը ևս իմ մի շարք որոշումներում անդրադարձել է վճռի կատարման շրջադարձին՝ բացահայտելով դրա էությունը: Վճռի կատարման շրջադարձի նպատակն է դատական կարգով վերականգնել պատասխանողի իրավունքները և օրինական շահերը, որոնք խախտվել են բեկանված դատական ակտով: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը նշել է նաև, որ վճռի կատարման շրջադարձի նպատակն է՝ վերացնել ի կատար ածված դատական ակտի իրավա-

² Տե՛ս Պապամիկալոպոպուլոսն ընդդեմ Հունաստանի (*Papamichalopoulos v. Greece*) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 31.10.1995 թվականի վճիռը, կետ 34:

կան հետևանքները՝ վերականգնել այդ ակտի կայացմանը նախորդող իրավական դրությունը և գործի հանգամանքներով պայմանավորված՝ վերականգնել *շահագրգիռ կողմի* խախտված նախկին իրավունքներն ու պարտականությունները³:

Մեկ այլ որոշմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վճռի կատարման շրջադարձի վերաբերյալ դիմումի քննության վարույթի նպատակը մինչև բեկանված դատական ակտի կատարումը եղած դրությունը վերականգնելն է: Այսինքն՝ բոլոր դեպքերում խոսք է գնում բեկանված դատական ակտով որոշված, սահմանված և տրամադրված իրավունքների և պարտականությունների մասին, որոնք վերացվել են դատական ակտի բեկանմամբ⁴:

Նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ սույն աշխատանքում անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ հետևյալ հարցերին.

- Ինչ ընթացակարգով է իրականացվում վճռի կատարման շրջադարձը:
- Ու՞մ նախաձեռնությամբ է քննարկվում վճռի կատարման շրջադարձի հարցը:

Վճռի կատարման շրջադարձի վերաբերյալ միակ ընթացակարգային նորմը ևս գետնելված է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքում:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 27-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Վճռի կատարման շրջադարձի հարցը լուծում է նոր դատական ակտ կայացրած դատարանը:

Եթե դատարանը չի լուծել բեկանված վճռի կատարման շրջադարձի հարցը, պարտապանն իրավունք ունի դիմել նոր դատական ակտ կայացրած դատարան:

2. Դատարանը վճռի կատարման շրջադարձի մասին դիմումը քննում է այն ստանալու օրվանից տասնօրյա ժամկետում: Պահանջատերը և պարտապանը պատշաճ ձևով տեղեկացվում են դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին: Նրանց չներկայանալն արգելք չէ դիմումի քննության համար:

3. Դիմումի քննության արդյունքներով դատարանը կայացնում է որոշում:

4. Դատարանի որոշումը կարող է բողոքարկվել:»:

Վերը նշված դրույթի բովանդակությունից բխում է հետևյալը.

1. Վճռի կատարման շրջադարձի հարցը լուծում է նոր դատական ակտ կայացրած դատարանը,

2. Դատարանը վճռի կատարման շրջադարձի մասին դիմումը քննում է այն ստանալու օրվանից տասնօրյա ժամկետում՝ դատական նիստում

3. հարցի քննարկման արդյունքում դատարանը կայացնում է որոշում, որը բողոքարկման ենթակա ակտ է:

Ակնհայտ է, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի հետ կապված հարաբերությունները իրենց բնույթով քաղաքացիադատավարական հարաբերություններ են: Քաղաքացիադատավարական հարաբերությունները դատարանի և դատավարության մասնակիցների գործողությունների և դրանց հետևանքների առաջացման կապակցությամբ ծագող հարաբերություններն են: Այսպիսի իրավահարաբերության սուբյեկտային կազմը ենթադրում է դատարանի՝ որպես արդարադատություն իրականացնող մարմնի առկայություն, գործին մասնակցող անձանց առկայություն, որոնք գործի ելքով ունեն նյութաիրավական և դատավարական շահ և օժտված են վարույթի շարժման վրա ազդելու իրավունքով, ինչպես նաև դատավարու-

³ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 04.10.2013 թվականի թիվ 2-4247/2004 թ. որոշումը:

⁴ Տե՛ս թիվ ԵԿԴ/0479/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 07.10.2022 թվականի որոշումը:

թյան այլ մասնակիցների առկայություն: Ակնհայտ է, որ վճռի կատարման շրջադարձի հարցի լուծումն իրացվում է սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության ձևով: Այս հարցը ենթակա է դատարանի քննությանը՝ դատավարության օրենքով սահմանված ընթացակարգով: Նման վարույթի շրջանակում իրականացվում է անձի՝ մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրության վերականգնում՝ դատավարական որոշակի ընթացակարգի կիրառմամբ: Ըստ էության, այս վարույթը Քաղաքացիական օրենսգրքի 14-րդ հոդվածով սահմանված մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրության վերականգնման իրավունքի պաշտպանության եղանակի դատավարական անալոգն է, որն իրականացվում է դատավարական ընթացակարգի պահպանմամբ: Ընդ որում՝ դատարանի համար դատավարական ընթացակարգ սահմանող համակարգված միակ օրենսդրական ակտը Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքն է: Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով է սահմանվում դատավարության մասնակիցների կարգավիճակը, դատավարության մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները, նիստի հրավիրման, վարման կարգերը, նիստի ժամանակի և վայրի մասին դատավարության մասնակիցներին ծանուցելու ընթացակարգը, միջնորդությունների քննարկման և դրանց արդյունքում դատական ակտերի կայացման առանձնահատկությունները, եզրափակիչ դատական ակտի կայացման ժամկետը, դրան ներկայացվող պահանջները և այլ հարցեր: Ուստի՝ կարծում ենք, որ վճռի կատարման շրջադարձին վերաբերող դրույթները պետք է տեղ գտնեն բացառապես Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում, որտեղ կնախատեսվեն հստակ ընթացակարգային կարգավորումներ:

Չնայած դատավարության տեսակներն ու սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության քաղաքացիադատավարական կառուցակարգերն ավանդաբար ընդունված է դասակարգել երկու հիմնական խմբի՝ իրենց ենթատեսակներով. հայցային վարույթի՝ ընդհանուր հայցային և հատուկ հայցային վարույթների ենթատեսակներով, և հատուկ վարույթների՝ իրավունքի գերակայության ապահովման կոնվենցիոն որակներով պայմանավորված, դատավարական հարաբերությունների կարգավորման դինամիկան վկայում է, որ նման դասակարգումն արդեն կորցրել է արդիականությունը, և ի հայտ են եկել քաղաքացիական դատավարության այնպիսի տեսակներ, իրավունքների պաշտպանության կառուցակարգերի այնպիսի որակներ, որոնք նման դասակարգման տրամաբանությունից դուրս են⁵: Այս վարույթները դասական հայցային և հատուկ վարույթների համեմատությամբ որակական լուրջ տարբերություններ ունեն: Դրանք մի կողմից առանձնանում են իրավունքի մասին վեճի հնարավորությամբ, այլ ոչ թե փաստացի առկայությամբ, որը նյութաիրավական բնույթ չի կրում, այլ զուտ պրոցեսուալ իրավունքի իրականացում է ենթադրում: Մյուս կողմից՝ վարույթի այս տեսակում բացակայում են պատասխանողը, նրան ուղղված նյութաիրավական պահանջը, թեև առկա են հակադիր շահերով օժտված դատավարության մասնակիցները⁶:

Վճռի կատարման շրջադարձի վերաբերյալ հարցի քննության ժամանակ բացակայում է նյութաիրավական պահանջն ուղղված պատասխանողին, սակայն ֆորմալ առումով առկա են հակադիր շահերով օժտված անձինք. պարտապան (պատասխանող) և պահանջատեր (հայցվոր, ում օգտին տեղի է ունեցել կատարում): Այս վարույթը չի հանդիսանում ոչ դասական հայ-

⁵ Տես Վ. Հովհաննիսյան «Սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության քաղաքացիադատավարական կառուցակարգերի զարգացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2019 № 3 (30), էջ 68:

⁶ Տես Վ. Հովհաննիսյան «Սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության քաղաքացիադատավարական կառուցակարգերի զարգացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2019 № 3 (30), էջ 69:

ցային և ոչ էլ հատուկ հայցային վարույթի տեսակ:

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Հովհաննիսյանը առաջարկել է ըստ սուբյեկտիվ իրավունքի մասին վեճի, հակադիր շահերով օժտված կողմերի, պատասխանողին ուղղված նյութաիրավական պահանջի, խնդրի վերաբերյալ որոշում կայացնելու մասին դատարանին ուղղված պահանջի առկայության կամ բացակայության հատկանիշի՝ որպես քաղաքացիական դատավարության տեսակ առանձնացնել հայցային (ընդհանուր հայցային և հատուկ հայցային) վարույթները, հատուկ վարույթները և քաղաքացիական դատավարության տարբերակված ձևերը:

Համաձայնելով նշված դասակարգման հետ՝ կարծում ենք, որ վճռի կատարման շրջադարձի վարույթը ևս պետք է դասվի քաղաքացիական դատավարության տարբերակված ձևերի շարքին և կարգավորման ենթարկվի բացառապես Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով:

Ինչպես վարույթի ցանկացած տեսակ այնպես էլ վճռի կատարման շրջադարձի վարույթը՝ որպես քաղաքացիական դատավարության տարբերակված ձև ունի հարուցման ձևական, սուբյեկտային և օբյեկտային նախադրյալներ: Սուբյեկտային նախադրյալները սուբյեկտների շրջանակն է, որոնք իրավասու են հարուցելու նման վարույթ: Օբյեկտային նախադրյալը վարույթի քննության օբյեկտն է տվյալ դեպքում այն դատական ակտն է, որի կատարման շրջադարձի հարցը կարող է քննարկման առարկա դառնալ դատարանի կողմից: Ձևական նախադրյալները դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը որոշակի դատավարական կարգով իրականացնելու պայմաններն է:

Սույն աշխատանքում անդրադարձ է կատարվելու դատական ակտի կատարման շրջադարձի վարույթի հարուցման սուբյեկտային նախադրյալներին, այսինքն՝ սուբյեկտների այն շրջանակին, ում նախաձեռնությամբ կարող է հարուցվել դատական ակտի կատարման շրջադարձի վարույթ:

Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի հարցը, որպես կանոն, քննարկվում է պարտապանի դիմումի հիման վրա: Պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքում չի հայտնաբերվել որևէ դատական ակտ, որով դատարանի նախաձեռնությամբ լուծվել է վճռի կատարման շրջադարձի հարցը: Մինչդեռ, կարծում ենք, օրենսդրական կարգավորումը հակառակի մասին է վկայում: Այսպես.

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ վճռի կատարման շրջադարձի հարցը լուծում է նոր դատական ակտ կայացրած դատարանը: Նման ձևակերպմամբ օրենսդիրը իմպերատիվ սահմանել է պահանջ, որ նոր դատական ակտ կայացրած դատարանը բեկանված ակտի հիման վրա գործի նոր քննության արդյունքում կայացնելով հայցը կամ դիմումն առանց քննության թողնելու, գործի վարույթը կարճելու կամ հայցը լրիվ կամ մասնակի մերժելու մասին դատական ակտ՝ պարտավոր է դրանով անդրադառնալ նաև նախկինում կայացված, կատարված և բեկանված դատական ակտի շրջադարձին: Նշված դիրքորոշումը հիմնավորվում է մի քանի փաստարկներով.

Նախևառաջ՝ դատական ակտի կատարման շրջադարձը դատական սխալի ուղղակի հետևանքի վերացման միջոց է: Այս ընթացակարգի միջոցով վերականգնվում է այն իրավիճակը, որն առկա էր մինչև դատական ակտի կայացում: Գործի նոր քննության ժամանակ փաստացի առկա է լինում մի դատական ակտ, որը հիման վրա կողմի համար առանց որևէ օրինական հիմքի առաջացել է իրավունք, վերջինս ձեռք է բերել գույք կամ գրանցել է գույքային իրավունք և այլն: Նման սխալի ուղղումը հենց Դատարանի խնդիրն է՝ անկախ կողմի

պահանջից: Չի կարող լինել իրավունք, որը ծագել է գոյություն չունեցող դատական ակտի հիման վրա: Որևէ նշանակություն չի կարող ունենալ պարտապանի կամ այն անձի ցանկությունը, որի համար առաջացել է որոշակի իրավունք: Դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի կոնվենցիոն մասն են ու մեկ համալիր իրավունք են: Այս իրավունքը յուրաքանչյուրին երաշխավորում է ոչ միայն դատարան դիմելու իրական հնարավորություն, գործի քննության ընթացքում որոշակի որակներ ու դատավարական այլ գործիքակազմ, ապահովում դատավարական երաշխիքների պահպանմամբ հաստատված փաստերի նկատմամբ նյութական համապատասխան նորմերի կիրառում, կայացված դատական ակտի կատարում, այսինքն՝ խախտված իրավունքների վերականգնում, այլև երաշխավորում է *դատական հնարավոր սխալի կամ արդար դատաքննության իրավունքի մաս կազմող որևէ տարրի խախտման վերացման հնարավորություն*⁷: Հետևաբար՝ դատական սխալի վերացումը Դատարանի առաջնային խնդիրն է և բխում է դատարանի՝ արդարադատություն իրականացնելու առաքելությունից:

Երկրորդ. Դատարանը պարտավոր է սեփական նախաձեռնությամբ անդրադառնալ վճռի կատարման շրջադարձի հարցին՝ հաշվի առնելով հետևյալ հանգամանքը. երբեմն դատական ակտը բեկանվում է ոչ թե հայցվորի կամ պատասխանողի բողոքի հիման վրա, այլ օրինակ՝ գործին մասնակից չդարձած անձի կամ գործով վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ չներկայացնող երրորդ անձի բողոքի հիման վրա և հետագայում՝ հայցը լրիվ կամ մասնակի մերժելու վերաբերյալ վճիռ, գործի վարույթը կարճելու կամ հայցն առանց քննության թողնելու որոշում կայացվելու դեպքում կողմերը ոչ միայն շահագրգիռ չեն լինում, այլև չեն ցանկանում, որպեսզի կատարվի շրջադարձ: Նման դեպք առկա է նաև դատական պրակտիկայում:

Թիվ ԿԴ1/0244/02/17 քաղաքացիական գործով Շ. Հ.-ն 24.02.2017 թվականին հայցադիմում էր ներկայացրել Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ նաև Դատարան) ընդդեմ համայնքի՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջի մասին: Դատարանի 11.09.2017 թվականի վճռով հաստատվել է կողմերի միջև կնքված հաշտության համաձայնությունը և քաղաքացիական գործի վարույթը կարճվել է: Հոդամասի նկատմամբ գրանցվել է հայցվորի սեփականության իրավունքը: Դատարանի նշված վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել գործին մասնակից չդարձած անձը: Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 15.10.2018 թվականի որոշմամբ Վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է և Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի թիվ ԿԴ1/0244/02/17 քաղաքացիական գործով կայացրած վճիռը բեկանվել է և գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության: Գործի նոր քննության փուլում վերաքննիչ բողոք ներկայացրած անձինք ներգրավվել են որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ չներկայացնող երրորդ անձինք: Գործի նոր քննության ընթացքում պատասխանողը որևէ առարկություն չի ներկայացրել: Հայցվորի ներկայացուցչի կողմից 05.02.2021 թվականին Դատարան է մուտքագրվել հայցից հրաժարվելու և քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ միջնորդություն:

Դատարանի 25.02.2021 թվականի որոշմամբ քաղաքացիական գործի վարույթը կարճվել է և դատարանը չի անդրադարձել վճռի կատարման շրջադարձի հարցին: Պատասխանողը, նույն ինքը՝ պարտապանը վճռի կատարման շրջադարձի դիմում չի ներկայացրել:

⁷ Տե՛ս Հ. Մ. Տեր-Վարդանյան, Արդար դատաքննության իրավունքի սահմանադրաիրավական հիմքերը Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2009, էջ 11:

Արդյունքում՝ ոչ իրավաչափ, բեկանված դատական ակտի հիման վրա մնացել է գրանցված սեփականության իրավունք:

Գտնում ենք, որ ոչ Հայցվորը, ոչ էլ պատասխանողը սույն գործով շահագրգռված չեն եղել, որպեսզի իրականացվի վճռի կատարման շրջադարձ, ավելին՝ նրանք գործի առաջին քննության ժամանակ հաշտություն են կնքել:

Կարծում եմ Դատարանը գործի վարույթը կարճելիս իր նախաձեռնությամբ պետք է լուծեր վճռի կատարման շրջադարձի հարցը: Իրավական ուժը կորցրած ակտով ճանաչված փաստը երբևէ չի կարող կրել իրավական հետևանքներ, քանի որ օրինական ուժի մեջ մտած ավելի բարձր իրավական ակտով նշված փաստի ճանաչումն ինքնին անհիմն է համարվել և այդ մասով գործի վարույթը կարճվել է, ավելին՝ հայցվորն ինքն է հրաժարվել հայցից: Միաժամանակ, գործի նյութերով պարզվել է, որ իրավական ուժը կորցրած դատական ակտի հիման վրա կատարվել է պետական գրանցում, ինչն, անշուշտ, այլ անձանց, տվյալ դեպքում՝ դատական ակտը բողոքարկողի իրավունքների խախտման, վերջինիս դատական պաշտպանության իրավունքի վերջնական սպառման սահմանափակման անվերապահ հիմք է հանդիսացել, որը և ենթակա էր վերացման՝ ելնելով սույն գործով հաստատված փաստական հանգամանքներից:

Իհարկե, քննարկվող գործով կայացվել է վճռի կատարման շրջադարձի վերաբերյալ ակտ, սակայն այլ ընթացակարգով՝ գործին մասնակցող շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա:

Երրորդ. նման դիրքորոշումը բխում է նաև հոդվածի նույն մասի երկրորդ նախադասությունից, որտեղ կիրառվել է «եթե» բառը: Այս բառն, ըստ էության, ցույց է տալիս պայման: Մասնավորապես՝ եթե դատարանը չի լուծել բեկանված վճռի կատարման շրջադարձի հարցը, պարտապանն իրավունք ունի դիմել նոր դատական ակտ կայացրած դատարան: Նշված կարգավորման տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ պարտապանի մոտ վճռի կատարման շրջադարձի դիմում կարող է ներկայացվել միայն այն դեպքում, երբ դատարանը այդ հարցին չի անդրադարձել դատական ակտով:

Չորրորդ. Դատարանի կողմից վճռի կատարման շրջադարձի հարցի լուծումը սեփական նախաձեռնությամբ հիմնավորված է նաև այն հանգամանքով, որ անձն արդեն իսկ վճիռը բողոքարկելով արտահայտել է իր կամքն ուղղված տվյալ վճռի հետևանքի վերացմանը: Հետևաբար՝ շահագրգիռ անձի առանձին դիմումի ներկայացումը պարտադիր չէ:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ վճռի կատարման շրջադարձի հարցի քննարկումը պետք է կատարվի դատարանի նախաձեռնությամբ՝ անկախ նրանից շահագրգիռ անձը նման դիմում ներկայացրել է, թե ոչ: Այս հարցին դատարանը պետք է անդրադառնա հայցը լրիվ կամ մասնակի մերժելու, գործի վարույթը կարճելու կամ առանց քննության թողնելու մասին դատական ակտում՝ հաշվի առնելով, որ արդարադատության գլխավոր նպատակը մարդու իրավունքների՝ որպես հիմնական սոցիալական արժեքի պաշտպանությունն է, որը օրենքի ֆորմալ իրացման արդյունքում կարող է չիրականանալ:

Անդրադառնալով վարույթ նախաձեռնող մյուս սուբյեկտներին՝ հարկ է ընդգծել, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ եթե դատարանի նախաձեռնությամբ վճռի կատարման շրջադարձի տեղի չի ունենում, ապա այդ հարցը կարող է քննարկվել միայն պարտապանի դիմումի հիման վրա: Նույն օրենքի 7-րդ մասի համաձայն՝ պարտապանն այն քաղաքացին կամ իրավաբանական անձն է, Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համայնքը կամ օտարերկրյա պետությունը որը, կատարողական թերթի համաձայն, պարտավոր է կատարել որո-

շակի գործողություններ կամ ձեռնպահ մնալ դրանց կատարումից: Ստացվում է՝ պարտապանը վարույթում «պարտվող կողմն է»՝ պատասխանողը, որի վերաբերյալ տրվել է կատարողական թերթ:

Հետևաբար՝ հարց է ծագում արդյոք հայցվորը, այսինքն՝ պահանջատերը կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ չներկայացնող երրորդ անձը կարող են ներկայացնել նման դիմում այն դեպքում, երբ դատարանը անդրադարձ չի կատարել վճռի կատարման շրջադարձի հարցին:

Վերը հիշատակված թիվ ԿԴ1/0244/02/17 քաղաքացիական գործով կայացված որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հենց այս հարցադրմանը: Առաջին ատյանի դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի որոշումներով վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ չներկայացնող երրորդ անձ «Վեոլիա Ջուր» ՓԲ ընկերության ներկայացուցչի դիմումը՝ վճռի կատարման շրջադարձի վերաբերյալ՝ մերժվել է այն պատճառաբանությամբ, որ վճռի կատարման շրջադարձի դիմում կարող է ներկայացնել միայն պարտապանը, այսինքն՝ գործով պատասխանողը, իսկ երրորդ անձին նման իրավունք տրված չէ:

Նշված գործով կայացված որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վճռի կատարման շրջադարձի դիմում ներկայացնելու իրավունքից օգտվելու հնարավորությունը պետք է ընձեռել ինչպես այն պատասխանող-պարտապանին, ով կամովին կատարել է դատական ակտը, այնպես էլ այն անձանց, ովքեր թեև «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով ուղղակիորեն չեն հանդիսանում պարտապան, սակայն քաղաքացիական դատավարությունում ներգրավված լինելով պատասխանողի կողմում որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն, օգտվել են կողմի, տվյալ դեպքում՝ պատասխանողի իրավունքներից և կրել նրա պարտականությունները, բացի նույն հոդվածով նախատեսված իրավունքներից՝ պայմանով, որ հայցը բավարարելու արդյունքում ի կատար ածված դատական ակտը հաստատապես ազդել է նրանց իրավունքների ու օրինական շահերի վրա՝ վերջիններիս համար հանդիսանալով անցանկալի և նրանց փաստացի ու իրավական վիճակը վատթարացնող:

Դրանից ելնելով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր դեպքում, երբ պարտապան չհանդիսացող, սակայն պատասխանողի կողմում որպես վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձ ներգրավված անձի կողմից ներկայացվում է վճռի կատարման շրջադարձի մասին դիմում, դատարանները պարտավոր են, վերը նշված պարտադիր պայմանների առկայությունը պարզելուց բացի, նաև պարզել այդ անձի՝ վերը նշված դիրքորոշումների համատեքստում շահագրգիռ լինելու հանգամանքը:

Հարկ ենք համարում նշել, որ տեսականորեն նույնիսկ Հայցվորը կարող է դիմել և պահանջել վճռի կատարման շրջադարձ՝ համոզված լինելով, որ իր իրավունքը ոչ իրավաչափ հիմքից է ծագել:

Ելնելով վերոգրյալից՝ գտնում ենք, որ դատական ակտի կատարման շրջադարձի դիմում կարող է ներկայացնել գործին մասնակցող ցանկացած շահագրգիռ անձ, ում իրավունքների ու օրինական շահերի վրա հաստատապես ազդել է ի կատար ածված դատական ակտը:

Եզրակացություն

Ամփոփելով շարադրվածը՝ գտնում ենք, որ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում անհրաժեշտ է նախատեսել վճռի կատարման շրջադարձի վարույթին վերաբե-

րող կարգավորումներ, որտեղ հստակորեն պետք է սահմանվեն վարույթի առանձնահատկությունները, վարույթ նախաձեռնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը, կայացվող դատական ակտի բնույթը, հայցի ապահովման կամ իրավունքի պաշտպանության միջանկյալ միջոցների կիրառման հնարավորությունները:

Ամփոփագիր: Սույն գիտական հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում են դատական ակտի կատարման շրջադարձի էությունը և սուբյեկտային նախադրյալները: Հոդվածում հեղինակը զարգացնում է այն հայեցակարգային մոտեցումը, համաձայն որի՝ դատական ակտի կատարման շրջադարձի վարույթը պետք է դասվի քաղաքացիական դատավարության տարբերակված ձևերի շարքին և կարգավորման ենթարկվի բացառապես Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով: Ներկայում Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում դատական ակտի կատարման շրջադարձի վերաբերյալ կարգավորում նախատեսված չէ: Դատական ակտի կատարման շրջադարձին վերաբերող դրույթները տեղ են գտել «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքում: Հեղինակը, գտել է, որ ինչպես վարույթի ցանկացած տեսակ, այնպես էլ դատական ակտի կատարման շրջադարձի վարույթը՝ որպես քաղաքացիական դատավարության տարբերակված ձև ունի հարուցման ձևական, սուբյեկտային և օբյեկտային նախադրյալներ: Սուբյեկտային նախադրյալները սուբյեկտների շրջանակն է, որոնք իրավասու են հարուցելու նման վարույթ: Հեղինակը վերլուծել է դատարանի լիազորությունը՝ սեփական նախաձեռնությամբ իրականացնելու դատական ակտի կատարման շրջադարձ: Հոդվածում գործող օրենսդրական կարգավորումների և դատական պրակտիկայի լույսի ներքո՝ վերլուծվել է նաև դատական ակտի կատարման շրջադարձի իրականացման համար դատարանի մեջ իրավունք ունեցող հնարավոր անձանց շրջանակը:

Annotation. This scientific article discusses the essence and subjective prerequisites of the reversal of the execution of a judicial act. In the article, the author develops the conceptual approach according to which the proceeding for the reversal of the execution of a judicial act should be classified as a differentiated form of civil proceeding and be regulated exclusively by the Code of Civil Procedure. Currently, the Code of Civil Procedure does not regulate the reversal of a judicial act's execution. The provisions related to the reversal of the execution of a judicial act are included in the law "On Compulsory Enforcement of Judicial Acts." The author found that, like any type of proceeding, the proceedings for the reversal of the execution of a judicial act, as a differentiated form of civil proceedings, have formal, subjective, and objective prerequisites for initiation. Subjective prerequisites are the scope of subjects that are authorized to initiate such proceedings. The author has analyzed the authority of the court to reverse the execution of a judicial act on its own initiative. In the light of the current legislative regulations and judicial practice, the article also analyzed the scope of possible persons who have the right to apply to the court to reverse the execution of a judicial act.

Аннотация. В данной научной статье подробно рассматриваются сущность и субъективные предпосылки отмены исполнения судебного акта. В статье автор развивает концептуальный подход, согласно которому производство по отмене исполнения судебного акта должно быть отнесено к отдельной форме гражданского судопроизводства и регулироваться исключительно ГПК. В настоящее время ГПК не предусматривает регулирования вопроса отмены исполнения судебного акта. Положения, касающиеся отмены исполнения судебного акта, содержатся в Законе «О принудительном исполнении судебных актов». Автор установил, что, как и любой вид производства, производство о повороте исполнения судебного акта, как отдельная форма гражданского судопроизводства имеет формальные, субъективные и объективные предпосылки возбуждения. Субъективные предпосылки – это круг субъектов, уполномоченных возбуждать такое производство. Автором проанализированы полномочия суда по отмене исполнения судебного акта по собственной инициативе. С учётом действующего законодательства и судебной практики проанализирован круг лиц, имеющих право обратиться в суд с заявлением о отмене исполнения судебного акта.

Բանալի բառեր – վճռի կատարման շրջադարձ, դատական ակտի կատարման շրջադարձ, «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքի 26-րդ հոդված:

Keywords: reversal of the execution of a judgment, reversal of the execution of a judicial act, Article 26 of the Law “On the Compulsory Execution of Judicial Acts.”

Ключевые слова: Поворот исполнения решения суда, Поворот исполнения судебного акта, статья 26 Закона «О принудительном исполнении судебных актов» РА.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն. գիրք առաջին, Երևան, 2022:
2. Հ. Մ. Տեր-Վարդանյան, Արդար դատաքննության իրավունքի սահմանադրաիրավական հիմքերը Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2009:
3. Վ. Հովհաննիսյան «Սուբյեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության քաղաքացիադատավարական կառուցակարգերի զարգացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2019 № 3 (30):
4. Պապամիկալոպոլոսն ընդդեմ Հունաստանի (Papamichalopoulos v. Greece) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 31.10.1995 թվականի վճիռը:
5. Բուրդուժն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թվականի վճիռը:
6. Հորնսբին ընդդեմ Հունաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 19.03.1997 թվականի վճիռը:
7. Սահմանադրական դատարանի 28.06.2013 թվականի ՍԴՈ-1102 որոշում:
8. Վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ 2-4247/2004 քաղաքացիական գործով 04.10.2013 թվականի որոշումը:
9. Վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ ԵԿԴ/0479/02/14 քաղաքացիական 07.10.2022 թվականի որոշումը:
10. Առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի և Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի որոշումների համապարփակ ուսումնասիրություն:

Անտոնյան Ա. – ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր, էլ. հասցե՝ antonyan.anahit.court@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 12.09.2025 թ., տրվել է գրախոսության 12.09.2025 թ., երաշխավորվել է ԵԴՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Ս. Մեղրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-99>

ՄԱՐԿ ԱԶԴԱՐԻԴԻՍ

ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան

MARC AZDARIDIS

Advocate, Member of the Chamber of Advocates of the Republic of Armenia

МАРК АЗДАРИДИС

Адвокат, Член Палаты адвокатов Республики Армения

**ԶԵՆՔԻ ԿԱՄ ՄԱՐՄՆԱԿԱՆ ՎՆԱՍՎԱԾՔ ՊԱՏՃԱՌԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ
ՆԱԽԱԴԵՍ ՊԱՏՐԱՍՏՎԱԾ ԿԱՄ ՀԱՐՄԱՐԵՑՎԱԾ ԱՌԱՐԿԱՅԻ ԿԱՄ
ՄԻՋՈՑԻ ԳՈՐԾԱԴՐՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԱՆՑԱՆՔԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ
ՈՐԱԿՅԱԼ ՀԱՏԿԱՆԻՇ՝ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ**

**THE USE OF A WEAPON OR AN OBJECT OR MEANS PREPARED OR
ADAPTED IN ADVANCE TO CAUSE BODILY HARM AS A QUALITATIVE
CHARACTERISTIC OF THE COMMITMENT OF A CRIME ACCORDING TO
THE NEW CRIMINAL CODE OF THE RA**

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОРУЖИЯ, ИЛИ ПРЕДМЕТА, ИЛИ СРЕДСТВА,
ЗАРАНЕЕ ИЗГОТОВЛЕННОГО ИЛИ ПРИСПОСОБЛЕННОГО
ДЛЯ ПРИЧИНЕНИЯ ТЕЛЕСНЫХ ПОВРЕЖДЕНИЙ КАК
КВАЛИФИЦИРУЮЩИЙ ПРИЗНАК СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ
В СООТВЕТСТВИИ С НОВЫМ УГОЛОВНЫМ КОДЕКСОМ РА**

Ներածություն

2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Նոր օրենսգիրք) զգալիորեն փոփոխեց ներպետական քրեական օրենսդրությունը՝ ներառելով նոր քրեաիրավական ինստիտուտներ, ինչպես նաև հայեցակարգային փոփոխությունների ենթարկելով գործող ինստիտուտները: Ի թիվս այլնի, էական փոփոխության է ենթարկվել մի շարք հանցակազմերի որակյալ հատկանիշ հանդիսացող համապատասխան հանցավոր արարքի կատարումը զենքի կամ դետրուկտիվ տեսանկյունից համադրելի հետևանքներ առաջացնող, կենդանի կամ ոչ կենդանի օբյեկտները վնասելու համար պիտանի և միաժա-

մանակ զենք չհանդիսացող այլ գործիքի (այսուհետ նաև՝ Համադրելի գործիք) գործադրմամբ:

Հոդվածի ուսումնասիրության առարկան վերաբերում է հիշատակված փոփոխությանը՝ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարված լինելու որակյալ հատկանիշով արարքի որակմանը:

Ընտրված թեմայի արդիականության մասին են վկայում խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ հակասական իրավակիրառ պրակտիկայի առկայությունը, օրենքի ոչ միատեսակ կիրառության բազմաթիվ դեպքերը, տեսական իրարամերժ մեկնաբանությունները, ինչպես նաև իրավակարգավորման համապարփակ մեկնաբանության անհրաժեշտությունը:

Հետազոտության շրջանակում քննարկման առարկա են դարձվելու վերոնշյալ որակյալ հատկանիշի պատմական զարգացումները և փոփոխությունները ներպետական քրեական իրավունքում, ապա ներկայիս իրավակարգավորումը և դրա էությունը՝ քննարկելով նաև վերջինիս առերևույթ խնդրահարույց հանգամանքներն ու վերաբերելի իրավակիրառ պրակտիկան: Մասնավորապես՝ բարձրացվելու են նաև այն իրավական հարցերը, թե՛

- որո՞նք են առարկան կամ միջոցը մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված դիտարկելու չափանիշները,

- ի՞նչ նպատակով պետք է առարկան կամ միջոցը հարմարեցված կամ պատրաստված լինի ծանրացնող հանգամանքի առկայության համար,

- ու՞մ կողմից պետք է առարկան կամ միջոցը հարմարեցված կամ պատրաստված լինի,

- կարո՞ղ է արդյոք դեպքի վայրից վերցված առարկայի գործադրումն առաջացնել ծանրացնող հանգամանքը,

- ներառու՞մ է արդյոք գործադրում հասկացությունը գործադրման սպառնալիքը:

Հոդվածում ընտրված թեման ուսումնասիրելիս կիրառվել են իրավահամեմատական, անալիզի և սինթեզի, ինչպես նաև դեդուկտիվ և ինդուկտիվ մեթոդները:

Հիմնական հետազոտություն

1.Որակյալ հատկանիշի զարգացումը ժամանակի ընթացքում

1.1. ՀԽՍՀ օրենսգիրք

Զենքի կամ Համադրելի գործիքի գործադրումը՝ որպես քրեորեն պատժելի արարքի կատարումն առավել հանրային վտանգավոր դարձնող գաղափարը հայկական քրեաիրավական օրենսդրությունում առկա է եղել դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանից: Մի շարք հանցակազմերի որակյալ հատկանիշ հանդիսացող ծանրացնող հանգամանքը ժամանակի ընթացքում կրել է էական փոփոխություններ, որոնք վերաբերել են թե՛ հանցակազմերին, որում ծանրացնող հանգամանքը ներառված է եղել, թե՛ ծանրացնող հանգամանքի բովանդակությանը և կիրառելիության շրջանակին:

Այսպես, 1961 թվականի մարտի 7-ին ընդունված, նույն թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած և 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին ուժը կորցրած Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության քրեական օրենսգրքով (այսուհետ նաև՝ ՀԽՍՀ օրենսգիրք) նախատեսված էր **«իրազենի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրումը»** որպես ավազակության միջոցով գույքի հափշտակման (88-րդ հոդված) որակյալ հատկանիշ: Բացի դրանից՝ նույն օրենսգիրքը սահմանում էր **«զենքի գործադրումը»** որպես իշխանազանցության կամ պաշտոնեական լիազորությունների սահմանն անցնելու (183-րդ հոդված), պետին դիմադրելու կամ նրան ծառայության պարտականությունները խախտելուն հարկադրելու (248-րդ հոդված), զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքի

կանոնները նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում խախտելու (252-րդ հոդված) կատարման ծանրացնող հանգամանք: Վերոգրյալից զատ՝ ամրագրված էր նաև **«հրազենի կամ դանակի, կասկեղի կամ այլ սառը զենքի, ինչպես նաև մարմնական վնասվածքներ հասցնելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկաների գործադրումը»** որպես խուլիգանության (222-րդ հոդված) առավել ծանրացնող հանգամանք:

ՀԽՍՀ օրենսգրքի ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ խիստ սակավաթիվ են եղել հանցակազմերը (ընդհանուր 6 հանցակազմ), որոնք որպես որակյալ հատկանիշ են նախատեսել համապատասխան արարքի կատարումը զենքով կամ Համադրելի գործիքով: Միևնույն ժամանակ, ՀԽՍՀ օրենսգրքը զարմանալիորեն չէր նախատեսում զենքի կամ Համադրելի գործիքի կիրառմամբ արարքի կատարումը որպես որակյալ հատկանիշ մի շարք հանցակազմերի դեպքում, որոնք մշտապես աչքի են ընկել պրակտիկայում նշված գործիքների հաճախակի կիրառմամբ կատարված լինելով, որոնցից են, ի թիվս այլնի, դիտավորությամբ ծանր մարմնական վնասվածք հասցնելը (105-րդ հոդված) կամ բռնաբարությունը (112-րդ հոդված): ՀԽՍՀ օրենսգրքի մեկ այլ հատկանշական գիծ է տարբեր հանցակազմերի դեպքում նույնաբնույթ ծանրացնող հանգամանքի թե՛ նորմատիվային, թե՛ լեզվաբանական տարբերակումը: Այսպես, ՀԽՍՀ օրենսգրքում 6 հանցակազմի ըստ էության նույնական ծանրացնող հանգամանքը սահմանելու համար օգտագործվել են միաժամանակ 1. «հրազեն», 2. «որպես զենք օգտագործվող առարկա», 3. «զենք», 4. «դանակ», 5. «կասկեղ», 6. «սառը զենք», 7. «մարմնական վնասվածքներ հասցնելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկա» եզրույթները: Վերոգրյալը թերևս վկայում է ոչ լավագույն օրենսդրական տեխնիկայի կիրառման մասին՝ հաշվի առնելով, որ առկա չէ հիշատակված հանցանքների դեպքում հանցագործության գործիքի վերաբերյալ տարբերվող իրավական կարգավորումներ նախատեսելու որևէ ծանրակշիռ հիմք: Օրինակ, անհիմն է ավագակության հանցակազմում զենքի տեսակի շեշտադրումը՝ հրազեն, և հետևաբար սառը զենքի բացառումն այն դեպքում, որ տվյալ հանցակազմի դեպքում անգամ զենք չհանդիսացող, սակայն որպես զենք օգտագործվող ցանկացած առարկայի գործադրումը հանգեցնելու է որակյալ հատկանիշի առկայությանը: Այլ կերպ ասած, հիշատակված կարգավորումը ենթադրում էր բացի հրազենից որևէ այլ տեսակի զենքի գործադրման դեպքում ծանրացնող հանգամանքի բացակայություն այն պարագայում, երբ զենքից ցածր հանրային վտանգավորություն ունեցող առարկաների գործադրումը հանգեցնելու էր նույն ծանրացնող հանգամանքին: Այս առումով հատկանշական է, որ ՀԽՍՀ օրենսգրքում օգտագործված «հրազեն», «սառը զենք», «զենք» եզրույթների էությունը բացահայտված է եղել այլ իրավական ակտերով, նախ՝ Սովետական Միության տարբեր գերատեսչական ակտերով, ապա՝ 1998 թվականի հուլիսի 3-ին ընդունված և 1998 թվականի սեպտեմբերի 13-ից մինչև 2023 թվականի հունիսի 1-ն ուժի մեջ եղած «Ձենքի մասին» ՀՀ օրենքով, որով սահմանվում էր, որ **զենք** է հանդիսանում իր կառուցվածքով կենդանի կամ այլ նշանակետ խոցելու կամ ազդանշան արձակելու համար նախատեսված սարքը և առարկան, **հրազեն** է հանդիսանում վառողի կամ այլ լիցքի էներգիայի հաշվին՝ նպատակաուղղված շարժում ստացած գնդակի միջոցով տարածության վրա գտնվող նշանակետի մեխանիկական խոցման համար նախատեսված զենքն, որի հիմնական բաղկացուցիչ մասերն են՝ փողը, փակադակը, թմբուկը, իրանը, փողի պահպանակը, իսկ **սառը զենքը** մարդու մկանային ուժի օգնությամբ, օբյեկտի հետ անմիջական շփման ժամանակ այն խոցելու համար նախատեսված զենքն է՝

¹1998 թվականի հուլիսի 3-ին ընդունված «Ձենքի մասին» ՀՀ օրենք

1.2. Նախկին օրենսգիրք

ՀՀ Ազգային ժողովը 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունեց ՀՀ քրեական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ նաև՝ Նախկին օրենսգիրք), որն ուժի մեջ մտավ 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին և գործեց մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը: Նախկին օրենսգրքում նախատեսվեց ՀԽՍՀ օրենսգրքի համեմատությամբ զգալիորեն ավելի լայն հանցակազմերի շրջանակ, որի որակյալ հատկանիշն էր խնդրո առարկա ծանրացնող հանգամանքը: Այսպես, Նախկին օրենսգրքում սահմանվեց **«զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրումը»** որպես մարդուն առևանգելու (131-րդ հոդված), ազատությունից ապօրինի զրկելու (133-րդ հոդված), բռնաբարության (138-րդ հոդված), սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների (139-րդ հոդված), ավազակության (175-րդ հոդված), խուլիգանության (258-րդ հոդված), ձերբակալված, կալանավորված, ազատազրկման հետ կապված պատժի դատապարտված կամ արգելանքի վերցված անձի փախուստի (355-րդ հոդված), պատանդ վերցնելու (218-րդ հոդված), շենքեր, շինություններ, տրանսպորտի, հաղորդակցության կամ կապի միջոցներ զավթելու (219-րդ հոդված), օդանավ, նավ կամ երկաթուղային շարժակազմ փախցնելու կամ զավթելու (221-րդ հոդված), պետի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելու կամ դրանք կատարելու սպառնալիքի (358-րդ հոդված), ստորադասի նկատմամբ բռնի գործողություններ կատարելու կամ դրանք կատարելու սպառնալիքի (358.1-րդ հոդված), զորամաս կամ հատուկ պահպանվող զինվորական այլ տարածք ապօրինի մուտք գործելու (327.6-րդ հոդված) որակյալ հատկանիշ: Միաժամանակ, պաշտոնեական լիազորություններն անցնելու (309-րդ հոդված) դեպքում հանցակազմը որակյալ դարձնող հիմք նախատեսվեց արարքի կատարումը **«զենք կամ հատուկ միջոցներ գործադրելով»**, իսկ ահաբեկչության (217-րդ հոդված) դեպքում՝ **«հրազենի գործադրումը»** (իրավադրույթն ուժը կորցրել է 2014 թվականի հունիսի 21-ին): Մյուս կողմից, զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելը նրանց միջև ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում (359-րդ հոդված) դիտարկվեց ծանրացնող հանգամանքներում կատարված արարքի **«զենք կամ առողջությանը վնաս պատճառելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկաներ գործադրելով»** կատարված լինելու դեպքում:

ՀԽՍՀ և Նախկին օրենսգրքերի համեմատական վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ գլխավոր փոփոխությունը վերաբերել է մի շարք հանցակազմերի դեպքում նոր որակյալ հատկանիշի նախատեսմանը, որը բացակայել է ՀԽՍՀ օրենսգրքում: Միևնույն ժամանակ, Նախկին օրենսգրքի ընդունմամբ օրենսդիրը հանցակազմերի մեծամասնության դեպքում նախապատվություն է տվել **«զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրումը»** ձևակերպմանը որպես խնդրո առարկա որակյալ հատկանիշի արտահայտման ձև՝ այնուամենայնիվ պահպանելով առանձին դեպքերում որակյալ հատկանիշի այլ դրսևորումներ:

Օրենսդրական փոփոխություններն ակներև են հատկապես խուլիգանության ծանրացնող հանգամանքների օրինակով: Մասնավորապես, ՀԽՍՀ օրենսգիրքը խուլիգանությունն ըստ հանցագործության գործիքի ծանրացնող հանգամանքներում կատարված էր համարում այն դեպքում, երբ համապատասխան արարքը կատարվել էր **հրազենի կամ սառը զենքի կամ մարմնական վնասվածքներ հասցնելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկաների գործադրմամբ**, իսկ Նախկին օրենսգիրքը՝ **զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ**: Իրավադրույթների համեմատական վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ օրենսդիրը հրաժարվել է զենքի տեսակների սպառնիչ թվարկումից՝ յուրաքանչյուր զենքի կիրառմամբ կատարված խուլիգանությունը դիտարկելով որպես ծանրացնող հանգամանքներում կատարված, բացի այդ, օրենսդիրը փոխարինել է «մարմնական վնասվածքներ

հասցնելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկաներ» եզրույթը «որպես զենք օգտագործվող առարկաներ» եզրույթով: Նշված երկու փոփոխություններն էլ վկայում են օրենսդրի կողմից քննարկվող որակյալ հատկանիշի կիրառման շրջանակի էական լայնացման միտման մասին:

Տեղի ունեցած փոփոխություններին անդրադարձել է նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը (այսուհետ նաև՝ Վճռաբեկ դատարան) իր մի շարք նախադեպային որոշումներում:

Այսպես, Վճռաբեկ դատարանը, *Սերյոժա Հովակիմյանի* վերաբերյալ գործի շրջանակներում անդրադառնալով խուլիգանության հիշատակված որակյալ հատկանիշին, իրավական դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ. «(...) գործող [2003 թվականի] և նախկին [1961 թվականի] քրեական օրենսգրքերը ծանրացնող հանգամանքներում կատարված խուլիգանության հանցակազմի քննարկվող հատկանիշը նկարագրելիս օգտագործում են տարբեր ձևակերպումներ. մեկը՝ «որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրում» (ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդված), իսկ մյուսը՝ «մարմնական վնասվածքներ հասցնելու համար հատուկ հարմարեցված առարկաների գործադրում» (ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդված): Դատարանը գտնում է, որ նշված ձևակերպումների միջև առկա է ոչ միայն խմբագրական (ոչ նորմատիվային), այլև նորմատիվային տարբերություն. ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի 258 հոդվածի տեքստից բացակայում է մարմնական վնասվածքներ հասցնելու (կենդանի նշանակետ խոցելու) համար օգտագործվող առարկայի այն հատկանիշը, որ դա պետք է հատուկ հարմարեցված լինի մարմնական վնասվածքներ հասցնելու համար: Հետևաբար, 2003 թվականի օգոստոսի 1-ից՝ նոր քրեական օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո, արարքը որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ խուլիգանության հանցակազմով որակելու համար անհրաժեշտ չէ, որ այդ առարկաները հատուկ հարմարեցված լինեն. դրանք կարող են վերցված լինել նաև դեպքի վայրում: Քննարկվող իրավանորմի դիսպոզիցիայի կառուցվածքից որպես զենք օգտագործվող առարկաների՝ հատուկ հարմարեցված լինելու հատկանիշի դուրս բերումը պետք է գնահատել որպես խնդրո առարկայի վերաբերյալ օրենսդրի մոտեցման ակնհայտ փոփոխություն՝ պայմանավորված դեպքի վայրում վերցված առարկաները որպես զենք օգտագործելու հետ զուգորդված խուլիգանության հանրային վտանգավորության վերագնահատմամբ: Եթե նախկինում դրա աստիճանը գնահատելիս օրենսդիրն էական նշանակություն էր տալիս որպես զենք օգտագործվող առարկայի գործադրման վաղորդ ծագած դիտավորությանը, ապա ներկայում առավել էական է ինքնին գործադրման փաստը: Այսպիսով, օրենսդրի դիրքորոշման փոփոխության հիմքում ընկած է այն մոտեցումը, որ խուլիգանության արդյունքում խաթարվող հասարակական հարաբերությունների բնույթը, ինչպես նաև տուժողին հասցվող վնասի աստիճանն էապես պայմանավորված չէ այն հանգամանքով, թե հանցագործության գործիքը՝ որպես զենք օգտագործվող առարկան, հատուկ հարմարեցված է, թե ոչ, և այն հանցավորի կողմից բերվել է, թե վերցվել է դեպքի վայրից²»:

Ազատ Խլղթյանի և *Աշոտ Աթաբեկյանի* վերաբերյալ գործի շրջանակում Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ խուլիգանության դեպքում համապատասխան առարկաների գործադրումը բարձրացնում է առավել ծանր հետևանքների առաջացման հավանականությունը՝ պայմանավորված անձանց կյանքին կամ առողջությանը լուրջ վնաս պատճառելու հավանական վտանգով, ուստի պատահական չէ, որ հանցագործության նման եղանակն օրենսդրորեն

² ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Սերյոժա Հովակիմյանի վերաբերյալ գործով 2007 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ՎԲ-125/07 որոշում

գնահատվել է որպես բարձր հանրային վտանգավորություն ունեցող և նախատեսվել որպես խուլիգանության հանցակազմն առավել որակյալ դարձնող հանգամանք: Ընդ որում, զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրում ասելով՝ պետք է հասկանալ կամ նշված առարկաների փաստացի գործադրումը (օրինակ՝ կրակոց արձակելը, հարվածներ հասցնելը և այլն), կամ գործադրման փորձը (դիտավորյալ գործողություններ, որոնք, սակայն, հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներում չեն հաջողվում), կամ դրա սպառնալիքը (զենքը կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաները ցուցադրելու կամ այլ եղանակով)³:

Մեկ այլ գործով Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ որպես զենք օգտագործվող կարող են լինել այն առարկաները, որոնց օգտագործմամբ կարող է պատճառվել անձի մահ կամ առողջությանը վնաս (օրինակ՝ կացին, խոհանոցային դանակ, մուրճ և այլն)⁴:

Կատարված օրենսդրական փոփոխությունների և դրանց վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած դիրքորոշումների արդյունքում ըստ գործիքի ծանրացնող հանգամանքներում կատարված են համարվել Նախկին օրենսգրքով իբրև ծանրացնող հանգամանք որպես զենք օգտագործվող առարկայի գործադրումը նախատեսող բոլոր այն հանցանքները, որոնք իրականացվել են զենք չհանդիսացող ցանկացած, այդ թվում նաև՝ կենցաղային, առարկայի գործադրմամբ (գործադրման փորձ, սպառնալիք), որը կարող է նվազագույն վնաս պատճառել մարդու առողջությանը՝ անկախ տվյալ առարկայի տեսակից և ֆունկցիոնալ նշանակությունից, որևէ փոփոխության ենթարկված լինելուց կամ այն հանցավորի կողմից բերվելուց կամ դեպքի վայրից վերցված լինելուց: Այլ կերպ ասած, ծանրացնող հանգամանքի կիրառման չափանիշն այն աստիճան է նվազեցվել, որ էական է համարվել միայն այն, թե տվյալ առարկան գործադրվել է կամ գործադրման փորձ կամ սպառնալիքի տեղի ունեցել է, թե ոչ և եթե այո, ապա այդ առարկայի գործադրումը տեսականորեն կարող է առնվազն մարդու առողջությանը որևէ վնաս պատճառել, թե ոչ: Նման մոտեցումը, ըստ իս, արդարացված չէր, քանի որ չի կարող հանրային ավելի բարձր վտանգավորություն ունենալ օբյեկտիվ աշխարհում գոյություն ունեցող յուրաքանչյուր գործիքի կիրառմամբ որևէ հանցանք կատարելը, եթե միակ հիմքը որակյալ հատկանիշի առկայության գործադրված գործիքի մարդու առողջությանը որոշակի վնաս պատճառելու ունակությունն է այն դեպքում, երբ առանց որևէ գործիքի անձը նույնպես կարող է հասնել նույնական արդյունքի: Ավելին, անզեն ֆիզիկական բռնության յուրաքանչյուր դեպքում ոտնձգողն օգտագործում է իր մարմնի համապատասխան մասը (օրինակ՝ ձեռքը կամ ոտքը) որպես զենք, քանի որ դրա գործադրման արդյունքում կարող է պատճառվել մարդու մահ կամ առողջությանը վնաս, ինչը սակայն չի կարող գնահատվել որպես հանրային ավելի բարձր վտանգավորություն ունեցող արարք, քանի որ հասցված վնասը կամ դրա աստիճանն արդեն իսկ հաշվի են առնվում արարքի քրեաիրավական գնահատականի դեպքում հանցակազմի ընտրության ժամանակ, իսկ ըստ գործիքի ծանրացնող հանգամանքի առկայության համար անհրաժեշտ է ոչ միայն կիրառված գործիքի վնաս հասցնելու ունակությունը, այլ՝ օգտագործված գործիքի նաև լրացուցիչ չափանիշների բավարարելը, որոնցից են, օրինակ, համապատասխան առարկայի այնպիսի առանձնահատկությունները, որոնք խիստ բարձրացնում են կիրառման դեպքում հասցվող վնասի չափը, կամ էականորեն դյուրին են դարձնում ոտնձգողի նպատակին հասնելը և այլն: Վերոգրյալից զատ, կարևոր է հաշվի առնել որակյալ հանցակազմի էությունը որպես քրեաիրավական ինստիտուտ և մաս-

³ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ազատ Խլղայանի և Աշոտ Աթաբեկյանի վերաբերյալ գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ՏԴ/0085/01/14 որոշում

⁴ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Հայկ Գալստյանի վերաբերյալ գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ԵԱԲԴ/0084/01/15 որոշում

նավորապես այն, որ եթե որոշակի հանցանքները, իրենց առանձնահատկություններից ելնելով, որպես կանոն կատարվում են գործիքով կամ որոշակի եղանակով, ապա այդ նույն գործիքով կամ եղանակով տվյալ հանցանքի կատարումը նախատեսել որպես որակյալ հանցակազմ հակադրվում է վերջինիս էությանը՝ հասարակ հանցակազմի առավել վտանգավոր, մասնավոր դրսևորում լինելուն: Օրինակ, սպանությունը խիստ հազվադեպ դեպքերում է կատարվում բացառապես ֆիզիկական ուժի գործադրմամբ, ուստի անհիմն է նախատեսել որպես սպանության որակյալ տեսակ գենքի կամ որևէ այլ գործիքի գործադրմամբ կատարված լինելն այն պարագայում, երբ նման դեպքերը գերակշռող մեծամասնությունն են և տվյալ հանցանքի իրագործման «նորման», իսկ առանց որևէ գործիքի կատարված սպանությունը, ընդհակառակը, հազվադեպ հանդիպող բացառությունը (2021 թվականին Հայաստանի Հանրապետությունում արձանագրվել է 60 սպանության դեպք⁵, որից 47-ի ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ 42-ի դեպքում համապատասխան հակաիրավական արարքը կատարվել է գործիքով⁶):

2. Ներկա կարգավորումներ

2.1. ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրք

ՀՀ Ազգային ժողովը 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունեց ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը, որն ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ից և որում տեղ գտան մի շարք նորամուծություններ, հայեցակարգային փոփոխություններ և նոր կարգավորումներ՝ կոչված լրացնելու Նախկին օրենսգրքում եղած բացերը, վերացնելու թերությունները: Փոփոխություններից անմասն չի մնացել նաև խնդրո առարկա ծանրացնող հանգամանքը: Օրենսդիրը, պահպանելով վերաբերելի հանցակազմերի գերակշիռ մասի համար հանցանքի որոշակի գործիքով կատարված լինելու վերաբերյալ նույնական ծանրացնող հանգամանք ունենալու միտումը, 24 հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք է նախատեսել համապատասխան արարքը **«գենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ»** կատարած լինելը: Դրանք են. առողջությանը ծանր և միջին ծանրության վնաս պատճառելը (166-րդ և 167-րդ հոդվածներ), մարդուն առևանգելը (191-րդ հոդված), ազատությունից ապօրինի զրկելը (192-րդ հոդված), հոգեկան ներգործությունը (194-րդ հոդված), սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ կատարելը (198-րդ հոդված), ավազակությունը (252-րդ հոդված), խուլիգանությունը (297-րդ հոդված), պատանդ վերցնելը կամ պահելը (315-րդ հոդված), օդանավեր, նավեր կամ երկաթուղային շարժակազմեր զավթելը, պահելը կամ փախցնելը (316-րդ հոդված), պաշտոնատար անձի օրինական ծառայողական կամ քաղաքական գործունեությանը միջամտելը (452-րդ հոդված), պատիժն ի կատար ածող հիմնարկում կամ ձերբակալվածներին կամ կալանավորվածներին պահելու վայրերում իրականացվող գործունեությունը խոչընդոտելը (454-րդ հոդված), զորամաս կամ հատուկ պահպանվող զինվորական այլ տարածք ապօրինի մուտք գործելը

⁵ Հայաստանի Հանրապետության դատախազության 2024 թվականի գործունեության մասին հաղորդում https://prosecutor.am/storage/dynamic_web_pages/dyn_page_293_4498337360.pdf (մուտք 06/08/2025)

⁶ Տես ԵԴ/1427/01/22, ԵԴ/1397/01/22, ԱԲԴ/0256/01/22, ԿԴ/0190/01/22, ԼԴ2/0023/01/22, ԵԴ/0729/01/22, ԱՎԴ/0070/01/22, ԵԴ/0126/01/22, ԱՎԴ2/0115/01/21, ՇԴ/0246/01/21, ԵԴ/1792/01/21, ԵԴ/1740/01/21 ԵԴ/1516/01/21, ԵԴ/1446/01/21, ԵԴ/1399/01/21, ԼԴ/0129/01/21, ԵԴ/1255/01/21, ՇԴ/0153/01/21, ԱՎԴ/0086/01/21, ԵԴ/1080/01/21, ՇԴ/0112/01/21, ԱՎԴ4/0027/01/21, ԱԲԴ/0115/01/21, ԱՎԴ4/0019/01/21, ԵԴ/0670/01/21, ԵԴ/0591/01/21, ԱՎԴ1/0025/01/22, ԵԴ/0625/01/22, ԵԴ/0374/01/22, ԿԴ/0075/01/22, ԵԴ/0283/01/22, ԵԴ/0133/01/22, ԵԴ/0193/01/22, ՍԴ1/0012/01/22, ՍԴ1/0013/01/22, ԱՎԴ2/0043/01/22, ԵԴ/0589/01/22, ՍԴ/0046/01/22, ՇԴ/0055/01/22, ԳԴ/0011/01/22, ԱՎԴ1/0032/01/22, ԱԲԴ/0080/01/22, ԼԴ2/0023/01/22, ԵԴ/1112/01/22, ԼԴ1/0008/01/22, ԼԴ2/0049/01/22, ԵԴ/1251/01/22 քրեական գործերը

(468-րդ հոդված), ձերբակալված, կալանավորված կամ քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող անձին ապօրինաբար ազատելը (475-րդ հոդված), արդարադատության իրականացմանը կամ գործի քննությանը միջամտելը (486-րդ հոդված), դատավորի, դատախազի, քննիչի, քննչական մարմնի ղեկավարի, հետաքննության մարմնի, փաստաբանի, ներկայացուցչի, փորձագետի կամ հարկադիր կատարողի նկատմամբ սպառնալիքը կամ նրանց մասին տեղեկություն հրապարակելը կամ նրանց գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը կամ նրանց նկատմամբ բռնություն գործադրելը (490-րդ հոդված), մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունների իրականացումը խոչընդոտելը (492-րդ հոդված), մարդու իրավունքների պաշտպանի նկատմամբ սպառնալիքը կամ նրա մասին տեղեկություն հրապարակելը կամ նրա գույքը ոչնչացնելը կամ վնասելը կամ նրա նկատմամբ բռնություն գործադրելը (493-րդ հոդված), դատավարության մասնակիցների լիազորությունների իրականացումը խոչընդոտելը (495-րդ հոդված), արգելանքի վերցված, ձերբակալված, կալանավորված կամ քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող անձի փախուստը կամ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժը կրելուց խուսափելը (506-րդ հոդված): Բացառություն են. ահաբեկչությունը (308-րդ հոդված), որի ծանրացնող հանգամանքը ենթադրում է համապատասխան արարքի կատարումը **զանգվածային ոչնչացման զենքի օգտագործմամբ**, պաշտոնատար անձի կողմից իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունը չարաշահելը կամ լիազորություններն անցնելը (441-րդ հոդված) և իշխանազանցությունը կամ իշխանությունը չարաշահելը (549-րդ հոդված), որոնց պարագայում հանրային առավել բարձր վտանգավորություն ունեցող է գնահատվել համապատասխան արարք(ներ)ը **զենք կամ հաբուկ միջոց օգտագործելով** իրականացնելը:

Միաժամանակ, Նոր օրենսգրքի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ օրենսդիրն ամբողջությամբ հրաժարվել է **«որպես զենք օգտագործվող առարկա»** հասկացությունից, որը, ինչպես արդեն նշվել է, առարկաների չափազանց լայն շրջանակ էր ընդգրկում, ինչն իր հերթին խեղաթյուրում էր որակյալ հատկանիշի էությունը: Նման փոփոխությունը միանշանակ արդարացված է՝ առնվազն հանրային բարձր վտանգավորություն չունեցող կենցաղային տնտեսական կամ այլ նշանակության առարկաների գործադրմամբ կատարված հանցանքներին քրեաիրավական անհամաչափ խիստ գնահատական տալը բացառելու համատեքստում: Օրենսդիրը, ՀՀ գործող քրեական օրենսդրության շրջանակներում որպես հանցակազմը ծանրացնող հանգամանք դիտարկելով կոնկրետ հանցանքը մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարելը, ի համեմատություն ՀՀ նախկին քրեական օրենսդրության, նեղացրել է վերոնշյալ որակյալ հատկանիշի բովանդակությունը: Մասնավորապես, եթե նախկինում արարքը ծանրացնող հանգամանքով որակելու համար ինքնին բավարար էր որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրման փաստը, ապա կատարված փոփոխության պայմաններում, անհրաժեշտ է ոչ միայն հավաստել անձի կողմից համապատասխան առարկան կամ միջոցը գործադրելու, այլև դրանք մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստելու կամ հարմարեցնելու հանգամանքը⁷: Օրենսդրի վերոնշյալ մոտեցման հիմքում ընկած է այն տրամաբանությունը, որ հանցանքը նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարելն է իրականում վկայում հանցավորի անձի բարձր վտանգավորության մասին, այլ ոչ թե պարզապես որպես զենք օգտա-

⁷ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ռուստամ Շավալյանի վերաբերյալ գործով 2025 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ ԵԴ/1157/01/19 որոշում

գործվող առարկաների գործադրումը, երբ համապատասխան առարկան կարող է վերցվել նաև դեպքի վայրից⁸:

2.2. Զենք

Անդրադառնալով ներկա կարգավորմանը՝ հարկ է ընդգծել, որ ծանրացնող հանգամանքի բովանդակությունը վկայում է դրանով սահմանված երկու հիմնական խումբ գործիքների մասին՝ զենք հանդիսացող և այդպիսին չհանդիսացող: Նորմի առաջին մասը բլանկետային է, իսկ դրա էության ամբողջական բացահայտման համար անհրաժեշտ է դիմել «Զենքի շրջանառության կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենք) օգնությանը: Օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը սահմանում է, որ զենքն այն սարքն է կամ առարկան, որը նախատեսված է կենդանի կամ այլ նշանակետ խոցելու, վնասազերծելու կամ ազդանշան արձակելու համար, իսկ արտաքին տեսքով կամ կառուցվածքով զենքին նմանվող առարկաները, սարքերը կամ գործիքները, որոնք ունեն արտադրական, կենցաղային, տնտեսական, ուսումնական, մշակութային և դեկորատիվ նշանակություն, զենք չեն համարվում⁹: Օրենքը սահմանում է նաև զենքի տեսակները՝ քաղաքացիական, ծառայողական, մարտական և ենթատեսակները՝ գազային, սառը, նետողական, էլեկտրահարող և այլն: Ծանրացնող հանգամանքի տեքստում ընդհանրական «զենք» եզրույթի կիրառումը նշանակում է, որ Օրենքով սահմանված յուրաքանչյուր զենքի տեսակ ընդգրկված է ծանրացնող հանգամանքի շրջանակում: Որևէ առարկայի զենք հանդիսանալու հանգամանքը, իր հերթին, պետք է պարզվի համապատասխան փորձաքննության շրջանակներում (ձգաբանական, հետքաբանական և այլն)՝ հաշվի առնելով, որ նման հանգամանքի պարզման համար անհրաժեշտ են համապատասխան ոլորտի հատուկ գիտելիքներ: Ընդ որում, ի տարբերություն հաջորդիվ քննարկման առարկա դարձվող զենք չհանդիսացող գործիքների, զենքի պարագայում որևէ նշանակություն չունի՝ այն բերվել է նախօրոք, թե վերցվել է դեպքի վայրից: Հավասարապես, ծանրացնող հանգամանքով արարքը որակելու տեսանկյունից կարևոր չէ՝ զենքը որևէ փոփոխության ենթարկվել է, թե ոչ, այն օրինական հիմքերով է եղել այն գործադրած անձի մոտ, թե ոչ կամ այն, թե ինչ նպատակով է բերվել այդ զենքը կամ պահվել անձի մոտ: Ուստի, առաջին հերթին անհրաժեշտ է պարզել, թե հանցագործության գործիքն արդյո՞ք հանդիսանում է զենք, թե ոչ, և միայն բացասական պատասխան տալու դեպքում անդրադառնալ տվյալ գործիքի քննարկվող ծանրացնող հանգամանքի երկրորդ խումբ առարկաների թվին պատկանելու հարցին:

2.3. Զենք չհանդիսացող գործիքներ

Զենք չհանդիսացող գործիքների խումբն իր հերթին ևս բաժանված է երկու մասի՝ (1) մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված առարկա կամ միջոց և (2) մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված առարկա կամ միջոց: Ծանրացնող հանգամանքի էությունը վեր հանելու համար առաջնային նշանակություն ունի «պատրաստել» և «հարմարեցնել» հասկացությունների բացահայտումը: Վճռաբեկ դատարանը, *Ռուստամ Շավալյանի* վերաբերյալ գործով անդրադառնալով քննարկման առարկա ծանրացնող հանգամանքին մարդուն առևանգելու հանցակազմի շրջանակներում, դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ առարկան կամ միջոցը **պատրաստել** ասելով՝ պետք

⁸ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, 2022 թվական

<https://moj.am/storage/uploads/%D5%94%D5%90%D4%B5%D4%B1%D4%BF%D4%B1%D5%86%20%D5%86%D5%88%D5%90%20%D5%95%D5%90%D4%B5%D5%86%D5%8D%D4%B3%D5%90%D5%94%D4%BB%20%D5%88%D5%92%D5%82%D4%B5%D5%91%D5%88%D5%92%D5%85%D5%91.pdf> (մուտք 06/08/2025)

⁹ 2022 թվականի հոկտեմբերի 5-ին ընդունված «Զենքի շրջանառության կարգավորման մասին» ՀՀ օրենք

է հասկանալ ցանկացած գործողություն, որի արդյունքում մարմնական վնասվածք պատճառելու համար պատրաստի առարկա կամ միջոց է ստացվում կամ ստեղծվում: Ինչ վերաբերում է առարկան կամ միջոցը **հարմարեցնելուն**, ապա այն ենթադրում է հանցավորի կողմից արդեն իսկ գոյություն ունեցող առարկայի կամ միջոցի նկատմամբ որևէ ներգործության իրականացում՝ լրիվ կամ մասնակի կառուցվածքային փոփոխության ենթարկում, կարգավորում կամ ձևափոխում, որպեսզի դրանք առավել արդյունավետ կամ հարմար լինեն օգտագործման համար (օրինակ՝ մետաղյա ձողը կամ խոհանոցային դանակը սրելը, մետաղական մալուխն ընդհանուր զանգվածից կտրելով առանձնացնելը և այլն)¹⁰:

2.4. Պատրաստման կամ հարմարեցման նպատակը

Հարկ է նշել, որ օրենսդրի կողմից կարևորվել է համապատասխան առարկան կամ միջոցը պատրաստելու կամ հարմարեցնելու **նպատակը**: Այսպես, առարկան կամ միջոցը պատրաստված կամ հարմարեցված պետք է լինեն հատկապես մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, իսկ այլ նպատակով որևէ առարկայի կամ միջոցի պատրաստումը, որը չի բացառվում, որ պիտանի է նաև մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, չի կարող ընդգրկվել տվյալ ծանրացնող հանգամանքում: Նույնը վերաբերելի է նաև, ի թիվս այլնի, այն դեպքին, երբ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար չպատրաստված որևէ առարկա կամ միջոց ենթարկվում է այնպիսի փոփոխության, որի արդյունքում տվյալ առարկան կամ միջոցն առավել արդյունավետ կամ հարմար են դառնում նաև մարմնական վնասվածք պատճառելու համար: Բացի այդ, առարկան մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված լինելու պահանջը բացառում է առանց որևէ փոփոխության որևէ այլ նպատակով պատրաստված առարկան ի հակառակ նպատակային նշանակության օգտագործման դեպքում քննարկվող ծանրացնող հանգամանքով որակումը, չնայած այն հանգամանքին, որ հնարավոր է, որ տվյալ գործիքը կարող էր պիտանի լինել նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկային հավասար կամ նույնիսկ առավել վնաս պատճառելու համար: Վերոգրյալը վկայում է այն մասին, որ ծանրացնող հանգամանքով նախատեսված առարկաների (բացառությամբ զենքի) գործադրման դեպքում օրենսդրի կողմից արարքի բարձր վտանգավորությունը պայմանավորվել է ոչ այնքան հանցագործության գործիքի վնաս հասցնելու օբյեկտիվ չափանիշներով, այլ հանցանքը կատարողի հանցավոր մտքով (դիտավորության ուղղվածությամբ):

Այսպես, անձի կողմից կենցաղային նշանակության, սակայն մարմնական վնասվածք պատճառելու համար բարձր պիտանիություն ունեցող առարկայով (օրինակ՝ բեյսբոլի մական) որևէ հանցանք կատարելը նվազ վտանգավոր է դիտարկվում նույն անձի կողմից մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես որևէ փոփոխության ենթարկված կենցաղային նշանակության և առաջին առարկայից մարմնական վնասվածք պատճառելու ունակության տեսանկյունից նվազ պիտանիություն ունեցող առարկայի (օրինակ՝ բռնակի ձևափոխմամբ հարմարեցված խոհանոցային փոքր դանակ) գործադրմամբ կատարված նույնական հանցանքից, քանի որ երկրորդ դեպքում գործ ունենք առավել զարգացված հանցավոր մտքի հետ, որն արտահայտվում է նրանում, որ անձը գիտակցում է հանցանք կատարելիս հատկապես մարմնական վնասվածք պատճառելու համար պատրաստված կամ հենց այդ նպատակով հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրման փաստը, ինչն առկա չէ առաջին դեպքում և չի կարող առկա լինել, օրինակ, հանկարծակի ծագած դիտավորության դեպքում

¹⁰ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ռուստամ Շավալյանի վերաբերյալ գործով 2025 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ ԵԴ/1157/01/19 որոշում

ձեռքի տակ ընկած առաջին պատահական առարկայով կատարված հանցանքների դեպքում:

2.5. Առարկան կամ միջոցը պատրաստված կամ հարմարեցրած անձը

Հաջորդիվ ենթակա է քննարկման այն հարցը, թե **ում կողմից** պետք է հարմարեցված կամ պատրաստված լինի համապատասխան առարկան կամ միջոցը: Քրեագետներ Դ. Ա. Թումասյանը և Կ. Հ. Հովհաննիսյանը պնդում են, որ օրենսդրական ձևակերպումը տարակարծության տեղիք է տալիս և պարզ չէ, թե ում կողմից պետք է նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված լինի գործադրված առարկան, ցանկացած մեկի, թե հանցանքը կատարողի կողմից¹¹: Վերջիններս այն կարծիքի են, որ առկա օրենսդրական ձևակերպմամբ համապատասխան առարկան կամ միջոցը կարող է պատրաստված կամ հարմարեցված լինի նաև այլ անձի կողմից, սակայն պայմանով, որ այն պատրաստելիս կամ հարմարացնելիս գիտակցվում էր, որ այդ առարկան կամ միջոցը կիրառվելու է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար¹²:

Մյուս կողմից, Վճռաբեկ դատարանը Ռուստամ Շավալյանի վերաբերյալ հիշատակված գործի շրջանակում արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը՝ «Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ որակյալ է համարվում ոչ թե առարկայի կամ միջոցի պարզապես օգտագործումը, այլ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար **որոշակի նախապատրաստական գործողությունների իրականացումը**, այն է՝ առարկան կամ միջոցը նախապես պատրաստելը կամ հարմարեցնելը: Այլ կերպ՝ արարքը քննարկվող ծանրացնող հանգամանքով որակելու համար, անհրաժեշտ է նախևառաջ ուշադրություն դարձնել հանցավորի սուբյեկտիվ ընկալմանը և **վերջինիս կողմից օբյեկտիվորեն իրականացված գործողությունների բնույթին**: Մասնավորապես, վերոնշյալ որակյալ հանգամանքն անձին մեղսագրելու համար, կարևոր է, որ **վերջինս** մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես **որոշակի ակտիվ գործողություններ իրականացնի, այն է՝ պատրաստի կամ հարմարեցնի համապատասխան առարկան կամ միջոցը**¹³» (ընդգծումները՝ հեղինակի): Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումից կարող է տպավորություն ստեղծվել, որ վերջինս բացառում է բացի հանցանքը կատարողից՝ որևէ այլ անձի կողմից համապատասխան առարկան կամ միջոցը պատրաստելու կամ հարմարեցնելու դեպքում ծանրացնող հանգամանքի առկայությունը, որպիսի դատողությունը, սակայն, ըստ իս, հիմնավոր չէ՝ հաշվի առնելով, որ նշված գործով Վճռաբեկ դատարանի կողմից քննարկման առարկա են դարձվել ոչ թե առարկան կամ միջոցը պատրաստող կամ հարմարեցնող անձանց շրջանակը և հանցավորից բացի այլ անձի կողմից առարկան կամ միջոցը պատրաստելու կամ հարմարեցնելու հնարավորությունը, այլ՝ **պատրաստված և հարմարեցված** հատկանիշների էությունը, ծանրացնող հանգամանքով արարքը որակելիս հանցավորի սուբյեկտիվ ընկալման նշանակությունը և այլն:

Այս առումով Դ. Ա. Թումասյանի և Կ. Հ. Հովհաննիսյանի մոտեցումը, ըստ իս, հիմնավոր է: Նախ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ եզրահանգումն առ այն, որ առարկան կամ միջոցը գործադրողն ինքը հենց պետք է նախապես որոշակի ակտիվ գործողություններ իրականացնի՝ պատրաստի կամ հարմարեցնի գործիքը, չի բխում օրենսդրական կարգավորումներից: Այսպես, Նոր օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 8-րդ մասը սահմանում է, որ դիտավորյալ հանցագործության՝ օրենսգրքով նախատեսված ծանրացնող հանգամանքները մեղսագրվում են

¹¹ Դ. Ա. Թումասյան, Կ. Հ. Հովհաննիսյան, «Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս», Ոստումնական ձեռնարկ, ISBN 978-9939-64-367-0, «Լիմուշ» հրատ., Երևան, 2022թ., էջ 253

¹² Ibid.

¹³ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ռուստամ Շավալյանի վերաբերյալ գործով 2025 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ ԵԴ/1157/01/19 որոշում

անձին միայն այն դեպքում, երբ նա գիտակցել է այդ հանգամանքները: Ուստի, ինչպես յուրաքանչյուր, այնպես էլ քննարկվող ծանրացնող հանգամանքի մեղսագրման հիմքը հանցավորի կողմից դրա **գիտակցումն** է: Միևնույն ժամանակ, օրենսդրի կողմից կիրառված քննարկվող ծանրացնող հանգամանքի ձևակերպումը չի նշում առարկան կամ միջոցը պատրաստողին կամ հարմարեցնողին, ինչն ինքնանպատակ չէ և վկայում է ինքնին այդ հանգամանքը ծանրացնող հանգամանքի կիրառման տեսանկյունից չկարևորելու մասին: Հակառակ պարագայում, օրենսդրի կողմից ընդամենը մեկ բառի ավելացմամբ հստակ կամրագրվեր հանցանքը կատարողի կողմից գործադրված գործիքը նախապես պատրաստելու կամ հարմարեցնելու պահանջը, օրինակ, ծանրացնող հանգամանքը շարադրելով հետևյալ կերպ՝ «զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար **իր կողմից (անձամբ, հանցավորի կողմից)** նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ»: Մինչդեռ, գոյություն ունեցող կարգավորմամբ ծանրացնող հանգամանքի կիրառման համար առկա են հետևյալ պահանջները՝ (1) առարկան կամ միջոցը պետք է պատրաստված կամ հարմարեցված լինեն նախապես, (2) առարկան կամ միջոցը պետք է պատրաստված կամ հարմարեցված լինեն հատկապես մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, (3) առարկան կամ միջոցը գործադրողը պետք է գիտակցի վերոնշյալ երկու հանգամանքները: Նշված երեք հանգամանքների միաժամանակյա առկայության դեպքում արարքը ենթակա է որակման ծանրացնող հանգամանքով՝ անկախ հանցագործության գործիքը պատրաստած կամ հարմարեցրած անձի ինքնությունից:

Վերոգրյալից բացի՝ հանցավորի կողմից առարկան կամ միջոցն անձամբ պատրաստելու կամ հարմարեցնելու պարտադիրության վերաբերյալ դիրքորոշումը հիմնավոր չի թվում նաև այն պատճառով, որ դրանով իմաստագրվում է հանցակցության ինստիտուտը: Այսպես, հանցակցության տեսակներից մեկն օժանդակությունն է, որը, ի թիվս այլնի, կարող է արտահայտվել հանցագործությանը նպաստելով միջոցներ կամ գործիքներ տրամադրելու եղանակով:

Նշված դիրքորոշմամբ առաջնորդվելու դեպքում ստացվում է մի իրավիճակ, երբ հանցավորի կողմից անձամբ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ որևէ հանցանք կատարելը քրեաիրավական առավել ծանր որակման է արժանի, քան նույն անձի կողմից՝ տվյալ հանցանքին օժանդակելու դիտավորությամբ, մարմնական վնասվածք պատճառելու համար այլ անձի կողմից պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարված նույն հանցանքը, ինչը խնդրահարույց է թվում: Ասվածը հավասարապես վերաբերում է նաև համակատարման դեպքերին, երբ, օրինակ, գործադրված առարկան կամ միջոցը պատրաստած կամ հարմարեցրած անձը ոչ թե վերջինս գործադրողն է, այլ տուժածի դիմադրությունը հաղթահարողը կամ օբյեկտիվ կողմի այլ գործողությունների միաժամանակյա կատարողը: Այնուամենայնիվ, հարկավոր է ընդգծել, որ ծանրացնող հանգամանքով որակման համար պարտադիր չէ, որ առարկան կամ միջոցը պատրաստած կամ հարմարեցրած անձը հանդիսանա հանցակից կամ ընդհանրապես իրազեկված լինի, թե կոնկրետ ինչ հանցանքի կատարման համար է գործադրվելու գործիքը: Հավասարապես, որոշ դեպքերում անգամ էական չէ՝ գործիքը գործադրած և այն պատրաստած կամ հարմարեցրած անձանց նպատակները համընկնում են, թե ոչ: Այսպես, ծանրացնող հանգամանքն առկա կլինի անգամ այն դեպքում, երբ առարկան կամ միջոցը մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցվել կամ պատրաստվել է առանց կոնկրետ հանցանքի համար գործադրվելու մտադրության, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ այն պատրաստվել կամ հարմարեցվել է մի

հանցանքի կատարման համար, իսկ գործադրվել՝ մեկ այլ հանցանքի կատարման ժամանակ:

2.6. Դեպքի վայրից վերցված գործիքի գործադրումը

Առանձին ուշադրության է արժանի նաև այն հարցը, թե կարող է արդյոք տվյալ ծանրացնող հանգամանքն առկա լինել այն դեպքում, երբ գործադրված առարկան կամ միջոցը վերցվել է դեպքի վայրից: Բարձրացված հարցը կբննարկվի զենքի և զենք չհանդիսացող գործիքների տարբերակված իրավիճակների տեսանկյունից: Առաջին խումբ գործիքների դեպքում հարցի պատասխանը կարծես տարակուսանք չի առաջացնում՝ զենքի գործադրման պարագայում որևէ նշանակություն չունի՝ այն վերցվել է դեպքի վայրից, թե բերվել է նախապես կամ այն, թե բերվել է զենքն այն գործադրողի կողմից, թե ոչ, յուրաքանչյուր դեպքում զենքի գործադրումն արդեն իսկ բավարար է ծանրացնող հանգամանքի առկայությունը փաստելու համար:

Իրավիճակն ավելի խնդրահարույց է երկրորդ խումբ գործիքների դեպքում: Տվյալ հարցի վերաբերյալ մասնագետների մոտեցումները միասնական չեն: Հեղինակների մի մասը գտնում է, որ նշված առարկաները կամ միջոցները հանցանքը սկսելուց հետո այն կատարելու վայրում վերցնելը կամ հարմարեցնելը (օրինակ՝ ապակյա շիշը կոտրելը) և գործադրելը չի կարող առաջացնել համապատասխան հոդվածով նախատեսված ծանրացնող հանգամանքը¹⁴: Տվյալ տեսակետն են, ըստ էության, պաշտպանում նաև ուղեցույցի հեղինակները՝ ընդգծելով, որ դեպքի վայրից վերցրած առարկայով պատճառված վնասը կորակվի ըստ փաստացի առաջացած հետևանքի¹⁵:

Հեղինակների մյուս մասի կարծիքով ծանրացնող հանգամանքի համար որևէ նշանակություն չունի այն հանգամանքը, թե որքան շուտ է այդ առարկան կամ միջոցը պատրաստվել կամ հարմարեցվել՝ այն կարող է լինել վաղօրոք կամ անգամ դեպքի վայրում որևէ առարկա կամ միջոց հարմարեցնելով: Օրինակ՝ ապակու շիշը կոտրելով՝ կոտրանք ստեղծելը համարվում է հիմք քննարկվող ծանրացնող հանգամանքը մեղսագրելու համար¹⁶:

Այս առումով հատկանշական է, որ կատարված օրենսդրական փոփոխությունները միտված չեն եղել դեպքի վայրից վերցված որևէ առարկայի գործադրման դեպքում որակյալ հատկանիշով որակումն անպայմանորեն բացառելուն, թեև գործադրվող գործիքի վերաբերյալ սահմանված լրացուցիչ պահանջներն էականորեն նվազեցրել են դեպքի վայրից վերցված առարկայի վերջիններիս համապատասխանելու հավանականությունը:

Մինչ բարձրացված հարցին պատասխանելը, հարկ է ընդգծել, որ հնարավոր են դեպքի վայրից վերցված առարկայի գործադրման տարբեր իրավիճակներ, որոնցից յուրաքանչյուրի դեպքում առաջ քաշված հարցի պատասխանը տարբերվելու է: Այսպես, անհրաժեշտ է տարանջատել այն դեպքը, երբ գործադրվում է փոփոխության չենթարկված առարկան կամ միջոցն այն իրավիճակից, երբ մինչ գործադրումը տվյալ առարկան կամ միջոցը ենթարկվում է փոփոխության: Առաջին դեպքում, երբ ոտնձգողն **անծանոթ** առարկան կամ միջոցը վերցնում

¹⁴ Ս. Վ. Առաքելյան, Ա. Վ. Բարսեղյան, «Մարդու դեմ ուղղված հանցագործություններն՝ ըստ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի», Գիտագործնական մեկնաբանություններ, ISBN 978-9939-9240-7-6, Արդարադատության ակադեմիա, 2023թ., էջ 120

¹⁵ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, 2022 թվական

<https://moj.am/storage/uploads/%D5%94%D5%90%D4%B5%D4%B1%D4%BF%D4%B1%D5%86%20%D5%86%D5%88%D5%90%20%D5%95%D5%90%D4%B5%D5%86%D5%8D%D4%B3%D5%90%D5%94%D4%BB%20%D5%88%D5%92%D5%82%D4%B5%D5%91%D5%88%D5%92%D5%85%D5%91.pdf> (մուտք 06/08/2025)

¹⁶ Դ. Ա. Թումասյան, Գ. Թ. Գրիգորյան, «Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս երեք հատորներում», Հատոր առաջին, Ոստմնական ձեռնարկ, ISBN 978-9939-64-400-4, «Լիմուշ» հրատ., Երևան, 2025թ., էջ 412

է դեպքի վայրից և միանգամից օգտագործում է, ծանրացնող հանգամանքը բացակայում է, քանի որ պահպանված չէ նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված լինելու պահանջը (անգամ եթե տվյալ առարկան կամ միջոցը նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված էր մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, հանցավորը չի գիտակցում այդ հանգամանքը): Իրավիճակն այլ է այն պարագայում, երբ ոտնձգողը դեպքի վայրից վերցնում է մի առարկա, որն իրեն հայտնի է, որ նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար (օրինակ՝ առարկան հանցակցի կողմից հատուկ թողնվել է դեպքի վայրում՝ պայմանավորվածության համաձայն այն օգտագործելու նպատակով): Նկարագրված դեպքում ծանրացնող հանգամանքն առկա է:

Երկրորդ իրավիճակի դեպքում ծանրացնող հանգամանքի առկայությունն ուղղակիորեն փոխկապակցված է հարմարեցման ժամանակագրական պահի պարզման և ծանրացնող հանգամանքը սահմանող իրավադրույթում առկա «նախապես» եզրույթի իմաստի բացահայտման հետ: Նախ և առաջ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ օրենսդրի կողմից ծանրացնող հանգամանքի տեքստում «նախապես» հասկացության ներառումը վկայում է համապատասխան առարկայի կամ միջոցի հարմարեցման կամ պատրաստման ժամանակագրական սահմանների մասին: Այլ կերպ ասած, միայն սահմանված ժամկետում պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրումը կարող է հանգեցնել ծանրացնող հանգամանքով որակման: Ուստի, անհրաժեշտ է պարզել, թե կոնկրետ ինչին է վերաբերում «նախապես»-ը՝ ինչից առաջ պետք է առարկան կամ միջոցը հարմարեցված կամ պատրաստված լինի: Այս առումով քրեաիրավական նշանակություն ունեցող ժամանակագրական պահերից կարելի է առանձնացնել առարկայի կամ միջոցի գործադրման պահը, ինչպես նաև հանցանքը սկսելու պահը:

Առաջինի պարագայում հանգելու ենք այն խնդրին, թե ինչ նպատակ է հետապնդում օրենսդրորեն ժամանակագրական սահմանափակման նախատեսումը, եթե վերջինս վերաբերում է գործիքի գործադրմանը: Նկատի ունենալով, որ գործադրումից հետո գործիքի ցանկացած փոփոխություն չի կարող ունենալ որևէ քրեաիրավական նշանակություն՝ ստացվում է, որ գործիքը նկարագրող յուրաքանչյուր հանգամանք արդեն իսկ կարող է վերաբերել միայն գործադրմանը նախորդող ժամանակահատվածին, իսկ հակառակ դեպքում այն առարկայազուրկ է: Այլ կերպ ասած, սահմանումը, որ առարկան կամ միջոցը պետք է լինեն որոշակի նպատակով պատրաստված կամ հարմարեցված արդեն իսկ իմպլիցիտ ենթադրում է, որ օբյեկտը տվյալ հատկանիշներով պետք է օժտված լինի մինչև գործադրումը: Վերոգրյալի մասին է վկայում այն, որ «նախապես» բառն օրենսդրական կարգավորումից հանելու դեպքում անգամ համապատասխան առարկան կամ միջոցը պետք է հարմարեցված կամ պատրաստված լինեին մինչև գործադրումը, որպիսի մեկնաբանումը «նախապես» եզրույթի ներառումը դարձնում է ինքնանպատակ, որն իր հերթին վկայում է դրույթի սխալ մեկնաբանման մասին:

Վերոգրյալից հետևում է, որ օրենսդրական ժամանակագրական սահմանափակումը վերաբերում է հանցանքը սկսելու պահին, ինչից բխում է, որ հանցանքը սկսելուց հետո մարմնական վնասվածք պատճառելու համար հարմարեցված կամ պատրաստված առարկայի կամ միջոցի գործադրումը չի կարող առաջացնել խնդրո առարկա ծանրացնող հանգամանքը (օրինակ՝ անձը խուլիգանության օբյեկտիվ կողմի գործողությունները սկսելուց հետո դեպքի վայրից վերցնում է շիշ, ապա կոտրման եղանակով հարմարեցնում այն մարմնական վնասվածք պատճառելուն և դրա գործադրմամբ շարունակում խուլիգանության իրականացումը): Նույնությամբ, եթե հանցանքի կատարումը բաղկացած է մի քանի փոխկապակցված արարքներից, ապա ծանրացնող հանգամանքն առկա կլինի միայն այն դեպքում, եթե առարկան կամ

միջոցը հարմարեցվել կամ պատրաստվել է մինչև առաջին արարքի կատարումը, քանի որ հակառակ պարագայում առարկայի կամ միջոցի հարմարեցումը կամ պատրաստումը չի լինի իրականացված **նախապես**: Օրինակ, եթե արդեն իսկ սկսված փոխադարձ կռվի ժամանակ անձը շիշը կոտրելու եղանակով հարմարեցնի և դրանով հարված հասցնի, հարմարեցումը չի լինի կատարված նախապես, քանի որ դրան նախորդել է փոխկապակցված այլ արարքի կատարումը՝ փոխադարձ կռվի շրջանակներում այլ բռնության գործադրումը և հետևաբար ծանրացնող հանգամանքն առկա չի լինի: Միևնույն ժամանակ, հանցանքը սկսելուց առաջ գործիքի պատրաստումը կամ հարմարեցումը, անկախ դրանց միջև առկա ժամանակագրական խզման տևողությունից, բավարարում է «նախապես»-ի օրենսդրական պահանջին, ուստի հիմք է ծանրացնող հանգամանքի մեղսագրման համար (օրինակ՝ անձը մեկ ուրիշի առողջությանը վնաս պատճառելու դիտավորությամբ վերցնում է վերջինիս ձեռքին առկա ապակյա շիշը, կոտրելու եղանակով հարմարեցնում այն մարմնական վնասվածք պատճառելուն, ապա կոտրանքով հարված հասցնում):

Համադրելով վերոգրյալը՝ կարող ենք արձանագրել, որ դեպքի վայրից մինչև հանցանքը սկսելը վերցված և ապա մարմնական վնասվածք պատճառելու համար հարմարեցված գործիքի գործադրումն առաջացնում է ծանրացնող հանգամանք, իսկ հանցանքը սկսելուց հետո դեպքի վայրից վերցված, ապա մարմնական վնասվածք պատճառելու համար հարմարեցված գործիքի գործադրումը՝ ոչ:

Հատուկ ուշադրության է արժանի այն, որ տվյալ համատեքստում հանցանքը սկսել ասելիս պետք է հասկանալ հանցագործության օբյեկտիվ կողմի գործողությունները սկսելը, այլ ոչ թե հանցագործության նախապատրաստությունը՝ հաշվի առնելով, որ այն ներառում է նաև դիտավորությամբ հանցանք կատարելու համար գործիք պատրաստելը կամ այն հարմարեցնելը, ինչն անհնարին կդարձներ մինչև հանցանքը սկսելը, այսինքն՝ նախապես, մարմնական վնասվածք պատճառելու համար առարկա կամ միջոց պատրաստելը կամ հարմարեցնելը, քանի որ պատրաստման կամ հարմարեցման յուրաքանչյուր գործողություն արդեն իսկ կվկայեր հանցանքի առաջին փուլի սկսված լինելու մասին:

2.7. Ոչ պիտանի զենքի կամ զենքին նմանվող առարկայի գործադրումը

Սույն հոդվածի շրջանակում քննարկման արժանի է նաև այն հարցը, թե կարող է արդյոք զենքին նմանվող առարկայի գործադրումը հանգեցնել ծանրացնող հանգամանքին, թե ոչ:

Վերոգրյալ հարցի շուրջ, Նախկին օրենսգրքի գործողության պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ՝ «բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցավորը գիտակցում է, որ (...) սպառնում է ոչ պիտանի զենքով կամ զենքին նմանվող առարկայով (զենքի նմանակում՝ խաղալիք դաշույն, ատրճանակի մակետ և այլն), հնարավորություն չունենալով դրանցով տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր վնաս հասցնել, ապա հանցավորի գործողությունները չեն կարող որակվել զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող այլ առարկաների գործադրմամբ (...): Ասվածը չի վերաբերում այն դեպքերին, երբ հանցավորը գործադրում է այնպիսի առարկա (օրինակ՝ մետաղից պատրաստված ատրճանակի մակետ), որով ինքնին հնարավոր է տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր վնաս հասցնել»:

Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումը պայմանավորված էր նրանով, որ անգամ զենքին չնմանեցված մետաղի կտորի գործադրումն ինքնին բավարար էր ծանրացնող հանգամանքի գոյության համար, քանի որ այն բավարարում էր «որպես զենք օգտագործվող առարկա» հատկանիշին՝ մարդու առողջությանը վնաս կամ անձին մահ պատճառելու իր ունակությամբ, ուստի չկա որևէ պատճառ, որ ոչ պիտանի զենքը կամ զենքին նմանեցված առարկան նույնպես չհամարվի «որպես զենք օգտագործվող առարկա», եթե բավարարում է

հատկանիշի նշված պահանջին:

Որպես զենք օգտագործվող առարկա հասկացությունից հրաժարումը և ծանրացնող հանգամանքի գործողության շրջանակի էական նվազեցումը բնականաբար ենթադրում է, որ ներկա կարգավորումների պայմաններում ևս մարդու առողջությանը վնաս կամ մահ պատճառելու հնարավորություն չտվող ոչ պիտանի զենքի կամ զենքին նմանվող առարկայի գործադրումը չի կարող առաջացնել ծանրացնող հանգամանքով արարքի որակմանը:

Այուս կողմից, իրավիճակն այլ է մարդու առողջությանը վնաս կամ մահ պատճառելու հնարավորություն տվող ոչ պիտանի զենքի կամ զենքին նմանվող առարկայի գործադրման առնչությամբ: Այսպես, թեև Նախկին օրենսգրքի պայմաններում նշված առարկաների գործադրումը բավարար էր ծանրացնող հանգամանքի առկայության համար, քանի որ դրանցով կարող էր մարդու առողջությանն առնվազն վնաս պատճառվել, ներկայիս կարգավորումների պարագայում առկա են լրացուցիչ պահանջներ: Ինքնըստինքյան բացառելով նշված առարկաների օրենսդրությամբ սահմանված զենքին ներկայացվող պահանջներին բավարարելու հնարավորությունը՝ ծանրացնող հանգամանքի առկայությունը պետք է քննարկել մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի համատեքստում: Խոսելով մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի մասին՝ հարկ է շեշտել, որ ինքնին չի բացառվում, որ, ի թիվս այլնի, զենքի մակետը պատրաստված լինի նախապես մարմնական վնասվածք պատճառելու նպատակով կամ որ խաղալիք դաշույնը հարմարեցվի (օրինակ՝ հալեցնելու և սրելու եղանակով) մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, ուստի նման առարկաների գործադրմամբ կատարված արարքների դեպքում ծանրացնող հանգամանքի մեղսագրման հարցը պետք է լուծվի ընդհանուր կանոններով: Արդյունքում, եթե զենքին նմանվող առարկան կամ ոչ պիտանի զենքը ենթարկվել են ֆունկցիոնալ փոփոխությունների, որոնք նպատակաուղղված են եղել մարմնական վնասվածք պատճառելու տվյալ գործիքի ունակության բարձրացմանը կամ եթե զենքի մակետը կամ նման այլ առարկան պատրաստվել է անմիջապես մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, ապա դրանց գործադրումը կառաջացնի ծանրացնող հանգամանքը, իսկ փոփոխության չենթարկված և հիմնական (մարմնական վնասվածք պատճառելուց տարբերվող որևէ այլ) նշանակությամբ պատրաստված զենքի մակետի կամ խաղալիքի կամ այլ նման առարկայի գործադրումը, եթե անգամ տվյալ առարկան պիտանի է մարդու առողջությանը վնաս կամ մահ պատճառելու համար, չի կարող որակվել ծանրացնող հանգամանքով:

2.8. Գործադրում հասկացությունը

Տեղի ունեցած օրենսդրական փոփոխությունների համատեքստում ոչ նվազ կարևոր է նաև այն հարցի պարզումը, թե ինչ է պետք հասկանալ զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկայի կամ միջոցի **գործադրում** ասելով:

Ինչպես արդեն իսկ նշվել է նախորդիվ, Նախկին օրենսգրքի կարգավորումների շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել էր այն իրավական դիրքորոշումը, որ զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրում ասելով պետք է հասկանալ կամ նշված առարկաների **փաստացի գործադրումը** (օրինակ՝ կրակոց արձակելը, հարվածներ հասցնելը և այլն), կամ **գործադրման փորձը** (դիտավորյալ գործողություններ, որոնք, սակայն, հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներում չեն հաջողվում), կամ **դրա սպառնալիքը** (զենքը կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաները ցուցադրելու կամ այլ եղանա-

կով)¹⁷:

Այս առումով հատկանշական է, որ Նախկին օրենսգիրքը բացառությամբ բռնաբարության (138-րդ հոդված) և սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների (139-րդ հոդված) բոլոր հանցակազմերում ծանրացնող հանգամանքը շարադրում էր որպես համապատասխան գործիքի «գործադրմամբ» կատարված, առանց ներառելու դրա սպառնալիքը, ինչը, ըստ էության լրացվել է Վճռաբեկ դատարանի դատական մեկնաբանման շնորհիվ՝ նշված որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշմամբ: Խոսքը, ի թիվս այլնի, վերաբերում է նաև խուլիգանությանը (258-րդ հոդված), որի կապակցությամբ իսկ Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է տվյալ դիրքորոշումը:

Իր հերթին, Նոր օրենսգիրքը հանցակազմերի մի մասի դեպքում նախատեսում է ծանրացնող հանգամանքը որպես համապատասխան գործիքի «գործադրմամբ» կատարված, իսկ մյուս մասի դեպքում, բացի գործադրումից, ուղղակիորեն շեշտված է նաև «գործադրման սպառնալիքը»: Առաջին խումբը ներառում է **166-րդ, 167-րդ, 191-րդ, 192-րդ, 194-րդ, 252-րդ, 315-րդ, 316-րդ, 452-րդ, 454-րդ, 468-րդ, 475-րդ, 486-րդ, 490-րդ, 492-րդ, 493-րդ, 495-րդ, 506-րդ, 518-րդ, 519-րդ, 520-րդ, 521-րդ** հոդվածները, իսկ երկրորդ խումբը՝ **198-րդ և 297-րդ** հոդվածները: Ընդ որում, հատկանշական է այն հանգամանքը, որ առաջին խմբի մի շարք հանցակազմերի դեպքում ևս համապատասխան հանցանքի օբյեկտիվ կողմի կատարումը ենթադրում է ինչպես բռնության, այդ թվում նաև՝ զենքով կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված գործիքով, գործադրումը, այնպես էլ դրա սպառնալիքը (օրինակ՝ մարդուն առևանգելը կամ ավազակությունը): Օրենսդրի նման տարանջատումը, ըստ իս, չի կարող անտեսվել գործադրում հասկացության մեկնաբանման ժամանակ, որն առերևույթ վկայում է օրենսդրի կամքը՝ գործադրում և գործադրման սպառնալիք հասկացությունների առանձնացման առումով հստակ տարանջատում սահմանելուն: Հակառակ մոտեցման դեպքում, որևէ հանցակազմի պարագայում ծանրացնող հանգամանքով չէր նախատեսվի գործիքի գործադրումից բացի՝ նաև դրա գործադրման սպառնալիքը. չէ որ այն ի սկզբանե ներառված է առաջինի մեջ:

Պետք է ընդունել, որ նման մեկնաբանումը քրեաիրավական տեսանկյունից լավագույնը չէ, քանի որ, ի տարբերություն, օրինակ, առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելուն, մի շարք հանցակազմերի դեպքում համապատասխան հանցանքի օբյեկտիվ կողմի կատարման եղանակ է ինչպես զենքի կամ այլ առարկայի գործադրումը, այնպես էլ դրա սպառնալիքը (օրինակ՝ ավազակություն), իսկ փաստացի գործադրման և սպառնալիքի դեպքերում տարբերակված քրեաիրավական գնահատական տալը չունի որևէ հիմք՝ հաշվի առնելով հանրային վտանգավորության նույն աստիճանը:

Այնուամենայնիվ, պետք է շեշտել, որ օրենսդրական դրույթի մեկնաբանումը չի կարող կառուցված լինել բացառապես նախընտրելի իրավական կարգավորումներ ունենալու հենքի վրա՝ անտեսելով հստակ արտահայտված օրենսդրի կամքը և իրավադրույթի շարադրանքը: Ասվածը հատկապես կարևոր է քրեական իրավունքի դեպքում, որի պարագայում գործում է օրինականության սկզբունքը, որը մի կողմից արգելում է քրեական օրենքի Հատուկ մասի նորմերի անալոգիայով կիրառումը, իսկ մյուս կողմից՝ իրավադրույթների տարածական մեկնաբանումը, որն իր հերթին ենթադրում է նորմերի խիստ մեկնաբանում, ինչն էլ կոչված է պաշտպանելու անձանց՝ որոշակիության սկզբունքի խստագույն պահպանմամբ: **Ոչ մի պա-**

¹⁷ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ազատ Խլղաթյանի և Աշոտ Աթաբեկյանի վերաբերյալ գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ՏԴ/0085/01/14 որոշում

րագայում անալոգիան չի կարող կիրառվել հանցակազմերի ձևակերպման ժամանակ տեղ գտած բացերը կամ թերությունները վերացնելու նպատակով¹⁸: Նշված սկզբունքից բացառություն չի թույլատրվում անգամ այն դեպքում, երբ օրենսդրի իրավադրույթի ուղիղ նշանակությունից տարբերվող կարգավորում նախատեսելու կամքը վեր է որևէ կասկածից:

Վերոգրյալը վերահաստատվել է նաև Վճռաբեկ դատարանի կողմից, որը *Սարգիս Գրիգորյանի* վերաբերյալ գործի¹⁹ շրջանակներում, վերահաստատելով «չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) համընդհանուր ճանաչում ստացած հիմնարար սկզբունքի կարևորությունը, արձանագրել է, որ արարքի հանցավորությունն ու պատժելիությունը պետք է նախատեսված լինեն **իրավական որոշակիության չափանիշին բավարարող օրենքով**, ինչը ենթադրում է, որ անձը համապատասխան դրույթի տառացի ընկալումից և, անհրաժեշտության դեպքում, դրա կապակցությամբ դատարանների տված մեկնաբանությունից պետք է հասկանա, թե որ գործողությունների և անգործության համար է քրեական պատասխանատվություն նախատեսվում, և ինչ պատիժ կնշանակվի այդ գործողությունների կատարման և/կամ անգործության համար: Անդրադառնալով դատական մեկնաբանության սահմաններին և օրենսդրական բացի հաղթահարման հիմնախնդրին՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ օրենքի՝ **իրավական որոշակիության չափանիշին բավարարելն առաջին հերթին օրենսդրական կարգավորման խնդիր է, իսկ դատական մեկնաբանումը լրացնող դերակատարություն ունի**: ՀՀ քրեական օրենսգրքի որևէ նորմում առկա **օրենսդրական բացը չի կարող վերացվել, հաղթահարվել կամ լրացվել դատական մեկնաբանման միջոցով, քանի որ օրինականության սկզբունքի անքակտելի փարրն է քրեական օրենքը փարածական մեկնաբանելու և անալոգիայով կիրառելու արգելքը**: Վերոնշյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ եթե հանցակազմի պարտադիր հատկանիշը սահմանող հասկացության բովանդակության **բացահայտումը կախված չէ գործի կոնկրետ հանգամանքներից, կարող է սահմանվել դրանցից վերացարկված, սակայն սահմանված չէ օրենքով, դատարանը, չունենալով գնահատման օբյեկտիվ չափանիշներ, զրկված է դրանք մեկնաբանելու հնարավորությունից**:

Համադրելով վերոգրյալը՝ արձանագրում եմ, որ զենքի կամ այլ գործիքի «գործադրում» հասկացության էության բացահայտումը պայմանավորված չէ գործի կոնկրետ հանգամանքներով, և օբյեկտիվորեն կարող է սահմանվել դրանցից վերացարկված: Միևնույն ժամանակ, օրենսդրի կողմից տարբեր հանցակազմերի պայմաններում, որոնք ծանրացնող հանգամանքի կիրառման վերաբերելի մասով չունեն որևէ էական տարբերություն, մի դեպքում լրի **գործադրում**, իսկ մյուս դեպքում՝ **գործադրում և գործադրման սպառնալիք** հասկացությունները նախատեսելը զրկում է իրավակիրառին, այդ թվում նաև՝ դատարաններին, անտեսելով էքսպլիցիտ տարբերակված կարգավորումները, հանցակազմերի ձևակերպման ժամանակ տեղ գտած բացերը կամ թերությունները վերացնելու նպատակով, մեկնաբանել գործադրում հասկացությունը որպես նաև գործադրման սպառնալիք, և այդ կերպ լրացնել օրենսդրական բացը:

¹⁸ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, 2022 թվական

<https://moj.am/storage/uploads/%D5%94%D5%90%D4%B5%D4%B1%D4%BF%D4%B1%D5%86%20%D5%86%D5%88%D5%90%20%D5%95%D5%90%D4%B5%D5%86%D5%8D%D4%B3%D5%90%D5%94%D4%BB%20%D5%88%D5%92%D5%82%D4%B5%D5%91%D5%88%D5%92%D5%85%D5%91.pdf> (մուտք 06/08/2025)

¹⁹ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Սարգիս Գրիգորյանի վերաբերյալ գործով 2024 թվականի հուլիսի 26-ի թիվ ՀԿԴ/0054/01/22 որոշում

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ նախևառաջ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ գենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկայի կամ միջոցի գործադրումը չի ներառում գործադրման սպառնալիքը: Երկրորդ, այն բոլոր հանցակազմերի պարագայում, որոնցով ծանրացնող հանգամանքը ներառում է բացառապես համապատասխան գործիքի գործադրումը, եթե հանցավորի կողմից գենքը կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկան կամ միջոցն օգտագործվել են ոչ թե փաստացի գործադրման կամ դրա փորձի, այլ սպառնալիք հասցնելու համար, ծանրացնող հանգամանքը չի կարող առկա լինել: Հաջորդիվ, հարկ է նշել նաև, որ Վճռաբեկ դատարանի՝ Նախկին օրենսգրքի գործողության պայմաններում արտահայտած դիրքորոշումն առ այն, որ գործադրում ասելով պետք է հասկանալ նաև դրա սպառնալիքը, հիմնավոր չէ:

Վերոգրյալից, ըստ իս, միանշանակ բխում է նաև օրենսդրական փոփոխության անհրաժեշտությունը (անկախ նրանից, թե առկա կարգավորումն օրենսդրական բացի արդյունք է, թե օրենսդրի պերճախոս լռության դրսևորում), որը կամ պետք է արտահայտվի համապատասխան հանցակազմերի ծանրացնող հանգամանքում առարկայի «գործադրումից» բացի նաև «գործադրման սպառնալիք» եզրույթի լրացմամբ, կամ խուլիգանության և սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ հանցակազմերի ծանրացնող հանգամանքից «գործադրման սպառնալիք» հասկացության վերացմամբ:

2.9. Իրավակիրառ պրակտիկա

Վերաբերելի դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ քրեական հետապնդման մարմինների կողմից գրեթե բոլոր այն ենթադրյալ հանցանքները, որոնք իրականացվել են որևէ գործիքի գործադրմամբ, որը դեպքի վայրից չի վերցվել, որակվել են խնդրո առարկա ծանրացնող հանգամանքով: Ընդ որում, հիմնականում խոսքը գնում է չնույնականացված գործիքների մասին (օրինակ՝ ծալովի դանակ) առանց որևէ լրացուցիչ փաստական տվյալների դրա պատրաստման կամ հարմարեցման վերաբերյալ: Բացի դրանից՝ ակններև է իրավակիրառ միտումը «նախապես հարմարեցված» եզրույթի տակ հասկանալ նաև համապատասխան գործիքը **նախապես վերցնելը**: Օրինակ, ԵԴ1/3076/01/24 քրեական գործով²⁰ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանը (այսուհետ՝ Դատարան) Ն. Շ.-ին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 6-րդ կետերով նախատեսված հանցանքը կատարելու մեջ վերջինիս կողմից կատարված այն արարքի համար, որ Ն. Շ.-ն վիճաբանել է անչափահասի Ա.-ի հետ, որի ընթացքում իր մոտ գտնվող, **մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված առարկայով՝ դանակով** երկու անգամ հարվածել է Ա.-ին՝ առողջությանը պատճառելով կյանքի համար վտանգավոր ծանր վնաս: Սույն գործով հատկանշական են նախ այն, որ հանցագործության գործիքը չի հայտնաբերվել քննությամբ, իսկ այն նախապես հարմարեցված է համարվել բացառապես այն պատճառով, որ գործադրված անձն այն **վերցրել էր նախապես**: Նման մեկնաբանումը, ըստ իս, հիմնովին հակասում է թե՛ կատարված օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում ընդունված ծանրացնող հանգամանքի ներկա կարգավորման բառացի տեքստին, թե՛ էությանը: Ավելին, քրեական հետապնդման մարմինների քրեաիրավական գնահատականը և այն հաստատող Դատարանի դատավճիռը հակասում են նաև Վճռաբեկ դատարանի *Ռուստամ Շավալյանի* գործով արտահայտած դիր-

²⁰ Տե՛ս ԵԴ1/3076/01/24 քրեական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 21-ի դատավճիռը

քորոշմանը: Ավելորդ է ասել, որ ծանրացնող հանգամանքի նման մեկնաբանմամբ գործերը բազմաթիվ են²¹:

Մի շարք դեպքերում²² քրեական հետապնդման մարմինները քննությամբ չհայտնաբերված և չնույնականացված **դանակը per se** գնահատել են որպես մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված առարկա:

Մեկ այլ դեպքում²³, քրեական հետապնդման մարմինների համար ծանրացնող հանգամանքի մեղսագրման, իսկ Դատարանի համար անձին մեղսագրված արարքը կատարած լինելու մեջ մեղավոր ճանաչելու համար բավարար է եղել ընդամենն այն, որ վնասը պատճառվել է սուր կտրող-ծակող գործիքով, որը ոչ միայն չի հայտնաբերվել քննությամբ, այլ որի անգամ տեսակը պարզված չի եղել (այսինքն չի բացառվում, որ վնասը կարող էր հասցված լինել ամենահասարակ կենցաղային առարկա հանդիսացող խոհանոցային դանակով): Հատկանշական է, որ տվյալ դեպքում անգամ անձին ներկայացված մեղադրանքը չի պարունակում որևէ նշում ենթադրյալ հանցանքի գործիքի զենք կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկա կամ միջոց հանդիսանալու մասին, թեև արարքը որակվել է այդ ծանրացնող հանգամանքով:

Պրակտիկան անմասն չի մնացել նաև այնպիսի դեպքերից²⁴, երբ հանցագործության գործիքն իրավակիրառի կողմից միաժամանակ գնահատվել է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար և պատրաստված, և հարմարեցված: Մեկնաբանման նման **ապահով** տարբերակը, ըստ իս, հակադրվում է կարգավորման էությանը, որը հանգում է նրան, որ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար հարմարեցված կարող է լինել ոչ այդ նպատակով պատրաստված առարկան կամ միջոցը, եթե ենթարկվի համապատասխան փոփոխությունների: Մինչդեռ, մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված առարկան արդեն իսկ ստեղծման պահից հարմարեցված է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար, ուստի այլևս չի կարող խոսք գնալ առանձին հարմարեցված լինելու մասին:

Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի թիվ **ԵԴ1/1257/01/23** քրեական գործով դատավճիռը²⁵, որը խնդրո առարկա ծանրացնող հանգամանքի համապարփակ մեկնաբանման առաջին դատական օրինակներից է: Տվյալ գործով Ն. Ե.-ին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով Հ. Հ.-ին մարմնական վնասվածքներ պատճառելու դիտավորությամբ ձեռքերով և **իր հեղ նախապես վերցրած դանակով** հարվածներ է հասցնելու և վերջինիս առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու համար: Հիշյալ ակտով, Դատարանը, նախ իրավացիորեն արձանագրել է, որ քննարկվող հանցակազմի տեսանկյունից մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված հատկանիշները զենքին վերաբերելի չեն, այնուհետև, Դատարանն ընդգծել է, որ օրենսդրի կողմից վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի գործադրումը որպես հանցակազմի որակյալ հատկանիշ դիտարկելը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ անձն իր հանցավոր գործողություններն ավելի արդյունավետ կատարելու համար օգտագործում է նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկա, միջոց, որպիսի հանգամանքն իր հերթին վտանգավորության

²¹ Տե՛ս, ի թիվս այլնի, ԼԴ/0518/01/24, ԵԴ1/3428/01/24, ԵԴ1/3333/01/24, ԵԴ1/1357/01/25 քրեական գործերը

²² Տե՛ս, ի թիվս այլնի, ԵԴ1/3814/01/24, ԵԴ1/3942/01/24, ՍԴ3/0130/01/24, ԵԴ1/3265/01/24 քրեական գործերը

²³ Տե՛ս ԵԴ1/3808/01/24 քրեական գործը

²⁴ Տե՛ս ԵԴ1/3265/01/24 քրեական գործը

²⁵ Տե՛ս ԵԴ1/1257/01/23 քրեական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի 2024 թվականի օգոստոսի 22-ի դատավճիռը

աստիճանով ավելի բարձր է բոլոր այն իրավիճակներից, երբ անձն իր հանցավոր գործողությունները կատարում է ոչ այդ նպատակով նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայով: Այլ խոսքով, ըստ Դատարանի՝ օրենսդիրը նշված ծանրացնող հանգամանքը նախատեսել է՝ առավելապես հաշվի առնելով նաև այն, թե հանցավորն ինչպիսի **նախապատրաստական աշխարհներ է ձեռնարկում** հանցանքը կատարելու համար, հակառակ պարագայում օրենսդիրն ուղղակիորեն կարող էր հրաժարվել և չգործածել «նախապես» եզրույթը, որն ըստ էության լրացուցիչ չափանիշ է սահմանում բոլոր այն իրավիճակների համար, երբ հանցավոր մտադրություններն իրագործվում են վնաս պատճառելու համար պիտանի առարկայի գործադրմամբ:

Վերոնշյալի առնչությամբ անհամաձայնություն հայտնելով Դատարանի և հետագայում, ըստ էության, նաև Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտած համապատասխան դիրքորոշումներին՝ կրկին ցանկանում եմ ընդգծել, որ «նախապես» հատկանիշը վերաբերում է առարկայի կամ միջոցի պատրաստման կամ հարմարեցման ժամանակագրական սահմաններին և որևէ պարագայում չի խոսում նրա մասին, որ հենց հանցավորը պետք է հանցագործության գործիքի պատրաստման կամ հարմարեցման ձևով նախապատրաստական աշխատանքներ ձեռնարկի:

Զարգացնելով նախորդիվ արտահայտված դիրքորոշումները՝ Դատարանը սահմանել է, որ նախապես պատրաստված առարկայի ներքո պետք է ընկալվել այն իրերը, որոնք ստեղծվում են վնաս, վնասվածք պատճառելու նպատակով և արդյունքում իրենց կառուցվածքային միավորով ի զորու են նման վնասվածք պատճառել: Ընդ որում՝ այդ պայմաններում էական չէ՝ այն նախապես պատրաստված է եղել հանցավորի կողմից, թե հանցավորն արդեն իսկ մեկ այլ անձից ձեռք է բերել այն՝ իր հանցավոր նպատակն ի կատար ածելու շարժառիթից ելնելով: Ըստ Դատարանի, առարկան կամ միջոցը նախապես հարմարեցնելու հատկանիշի տակ պետք է հասկանալ այն իրավիճակները, երբ հանցավորը **փոխում է առարկայի կամ միջոցի ի սկզբանե ունեցած նպատակային նշանակությունը և այն հարմարեցնում է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար**: Այսինքն՝ հարմարեցման տակ շատ ավելի պետք է հասկանալ առարկայի նպատակային նշանակության փոփոխությունը՝ կենցաղային կամ սպորտային նշանակությունից հանցավոր նպատակների ծառայեցնելը և այլն: Օրինակ՝ **խոհանոցային դանակը, որի նշանակությունը կենցաղային է, փոխում և հարմարեցնում (ծառայեցնում) է որևէ մեկին մարմնական վնասվածք պատճառելու համար կամ սպորտային մահակը հարմարեցվում (կամ հենց ինքն իրենով արդեն հարմար է) և ծառայեցվում է հանցավոր նպատակների համար**:

Դատարանի կողմից տրված նման մեկնաբանումը, ըստ իս, կրկին հիմնավոր չէ: Նախ, հարկ է նշել, որ **հարմարեցումը** ենթադրում է հանցավորի կողմից արդեն իսկ գոյություն ունեցող առարկայի կամ միջոցի նկատմամբ որևէ ներգործության իրականացում, դրա ձևափոխում²⁶, ուստի որևէ առարկա կամ միջոց չի կարող հենց ինքն իրենով արդեն հարմար լինել և համարվել մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված՝ ելնելով լոկ այն փաստից, որ այն պիտանի է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար: Հարմարեցման՝ գործիքի նպատակային նշանակության փոփոխության, Դատարանի դատողությունների առթիվ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ օբյեկտիվ իրականությունում որևէ առարկայի՝ իր նպատակային նշանակությանը հակառակ օգտագործումը դեռևս չի փոխում վերջինիս

²⁶ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ռուստամ Շավալյանի վերաբերյալ գործով 2025 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ ԵԴ/1157/01/19 որոշում

նպատակային նշանակությունը, և նման դեպքում խոսք չի կարող գնալ հարմարեցման մասին: Դատարանի արտահայտած դիրքորոշումը վկայում է «մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված» և «որպես զենք օգտագործվող» կոնցեպտների ասիմիլյացիայի մասին, քանի որ Դատարանի գնահատմամբ ինքնին որևէ առարկայի գործադրումը (ծառայեցումը) մարմնական վնասվածք պատճառելու համար (տվյալ առարկայի նպատակային նշանակությանը հակառակ) բավարար է առարկայի մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված լինելու հանգամանքը հաստատված համարելու համար, ինչը «որպես զենք օգտագործվող» չափանիշի դասական բնութագրումն է: Մինչդեռ, ներկա օրենսդրական կարգավորումների պարագայում զենք կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես չպատրաստված որևէ առարկա կամ միջոց չի կարող առաջացնել ծանրացնող հանգամանքը (համարվի մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված), եթե այն չենթարկվի մարմնական վնասվածք պատճառելի առավել հարմար դարձնող կառուցվածքային փոփոխությունների՝ անգամ եթե տվյալ գործիքը (օրինակ՝ սպորտային մահակը) ի սկզբանե հարմար էր (պիտանի էր) մարմնական վնասվածք պատճառելու համար:

Բացի դրանից՝ Դատարանն իրավացիորեն արձանագրել է, որ առարկայի կամ միջոցի նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված լինելու հատկանիշը չպետք է հասկանալ որպես հանցավորի կողմից առարկայի կամ միջոցի հարմարեցումը կամ պատրաստումը հանցավոր արարքի կատարումից առաջ՝ հենց այդ հանցանքը կատարելու նպատակով: Այսինքն՝ օրենքով չի սահմանափակվում առարկայի կամ միջոցի հարմարեցումը կամ պատրաստումը հենց տվյալ հանցանքը կատարելու համար:

Հիմնավոր է թվում նաև Դատարանի այն դատողությունը, որ առարկան կամ միջոցը հարմարեցնելը կամ պատրաստելը պետք է ժամանակային առումով նախորդեն ոտնձգության կատարմանը, սակայն պարտադիր պայման չէ, որ այն նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված լինի հենց այդ հանցանքը կատարելու համար: Դատարանը, ի հիմնավորումն նշվածի՝ բերում է այն օրինակը, որ հնարավոր են դեպքեր, երբ հիշյալ առարկան նախապես պատրաստված լինի, և անձի մոտ հանցանք կատարելու մտադրությունը դեռևս առկա չլինի, սակայն, երբ անձն այդ առարկան՝ նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված լինելու հանգամանքով պայմանավորված, վերցնում է իր մոտ մեկ այլ անձի մարմնական վնասվածք պատճառելու նպատակով, ապա այդ դեպքում քննարկվող ծանրացնող հատկանիշը ևս առկա է:

Այնուամենայնիվ, Դատարանը հաջորդիվ պնդում է, որ այն իրավիճակում, երբ կենցաղային օգտագործման համար հարմարեցված առարկան անձը նախապես վերցնում է իր մոտ՝ հանցավոր նպատակներով (մեկ այլ անձի հետ հաշիվներ պարզելու համար), ապա այդ դեպքում ևս խնդրո առարկա ծանրացնող հանգամանքն առկա է: Վերոգրյալով Դատարանը կիսում է իրավակիրառի այն մոտեցումը, որ նախապես վերցված առարկան ևս նախապես հարմարեցված է, սակայն պայմանով, որ այն վերցվել է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար: Նշվածի առնչությամբ նորից անհրաժեշտ է նշել, որ առարկայի հարմարեցումը որևէ պարագայում չի կարող առկա լինել՝ սուս գործիքը նախապես վերցրած լինելու հաշվառմամբ:

Անգամ Վճռաբեկ դատարանի հարմարեցման վերաբերյալ արտահայտված դիրքորոշման բացակայության պայմաններում դժվար է նման տեսակետն ընդունելի համարել այն պատճառով, որ եթե ցանկացած կենցաղային նշանակության առարկա մարմնական վնասվածք հասցնելու նպատակով նախապես վերցնելը բավարար լիներ ծանրացնող հանգամանքի առկայության համար, ապա առարկայազուրկ կլինեին «պատրաստված» եզրույթի ներա-

ռումն իրավադրույթում: Վերոգրյալի էությունը կայանում է նրանում, որ ցանկացած նպատակով պատրաստված յուրաքանչյուր առարկայի գործադրումը, եթե այն նախապես վերցվում է վնասվածք պատճառելու համար, ինքնին կառաջացնի ծանրացնող հանգամանքը հարմարեցված հատկանիշի ուժով, քանի որ «պատրաստված»-ը նույնպես պետք է նախապես վերցնել, ուստի, ինքնանպատակ է լրացուցիչ «պատրաստված» հասկացության նախատեսումը, մինչդեռ իրավական կարգավորումները չպետք է ընկալվեն և մեկնաբանվեն տարանջատված, այլ իրավադրույթը պետք է հաշվի առնվի ամբողջությամբ և մեկնաբանվի համակարգային համակցության մեջ, ինչը միայն թույլ կտա պատշաճ վերլուծել օրենսդրի կամքը և բացահայտել կարգավորման էությունը:

Ամփոփելով ծանրացնող հանգամանքի կիրառման պրակտիկայի արդյունքները՝ գտնում են, որ դրույթի կիրառման դեպքերի գերակշիռ մասը վկայում է իրավակիրառի իներցիայով գործելու և օրենսդրական փոփոխությունների հանդեպ ունեցած պահպանողականության մասին, ինչի արդյունքում անտեսվել են իրավադրույթի էական հատկանիշները և այն գերազանցապես կիրառվել է ծանրացնող հանգամանքի Նախկին օրենսգրքում առկա շարադրանքի տրամաբանությամբ:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կատարված ուսումնասիրության արդյունքների հիման վրա հանգում են հետևյալին.

1. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով էապես նեղացվել է հանցագործության գործիքի վերաբերյալ հիմնական ծանրացնող հանգամանքի կիրառելիության շրջանակը:

2. Քննարկված որակյալ հատկանիշի առկայության համար պարտադիր է, որ համապատասխան առարկան կամ միջոցը պատրաստված կամ հարմարեցված լինի անմիջապես մարմնական վնասվածք պատճառելու նպատակով կամ լինի զենք՝ «Ձենքի շրջանառության կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով:

3. Ծանրացնող հանգամանքի առկայության համար պարտադիր չէ, որ առարկան կամ միջոցը մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված լինի այն գործադրողի կողմից: Առարկան կամ միջոցը կարող է պատրաստված կամ հարմարեցված լինել նաև այլ անձի կողմից:

4. Դեպքի վայրից վերցված առարկայի գործադրումը կարող է առաջացնել ծանրացնող հանգամանքը, եթե այն հանդիսանում է զենք կամ եթե հարմարեցվել կամ պատրաստվել է մարմնական վնասվածք պատճառելու համար մինչև հանցանքը սկսելը:

5. Ձենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկայի կամ միջոցի գործադրումը չի ներառում գործադրման սպառնալիքը: Այն բոլոր հանցակազմերի դեպքում, որոնցով ծանրացնող հանգամանքը ներառում է բացառապես համապատասխան գործիքի գործադրումը, եթե հանցավորի կողմից զենքը կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված առարկան կամ միջոցն օգտագործվել են ոչ թե փաստացի գործադրման կամ դրա փորձի, այլ սպառնալիք հասցնելու համար, ծանրացնող հանգամանքը չի կարող առկա լինել:

6. Առկա է օրենսդրական փոփոխության անհրաժեշտություն, որը կամ պետք է արտահայտվի համապատասխան հանցակազմերի ծանրացնող հանգամանքում առարկայի «գործադրումից» բացի նաև «գործադրման սպառնալիք» եզրույթի լրացմամբ, կամ խուլիգանության և սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություններ հանցակազմերի ծանրացնող հանգամանքից «գործադրման սպառնալիք» հասկացության վերացմամբ:

7. Ծանրացնող հանգամանքը սահմանող իրավադրույթը քրեական արդարադատության մարմինների կողմից մեծապես կիրառվել է նախորդ իրավակարգավորումների հանդեպ դրսևորած պահպանողականությամբ՝ առանց հավուր պատշաճի գնահատելու օրենսդրական՝ ծանրացնող հանգամանքի էությունը փոփոխող նորամուծությունները, և առաջնորդվելով ծանրացնող հանգամանքի Նախկին օրենսգրքում առկա կարգավորման տրամաբանությամբ:

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքով նախատեսված մի շարք հանցակազմերի որակյալ հատկանիշ հանդիսացող նոր ծանրացնող հանգամանքին՝ արարքը զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարելուն: Ընտրված թեմայի արդիականության մասին են վկայում խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ հակասական իրավակիրառ պրակտիկայի առկայությունը, օրենքի ոչ միատեսակ կիրառության բազմաթիվ դեպքերը, ինչպես նաև իրավադրույթի համապարփակ մեկնաբանության անհրաժեշտությունը, որը հենց հոդվածի գլխավոր նպատակն է: Աշխատանքում փորձ է արվել համապարփակ մեկնաբանել իրավադրույթը՝ առանձին ուշադրություն դարձնելով խնդրահարույց և մասնագետների տարակարծությունն առաջացրած հարցերին: Մասնավորապես առաջ են քաշվել հետևյալ հարցադրումները. որո՞նք են առարկան կամ միջոցը մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես հարմարեցված կամ պատրաստված դիտարկելու չափանիշները, ի՞նչ նպատակով պետք է առարկան կամ միջոցը հարմարեցված կամ պատրաստված լինի ծանրացնող հանգամանքի առկայության համար, ու՞մ կողմից պետք է առարկան կամ միջոցը հարմարեցված կամ պատրաստված լինի, կարո՞ղ է արդյոք դեպքի վայրից վերցված առարկայի գործադրումն առաջացնել ծանրացնող հանգամանքը: Բացի այդ, քննարկման առարկա են դարձվել հիշատակված ծանրացնող հանգամանքի կիրառման պրակտիկայի արդյունքները:

Annotation. The article is dedicated to the new aggravating circumstance, which is a qualitative characteristic of a number of crimes provided for by the new Criminal Code of the Republic of Armenia adopted on May 5, 2021, namely, committing the act with the use of a weapon or an object or means prepared or adapted in advance to cause bodily harm. The relevance of the chosen topic is evidenced by the existence of contradictory legal practice on the issue in question, numerous cases of non-uniform application of the law, as well as the need for a comprehensive interpretation of the legislation, which is the main goal of the article. The work attempts to comprehensively interpret the legislation, paying special attention to problematic issues and ones that have caused disagreement among specialists. In particular, the following questions are raised: What are the criteria for considering whether an object or means is prepared or adapted in advance to cause bodily harm? For what purpose should the object or means be adapted or prepared for the presence of an aggravating circumstance? By whom should the object or means be adapted or prepared? Can the use of an object taken from the scene of the crime cause an aggravating circumstance? In addition, the results of the practice of applying the aforementioned aggravating circumstance were discussed.

Аннотация. Статья посвящена новому отягчающему обстоятельству, которое является качественной характеристикой ряда преступлений, предусмотренных новым Уголовным кодексом Республики Армения, принятым 5 мая 2021 г., а именно совершение деяния с применением оружия, или предмета, или средства, заранее подготовленного или приспособленного для причинения телесных повреждений. Актуальность выбранной темы подтверждается наличием противоречивой юридической практики по рассматриваемому вопросу, многочисленными случаями неоднородного применения закона, а также необходимостью всестороннего толкования законодательства, что и является основной целью статьи. В работе предпринята попытка всестороннего толкования законодательства, при этом особое внимание уделено проблемным

вопросам и вопросам, вызвавшим разногласия среди специалистов. В частности, поднимаются следующие вопросы: «Каковы критерии рассмотрения того, является ли предмет или средство заранее приспособленным или подготовленным для причинения телесных повреждений?»; «С какой целью должен быть приспособлен или подготовлен предмет или средство для наличияотягчающего обстоятельства?»; «Кем должен быть приспособлен или подготовлен предмет или средство?»; «Может ли использование предмета, взятого с места преступления, стать отягчающим обстоятельством?». Кроме того, обсуждались результаты практики применения указанного отягчающего обстоятельства.

Բանալի բաներ – զենք, որպես զենք օգտագործվող, նախապես հարմարեցված, նախապես պատրաստված, առարկա, միջոց, ծանրացնող հանգամանք:

Keywords: *weapon, used as a weapon, adapted in advance, prepared in advance, object, means, aggravating circumstance.*

Ключевые слова: *оружие, использование в качестве оружия, заранее приспособленный, заранее изготовленный, предмет, средство, отягчающее обстоятельство.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. 1998 թվականի հուլիսի 3-ին ընդունված «Ձենքի մասին» ՀՀ օրենք:
2. 2022 թվականի հոկտեմբերի 5-ին ընդունված «Ձենքի շրջանառության կարգավորման մասին» ՀՀ օրենք:
3. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Սերյոժա Հովակիմյանի վերաբերյալ գործով 2007 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ՎԲ-125/07 որոշում:
4. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ազատ Խլղաթյանի և Աշոտ Աթաբեկյանի վերաբերյալ գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ՏԴ/0085/01/14 որոշում:
5. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Հայկ Գալստյանի վերաբերյալ գործով 2017 թվականի ապրիլի 12-ի թիվ ԵԱԲԴ/0084/01/15 որոշում:
6. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Ռուստամ Շավալյանի վերաբերյալ գործով 2025 թվականի հուլիսի 11-ի թիվ ԵԴ/1157/01/19 որոշում:
7. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի Սարգիս Գրիգորյանի վերաբերյալ գործով 2024 թվականի հուլիսի 26-ի թիվ ՀԿԴ/0054/01/22 որոշում:
8. ԵԴ/3076/01/24 քրեական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 21-ի դատավճիռ:
9. ԵԴ/1257/01/23 քրեական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի 2024 թվականի օգոստոսի 22-ի դատավճիռ:
10. ԼԴ/0518/01/24, ԵԴ/3428/01/24, ԵԴ/3333/01/24, ԵԴ/1357/01/25, ԵԴ/3814/01/24, ԵԴ/3942/01/24, ՍԴ/3/0130/01/24, ԵԴ/3265/01/24, ԵԴ/3808/01/24 քրեական գործեր:
11. ԵԴ/1427/01/22, ԵԴ/1397/01/22, ԱԴԴ/0256/01/22, ԿԴ/0190/01/22, ԼԴ/2/0023/01/22, ԵԴ/0729/01/22, ԱԿԴ/0070/01/22, ԵԴ/0126/01/22, ԱԿԴ/2/0115/01/21, ՇԴ/0246/01/21, ԵԴ/1792/01/21, ԵԴ/1740/01/21, ԵԴ/1516/01/21, ԵԴ/1446/01/21, ԵԴ/1399/01/21, ԼԴ/0129/01/21, ԵԴ/1255/01/21, ՇԴ/0153/01/21, ԱԿԴ/0086/01/21, ԵԴ/1080/01/21, ՇԴ/0112/01/21, ԱԿԴ/4/0027/01/21, ԱԴԴ/0115/01/21, ԱԿԴ/4/0019/01/21, ԵԴ/0670/01/21, ԵԴ/0591/01/21, ԱԿԴ/1/0025/01/22, ԵԴ/0625/01/22, ԵԴ/0374/01/22, ԿԴ/0075/01/22, ԵԴ/0283/01/22, ԵԴ/0133/01/22, ԵԴ/0193/01/22, ՍԴ/1/0012/01/22, ՍԴ/1/0013/01/22, ԱԿԴ/2/0043/01/22, ԵԴ/0589/01/22, ՍԴ/0046/01/22, ՇԴ/0055/01/22, ԳԴ/0011/01/22, ԱԿԴ/1/0032/01/22, ԱԴԴ/0080/01/22, ԼԴ/2/0023/01/22, ԵԴ/1112/01/22, ԼԴ/1/0008/01/22, ԼԴ/2/0049/01/22, ԵԴ/1251/01/22 քրեական գործեր:

12. Դ. Ա. Թումայան, Կ. Հ. Հովհաննիսյան, «Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս», Ոստումնական ձեռնարկ, ISBN 978-9939-64-367-0, «Լիմուշ» հրատ., Երևան, 2022թ., 914 էջ:

13. Դ. Ա. Թումայան, Գ. Թ. Գրիգորյան, «Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս երեք հատորներում», Հատոր առաջին, Ոստումնական ձեռնարկ, ISBN 978-9939-64-400-4, «Լիմուշ» հրատ., Երևան, 2025թ., 768 էջ:

14. Ս. Վ. Առաքելյան, Ա. Վ. Բարսեղյան, «Մարդու դեմ ուղղված հանցագործություններն ըստ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի», Գիտագործնական մեկնաբանություններ, ISBN 978-9939-9240-7-6, Արդարադատության ակադեմիա, 2023թ., 444 էջ:

15. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, 2022 թվական:

<https://moj.am/storage/uploads/%D5%94%D5%90%D4%B5%D4%B1%D4%BF%D4%B1%D5%86%20%D5%86%D5%88%D5%90%20%D5%95%D5%90%D4%B5%D5%86%D5%8D%D4%B3%D5%90%D5%94%D4%BB%20%D5%88%D5%92%D5%82%D4%B5%D5%91%D5%88%D5%92%D5%85%D5%91.pdf> (մուտք 06/08/2025)

16. Հայաստանի Հանրապետության դատախազության 2024 թվականի գործունեության մասին հաղորդում: https://prosecutor.am/storage/dynamic_web_pages/dyn_page_293_4498337360.pdf (մուտք 06/08/2025)

Ազգաբիդիս Մ. – ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլիասցե՝ marcazdaridis@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 11.08.2025 թ., տրվել է գրախոսության 11.08.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, ի.գ.թ., դոցենտ Դ. Թումայանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-125>

ՄԵԼԻԿ ՄԵԼԻԿՅԱՆ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի
իրավական փորձաքննությունների ծառայության
գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

MELIK MELIKYAN

*Acting Chief Specialist of the Legal Expert Examinations Service,
Staff of the Court of Cassation of the Republic of Armenia,
Candidate of Legal Sciences*

МЕЛИК МЕЛИКЯН

*Исполняющий обязанности главного специалиста
Службы юридических экспертиз
Аппарата Кассационного суда РА,
кандидат юридических наук*

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱՅԻ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՑԱՌՈՂ ՄԻ ՇԱՐՔ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՒՄ

MANIFESTATIONS OF CRIME PROVOCATION UNDER A RANGE OF CIRCUMSTANCES EXCLUDING CRIMINAL LIABILITY

ПРОЯВЛЕНИЯ ПРОВОКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В РЯДЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ, ИСКЛЮЧАЮЩИХ УГОЛОВНУЮ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ

Ներածություն

Քրեական իրավունքի գիտությունում և իրավակիրառ պրակտիկայում արդիական են մնում հանցագործության պրովոկացիային առնչվող տարբեր հիմնահարցեր, որոնց շարքում նաև վիճահարույց են քրեական իրավունքի մի շարք ինստիտուտներում պրովոկացիայի առանձին դրսևորումները:

2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի նորամուծություններից էր նաև պրովոկացիայի վերաբերյալ դրույթների նախատեսումը, և այդ երևույթի «նորամուտը» հայրենական իրավունքում, որքանով հետաքրքրություն է առաջացնում ուսումնասիրման և բացահայտման տեսանկյունից, հավասարապես էլ հրամայական է դարձնում արդեն առկա

փորձով բացառել այն իրավիճակները, որոնք կարող են վտանգել իրավական պրակտիկայի զարգացման ճշգրտությանը:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասում ներառված վերոհիշյալ դրույթները դրսևորված են ինչպես ուղղակի՝ պրովոկացիայի վերաբերյալ նշումով, այնպես էլ անուղղակի՝ պրովոկացիայի վերաբերյալ տերմինաբանական գործածություն չունեցող, սակայն դրա էությունից բխող ձևերով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասում «սադրում» բառը հիշատակվում է անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության, համապատասխանաբար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 7-րդ և 34-րդ հոդվածի 6-րդ մասերում, ինչը կարելի է ներառել «Պրովոկացիայի վերաբերյալ ուղղակի կարգավորումների» խմբում:

«Պրովոկացիայի վերաբերյալ անուղղակի կարգավորումների» խմբին կարելի է դասել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, որում գործածված չէ հիշյալ տերմինը, սակայն դրա բովանդակային ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նշյալ դրույթն էապես հարաբերակցվում է նախորդ պարբերությունում վկայակոչված կարգավորումների հետ:

Հոդվածի հետազոտության նպատակներն են՝

1) ծայրահեղ անհրաժեշտության, ինչպես նաև անհաղթահարելի ուժի, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի վերաբերյալ կարգավորումներում պրովոկացիայի վերաբերյալ դրսևորումների առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը¹,

2) նշված իրավական կառուցակարգերում պրովոկացիայի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ հնարավոր խնդիրների վերհանումը:

Թվարկված նպատակներին հասնելու ուղղությամբ սույն գիտական հոդվածում խնդիր է դրվել՝

- ցույց տալ մի կողմից պրովոկացիայի, մյուս կողմից՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության, ինչպես նաև անհաղթահարելի ուժի, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի ինստիտուտների՝ հարաբերակցման առանձնահատկությունները,

- հետազոտության արդյունքում որոշակի խնդիրներ վերհանելու դեպքում առաջարկել համապատասխան լուծումներ:

Վերոգրյալն էլ հենց պայմանավորում է ընտրված թեմայի արդիականությունը:

Կատարվող աշխատանքի համար մեթոդաբանական հիմքն են հանդիսացել գիտական ճանաչողությանը հայտնի՝ համեմատաիրավական, համակարգակառուցվածքային, անալիզ, սինթեզ և այլ մեթոդները:

Հիմնական հետազոտություն

Հանցագործության պրովոկացիան ՀՀ գործող քրեական օրենսդրությունում հանդիսանում է նոր ինստիտուտ, և չնայած դրա վերաբերյալ առկա փորձի, այնուամենայնիվ անգամ ներպետական իրավունքից դուրս, չունի միանշանակ ընդունելի համընդհանուր բնորոշում:

Ամեն դեպքում, սոցիալական կյանքի տարբեր ոլորտներում դրա առանձին դրսևորումների, պատմական ակնարկների, դոկտրինալ մեկնաբանությունների, արտասահմանյան երկրների փորձի և դատական պրակտիկայում ձևավորված կայուն նախադեպային իրավունքում դրա վերաբերյալ բնորոշումների համապարփակ վերլուծությամբ հնարավոր է առանձ-

¹ Անհրաժեշտ պաշտպանության շրջանակում հանցագործության պրովոկացիային անդրադարձ արդեն իսկ կատարվել է. տես Մ. Մելիքյան, Հանցագործության պրովոկացիայի դրսևորումներն անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտի շրջանակներում, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարան Տեղեկագիր, 3 (111), 2023 էջեր 213-224:

նացնել քննարկվող երևույթի հետևյալ բաղադրիչ տարրերը: Մասնավորապես, հանցագործության պրովոկացիան՝

- ներգործության ձև է, որը գործադրվում է պրովոկատորի կողմից՝ ուղղված մեկ այլ անձի կամ անձանց դեմ,

- միջոց է անձի կողմից հանցագործություն կատարելու վճռականություն ձևավորելու և դրա կատարմանը մղելու,

- քողարկված բնույթի մեթոդների ամբողջություն է, որի բուն նպատակը մյուս անձի համար անհայտ է և միտված է այդ անձի համար վնասաբեր հետևանքներ առաջացնելուն²:

Այսպիսով, հանցագործության պրովոկացիան քրեական իրավունքում կարելի է բնորոշել անձի նկատմամբ գործադրվող ներգործություն, որը միտված է քողարկված մեթոդների միջոցով վերջինիս հանցագործության մղելուն՝ նրա նկատմամբ քրեական պատասխանատվության հիմքեր ստեղծելու կամ այլ վնասակար հետևանքներ առաջացնելու նպատակով³:

Հարկ է նաև նշել, որ չնայած սույն աշխատանքում գործածվում է «պրովոկացիա» տերմինը, սակայն ներպետական օրենսդրությամբ այն ամրագրված է «սադրանք» եզրույթով:

Տերմինաբանական շփոթից խուսափելու նպատակով, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ դրանց բառիմաստային ընդհանրությունից զատ, քրեական իրավունքի գիտությունում, ևս, տվյալ տերմինները նույնացվել են⁴:

Այս մասով, պետք է նկատել, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքում և ինչու ոչ՝ ընդհանրապես՝ տեսությունում նույն իմաստն արտահայտող, սակայն տարբեր տերմինների օգտագործումը գործնականորեն նպատակահարմար չէ, ինչը բխում է նաև «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի տրամաբանությունից, որի համաձայն՝ նույն նորմատիվ իրավական ակտում միևնույն հասկացության կամ տերմինի բովանդակությունը տարբեր իմաստներով կրկնվելու դեպքում կիրառվում է հասկացության կամ տերմինի այն բովանդակությունը, որը բխում է տվյալ իրավական ակտի էությունից կամ տվյալ իրավահարաբերությունը կարգավորող իրավունքի սկզբունքներից:

Այս պարագայում առավել ճշգրիտ է թվում հենց «պրովոկացիա» տերմինի գործածումը՝ ելնելով նաև իրավունքի մի շարք աղբյուրներում, որոնց թվում՝ միջազգային հանրաճանաչ փաստաթղթերում և դրանց պաշտոնական՝ հայերեն թարգմանություններում⁵, ինչպես նաև ներպետական իրավունքում⁶ առավել հաճախ հանդիպող եզրութաբանությունից:

Առաջ անցնելով և անդրադառնալով ծայրահեղ անհրաժեշտության և հանցագործության պրովոկացիայի հարաբերակցմանը՝ նախ պետք է ցույց տալ ծայրահեղ անհրաժեշտության էությունը, այնքանով, որքանով դա անհրաժեշտ կլինի սույն աշխատանքում դրված խնդիրների լուծման համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, որը քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս է պատճառել ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում, այսինքն՝ տվյալ անձի կամ այլ անձանց

² Այս մասով, մանրամասն տես *Մ. Մելիքյան*, «Հանցագործության պրովոկացիայի բնորոշումը քրեական իրավունքում», Օրենքի պատվար, N 15, 2023, էջեր 88-100:

³ Տես նույն տեղում:

⁴ Տես *Ա. Գաբրուլյան, Ա. Մարգարյան, Տ. Սիմոնյան*, «ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների եվ նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց», Եվրոպայի խորհուրդ, 2022 թվական, էջ 78:

⁵ Ի թիվս այլնի, տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Papayan v. Armenia* գործով 2021 թվականի դեկտեմբերի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 53166/10, կետեր 80 և 88:

⁶ Տես «Հակակոռուպցիոն կոմիտեի մասին» ՀՀ օրենքը:

կյանքին, առողջությանը, իրավունքներին, ազատություններին կամ օրինական շահերին, հասարակության կամ պետության օրինական շահերին անմիջականորեն սպառնացող վտանգը վերացնելու համար, եթե տվյալ իրադրությունում այդ վտանգը չէր կարելի վերացնել այլ միջոցներով, և թույլ չի տրվել ծայրահեղ անհրաժեշտության սահմանազանցում:

Նույն հոդվածի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակը բացակայում է, եթե տեղի է ունեցել ծայրահեղ անհրաժեշտության սադրում, այսինքն՝ երբ օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու նպատակով անձն իր արարքով վտանգ է ստեղծել օրենքով պաշտպանվող այլ շահերի համար, այնուհետև վնաս պատճառել օրենքով պաշտպանվող շահերին՝ իբրև թե ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում գտնվելով:

Ստացվում է, որ ծայրահեղ անհրաժեշտության պարագայում մրցակցության մեջ են մտնում քրեական օրենքով պահպանվող բարիքները, և հասցվող վտանգի «լեգիտիմացումը» կայանում է առավել «ցածր նշանակության» բարիքին վնաս հասցնելու միջոցով համեմատաբար առավել արժեքավոր բարիքի պաշտպանությունը:

Արդյունքում ծայրահեղ անհրաժեշտության իրավիճակի առանձին բաղադրիչները զատելով՝ կարելի է առանձնացնել դրան առանձնահատուկ հետևյալ պայմանները՝

- 1) օրինական շահերին անմիջականորեն սպառնացող վտանգի առկայությունը,
- 2) տվյալ վտանգը այլ միջոցներով վերացնելու անհնարինությունը,
- 3) «Մրցակցող բարիքների» միջև «ճիշտ ընտրության կատարումը» և կանխված վնասի համեմատությամբ հավասար կամ ավելի մեծ վնաս չհասցնելը:

Հենց այս նկատառումներով պայմանավորված է, որ հատկապես՝ օրենքով պահպանվող հարաբերության վնասումը ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում քողարկելու դեպքերը բացառելու նպատակով ուղղակիորեն նախատեսվեց ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի 6-րդ մասում ներկայացված պայմանը, որում սակայն, ինչպես նշվեց դրույթի մեջբերմամբ, ամրագրում է պրովոկացիայի, կամ ինչպես տառացիորեն նշվել է՝ «սադրանքի», բացակայության պայմանը, ինչն էլ հարաբերակցելով պրովոկացիայի էության և դրա բնորոշման վերաբերյալ՝ սույն աշխատանքով արդեն ցույց տրված դասական ընկալումների հետ, հարց է առաջացնում առ այն, թե որքանով է համատեղելի պրովոկացիայի դրսևորումը ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում:

Բարձրացված հարցի պատասխանը գտնելու համար նպատակահարմար կլինի նախևառաջ համեմատականներ անցկացնել անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության միջև, որը պայմանավորված է նրանով, որ անհրաժեշտ պաշտպանության պարագայում, ևս, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 7-րդ մասով պրովոկացիան հանդիսանում է քրեական պատասխանատվությունը բացառող տվյալ հանգամանքի բացակայության պայման:

Տեսությամբ առանձնացվում են անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության տարբերակման հետևյալ չափանիշները.

- **Վնասի համաչափություն:** Ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում վնասը պետք է լինի ավելի նվազ, քան կանխված վնասը, ինչպիսի պայմանն անհրաժեշտ պաշտպանության պարագայում բացակայում է:

- **Վտանգի աղբյուր:** Անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում վտանգի աղբյուրը միայն անձի ունեցվածքում է, մինչդեռ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում այն կարող է առաջանալ բազմաթիվ պատճառներով:

- **Պատճառված վնասի հատուցումը:** Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավիճակում վնասը ենթակա չէ հատուցման, մինչդեռ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքերում վնասը ենթա-

կա է հատուցման այն անձի հաշվին, որի շահերից ելնելով են ձեռնարկվել գործողությունները⁷,

- **Վտանգը կանխելու համար վնաս պատճառելու փոխարեն այլ միջոցների դիմելու հնարավորությունները**: Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքն անձին է պատկանում՝ անկախ հակաիրավական ոտնձգությունից խուսափելու կամ այլ անձանց կամ իրավասու մարմինների օգնությանը դիմելու հնարավորությունից, իսկ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում չկա այլընտրանք, քան վնաս պատճառելու միջոցով վտանգը կանխելը (եթե կան վտանգը վերացնելու այլ եղանակներ՝ առանց վնաս պատճառելու, վնաս պատճառելն անընդունելի է)⁸:

Բացի դրանից՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության և անհրաժեշտ պաշտպանության կարևոր տարբերակիչ է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում սպառնացող վտանգը կանխվում է ոչ թե ոտնձգողին, այլ քրեական օրենքով պահպանվող այլ բարիքի վնաս հասցնելու միջոցով⁹:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է փաստել, որ պրովոկացիան՝ հանդիսանալով քողարկված բնույթի մեթոդների ամբողջությամբ ներգործության ձև, որը գործադրվում է պրովոկատորի կողմից՝ ուղղված մեկ այլ անձի կամ անձանց դեմ՝ միտված լինելով վերջինիս քրեորեն հակաիրավական ոտնձգության կատարմանը մղելու, անհամատեղելի է ծայրահեղ անհրաժեշտության հանգամանքի հետ:

Մասնավորապես, ծայրահեղ անհրաժեշտության շրջանակում պրովոկացիայի ներդրումն ու դրան տրված մեկնաբանությունը վկայում են այն մասին, որ պրովոկացիան կարող է լինել առանց որևէ ներգործության, այլ ընդամենը համապատասխան սուբյեկտի կողմից օրենքով պաշտպանվող այլ շահերի համար վտանգ ստեղծելու, այնուհետև պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու եղանակով, սեփական նախաձեռնությամբ առանց կողմնակի անձի ազդեցության, ինչը տարամերժ է պրովոկացիայի ոգուն և բովանդակությանը:

Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ ներկայացված ինստիտուտների վերաբերյալ փորձ ունեցող երկրներում, ևս ընտրված է նույն մոտեցումը:

Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ նա, ով գործում անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում և նույն մասի ներքո ամրագրված է, որ այդ կարգավորման գործադրելիության պայման է պրովոկացիայի բացակայությունը¹⁰:

Մինչդեռ նույն հոդվածի 5-րդ մասով ծայրահեղ անհրաժեշտության իրավիճակը ներկայացվում է հետևյալ կերպ.

«Քրեական պաշտպանատվության ենթակա չէ այն անձը, ով գործել է սովորական իրավիճակից բխող անհրաժեշտության վիճակում և իրեն կամ ուրիշներին վնաս հասցնելուց խուսափելու»

⁷ Տե՛ս *Д. С. Бакулина*, Понятие необходимой обороны и ее отличие от крайней необходимости // Поколение будущего: взгляд молодых ученых – 2018. Сборник научных статей 6-й, Международной молодежной научной конференции: в 4 томах. 2018, էջեր 39-41:

⁸ Տե՛ս *Степанян Е.К.*, «К вопросу об институте необходимой обороны в уголовном праве» // Аллея науки. 2018, Т. 2. №6 (22), էջեր 790-795:

⁹ Տե՛ս *Е.М. Глушкова*, «Понятия «крайняя необходимость» и «превышение пределов крайней необходимости», Журнал «Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки», № 347, էջեր 101-102, *Кальченко Н.В.*, «Крайняя необходимость в уголовном законодательстве Российской Федерации: Некоторые вопросы теории, Труды Академии МВД Республики Таджикистан» № 3 (55). 2022, էջեր 25-26:

¹⁰ Տե՛ս https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (հղման վերջին մուտք՝ 15.10.2025թ.):

լու համար, վնաս է պատճառել ուրիշի օրենքով պաշտպանված շահին, եթե՝

1) Պատճառված վնասը չի գերազանցում կանխարգելվող վնասը.

2) Անհրաժեշտության իրավիճակը դիտարկելիս չի առաջացրել տվյալ անձը.

3) Անհրաժեշտության մեջ գտնվող անձը իր պաշտոնի կամ գործունեության բերումով պարտավոր չէր զոհաբերել իրեն»¹¹:

Ստացվում է, որ ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմաններում իսպանացի օրենսդիրը՝ նույն հոդվածի պայմաններում նախատեսելով հիշյալ իրավիճակները մի դեպքում նախատեսել, մյուս դեպքում խուսափել է պրովոկացիայի պայմանի և հետևապես այդ տերմինի գործածումից, ինչն ըստ էության կարելի է համարել ոչ թե տեխնիկական այլ բովանդակային մոտեցում:

Հարկ է նշել, որ նույնակերպ են կարգավորված նաև Արգենտինայի (34-րդ հոդվածի 3-րդ և 6-րդ մասեր¹²), Էկվադորի (30-րդ և 33-րդ հոդվածներ¹³), Ուգանդայի (37-րդ և 38-րդ հոդվածներ¹⁴) քրեական օրենսգրքերում համանման կարգավորումները:

Ի մի բերելով վերը կատարված հետազոտությունը՝ կարելի է արձանագրել, որ թեև արդարացված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսված իրավակարգավորման նախատեսումը, որն իրենով արգելք է հանդիսանում բոլոր այն դեպքերի համար, երբ անձն իր հակաիրավական արարքը քղարկում է քրեական պատասխանատվությունը բացառող քննարկվող հանգամանքի տակ, սակայն միաժամանակ պետք է փաստել, որ այդ պարագայում պրովոկացիայի մասին խոսք գնալ չի կարող, քանի որ դրանք իրենց առանձնահատկություններով անհամատեղելի են միմյանց հետ:

Կատարված հետազոտության լույսի ներքո դիտարկելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կարգավորումն այն մասով, որ անձը չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից տվյալ իրավակարգավորման ուժով, եթե մեկ ուրիշին դրդել է իր նկատմամբ ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանք գործադրել՝ հետագայում իր կողմից օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելն ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի ազդեցությամբ արդարացնելու համար, ի տարբերություն ծայրահեղ անհրաժեշտության իրավիճակի, լիովին տեղավորվում է պրովոկացիայի բովանդակության մեջ:

Այսպես, ներկայացված իրավիճակում առկա է ինչպես քղարկված ներգործությունը, այնպես էլ օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելուն «օրինական տեսք հաղորդելու» բաղադրիչները:

Միևնույն ժամանակ, անդրադառնալով քննարկվող կարգավորման՝ անհաղթահարելի ուժի մասով դրույթին, ապա ինչպես ծայրահեղ անհրաժեշտության պարագայում, այն անհամատեղելի է պրովոկացիայի էության և բովանդակության հետ, քանի որ պրովոկացիայի բաղկացուցիչ մաս կազմող տարրերը, որոնք ներկայացվեցին նաև նախորդ պարբերությամբ, բացակայում են:

Հատկանշական է, որ «ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույցում», ևս այս մասով կատարվել է անդրադարձ և նշվել, որ ներկայացված դրույթով, ըստ էության, խոսքն իրավիճակի

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում:

¹² Տե՛ս <http://observatoriolegislativocele.com/en/Criminal-Code-of-the-Argentine-Republic-Law-11179/> (հղման վերջին մուտք՝ 29.09.2023թ.):

¹³ Տե՛ս <https://www.global-regulation.com/translation/ecuador/3349985/comprehensive-criminal-code.html> (հղման վերջին մուտք՝ 15.10.2025թ.):

¹⁴ Տե՛ս <https://lex.uz/mobileact/111457> (հղման վերջին մուտք՝ 15.10.2025թ.):

պրովոկացիայի մասին է և հիշյալ նորմով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքը կոչված է կանխելու քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նշված հանգամանքի կիրառման հնարավոր չարաշահումներն այն դեպքերում, երբ անձն ինքն է ստեղծում դրա կիրառման համար «իրավաչափ» իրավիճակ, ինչը, սակայն, օրենսդրական մակարդակով չի ամրագրվել¹⁵, ինչպիսի մեկնաբանումը, սակայն ստացվում է, որ տրվել է Ա անհաղթահարելի ուժը, Ա ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքի մասով, մինչդեռ սույն հետազոտության շրջանակներում արձանագրվածը կարող է վերաբերել միայն երկրորդ պայմանին:

Եզրակացություն

1) Ամբողջացնելով աշխատանքի արդյունքները՝ արձանագրել ենք, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի 6-րդ մասում առկա է օրենսդրական լրամշակում կատարելու անհրաժեշտություն, քանի որ պրովոկացիայի վերաբերյալ պայմանի նախատեսումը համատեղելի չէ ծայրահեղ անհրաժեշտության բովանդակային տարրերի հետ, **ուստի այդ մասով առաջարկվում է կամ հանել «սադրանք» բառը կամ այն փոխարինել իմիտացիա կամ քողարկում բառերով:**

2) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասում՝ իր նկատմամբ ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանք գործադրելու մասով ավելացնել պրովոկացիայի պայմանը.

«4. Անձը չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից սույն հոդվածով նախատեսված հիմքով, եթե օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու նպատակով ինքն է ստեղծել անհաղթահարելի ուժ՝ հետագայում իր կողմից օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելն այդ հիմքով արդարացնելու համար կամ թույլ է տվել իր նկատմամբ ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանք գործադրելու պրովոկացիա՝ հետագայում իր կողմից օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելն օրվալ հանգամանքի ազդեցությամբ արդարացնելու համար»:

Ամփոփագիր: Հանցագործության պրովոկացիան լինելով բազմաշերտ և բարդ երևույթ՝ հաճախ տեսական և գործնական տարբեր ասպեկտներում առաջ է բերում իրարամերժ մոտեցումներ և տարբեր խնդիրներ:

Հատկանշական է, որ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված՝ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքում ներառվեցին մինչ այդ հայրենական իրավունքում նախադեպը չունեցող կարգավորումներ, որոնցով պայմանավորված պահանջվում է խորքային ուսումնասիրություններ կատարել քննարկվող երևույթի վերաբերյալ և ապահովել դրա գործնականում անշեղ կիրառման համար անհրաժեշտ որոշակիությունը:

Հանցագործության պրովոկացիայի վերաբերյալ նորամուծությունները նախատեսվեցին, ինչպես քրեական իրավունքի Ընդհանուր, այնպես էլ Հատուկ մասերում, որի թվում նաև քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների շրջանակում, ինչն էլ հենց հանդիսացել է սույն հետազոտության առարկան:

Այդ համատեքստում հանցագործության պրովոկացիայի իրավական կարգավորման վերաբերյալ նախատեսված դրույթների կատարելագործման նպատակով՝ զուգակցելով իրավունքի տարբեր աղբյուրներում առկա մոտեցումները՝ անհրաժեշտ է առաջին հերթին բացահայտել այն հնարավոր բացերը, որոնք առկա

¹⁵ Տե՛ս Ա. Գաբուզյան, Ա. Մարգարյան, Տ. Սիմոնյան, «ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների եվ նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց», Եվրոպայի խորհուրդ, 2022 թվական, էջեր 89-90:

են դրանցում, և դրանց շուրջ առաջ քաշել գիտականորեն հիմնավորված թեզեր և առաջարկներ, որոնք էլ հենց կազմել են աշխատանքի նպատակները:

Անցկացված հետազոտության արդյունքում հնարավոր է եղել հասնել վերը նշյալ նպատակների կենսագործմանը և ցույց այն խնդիրները, որոնք առկա են եղել այդ շրջանակում: Զուգահեռաբար ներկայացվել են նաև այդ խնդիրների լուծմանն ուղղված օրենսդրական լրամշակումներ կատարելու համապատասխան առաջարկներ, որոնք իրենց նպաստը կարող են ունենալ այդ մասով իրավունքի հետագա զարգացմանը:

Annotation. Being a multilayered and complex phenomenon, the provocation of a crime often gives rise to contradictory approaches and various problems in both theoretical and practical aspects.

It is noteworthy that in the Criminal Code of the Republic of Armenia, adopted on May 5, 2021, provisions were included that had no precedent in domestic law before. These new regulations require in-depth research into the discussed phenomenon and the establishment of sufficient clarity to ensure its consistent application in practice.

Innovations concerning the provocation of a crime were introduced in both the General and Special Parts of criminal law, including within the context of circumstances excluding criminal liability.

In this context, with the aim of improving the provisions related to the legal regulation of the provocation of a crime—and combining the approaches found in various legal sources—it is first necessary to identify the potential gaps within these provisions and to propose scientifically grounded theses and recommendations, which form the objectives of this work.

As a result of the research conducted, it was possible to achieve the aforementioned goals and to reveal the problems existing within this scope. At the same time, relevant legislative improvement proposals aimed at solving these issues have been presented, which can contribute to the further development of law in this area.

Аннотация. Провокация преступления, являясь многослойным и сложным явлением, часто вызывает противоречивые подходы и различные проблемы как в теоретическом, так и в практическом аспектах.

Следует отметить, что в Уголовный кодекс Республики Армения, принятый 5 мая 2021 г., были включены положения, ранее не имеющие прецедента в национальном праве. Эти новые нормы требуют глубокого исследования рассматриваемого явления и обеспечения достаточной определённости для его безошибочного применения на практике.

Нововведения, касающиеся провокации преступления, были предусмотрены как в Общей, так и в Особенной частях Уголовного права, в том числе в рамках обстоятельств, исключающих уголовную ответственность.

В этом контексте, с целью совершенствования положений, касающихся правового регулирования провокации преступления, и сочетая подходы, существующие в различных источниках права, необходимо прежде всего выявить возможные пробелы и выдвинуть научно обоснованные тезисы и предложения, которые и составляют цели данной работы.

В результате проведённого исследования удалось достичь указанных целей и выявить проблемы, существующие в данной области. Одновременно были представлены соответствующие предложения по законодательным улучшениям, направленные на их решение, которые могут способствовать дальнейшему развитию права в этой сфере.

Բանալի բառեր - հանցագործության պրովոկացիա, ծայրահեղ անհրաժեշտություն, քրեական պաշտպանականությունը բացառող հանգամանքներ, տեսություն, քրեական օրենսգիրք, անհրաժեշտ պաշտպանություն, քրեական իրավունք:

Keywords: Provocation of crime, extreme necessity, circumstances excluding criminal liability, theory, criminal code, self-defense, criminal law.

Ключевые слова: провокация преступления, крайняя необходимость, обстоятельства, исключающие уголовную ответственность, теория, уголовный кодекс, необходимая оборона, уголовное право.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Մ. Մելիքյան, Հանցագործության պրովոկացիայի դրսևորումներն անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտի շրջանակներում, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարան Տեղեկագիր, 3 (111), 2023 էջեր 213-224:
2. Ա. Գաբուրյան, Ա. Մարգարյան, Ս. Սիմոնյան, «ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց», Եվրոպայի խորհուրդ, 2022 թվական, էջեր 78, 89-90:
3. Снѣ Д. С. Бакулина, Понятие необходимой обороны и ее отличие от крайней необходимости // Поколение будущего: взгляд молодых ученых – 2018. Сборник научных статей 6-й, Международной молодежной научной конференции: в 4 томах. 2018, էջեր 39-41:
4. Степанян Е. К, «К вопросу об институте необходимой обороны в уголовном праве» // Аллея науки. 2018, Т. 2. №6 (22), էջեր 790-795:
5. Снѣ Е. М. Глушкова, “Понятия «крайняя необходимость» и «превышение пределов крайней необходимости», Журнал «Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки», № 347, էջեր 101-102:
6. Кальченко Н. В., «Крайняя необходимость в уголовном законодательстве Российской Федерации: Некоторые вопросы теории, Труды Академии МВД Республики Таджикистан» № 3 (55). 2022, էջեր 25-26:
7. Իսպանիայի քրեական օրենսգիրքը՝ հետևյալ հղմամբ՝ https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (հղման վերջին մուտք՝ 15.10.2025 թ.):
8. Արգենտինայի քրեական օրենսգիրքը՝ հետևյալ հղմամբ՝ <http://observatoriolegislativecele.com/en/Criminal-Code-of-the-Argentine-Republic-Law-11179/> (հղման վերջին մուտք՝ 15.10.2025 թ.):
9. Էկվադորի քրեական օրենսգիրքը՝ հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.global-regulation.com/translation/ecuador/3349985/comprehensive-criminal-code.html> ((հղման վերջին մուտք՝ 15.10.2025 թ.):
10. Ուզբեկստանի քրեական օրենսգիրքը՝ հետևյալ հղմամբ՝ <https://lex.uz/mobileact/111457> (հղման վերջին մուտք՝ 15.10.2025 թ.):

Մելիքյան Մ. - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլիասցե՝ melikmelikyan1994@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 23.10.2025 թ., տրվել է գրախոսության 23.10.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-134>

ԱԴԵԼԻՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*ի.գ.թ., Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի
ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս
ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ*

*ի.գ.թ., Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի
ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս*

ADELINA SARGSYAN

*PhD in Law,
Lecturer at the Department of Criminal Law and
Criminal Procedure Law Institute of Law and Politics of the
Russian-Armenian University*

VARAZDAT SUKIASYAN

*PhD in Law,
Lecturer at the Department of Criminal Law and
Criminal Procedure Law Institute of Law and Politics of the
Russian-Armenian University*

АДЕЛИНА САРГСЯН

*Кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права Российско-Армянского университета*

ВАРАЗДАТ СУКИАСЯН

*Кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права Российско-Армянского университета*

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՄՊԼԵՄԵՆՏԱՑԻԱՅԻ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ

SOME ISSUES OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ПРИНЦИПОВ МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНОГО ПРАВА

*The research was supported by the Higher Education and Science Committee of MESCS RA
(Research project № 25YR-5E005).*

Ներածություն

Քրեական օրենսդրության սկզբունքների ուսումնասիրությունն առանձնահատուկ նշանակություն է ձեռք բերում Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի Ստատուտի՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացման լույսի ներքո: Կարևոր է հատկապես ՀՀ քրեական օրենսգրքի և Հռոմի Ստատուտի դրույթների համեմատականը, հնարավոր առկա բացերի և հակասությունների վերհանումը, դրանց վերացման հիմնական ուղղությունները, ինչպես նաև հայկական քրեական օրենսդրության և դրա կիրառման պրակտիկայի կատարելագործմանն ուղղված հիմնավոր առաջարկությունների մշակումը:

Միջազգային քրեական իրավունքը համատեղում է ներքին քրեական իրավունքի դրույթները և միջազգային իրավունքի դրույթները, ինչը որոշում է նաև դրա սկզբունքների հատուկ ամբողջությունը¹: Միջազգային քրեական իրավունքի սկզբունքների հետահայաց վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանք առաջին անգամ արտացոլվել են 1945 թվականի Նյուրնբերգի տրիբունալի կանոնադրության մեջ: Հետագայում սկզբունքներն արտացոլվել են Նախկին Հարավսլավիայի միջազգային քրեական տրիբունալի (1993) և Ռուանդայի միջազգային քրեական տրիբունալի (1994 թ.) կանոնադրություններում, այնուհետև 1998 թվականի ՄԲԴ կանոնադրության մեջ:

Ազգային իրավական համակարգերի մակարդակով իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների որոշումը կարող է բաղկացած լինել երկու առանձին քայլերից, որոնք համապատասխանաբար անվանում են «ուղղահայաց քայլ» և «հորիզոնական քայլ»: Ուղղահայաց քայլը բաղկացած է ազգային իրավական համակարգերի իրավական կանոնների վերացարկումից: Հորիզոնական քայլը բաղկացած է ազգային իրավական համակարգերի համեմատությունից, որն ուղղված է ստուգելու, թե արդյոք պետությունների ընդհանրությունը ճանաչում է այդ իրավական սկզբունքը²:

Հիմնական հետազոտություն

1. ՀՐԱՄԱՆԻՆ ԿԱՄ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀՂՈՒՄ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԱՆԹՈՒՅԼԱՏՐԵ-ԼԻՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

Միջազգային քրեական իրավունքի առանցքային սկզբունքներից մեկը, որն իր ամրագրումն է գտել ՄԲԴ-ի Հռոմի Ստատուտի մեջ, հրամանին կամ կարգադրությանը հղում կատարելու անթույլատրելիության սկզբունքն է: Այս սկզբունքը, որն իր արտացոլումն է գտել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության մեջ, ունի միջազգային իրավական հարուստ հիմք, որն իր ուղին սկսել է Նյուրնբերգյան դատավարության ժամանակ, երբ հանցագործները փորձել են խուսափել քրեական պատասխանատվությունից՝ հղում կատարելով վերադաս պաշտոնատար անձանց հրամաններին:

Այն փաստը, որ դատարանի իրավասության ներքո գտնվող հանցագործությունը կատարվել է անձի կողմից կառավարության կամ պետի հրամանով, լինի դա ռազմական, թե քաղաքացիական, չի ազատում այդ անձին քրեական պատասխանատվությունից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ. Ա) այդ անձն իրավաբանորեն պարտավոր էր կատարել տվյալ կառավա-

¹ Полный курс уголовного права. В 5 т. Т. 5 / Под ред. А.И. Коробеева. С. 707.

² Elias, Olufemi and Lim, Chin, ‘“General Principles of Law”, “Soft” Law and the Identification of International Law’, NYIL, Vol. 28, 1997, pp. 3–49.

րության կամ տվյալ պետի հրամանները. Բ) այդ անձը չգիտեր, որ հրամանն անօրինական է. և գ) հրամանն ակնհայտորեն անօրինական չէր: Սույն հոդվածի նպատակների համար Ցեղասպանության հանցագործության կամ մարդկության դեմ հանցագործությունների կատարման հրամաններն ակնհայտորեն անօրինական են:

Նշված սկզբունքի առնչությամբ որոշիչ նշանակություն ունի Քեյթեյլի գործով որոշումը, որի անկյունաքարը վերջինիս մոտ «**բարոյական ընտրության**» առկայությունն էր:

Կարծում ենք, իրավակիրառ գործունեության մեջ չարաշահումները բացառելու և այս մեղմացուցիչ հանգամանքի հաճախակի օգտագործումը բացառելու նպատակով կարելի է ամրագրել այն դրույթը, ըստ որի՝ հրամանի կատարումը կարող է մեղմացուցիչ հանգամանք ճանաչվել բացառիկ՝ շարքային զինծառայողների նկատմամբ, այլ ոչ թե անմիջապես «հանցավոր գաղափարախոսություն կրողների» վերնախավի, որոնց, մասնավորապես, պատկանել է ֆելդմարշալ Վիլհելմ Քեյթեյլը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 2-րդ մասում՝ «Հրամանը կամ կարգադրությունը կատարելը», բնորոշվում է հետևյալ բովանդակությամբ՝ «Եթե անձը գիտակցել է հրամանի կամ կարգադրության հանցավոր բնույթը կամ չի գիտակցել, սակայն կարող էր գիտակցել և կատարել է դա, ապա ենթակա է քրեական պատասխանատվության»: Միևնույն ժամանակ, IV սկզբունքն ասում է. «այն հանգամանքը, որ որևէ անձ գործել է ի կատարումն իր կառավարության կամ պետի հրամանի, չի ազատում այդ անձին միջազգային իրավունքի համաձայն պատասխանատվությունից, եթե *գիտակցված ընտրությունը նրա համար փաստացի հնարավոր էր*»:

Հիշատակված նորմի վերլուծությունից երևում է, որ առանձին կարգավորված չեն այն դեպքերը, երբ անձը գիտակցել է հրամանի հանցավոր բնույթը, սակայն կատարել է այն՝ իր նկատմամբ տեղի ունեցած ֆիզիկական/հոգեկան հարկադրանքի հետևանքով:

Հաջորդիվ, Հռոմի Ստատուտի 33-րդ հոդվածում նշվում է, որ Ցեղասպանության կամ մարդկայնության դեմ ուղղված հանցագործությունների կատարման հրամաններն ակնհայտորեն անօրինական են:

Կարծում ենք, որ ՀՀ օրենսդրին անհրաժեշտ է փոխառել այս դրույթը՝ միաժամանակ ընդլայնելով, այսպես կոչված, անօրինականության կանխավարկածը, ցանկում ներառելով խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված այլ հանցագործություններ: Օրինակ, ՀՀ ՔՕ 146-րդ հոդվածը Ռասայական, ազգային, էթնիկական կամ կրոնական թշնամանք հարուցելու նպատակով մշակութային արժեքները ոչնչացնելը կամ վնասելը:

Միևնույն ժամանակ, հիմնվելով միջազգային քրեական օրենսդրության մեջ «խելացի սվինների» հայեցակարգի վրա, անհրաժեշտ է նշել «գիտակցված ընտրության հնարավորություն» տերմինի կարևորությունը, քանի որ ներկայում հանցավոր գործունեության իրականացման ձևերի և մեթոդների բազմազանությունը, պատերազմական հանցագործությունների բազմազանությունը կարող են առաջ քաշել գիտակցված ընտրության հնարավորության և հրամանի անօրինականության մասին իրազեկության հարցը: Օրինակ, հակառակորդի գույքի ոչնչացումը կամ առգրավումը որոշ դեպքերում չի կարող ակնհայտ հանցավոր լինել հրամանը կատարողի համար:

«...Այս առումով իրական չափանիշը, որը այս կամ այն չափով պարունակվում է պետությունների մեծ մասի քրեական օրենսդրության ձևակերպումներում, ոչ թե հրաման ունենալու փաստն է, այլ այն հարցը, թե արդյոք գործնականում հնարավոր էր բարոյական ընտրություն: Այն մարդը, ով հանդիպել է պարզի վրանգին, նույնիսկ մահապատժին, դեռ բարոյական ընտրություն ունի, եթե նա որոշի չկատարել հանցավոր հրամանը: Նա, ով հանդիպել է պար-

Ժի վրանգին, նույնիսկ մահապատժին, դեռ բարոյական ընտրություն ունի, եթե նա որոշում է չկատարել հանցավոր հրամանը: Նա կարող է նախընտրել իր պատիժն ապօրինի վնաս պատճառել մեկ այլ անմեղ մարդու: Սա, իհարկե, բարոյական նկատառումներից ելնելով ընտրություն է: Անդրադառնալով ամենածայրահեղ օրինակին՝ պետք է ասել, որ ոչ ոք չի կարող ուրիշի կյանքի դեմ ուրնձգել՝ սեփական կյանքը պահպանելու համար³:

Finta-ի գործով Կանադայի Գերագույն դատարանը դիրքորոշում է հայտնել առ այն, որ պետի հրամանով գործողություններ կատարելը, կարող է թույլատրելի լինել որոշ հանգամանքներում, մասնավորապես, եթե ենթական բարոյական ընտրություն չունեն հրամանի կատարման վերաբերյալ, նույնիսկ այն դեպքում, երբ հրամանն ակնհայտորեն անօրինական էր:

Այսպես, որոշման մեջ նշվում է հետևյալը՝ «Ռազմական հանցագործությունների կամ մարդկայնության դեմ ուղղված հանցագործությունների կատարման համար դատական հետապնդման ընթացքում զինված ուժերի կամ ոստիկանության կազմից անձինք կարող են դիմել պաշտպանության՝ վկայակոչելով պետի հրամանը: Նման հանգամանքները, որոնք ազատում են պատասխանատվությունից, պետք է ստուգվեն բացահայտ անօրինականության չափանիշի կիրառմամբ. պաշտպանությունը՝ պետի հրամանով գործողություններ կատարելու հղումով, անթույլատրելի է, եթե համապատասխան հրամաններն ակնհայտորեն անօրինական են եղել: Բայց նույնիսկ եթե հրամաններն ակնհայտորեն անօրինական էին, պաշտպանությունը՝ վկայակոչելով պետի հրամանով գործողություններ կատարելը կամ հասարակական կարգը պահպանելու համար, հնարավոր կլինի այն հանգամանքներում, երբ մեղադրյալի առջև **բարոյական ընտրություն դրված չի եղել**՝ կատարել կամ չկատարել հրամանը: Այս իրավիճակը կարող է տեղի ունենալ, եթե մեղադրյալը գործել է հարկադրանքի կամ սպառնալիքի ազդեցության տակ, և նա այլընտրանք չի ունեցել հրամանը կատարելու համար⁴:

Ակնհայտ ապօրինի, որպես ընդհանուր կանոն, ճանաչվում է այն հրամանը, որի բովանդակությունը հակասում է բարոյական գաղափարներին և խղճի համաձայն ապրող ողջամիտ, բարեպաշտ մարդու կողմնորոշմանը, և որն ակնհայտորեն հանցավոր է՝ առանց որևէ կասկած թողնելու դրա անօրինականության մեջ:

«Ակնհայտորեն անօրինական» հրամանի տարբերակիչ նշանը պետք է աչքի զարնի, ինչպես տրված հրամանի վրա ծածանվող սև դրոշը, որպես նախազգուշական նշան, որն ասում է. «արգելված է: Արգելվում է»: «Եթե դա կարող են որոշել միայն իրավագետ մասնագետները, հրամանն անօրինական չէ. որոշակի և ակնհայտ անօրինականություն, որը երևում է հենց հրամանում : .. Հակաօրինականություն, որը գրավում է աչքը և վրդովեցնում սիրտը, եթե աչքերը փակ չեն, և սիրտը չի մթազնում կամ այլասերվում⁵»:

ՄԲԴ-ի Հռոմի կանոնադրության 33-րդ հոդվածի 2-րդ մասում մարդկության և ցեղասպանության դեմ հանցագործությունների վերաբերյալ նշվում է, որ դրանց կատարման հրամանն այնքան ակնհայտ անօրինական է, որ այդ հանգամանքն ապացուցելու անհրաժեշտություն չկա: Մինևույն ժամանակ, նման վերապահում բացակայում է ռազմական հանցագործությունների դեպքում: Մի շարք որոշումներում նշվում է նման հղում կատարելու անթույլատրելիության մասին նաև պատերազմական հանցագործություններ կատարելիս, օրինակ, *Prosecutor v. M. Bralo* որոշումը:

³ Приговор по делу в отношении нацистского преступника Кейтеля.

⁴ R.V. Finta [1994] 1 SCR [701], Supreme Court of Canada.

⁵ Israel, District Military Court for the Central Judicial District, Ofer, Malinki and Others case, Judgement, 13 October 1958.

Հրամաններին հղում անելով՝ Պաշտպանության հնարավորության մասին բանավեճը՝ վերադասների հրամաններին հնազանդվելու տեսքով, դարեր շարունակ ներթափանցել է միջազգային իրավական ոլորտը⁶:

Այն հարցը, թե արդյոք այդպիսի պաշտպանությունը (բացարձակ կամ ընդհանրապես) գոյություն ունի միջազգային սովորության իրավունքում, քննարկման առարկա է, ինչը հանգեցնում է այն պնդումների, որ նման պաշտպանությունը «պաշտպանության առավել հակասական ձևերից մեկն է» Միջազգային քրեական իրավունքում: Ռիսկայնությունն արտացոլում է պաշտպանության հիմքում ընկած ներքին լարվածությունը: Զինվորը կարող է գնդակահարվել ռազմական տրիբունալի կողմից, եթե նա չի ենթարկվում հրամանին, և դատապարտվի դատավորի և երդվյալ ատենակալների կողմից, եթե նա ենթարկվի դրան⁷:

Մի շարք գիտնականներ ի օգուտ հրամաններին հղում անելով՝ Պաշտպանությանը, վկայակոչելով հրամանը, վկայակոչում են հայտնի փիլիսոփա Թոմաս Հոբսի դատողությունները, որոնք շարադրված են նրա «Լեիաթան» աշխատության մեջ, որտեղ նա նշում է, որ Հոբսի տեսությունը քաղաքացիների և զինվորների վրա բացարձակ պարտականություն է դնում ենթարկվել վերադասների հրամաններին: Լոքն առաջնահերթություն է տալիս օրինականությանը, այլ ոչ թե անվերապահորեն ենթարկվելով վերադասների հրամաններին⁸:

Միջազգային քրեական իրավունքի պաշտպանության ներքո գտնվող արժեքներն ու բարիքները, համամարդկային արժեքները պետք է առաջնահերթություն ունենան և գերակշռեն ռազմական կազմակերպությունում կարգապահության պահպանման անհրաժեշտության նկատմամբ: Նշվածի կապակցությամբ առավել քան արդիական է ռազմական հանցագործությունների դեպքում հրամանի ակնհայտ ապօրինության հարցը:

Արտակարգ իրավիճակներում իրականացված մարտական գործողությունների և սովորական պայմաններում մարտական գործողությունների միջև պետք է տարբերություն սահմանվի: Ինչ վերաբերում է ավելի ցածր աստիճանի ենթականերին, ապա արտակարգ իրավիճակների ժամանակ սթրեսային պայմանները մեծացնում են հնազանդվելու նրանց հոգեբանական հակումը⁹, և ավելի հավանական է, որ ազգային անվտանգության նկատառումներից ելնելով կամ ժամանակի սղությունից հրամանատարը ունենա տեղեկատվություն (հրամանին օրինականություն հաղորդող), որը ենթականերին հասու չլինի¹⁰:

Զինվորի առջև բարդ իրավիճակ է առաջանում՝ երկընտրանք, երբ նա պետք է ընտրություն կատարի՝ ենթարկվել անօրինական հրամանին և ենթարկվել քրեական պատասխանատվության, կամ ղեկավարության կողմից պատժվել հրամանը չկատարելու համար:

Բայց, նույնիսկ, եթե հրամաններն ակնհայտորեն անօրինական էին, հրամաններին հղում անելով՝ պաշտպանությունը հնարավոր կլինի այն հանգամանքներում, երբ մեղադրյալը չի կատարել բարոյական ընտրություն: Այս իրավիճակը կարող է տեղի ունենալ, եթե մեղադրյալը գործել է հարկադրանքով կամ սպառնալիքով, և նա այլընտրանք չի ունեցել հրամանը կատարելու համար¹¹:

⁶ Tessa McKeown The Defence of Superior Orders in International Criminal Law: The Eichmann Trial and Kant's Philosophy Faculty of Law Victoria University of Wellington 2014.

⁷ Tessa McKeown The Defence of Superior Orders in International Criminal Law: The Eichmann Trial and Kant's Philosophy Faculty of Law Victoria University of Wellington 2014.

⁸ John Locke "Second Treatise of Civil Government" in The Works of John Locke (Thomas Davison, London, 1823) at 428.

⁹ Keijzer (n 49) 61-64.

¹⁰ See Medina (n 20) 82.

¹¹ R.V. Finta [1994] 1 SCR [701], Supreme Court of Canada.

**ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԴԻՐՔԻ ՎԿԱՅԱԿՈՉՄԱՆ ԱՆԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ
(ՀՈՈՄԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ 27-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾ)**

«Պետությունների միջև սահմանները չպետք է դիտվեն որպես վահան նրանց համար, ովքեր ոտնահարում են մարդկության տարրական օրենքները»¹²:

ՀՀ Սահմանադրության 140-րդ հոդվածի համաձայն՝

Հանրապետության նախագահի անձեռնմխելիությունը

1. Հանրապետության նախագահն անձեռնմխելի է:

2. Հանրապետության նախագահն իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել իր կարգավիճակից բխող գործողությունների համար:

3. Իր կարգավիճակի հետ չկապված գործողությունների համար Հանրապետության նախագահը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել միայն իր լիազորությունների ավարտից հետո:

Աշխարհում տեղի ունեցող քաղաքական գործընթացների, անկայուն և լարված քաղաքական իրավիճակի, զինված հակամարտությունների թվի ավելացման պայմաններում հատկապես կարևորվում է պաշտոնատար անձանց անձեռնմխելիության ուսումնասիրությունը ՄՔԴ-ի Հռոմի կանոնադրության համատեքստում:

Պաշտոնատար անձանց կողմից միջազգային հանցագործությունների կատարման հետևանքով լայնածավալ զինված հակամարտությունները, մարդու իրավունքների զանգվածային խախտումներն արդիականացնում են նրանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը:

Միևնույն ժամանակ, համաշխարհային հանրությունն այդ ճանապարհին բախվում է պաշտոնատար անձանց՝ ազգային օրենսդրությանը համապատասխան իմունիտետի առկայության խնդրին:

Այսպիսով, Հռոմի Կանոնադրության 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասը օրենքի առջև բոլորի հավասարության սկզբունքի դրսևորում է՝ անկախ նրա անձեռնմխելիության առկայությունից: Լիովին արդարացված է այն մոտեցումը, որ պաշտոնական դիրքը չի կարող քողարկել միջազգային հանցագործություն կատարած անձին: Հակառակի առկայությունն անխուսափելիորեն կհանգեցնեք մի իրավիճակի, երբ պաշտոնատար անձինք, կատարելով խաղաղության և մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված մի շարք հանցագործություններ, կունենային բացարձակ իմունիտետ և պաշտպանություն քրեական հետապնդումից:

Անհրաժեշտ է նաև արձանագրել անձեռնմխելիության հարցի կարգավորման անհամապատասխանությունը ներպետական և միջազգային մակարդակներում: Այլ կերպ ասած, ներպետական իմունիտետը դադարեցնում է իր ազդեցությունը ՄՔԴ մակարդակում:

Ազգային օրենսդրությունը Հռոմեական կանոնադրության դրույթներին համապատասխանեցնելու և ՄՔԴ-ի հետ առավել արդյունավետ համագործակցության նպատակով անհրաժեշտ է կատարել համապատասխան սահմանադրական փոփոխություններ, որոնք նշում են, որ անձեռնմխելիությունը չի տարածվում Հռոմի կանոնադրության մեջ թվարկված հանցագործությունների վրա:

«Ֆրանսիայի Հանրապետությունը ճանաչում է Միջազգային քրեական դատարանի իրավասությունը՝ համաձայն 1998 թվականի հուլիսի 18-ին կնքված պայմանագրի»:

¹² Prosecutor v. Duško Tadić: Decision of the Appeals Chamber on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction of 2 October 1995 [Electronic resource] // ICTY. - Mode of access: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.

Ֆրանսիական որոշումը նախատեսում է դատարանի հետ համագործակցության հնարավորություն, այս որոշումը չի նշանակում, որ անձեռնմխելիությունը չեղյալ է հայտարարվում նաև կանոնադրության մեջ թվարկված հանցագործությունների ներպետական հետապնդման համար: Ֆրանսիան, այսպիսով, շարունակում է մնալ «չցանկացող կամ անկարող» երկրի ներսում քրեորեն հետապնդել նախագահի կատարած հանցագործությունները: Եթե նախագահի նկատմամբ հարուցվի քրեական հետապնդում, ապա ՄՔԴ-ն, այդպիսով, կկարողանա իրականացնել իր իրավասությունը, և Ֆրանսիան հնարավորություն չի ունենա իր իրավասությունը հաստատելու որպես հիմնական դերակատար: Հաշվի առնելով երկրի ներսում քրեական հետապնդում իրականացնելու անկարողությունը՝ Ֆրանսիան հնարավորություն չի ունենա խուսափելու ՄՔԴ-ի իրավասությունից՝ պաշտպանելով իր իրավասության առաջնահերթությունը: Սակայն, նա չի խախտի իր միջազգային պարտավորությունները, որոնք սահմանված են Հռոմի կանոնադրության մեջ¹³:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է եզրակացնել, որ պաշտոնատար անձանց տրամադրվող ներպետական անձեռնմխելիությունները նպատակ ունեն քրեական արդարադատության ազգային մարմինների կողմից հետապնդումից նրանց երաշխիքներ տրամադրել: Բայց չպետք է գործեն այն դեպքում, երբ իրավասությունն իրականացվում է Միջազգային քրեական դատարանի կողմից: Բացի դրանից՝ անհրաժեշտ է ՀՀ օրենսդրությամբ ունենալ այնպիսի դրույթ, որ անձանց հանձնումը ՄՔԴ-ի իրավասությանը, չի հավասարվի օտարերկրյա պետությանը հանձնելու սովորական գործընթաց:

ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

Այս սկզբունքն իր արտացոլումն է գտնում նաև մի շարք միջազգային իրավական ակտերում:

Ժնևի կոնվենցիաների լրացուցիչ արձանագրության 86-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ *Այն փաստը, որ Կոնվենցիայի կամ սույն Արձանագրության խախտումը կատարվել է ստորադաս անձի կողմից, չի ազդում իր վերադասներին քրեական կամ կարգապահական պատասխանատվությունից՝ կախված այն դեպքից, երբ նրանք գիտեին կամ իրենց տրամադրության տակ ունեին այնպիսի տեղեկատվություն, որը նրանց հնարավորություն կտար եզրակացության գալ այն ժամանակ գոյություն ունեցող միջավայրում, որ նման ստորադաս անձը կատարում է կամ մտադիր է կատարել նման խախտում, և եթե նրանք իրենց լիազորությունների:*

Այլ կերպ ասած, այս դրույթներում իր արտացոլումն է գտնում հրամանատարների թողությունը: Հրամանատարները, ելնելով իրենց վերադաս կարգավիճակից և պաշտոնական դիրքից, հնարավորություն ունենալով դիմակայել և խոչընդոտել իրենց ենթակա-զինծառայողների հակաիրավական վարքագծին, այս կամ այն պատճառով դա չեն անում՝ դրանով իսկ թույլ տալով թողություն:

Հրամանատարների նման անգործությունը, իրենց ենթակաների կողմից դրսևվորվող ոչ իրավաչափ վարքագծի նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունքը որոշ չափով կարող են լավ «հոգեբանական» ուղեկցություն և հիմք դառնալ վերջիններիս կողմից նման գործողություններն ուժեղացնելու համար: Ազգային օրենսդրությունը Հռոմի կանոնադրության դրույթներին համապատասխանեցնելու նպատակով ՀՀ քրեական օրենսգրքում առանձնացվել է 148-րդ հոդվածը՝ **Անգործությունը զինված ընդհարման ժամանակ:**

¹³ R.V. Finta [1994] 1 SCR [701], Supreme Court of Canada.

Իր ենթակաների գործողությունների համար հրամանատարի պատասխանատվության հարցը քննարկման առարկա է դարձել Յամաշիտայի գործով: Գեներալ Տոմույուկի Յամաշիտայի հրամանատարությամբ Ճապոնական ուժերը գտնվում էին Ֆիլիպիններում 1944-1945 թվականներին: Նրան մեղադրանք է առաջադրվել իր հրամանատարության տակ գտնվող այն անձանց գործողությունների նկատմամբ վերահսկողության պարտականությունները չկատարելու համար, որոնք խախտել են պատերազմի իրավունքը: Դատարանն իր որոշման մեջ արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. «Միանգամայն ակնհայտ է, որ զորքերի կողմից մարտական գործողությունների վարումը, որոնց անհամաչափությունը չի սահմանափակվում հրամանատարի հրամաններով կամ ջանքերով, Գրեթե հասարակ կիսագեղնի խախտումների: Բայց դա չի նշանակում, որ ռազմական գործողությունները պետք է իրականացվեն: Այդ խախտումների կանխարգելումն էլ հենց պատերազմի իրավունքի խնդիրն է: Քաղաքացիական բնակչությանը և ռազմագերիներին դաժանությունից պաշտպանություն տրամադրելու նրա նպատակը հիմնականում անհասանելի կլինի, եթե ներխուժող բանակի հրամանատարությունն անպարիժ անտեսի անհրաժեշտ ողջամիտ միջոցների ձեռնարկումը: Հետևաբար, պատերազմի իրավունքը ենթադրում է, որ դրա խախտումները պետք է կանխվեն հրամանատարների կողմից իրականացվող ռազմական գործողությունների վերահսկողության շնորհիվ, որոնք որոշ չափով պարասխանաբար են իրենց ենթակաների գործողությունների համար¹⁴»:

Յամաշիտայի գործով մեղադրանքում նշվել է, որ պատերազմի իրավունքը զինվորական հրամանատարին պարտականություն է վերապահում իր հրամանատարության տակ գտնվող զորքերի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իր լիազորությունների շրջանակներում միջոցներ ձեռնարկել, որոնք ուղղված են պատերազմի իրավունքի խախտում հանդիսացող եւ անվերահսկելի զինվորների կողմից հակառակորդի տարածքի գրավմանը հաճախ ուղեկցող արարքների կանխմանը: Կարելի է ընդունել, որ նա անձնական պարասխանաբարություն է կրում նման միջոցներ ձեռնարկելու համար, եթե խախտումներ են տեղի ունենում¹⁵:

Հանցագործությունները հաճախ կատարվում են քաղաքացիական կամ ռազմական հիերարխիայի ցածր մակարդակներում գտնվող անձանց կողմից, քանի որ նրանց ղեկավարները չեն կանխել դրանց կատարումը¹⁶:

Այս սկզբունքի կարևորությունը դժվար է գերազնահատել, քանի որ դրա բացակայության պայմաններում բազմաթիվ դեպքեր կլինեին, երբ հրամանատարները պնդում էին, որ իրենք նման արարքներ կատարելու հրամաններ չեն արձակել:

Հոդված 148. Անգործությունը զինված ընդհարման ժամանակ

2. Միջազգային զինված ընդհարման կամ միջազգային բնույթ չկրող զինված ընդհարման ժամանակ պետի, հրամանատարի, վերադասի կամ պաշտոնատար անձի կողմից իր լիազորությունների սահմաններում բոլոր հնարավոր միջոցները ձեռնարկելը՝ ենթակայի կողմից սույն օրենսգրքի 133-րդ, 135-րդ կամ 137-146-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքի կատարումը կանխելու համար, եթե նա չի իմացել, սակայն պարտավոր էր իմանալ, որ իր ենթական կատարում կամ մտադրվում է կատարել նշված հանցանքներից որևէ մեկը, այդ թվում՝ **եթե նա տիրապետել է այնպիսի տեղեկության, որի հիման վրա նա կարող էր կամ պարտավոր էր եզրակացնել ենթակայի կողմից հանցանքի կատարման կամ կատարման**

¹⁴ Джейми Аллан Уильямсон — Некоторые размышления об ответственности командования и уголовной ответственности. Том 90 Номер 870 Июнь 2008 г. Международный журнал Красного Креста. С. 131-132.

¹⁵ In Re Yamashita No. 61, Misc. Supreme Court of the United States 327 US 1; 66 S. Ct. 340; 90 L. Ed. 499; 1946 U. S. LEXIS 3090.

¹⁶ A. Cassese, International Criminal Law, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 205.

մտադրության մասին, կամ եթե իր իրավասության սահմաններում նա անփութության կամ հանցավոր ինքնավստահության հետևանքով չի ձեռնարկել բոլոր հնարավոր միջոցները՝ այդ հանցագործությունը խափանելու կամ կանխելու համար՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից վեց տարի ժամկետով:

Եթե նա չի իմացել, սակայն պարտավոր էր իմանալ, որ իր ենթական կատարում կամ մտադրվում է կատարել նշված հանցանքներից որևէ մեկը, այդ թվում՝ **եթե նա տիրապետել է այնպիսի տեղեկության, որի հիման վրա նա կարող էր կամ պարտավոր էր եզրակացնել ենթականի կողմից հանցանքի կատարման կամ կատարման մտադրության մասին**, մինչդեռ Հռոմի Կանոնադրության 28-րդ հոդվածում դրույթը վերաբերում է միայն պետերին (ոչ ռազմական հրամանատարներին) և մի փոքր այլ կերպ է շարադրված «Պետը կամ գիտեր, կամ **գիտակցաբար անտեսեց** այն տեղեկատվությունը, որը հստակ ցույց էր տալիս, որ ենթակաները կատարել են կամ մտադիր են կատարել նման հանցագործություններ»: Հռոմի Ստատուտի մեջ օգտագործված այդ բառակապակցությունից հետևում է, որ խոսքը գնում է դիտավորության մասին, մինչդեռ ՀՀ ՔՕ վերը նշված հոդվածի մեջ օգտագործված «**նա չի իմացել, սակայն պարտավոր էր ... կարող էր կամ պարտավոր էր եզրակացնել ենթականի կողմից հանցանքի կատարման**» արտահայտությունը նման է անփութությանը:

Բացի դրանից՝ Հռոմի Կանոնադրության այդ հոդվածի մեջ նշվում է «**ակնհայտ**» բառը, որը, սակայն, բացակայում է ՀՀ ՔՕ հոդվածում:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է հաստատել երկու կարևոր հանգամանք՝ պետի մոտ իր ենթակաների հանցավոր գործողությունների վերաբերյալ տեղեկատվության առկայությունը և նրա կողմից այդ տեղեկատվության գիտակցաբար անտեսումը: Այլ կերպ ասած, պետը որոշում է անգործ մնալ և ակտիվ գործողություններ չձեռնարկել այս տեղեկատվության հետ կապված:

NE BIS IN IDEM ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԹՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Prosecutor v. Tadić, Decision on Non Bis in Idem

Այս որոշումը վերաբերում է non bis in idem սկզբունքով երկու պաշտպանական միջնորդություններին, որոնց դեմ էր դատախազը¹⁷: Պաշտպանական փաստարկներից մեկը՝ ի պաշտպանություն միջնորդությունների, այն էր, որ Նախկին Հարավսլավիայի միջազգային քրեական տրիբունալի (այսուհետ նաև՝ ICTY) կողմից հարուցված վարույթը խախտում էր non bis in idem սկզբունքը, քանի որ մեղադրյալի դատավարությունն արդեն սկսվել էր Գերմանիայում (այն պետությունը, որտեղից մեղադրյալը տեղափոխվել էր ICTY): Դատախազը պատասխանեց, որ այս սկզբունքը սույն դեպքի վրա չի տարածվում, քանի որ գերմանայի դատարանները մեղադրյալին *չեն դատել*:

Ըստ Դատական պալատի՝

ICTY-ի առջև մեղադրյալի դատավարությունը չի խախտում non bis in idem սկզբունքը: Այդ եզրակացությանը հանգելու համար Դատախազության պալատը պնդեց, որ չկա այս սկզբունքի խախտում, ինչպես նախատեսված է Կանոնադրությամբ:

Non bis in idem սկզբունքը ինչ-որ ձևով հայտնվում է որպես շատ ազգերի ներքին իրավական օրենսգրքի մաս: Անկախ նրանից՝ բնութագրվում է որպես non bis in idem, կրկնակի վտանգ կամ autrefois acquis, autrefois condid, այս սկզբունքը սովորաբար պաշտպանում է անձին նույն արարքների համար երկու անգամ դատվելուց կամ երկու անգամ պատժվելուց:

¹⁷ Prosecutor v. Tadić, Decision on the Defence Motion on the Principle of Non Bis in Idem, Case No. IT-94-1-T, T. Ch. II, 14 November 1995, §§ 2-4.

Այս սկզբունքը ստացել է որոշակի միջազգային կարգավիճակ, քանի որ այն ամրագրված է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14(7) հոդվածում՝ որպես արդար դատաքննության իրավունքի չափանիշ, սակայն այն ընդհանուր առմամբ կիրառվում է այնպես, որ ծածկի միայն կրկնակի հետապնդումը **նույն Պետությունում**:

Սկզբունքը պարտադիր է այս Միջազգային տրիբունալի համար այնքանով, որքանով այն հայտնվում է Կանոնադրության մեջ և այն ձևով, որով այն հայտնվում է այնտեղ: *Անձը չի կարող Դատարանի կողմից դատապարտվել այն հանցակազմի հիմքը կազմող արարքի համար, որի համար այդ անձը Դատարանի կողմից ճանաչվել է մեղավոր կամ արդարացվել է:*

Ցույց տալով բազմաթիվ ազգային իրավական համակարգերի կողմից non bis in idem սկզբունքի ճանաչումը, Դատախազության պալատը միտումնավոր կամ պատահաբար հասկացրեց, որ non bis in idem-ը իրավունքի ընդհանուր սկզբունք է: Դատական պալատի կարծիքով՝ այս սկզբունքը սահմանում է, որ անձը չպետք է երկու անգամ դատվի կամ պատժվի նույն արարքների համար: Այն նաև պարզ դարձրեց, որ սկզբունքը վերաբերում է նույն Պետության ներսում **կրկնակի դատապարտման վտանգին**: Հետևաբար, սկզբունքը չի խանգարում, որ անձը մեկից ավելի պետություններում դատվի նույն արարքների համար:

Այնուամենայնիվ, Դատական Պալատը չի կիրառել non bis in idem-ը որպես իրավունքի ընդհանուր սկզբունք:

Այստեղից կարելի է բարձրացնել հետևյալ հարցը թե ինչ նշանակություն կունենա non bis in idem սկզբունքը միջազգային մակարդակում:

Եթե սկզբունքը փոխադրվի միջազգային իրավունքի մեջ նույն իմաստով, ինչ այն ունի ազգային մակարդակում (նույն պետության ներսում կրկնակի հետապնդման կամ պատժի արգելում), այն չի արգելի միջազգային դատարանին կամ տրիբունալին նույն արարքների համար անձին երկու անգամ հետապնդել կամ պատժել: Դա այդպես է, քանի որ, կոպիտ ասած, միջազգային քրեական դատարանը կամ տրիբունալը ներպետական դատարան չէ:

Ակնհայտ է, որ իրավունքի այնպիսի ընդհանուր սկզբունքի կիրառելիությունը, ինչպիսին է non bis in idem-ը, չի կարող ենթարկվել նման կոշտ մեկնաբանության: Սա անիրագործելի կդարձնի սկզբունքի կիրառելիությունը միջազգային դատարանի կամ տրիբունալի կողմից: Եթե սկզբունքը հարմարեցվի միջազգային միջավայրին, ապա սկզբունքը կհանգեցնի նույն միջազգային դատարանի կամ տրիբունալի շրջանակներում կրկնակի հետապնդման կամ պատժի արգելմանը: Մեր կարծիքով, սկզբունքի նման մեկնաբանությունը ողջունելի կլինի, հաշվի առնելով, որ ICTY-ի կանոնադրությունը չի նախատեսում որևէ իրավական դրույթ, որն արգելում է միջազգային տրիբունալին նույն արարքների համար անձին երկու անգամ հետապնդել կամ պատժել:¹⁸

Դատախազն այս գործով վերաքննիչ բողոք էր ներկայացրել ամբաստանյալի արդարացման որոշման դեմ՝ հիմնվելով Կանոնադրության 25-րդ հոդվածի վրա: Այս դրույթը չի արգելում դատախազին բողոքարկել արդարացման դատավճիռը: Համաձայն non bis in idem սկզբունքի՝ անձը չի կարող երկու անգամ դատվել կամ պատժվել նույն հանցագործության համար:

Ազգային իրավունքը

Նույն արարքի համար կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմա-

¹⁸ The ICTR Statute and the SCSL Statute do not rule out such a possibility either; in contrast, the ICC Statute does rule so in Article 20, paragraph 1.

նագրերով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որի հիմքում ընկած է մեղքը քաված լինելու կանխավարկածը, և այն իրենից ներկայացնում է նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք¹⁹։ Ընդ որում՝ «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով։

Կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքին անդրադարձ է կատարել Վճռաբեկ դատարանը Գ.Խնուսյանի թիվ ԵԷԴ/0030/01/12 գործով։

Նույն արարքի համար կրկին դատվելու անթույլատրելիության պատճառաբանությամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս անձին արդարացվածի կարգավիճակ տալու անհրաժեշտությունը.

ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) Ոչ ոք չի կարող կրկին անգամ դատվել նույն արարքի համար»։

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավագրության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան»։

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 7-րդ կետի համաձայն՝ «Ոչ ոք չպետք է կրկին անգամ դատվի կամ պատժվի այն հանցագործության համար, որի համար նա արդեն վերջնականապես դատապարտվել է կամ արդարացվել յուրաքանչյուր երկրի օրենքին և քրեական դատավարության իրավունքին համապատասխան»։

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ոչ ոք չի կարող կրկին անգամ դատապարտվել նույն արարքի համար»։

Մեջբերված նորմերով ամրագրված է կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը։ Նշված սկզբունքի բովանդակությանը Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Դ. Բաբայանի գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «Կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որի հիմքում ընկած է մեղքը քաված լինելու կանխավարկածը, և այն իրենից ներկայացնում է նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք։ Ընդ որում՝ «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով» (տե՛ս Դավիթ Բաբայանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԿԴ1/0043/01/11 որոշման 22-րդ կետը)։

Վերահաստատելով Դ.Բաբայանի գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը՝ Գ.Խնուսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը ենթադրում է անձի և պետության միջև որոշակի արարքի կապակ-

¹⁹ Դավիթ Բաբայանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԿԴ1/0043/01/11 որոշման 22-րդ կետը։

ցությամբ ծագած քրեական և քրեադատավարական իրավահարաբերությունների վերջնական դադարում: Ընդ որում, քրեադատավարական տեսանկյունից այն հիմնվում է քրեական հետապնդման սպառնալիքի ավարտված լինելու գաղափարի վրա: Այլ խոսքով՝ կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը ենթադրում է, որ բացակայում է հանցավոր արարքը, քանի որ քրեական մեղադրանքի բովանդակությունը կազմող արարքի կապակցությամբ անձի և պետության միջև համապատասխան իրավահարաբերությունները ծագել և վերջնականապես դադարել են, այսինքն՝ իրավական առումով «հանցավոր արարք» գոյություն չունի:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ մի շարք գործերում արտահայտած իրավական դիրքորոշումների համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ անձը կորցնում է Կոնվենցիայի իմաստով՝ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի խախտման հետևանքով «տուժողի» կարգավիճակը, երբ պետությունը ճանաչում է կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտման փաստը, դադարեցնում է երկրորդ հետապնդումը և վերացնում խախտման հետևանքները՝ անձին առաջարկելով համարժեք հատուցում (տե՛ս *Zigarella v. Italy* գործով 2002 թվականի հոկտեմբերի 3-ի որոշում, գանգատ թիվ 48154/99, *Falkner v. Austria* գործով 2004 թվականի սեպտեմբերի 30-ի որոշում, գանգատ թիվ 6072/02, *Sergey Zolotukhin v. Russia* գործով 2009 թվականի փետրվարի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14939/03, կետեր 113-115):

Այսպիսով, հիմք ընդունելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտումը կհամարվի վերացված այն դեպքում, երբ՝

- ընդունվի կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտում թույլ տալու փաստը, - դադարեցվի այդ խախտումը, - վերացվի խախտման հետևանքները՝ անձին տրամադրելով համարժեք հատուցում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված են կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտման փաստը ճանաչելուն և այդ խախտումը դադարեցնելուն ուղղված նորմեր, որոնք սահմանում են քննարկվող սկզբունքի խախտման դեպքում քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող հիմքեր (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մաս) և դրանց հիման վրա կայացված որոշումների պատճառաբանվածության պահանջ (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 261-րդ, 358-րդ հոդվածներ):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում *non bis in idem* սկզբունքն իր էական զարգացումն է ապրել 2002 թվականից *Smirnova and Smirnova v. Russia*²⁰ գործով կայացված որոշմամբ, որտեղ բացահայտվել է կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի՝ «վերջնական որոշում» բաղադրատարրը, այնուհետև 2009 թվականին *Sergey Zolotukhin v. Russia*²¹ գործով «կրկնակի դատական հետապնդում» բաղադրատարրը, որից հետո «արդարացված» կամ «դատապարտված» բաղադրատարրերի վերաբերյալ ուղենիշային վճիռներ են կայացվել 2014 թվականին *Marguš v. Croatia* գործով և 2019 թվականին *Mihalache v. Romania* գործով:

Եվրոպական դատարանը կարևորելով «արդարացված» և «դատապարտված» հասկացությունների գործողության ոլորտը արձանագրել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ ար-

²⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Smirnova and Smirnova v. Russia* գործով 2002 թվականի հոկտեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 46133/99 and 48183/99:

²¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Sergey Zolotukhin v. Russia* գործով 2009 թվականի փետրվարի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14939/03, կետեր 113-115:

ծանագրության 4-րդ հոդվածի նպատակը այն անձանց պաշտպանելն է, ովքեր համարվել են «արդարացված» կամ «դատապարտված» non bis in idem սկզբունքի համաձայն: Այսինքն, բավարար չէ ունենալ միայն քրեական գործով վերջնական որոշում, այլ կարևոր է, որ այդ որոշումն անպայմանորեն վերաբերվի անձի արդարացմանը կամ դատապարտմանը²²: Ընդ որում՝ Եվրոպական դատարանը բացահայտել է Կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի տեքստի անգլերեն և ֆրանսերեն տարբերակները և արձանագրել, որ ֆրանսերեն խմբագրությամբ (acquitté ou condamné par un jugement) անձը պետք է համարվի արդարացված կամ դատապարտված դատարանի որոշմամբ, իսկ անգլերեն խմբագրությամբ (acquitted or convicted) անձը պետք է համարվի արդարացված կամ դատապարտված: Հաշվի առնելով Կոնվենցիայի ինքնավար մեկնաբանման մոտեցումները՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ ամեն դեպքում արդարացվածի կամ դատապարտվածի կարգավիճակի մասին պետք է խոսք գնա այն դեպքում, երբ մարմինը, որը կայացրել է անձի արդարացման կամ դատապարտման մասին որոշում ներպետական մակարդակում ունենա մասնակցություն արդարադատության իրականացմանը²³:

Հասկանալով, թե որոշումը համարվում է արդարացնող թե դատապարտող, Եվրոպական դատարանը քննության է առնում խնդրո առարկա որոշման բովանդակությունը և գնահատում է դրա հետևանքները դիմումատուի իրավիճակի վրա: Այլ կերպ, խնդրո առարկա պատճառաբանված որոշումը պետք է հանգեցնի անձի քրեական պատասխանատվության ապացույցների հետազոտմամբ գործի ըստ էության քննության արդյունքում: Ընդ որում՝ Եվրոպական դատարանը հատուկ ընդգծել է, որ այդպիսի որոշումը **պետք է լինի պատճառաբանված**:

Եվրոպական դատարանը նշել է, որ դատաստիճի կողմից քրեական գործի կարճումը չի համարվում ոչ արդարացում, ոչ էլ դատապարտում և հետևաբար չի ընկնում Կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի պաշտպանության ներքո²⁴:

Բացի դրանից՝ Եվրոպական դատարանն անդրադառնալով կայացված որոշման վերջնական լինելու բաղդատարրին նշել է, որ res judicata ուժ կարող է ստանալ միայն դատարանի դատական ակտը²⁵: Եվ վերջապես Եվրոպական դատարանն

ընդգծել է, որ դեր չի խաղում թե նոր մեղադրանքի որ կետերը կպահպանվեն կամ կմերժվեն հետագա դատական քննության ընթացքում, քանի որ Կոնվենցիայի թիվ 7 Արձանագրության 4-րդ հոդվածը երաշխավորում է, որպեսզի անհատին կրկին անգամ չդատեն կամ պատասխանատվության չենթարկեն, այլ ոչ թե արգելում է երկրորդ անգամ մեղադրել կամ արդարացնել:

Մեր կարծիքով, կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի ներպետական մակարդակում կիրառումը, չի կարող բացառել միջազգային քրեական պատասխանատվությունը: Կարող են լինել իրավիճակներ, երբ մինչդատական վարույթում քրեական հետապնդումը դադարեցվի և գործը չանցնի դատական ստուգման փուլ, այս դեպքերում նախ չենք կարող խոսել վերջնականապես արդարացման կամ վերջնականապես դատապարտման մասին, որով էլ պայմանավորված միջազգային քրեական պատասխանատվությունը չպետք է բացառվի:

²² Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mihalache v. Romania* գործով 2019 թվականի հուլիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54012/10, կետ 88:

²³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mihalache v. Romania* գործով 2019 թվականի հուլիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54012/10, կետեր 94-95:

²⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Marguš v. Croatia* գործով 2014 թվականի մայիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 4455/10, կետ 120:

²⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mihalache v. Romania* գործով 2019 թվականի հուլիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54012/10, կետ 117:

Եզրակացություն

Իրականացված ուսումնասիրության արդյունքում անհրաժեշտ է արձանագրել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության դրույթների՝ քրեական օրենսդրության սկզբունքների մասով Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի կանոնադրության դրույթներին համապատասխանության զգալի մակարդակի մասին: Միևնույն ժամանակ, հոդվածում նշված առաջարկությունները կարող են հիմք հանդիսանալ քրեական օրենսդրության սկզբունքների հետագա կատարելագործման համար՝ դրանց առավել արդյունավետ իմպլեմենտացման նպատակով:

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում վերլուծվել են միջազգային քրեական իրավունքի որոշ սկզբունքներ, որոնք հիմքեր են ստեղծում միջազգային հանցագործություններ կատարելու դեպքում քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Վերլուծվել է Միջազգային քրեական իրավունքի պրակտիկան, ազգային քրեական օրենսդրության համապատասխանությունը հաստատված միջազգային պրակտիկային և Հռոմի կանոնադրության դրույթներին: Ուսումնասիրության հիման վրա առաջարկվում են քրեական օրենսդրության կատարելագործման վեկտորները և դրա կիրառման պրակտիկան: Հետազոտվել է *non bis in idem* սկզբունքը, որը որոշակի փոփոխությունների է ենթարկվել Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական օրենսգրքում, վերլուծվել է մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան, որը ծառայում է որպես ուղենիշ այս սկզբունքի իրականացման համար: Վերլուծվել է հրամանատարի պատասխանատվության սկզբունքը, մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 148-րդ հոդվածի համատեքստում Անգործությունը զինված ընդհարման ժամանակ: Այս սկզբունքը հիմնարար նշանակություն ունի ինչպես միջազգային քրեական իրավունքի, այնպես էլ ազգային օրենսդրության մեջ, քանի որ հրամանատարները պարտավոր են միջոցներ ձեռնարկել ենթակաների կողմից խախտումները կանխելու համար: Հետազոտելով պաշտոնական դիրքին հղում կատարելու անթույլատրելիության սկզբունքը, հեղինակները նշում են, որ պաշտոնատար անձանց տրամադրվող ներպետական անձեռնմխելիությունները նպատակ ունեն քրեական արդարադատության ազգային մարմինների կողմից հետապնդումից նրանց երաշխիքներ տրամադրել, սակայն չպետք է գործեն այն դեպքում, երբ իրավասությունն իրականացվում է Միջազգային քրեական դատարանի կողմից: Բացի այդ, անհրաժեշտ է ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրել այնպիսի դրույթ, համաձայն որի անձանց հանձնումը ՄԲԴ-ի իրավասությանը չի հավասարվի օտարերկրյա պետությանը հանձնելու սովորական գործընթաց:

Annotation. This article analyzes some principles of international criminal law that create grounds for bringing persons to criminal responsibility for committing international crimes. The article analyzes the practice of international criminal law, the compliance of national criminal legislation with established international practice and the provisions of the Rome Statute. Based on the conducted research, the vectors of improvement of criminal legislation and the practice of its application are outlined. The principle of commander's responsibility is analyzed, in particular, in the context of Article 148 of the Criminal Code of the Republic of Armenia. Inaction during an armed conflict. This principle is of fundamental importance both in international criminal law and in national law, since commanders have an obligation to take the necessary measures to prevent violations by subordinates. Analyzing the principle of the inadmissibility of references to official position, the authors note that the domestic immunities granted to officials are aimed at providing them with guarantees from prosecution by national criminal justice authorities, but should not apply when jurisdiction is exercised by the International Criminal Court. It is necessary to establish in legislation that the extradition of persons to the ICC will not be equated to the usual extradition process to a foreign State.

Аннотация. В настоящей статье проанализированы некоторые принципы международного уголовного права, создающие основания для привлечения лиц к уголовной ответственности за совершение международных

преступлений. Анализируется практика международного уголовного, соответствие национального уголовного законодательства сложившейся международной практике и положениям Римского Статута. На основе проведенного исследования обозначены векторы совершенствования уголовного законодательства и практики его применения. Внимание уделено принципу *non bis in idem*, который претерпел некоторые изменения в новом уголовном кодексе Республики Армения; проанализирована практика европейского суда по правам человека, служащая ориентиром для реализации данного принципа. Проанализирован принцип ответственности командира, в частности, в контексте ст. 148 УК РА Бездействие во время вооруженного конфликта. Данный принцип имеет основополагающее значение как в международном уголовном праве, так и национальном, поскольку на командирах лежит обязанность принять меры, необходимые для предупреждения нарушений со стороны подчиненных. Анализируя принцип недопустимости ссылки на должностное положение, авторы отмечают, что внутригосударственные иммунитеты, предоставляемые должностным лицам, направлены на предоставление им гарантий от судебного преследования со стороны национальных органов уголовного правосудия, но не должны действовать в том случае, когда юрисдикция осуществляется Международным уголовным судом. Необходимо закрепить в законодательстве, что выдача лиц МУС не будет приравниваться к обычному процессу выдачи иностранному государству.

Բանալի բառեր - Միջազգային քրեական իրավունքի սկզբունքներ, ազգային օրենսդրություն, հրահանիս հղում կարարելու անթույլատրելիություն, *non bis in idem*; պետի պարտասխանությունը:

Keywords: *principles of international criminal law, national legislation, inadmissibility of referring to an order, non bis in idem, responsibility of the chief.*

Ключевые слова: *отмена исполнения решения суда, отмена исполнения судебного акта, статья 26 Закона «О принудительном исполнении судебных актов» РА.*

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Полный курс уголовного права. В 5 т. Т. 5 / Под ред. А.И. Коробеева. С. 707.
2. Elias, Olufemi and Lim, Chin, ‘‘General Principles of Law’’, ‘‘Soft’’ Law and the Identification of International Law’, NYIL, Vol. 28, 1997, pp. 3–49.
3. Приговор по делу в отношении В. Кейтеля
4. R.V. Finta [1994] 1 SCR [701], Supreme Court of Canada.
5. Israel, District Military Court for the Central Judicial District, Ofer, Malinki and Others case, Judgement, 13 October 1958.
6. Tessa McKeown The Defence of Superior Orders in International Criminal Law: The Eichmann Trial and Kant’s Philosophy Faculty of Law Victoria University of Wellington 2014
7. Tessa McKeown The Defence of Superior Orders in International Criminal Law: The Eichmann Trial and Kant’s Philosophy Faculty of Law Victoria University of Wellington 2014
8. John Locke ‘‘Second Treatise of Civil Government’’ in The Works of John Locke (Thomas Davison, London, 1823) at 428
9. Keijzer (n 49) 61-64.
10. See Medina (n 20) 82.
11. Prosecutor v. Duško Tadić: Decision of the Appeals Chamber on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction of 2 October 1995 [Electronic resource] // ICTY. - Mode of access: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.
12. Джейми Аллан Уильямсон — Некоторые размышления об ответственности командования и уголовной

ответственности. Том 90 Номер 870 Июнь 2008 г. Международный журнал Красного Креста. С. 131-132.

13. In Re Yamashita No. 61, Misc. Supreme Court of the United States 327 US 1; 66 S. Ct. 340; 90 L. Ed. 499; 1946 U. S. LEXIS 3090

14. A. Cassese, International Criminal Law, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 205.

15. Prosecutor v. Tadić, Decision on the Defence Motion on the Principle of Non Bis in Idem, Case No. IT-94-1-T, T. Ch. II, 14 November 1995, §§ 2-4.

16. The ICTR Statute and the SCSL Statute do not rule out such a possibility either; in contrast, the ICC Statute does rule so in Article 20, paragraph 1.

17. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Smirnova and Smirnova v. Russia* գործով 2002 թվականի հոկտեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 46133/99 and 48183/99:

18. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Sergey Zolotukhin v. Russia* գործով 2009 թվականի փետրվարի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14939/03, կետեր 113-115:

19. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mihalache v. Romania* գործով 2019 թվականի հունիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54012/10, կետ 88:

20. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mihalache v. Romania* գործով 2019 թվականի հունիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54012/10, կետեր 94-95:

21. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Marguš v. Croatia* գործով 2014 թվականի մայիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 4455/10, կետ 120:

22. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mihalache v. Romania* գործով 2019 թվականի հունիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 54012/10, կետ 117:

Սարգսյան Ա. - ի.գ.թ., Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլիասցե՝ adelina-sargsyan@mail.ru:

Սուքիասյան Վ. - ի.գ.թ., Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս, էլիասցե՝ varazdatsukiasyan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 08.08.2025 թ., տրվել է գրախոսության 08.08.2025 թ., երաշխավորվել է ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր, Ռուս-Հայկական համալսարանի պրոֆեսոր Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-150>

ԴИАНА АВЕТИСЯН

Аспирант кафедры уголовного права

и уголовно-процессуального права

Института права Российско-Армянского (Славянского) университета

ԴԻԱՆԱ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Ռուս-Հայկական համալսարանի իրավունքի

ինստիտուտի քրեական իրավունքի և

քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

DIANA AVETISYAN

Postgraduate student at the Department of

Criminal Law and Criminal Procedure Law

Institute of Law and Politics of the Russian-Armenian University

ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ СООТНОШЕНИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И МЕР БЕЗОПАСНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎԻՃԱՀԱՐՈՒՅՑ ՀԱՐՑԵՐ

CONTROVERSIAL ISSUES OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CRIMINAL LIABILITY AND SECURITY MEASURES

Введение

Институт уголовной ответственности занимает центральное, фундаментальное место в системе науки уголовного права, законодательства и правоприменительной практики, является главной формой реализации уголовного законодательства. Уголовное законодательство Армении, России и многих государств наряду с уголовной ответственностью, преступностью и наказуемостью деяний, устанавливает и так называемые иные меры уголовно-правового воздействия (по новому УК РА – меры безопасности). Вопрос о соотношении двух базовых понятий: уголовной ответственности и мер безопасности является дискуссионным, выявление сходств и различий имеет важное, как теоретическое, так и практическое значение.

Как предыдущее, так и действующее уголовное законодательство Республики Армения регулирует ответственность лиц с психическими аномалиями (с психическими расстройствами, исключаящими и не исключаящими вменяемости). В ч. 3. ст. 19 нового УК РА закреплено понятие возрастной невменяемости, ст. 22 регламентирует понятие и критерии ограниченной вменяемости, формула и критерии невменяемости определены в ст. 29, которая помещена в

главе «Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность», и это правильный подход.

Следовательно, общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом, могут совершить следующие лица:

- 1) вменяемый;
- 2) ограниченно вменяемый;
- 3) лицо, у которого психическое расстройство наступило после совершения преступления;
- 4) невменяемый;
- 5) несовершеннолетний (при наличии условий возрастной невменяемости);
- 6) юридические лица (по УК РА).

Уголовный закон устанавливает основание уголовной ответственности для лиц, совершивших преступление, способных и могущих нести уголовную ответственность. Законодатель Армении, определяя основание ответственности, вместо конструкции «состав преступления» использует выражение «совершение лицом оконченного или неоконченного преступления» (ст. 14).

Обязательными условиями уголовной ответственности являются установленный законом возраст и вменяемость лица. Такими лицами являются полностью вменяемые или ограниченно вменяемые.

По справедливому замечанию некоторых исследователей, «основное внимание большинства авторов уделяется трактовке вопросов так называемых охранительных уголовно-правовых отношений, возникающих в связи с фактом совершения преступления, привлечением виновного лица к уголовной ответственности и применением к нему наказания»¹.

Наряду с уголовной ответственностью, уголовное законодательство предусматривает и *иные меры уголовно-правового воздействия*, которые в новом УК РА получили название: «Меры безопасности» (глава 19). Правовая природа и цели применения таких мер существенно отличаются от целей и содержания уголовной ответственности². При этом считаем необходимым освещение следующих дискуссионных вопросов:

- 1) соотношение уголовной ответственности и мер безопасности (по УК РФ – иных мер уголовно-правового характера);
- 2) содержание уголовно-правовых отношений, регламентирующих меры безопасности;
- 3) основание применения мер безопасности.

Основное исследование

Перечень обозначенных вопросов теоретико-прикладного характера входят в круг так называемых регулятивных уголовно-правовых отношений, регламентирующих ответственность лиц с психическими аномалиями.

Мы согласны с позицией тех авторов, которые считают, что «понимание уголовно-правового отношения исключительно как отношения между государством и преступником по поводу совершенного преступления неосновательно сужает предмет уголовно-правового

¹ Энциклопедия уголовного права. – Т.8. – Уголовная ответственность и наказание. – Изд. Профессора Малинина – СПб ГКА., СПб, 2007.С. 39.

² ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած Հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց / խմբագրությամբ Արա Գաբրիելյանի, Աննա Մարգարյանի և այլոք, Եվրոպայի խորհուրդ, Իոնի, 2022:

регулирования, не раскрывает содержания и сущности уголовного права»³.

Применительно к лицам, совершившим общественно опасное деяние в состоянии невменяемости уголовная ответственность не имеет отношения. При совершении деяния, предусмотренного уголовным законом неправосубъектными лицами, или по словам С.С. Аветисяна⁴, негодными (ненадлежащими) субъектами, прежде всего проверяется вопрос, имеется ли основание для привлечения лица к уголовной ответственности, и лишь в случае отрицательного ответа возникает необходимость применения мер безопасности. Неслучайно, в новом УК РА все обстоятельства, исключающие уголовную ответственность, в том числе, невменяемость, сгруппированы в одной главе, что является одним из достоинств уголовного закона.

Уголовно-правовое содержание таких обстоятельств существенно отличается от правоотношений, порождаемых фактом совершения преступления. При этом снимается вопрос о применении наказания и санкций уголовного закона, уголовно-процессуальные и уголовно-исполнительные правоотношения приобретают специфический характер.

Участником уголовно-правовых отношений, связанных с фактом совершения преступления, с одной стороны, выступает государство в лице компетентных органов, а с другой – физическое вменяемое лицо, совершившее преступление. В случае аномального субъекта, последний может лишь принимать участие в судопроизводстве, однако свои интересы полноценно могут представить защитники или их представители. В деянии таких лиц нет состава преступления.

В контексте ретроспективного и позитивного аспекта уголовной ответственности можно выделить следующую схему: «преступление – вменяемость – ответственность (наказание) в позитивном и негативном аспектах»; «общественно опасное деяние – невменяемость – иные меры безопасности – ответственность только в негативном плане».

Цели мер безопасности также существенно отличаются от целей уголовной ответственности и наказания. К этому вопросу возвратимся отдельно.

Нетрудно заметить, что в случае совершения общественно опасного деяния аномальным субъектом, закон не ответственность дифференцирует, а предусматривает меры лечебного предупредительного, медико-педагогического и иного социального (некоррелятивного) характера, не имеющего цели кары и воздаяния за содеянное.

Как отмечалось, уголовное законодательство как Союзного периода, так и современные уголовные законы устанавливают не только преступность и наказуемость деяния, но и иные меры уголовно-правового воздействия. К таким мерам, в частности, относятся принудительные меры медицинского характера. Проблеме подобных мер посвящена обширная юридическая литература⁵.

³ Михеев Р.И., Протченко Б.А., Правоотношения, порождаемые деяниями невменяемого // Государство и право., 1984 – С. 84.

⁴ Аветисян С.С., Соучастие в преступлениях со специальным составом: Монография. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. – 2024. – С. 224.

⁵ См.: Протченко Б.А. Принудительные меры медицинского характера по советскому уголовному праву: Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. – М., 1979;

Колмаков П.А. Проблемы правового регулирования принудительных мер медицинского характера. – Сыктывкар, 2001;

Иванов Н.Г. Аномальный субъект преступления: проблемы уголовной ответственности. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998;

Чучаев А.И. Принудительные меры медицинского и воспитательного характера. – Ульяновск, 1997; Энциклопедия уголовного права. – Т. 12. – Иные меры уголовно-правового характера. – Изд. профессора Малинина. – СПб ГКА,

Задачей нашего исследования является выявление особенностей основания применения таких мер, поскольку в уголовно-правовой литературе нет единства мнений. В УК РА 2003 г., при определении принципа законности (ст. 5) отмечалось, что иные уголовно-правовые последствия определяются только уголовным законом. В отношении лица, совершившего общественно опасное деяние в состоянии невменяемости суд может назначить принудительные меры медицинского характера. Такие меры могут назначаться также в отношении вменяемого лица, однако если до вынесения судом приговора стало невменяемым (ст. 25). Наконец, такие меры могли применяться и в отношении лиц с ограниченной вменяемостью (ст. 26). В 6-ом разделе регламентировались уголовно-правовые аспекты двух видов иных мер: принудительных мер медицинского характера и конфискации имущества.

В новом УК РА 2021 г. произошли существенные изменения. Согласно ч. 2 ст. 1: «Нормы, содержащие состав преступления, наказание или меры уголовно-правового воздействия, могут применяться только после их включения в настоящий кодекс».

Глава 19 именуется «Меры безопасности и конфискации имущества».

Как известно, уголовное законодательство разных стран предусматривает различные меры исправления и безопасности, предполагающие лишение свободы. Так, Уголовный кодекс Германии содержит такие меры, как помещение в психиатрическую больницу, помещение в лечебное заведение для алкоголиков и наркоманов, превентивное заключение, установление надзора, лишение водительских прав, запрещение заниматься определенной профессиональной деятельностью. Эти меры, с учетом выводимого из начал правового государства принципа справедливости, по словам А.Э. Жалинского, характеризуют принципы целесообразности и эффективности⁶. Теоретической основой выделения мер безопасности в уголовном законодательстве (в конце XIX – первой половине XX в.) послужили концепции социологической школы уголовного права, а также возникшей на основе последней школы новой социальной защиты⁷. Как известно, важнейшее место в учении данной школы, наряду с теорией факторов преступности, занимал тезис о лицах, «находящихся в опасном состоянии».

Однако современное уголовное законодательство наличие или отсутствие мер безопасности связывает лишь с особенностями юридической техники. В различных странах такие меры называются по-разному: уголовные меры, иные правовые последствия, меры исправления и безопасности и пр.

Согласно ст. 111 нового УК РА «Понятие и цель мер безопасности», мерой безопасности является обеспеченная государственным принуждением уголовно-правовая мера воздействия, назначаемая от имени государства по приговору или постановлению суда лицу, совершившему запрещенное под угрозой наказания деяние, и выражающаяся в лишении этого лица прав или свобод, предусмотренных настоящей главой, или их ограничении. Цель мер безопасности – предупреждение совершения действий, запрещенных под угрозой наказания.

Права человека независимо от состояния его здоровья, правового статуса и других обстоятельств являются высшими социальными ценностями, а их эффективная защита – одной из основных обязанностей государства. Отношения, связанные с защитой прав лиц с психическими расстройствами, считающихся фундаментальным личным благом человека,

СПб, 2009.

⁶ Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. – Изд-во, Велби, Проспект, 2004. – С. 317.

⁷ Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / под общ. и науч. ред. С.П. Щербы. М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 270.

регулируются Законом Республики Армения «О психиатрической помощи», принятым 25 мая 2004 г. В ст. 5 данного Закона установлено:

«Поддержание психического здоровья включает в себя:

- 1) улучшение психического здоровья и профилактика психических расстройств;
- 2) обеспечение необходимой всесторонней и доступной медицинской помощи, ухода и других форм помощи лицам, страдающим психическими расстройствами;
- 3) формирование в обществе соответствующего отношения к лицам, страдающим психическими расстройствами, в первую очередь толерантности, доброжелательности, что согласно статьям 15 и 16 Конституции Республики Армения исключает какую-либо дискриминацию».

В ст. 6 этого Закона определено, что психиатрическая помощь лицам, страдающим психическими расстройствами, гарантируется на основе принципов законности, гуманизма и защиты прав человека. С этой точки зрения важное значение имеют нормы международного права в области психического здоровья, закрепленные в ряде международных документов (например, Принципы улучшения защиты психически больных лиц и улучшения психиатрической помощи, принятые Резолюцией № 46/119 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 1991 г.).

Из ст. 2, 5 и 10 УК РА следует, что термины «уголовное наказание» и «другие средства уголовно-правового воздействия» используются самостоятельно и имеют различное содержание. Согласно ст. 55 УК РА:

«1. Наказание – мера государственного принуждения, которая по приговору суда назначается от имени государства в отношении лица, признанного виновным в преступлении, и выражается в предусмотренном законом лишении этого лица прав и свобод или их ограничении.

2. Целью наказания является: восстановление социальной справедливости, ресоциализация лица, подвергшегося наказанию, а также предупреждение преступлений».

Несмотря на то, что понятие и цели других средств уголовно-правового воздействия, в том числе принудительных мер медицинского характера, в действующем УК РА не определено, очевидно, что цели данных институтов уголовного права существенно отличаются друг от друга. Однако в ст. 111 нового УК РА обозначена только одна цель – предупреждение совершения таким лицом деяний, запрещенных уголовным законом.

В отличие от целей уголовного наказания основными *целями принудительных мер медицинского характера являются:*

- 1) лечение психически больного или такое изменение психического состояния, которое свидетельствует о том, что он не опасен для общества;
- 2) предупреждение совершения психически больным нового общественно опасного деяния;
- 3) защита прав и законных интересов психически больного;
- 4) социальная реадaptация психического пациента.

Обобщая изложенное, констатируем, что цели принудительных мер медицинского характера можно разделить на две группы – медицинского и юридического характера. Следует подчеркнуть, что указанные цели исключают применение карательных мер в отношении психически больного. Целью принудительных мер медицинского характера является не искупление вины, а принудительное лечение пациента. Таким образом, цели мер безопасности

в новом УК РА отражены неполно⁸.

Условиями назначения мер безопасности (ст. 112 УК РА) являются следующие: –суд может назначить меру безопасности, если сочтет, что лицо, совершившее деяние, запрещенное УК РА под угрозой наказания, может совершить такое деяние повторно, или применение меры безопасности необходимо для обеспечения его безопасности или безопасности другого лица. При вынесении решения о назначении меры безопасности, предусмотренной ст. 120 УК РА, суд учитывает заключение медицинской специализированной комиссии о необходимости ее применения и способах наиболее эффективного осуществления в отношении конкретного лица, а о назначении мер безопасности, предусмотренных ст. 115 и 116 УК РА, – заключение, выданное врачебнопрофессиональной комиссией;

– мера безопасности может быть назначена в сочетании с наказанием, если суд обоснует, что только применением наказания невозможно устранить вероятность совершения лицом нового преступления. Мера безопасности может быть также назначена без сопровождения наказания в качестве меры самостоятельного воздействия, в том числе при освобождении лица от уголовной ответственности или наказания;

– за одно деяние, совершенное лицом и запрещенное под угрозой наказания, может быть назначено более одной меры безопасности.

Видами мер безопасности (ст. 113 УК РА) являются:

- 1) принудительные меры медицинского характера;
- 1) амбулаторный надзор и принудительное лечение у психиатра;
- 2) принудительное лечение в психиатрическом отделении общего контроля;
- 3) принудительное лечение в психиатрическом отделении особого типа;
- 2) запрет на посещение определенных мест;
- 3) обязанность получения психологической помощи.

В ст. 114 УК РА закреплены основания назначения принудительных мер медицинского характера:

1. Суд назначает принудительную меру медицинского характера в отношении лица, которое:

- 1) на момент совершения деяния, запрещенного под угрозой наказания, находилось в состоянии невменяемости;
- 2) на момент совершения преступления находилось в состоянии ограниченной вменяемости;
- 3) находилось в состоянии вменяемости в момент совершения преступления, однако после этого у него проявилась проблема с психическим здоровьем;
- 4) совершило преступление и нуждается в лечении от алкоголизма, наркомании или токсикомании.

2. Суд назначает в отношении лица принудительную меру медицинского характера, если приходит к выводу о том, что лицо в силу состояния здоровья нуждается в медицинском вмешательстве, которое обеспечит его безопасность или безопасность другого лица, а также осуществление цели применения мер безопасности, предусмотренных ч. 2 ст. 111 УК РА.

⁸ Отличие целей уголовного наказания и иных мер уголовно-правового воздействия подробно приводится в Постановлении Кассационного Суда Республики Армения и особом мнении судьи Кассационного Суда РА С.С. Аветисяна по делу в отношении невменяемого А. Цатуряна от 18.10.2013г. N ЕКД /0045/14/13. (См.: Сборник особых мнений С.С. Аветисяна. – Ер.: «Эдит Принт», 2020 – С. 88-106).

3. Вопрос о медицинской помощи и обслуживании, осуществляемых в отношении лица по истечении срока принудительной меры медицинского характера, решается в соответствии с законодательством Республики Армения, регулирующим сферу здравоохранения.

4. Суд направляет в соответствующий орган здравоохранения необходимые материалы о лице, указанном в ч. 1 ст. 114 УК РА и не представляющем своим психическим состоянием опасности для себя или другого лица, для решения вопроса лечения этого лица.

Порядок внебольничного контроля и принудительного лечения у психиатра, принудительного лечения в психиатрических организациях определен в ст. 115, 116 УК РА. Статья 117 УК РА регламентирует назначение, изменение и прекращение принудительной меры медицинского характера. При назначении принудительной меры медицинского характера суд учитывает проявление и характер психического здоровья лица, совершившего деяние, запрещенное под угрозой наказания, характер и степень опасности совершенного деяния, факторы, способствующие его совершению, вероятность повторного совершения лицом деяния, запрещенного под угрозой наказания, представление опасности для себя или другого лица. При вынесении решения о назначении конкретного вида принудительной меры медицинского характера суд основывается на заключении комиссии психиатрической организации.

Суд в предусмотренном законом порядке выносит постановление о продолжении, прекращении применения принудительной меры медицинского характера или изменении ее вида.

Сравнение порядка назначения, изменения и прекращения принудительной меры медицинского характера по УК РА 2003 г. (ст. 101) и новому УК РА (ст. 117) показывает, что законодатель при назначении такой меры определяет одни условия, а при ее изменении – другие. Так, при назначении данных мер суд учитывает наряду с другими характер и степень опасности совершенного больным лицом деяния, а также заключение комиссии психиатрической организации. В судебной практике Армении при изменении или прекращении таких мер, кроме экспертного заключения, в обязательном порядке принимается во внимание характер и степень общественной опасности деяния. Однако с данной позицией мы не согласны. Дело в том, что законодатель при изменении такой меры обязывает суд учитывать только экспертное заключение, а не характер и степень общественной опасности содеянного. При прекращении такой меры, согласно закону, суд руководствуется только заключением эксперта.

Изложенное позволяет сделать вывод о том, что для назначения принудительных мер медицинского характера необходимо наличие одновременно юридических и медицинских условий, а для изменения или прекращения такой меры – только медицинские условия (клиническая форма психического заболевания, ее динамика и др.). Как отмечает С.С. Аветисян, в результате сложилась негативная практика, согласно которой более строгий вид таких мер при наличии положительного экспертного заключения часто остается неизменным под предлогом общественной опасности совершенного деяния и лица, его совершившего. Получается, это юридическое основание используется дважды: как при назначении такой меры изначально, так и в период нахождения под такой мерой, что, на наш взгляд, несправедливо⁹.

Процессуальный порядок применения мер безопасности, в том числе принудительных

⁹ См.: Особое мнение судьи С.С. Аветисяна от 12 апреля 2021 г. № ЕД/0040/14/20 по делу в отношении Г. Арутюняна.

мер медицинского характера, определен в действующем Уголовно-процессуальном кодексе Республики Армения. В принятом новом УПК РА данный институт получил дальнейшее развитие.

Согласно ст. 136 (Виды мер принуждения, применяемых к лицам, имеющим проблемы психического здоровья)

1. Мерами принуждения, применяемыми в отношении лиц, имеющих проблемы психического здоровья, являются:

- 1) размещение в медицинском учреждении для проведения экспертизы;
- 2) меры безопасности.

Статья 138. Меры безопасности

1. Мерами безопасности являются:

- 1) семейный контроль;
- 2) медицинский контроль;

2. Мера безопасности может применяться к обвиняемому, а также к лицу, в отношении которого осуществляется производство по применению принудительных мер медицинского характера.

В ст. 2, 6, 7 УК РФ законодатель наряду с наказанием использует термин «иные меры уголовно-правового характера» применительно к лицам, совершившим *преступление*. Иначе, в базовых статьях уголовного закона РФ применение иных мер уголовно-правового характера связывается с лицами, совершившими преступное деяние, между тем, о лицах, не подлежащих уголовной ответственности в силу имеющихся психических аномалий, ничего не говорится.

В новом УК РА (ст. 2, 5-7) также речь идет только о лицах (физических или юридических), совершивших преступление.

В результате меры репрессивного характера стоят в одном ряду с иными мерами, имеющими другие цели и содержания. Следовательно, было бы правильным выделять иные меры уголовно-правового характера к лицам, совершившим преступление, и к лицам, совершившим общественно опасное деяние, исключающее уголовную ответственность.

Мы согласны с тем нововведением УК РА, в котором впервые закрепляется термин «*меры безопасности*», поскольку в большей степени отражает правовую природу иных мер. Этот термин используется и в доктрине российского уголовного права¹⁰. До принятия в 1958 г. Основ уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик в УК РСФСР 1922 г., 1926 г., использовался термин «*меры социальной защиты*». *Меры социальной защиты подробно регламентировались и в дореволюционном российском законодательстве (Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г., Уголовное уложение 1903 г.)*

Этот подход вытекает из обязанности государства обеспечить безопасность личности, общества и государства от неблагополучной в криминальном отношении личности. Эта задача в рамках уголовного права должна решаться посредством применения обеспечительных принудительных мер.

Авторы, исследовавшие институт иных мер, отмечают, что у данного института должно быть собственное социально-политическое основание, свои специфические функции, свое собственное уголовно-правовое назначение.¹¹

¹⁰ Назаренко Г.В. Принудительные меры медицинского характера: институт уголовного права: Орел, 1995. – С. 9-11.

¹¹ Качество уголовного закона: проблемы общей части: монография / отв. ред. А. И. Парог. – М.: Проспект, 2018.

С.Г. Келина, рассматривая сходство «иных мер» с наказанием, пришла к выводу о том, что эти меры выступают в качестве формы реализации уголовной ответственности, «так как они являются правовым последствием совершения преступления, применяются судом, связаны с определенными правоограничениями и служат достижению целей исправления и специальной превенции в отношении лица, совершившего преступление»¹².

Мы считаем, что не все меры уголовно-правового характера являются формой реализации уголовной ответственности. По классификации, предложенной С.Г. Келиной, к иным мерам должны относиться также условное осуждение, условно-досрочное освобождение, судимость и др. Автор применение иных мер связывает с совершением преступления, между тем, основанием применения принудительных мер медицинского характера в отношении невменяемого лица является вовсе не преступное деяние.

Поэтому применение иных мер уголовно-правового воздействия (мер безопасности) целесообразно рассматривать как *альтернативными наказанию*, такие меры не имеют карательного характера, преследуют иные цели.

К сожалению, законодательные органы как Армении, так и России, меры безопасности и конфискации имущества включили в одном разделе, между тем, конфискация имущества представляет собой меру уголовного наказания. Уголовная ответственность наступает, реализуется как юридическое последствие преступления. «Определить природу иных мер как юридическое последствие преступления (ответственность) – значит не определить вовсе», – отмечает ряд авторов¹³.

Авторы, исследовавшие проблемы иных мер, отмечают, что основной отличительной особенностью иных мер принудительного воздействия является то, что они, не будучи наказанием, преследуют цель обеспечения безопасности общества от неблагополучной в криминальном отношении личности, охрана прав и законных интересов физических и юридических лиц от преступных посягательств в будущем¹⁴.

Рассмотрение целей иных уголовно-правовых мер в контексте обеспечения юридической безопасности охраняемых законом социальных ценностей свидетельствует о том, что функция иных мер не предупредительная, а охранительная.

Вышеизложенное позволяет прийти к выводу о том, что иные меры уголовно-правового воздействия существенно отличаются не только от наказания, но и от ответственности. Поэтому было бы правильным в УК РА и РФ институту иных мер посвятить систему норм в полной мере, регламентирующей основные положения данного института, который в новом УК РА именуется «меры безопасности».

Наряду с этим следует отметить, что понятия «формы реализации уголовной ответственности» и «иные меры уголовно-правового характера» («меры безопасности») нельзя смешивать, поскольку уголовная ответственность, как отмечалось, реализуется посредством правоограничений (претерпевания предусмотренных законодательством лишений и ограничений основных прав и свобод лица, признанного виновным в совершении

– С. 233.

¹² Келина С.Г. Иные меры уголовно-правового характера» как институт уголовного права // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: Мат. Межд. науч. – практ. конф. – М., 2007. – С. 287.

¹³ Качество уголовного закона. Проблемы Общей части. – С. 239.

¹⁴ Крастиниш У.Я. Системность в уголовном праве и меры принудительного воздействия // Мат. 2-ого Российского Конгресса уголовного права, сост. 31 мая – 1 июня 2007 г., М., 2007. – С. 240.

преступления).

В рамках устоявшихся представлений о реализации уголовной ответственности всестороннее обоснование института мер безопасности невозможно. Как отмечает ряд авторов, история нормативного становления и богатая правоприменительная практика дают достаточно пищи для конструктивных предложений и совершенствования норм раздела VI УК РФ¹⁵.

В юридической литературе одним из дискуссионных является вопрос об основаниях применения мер безопасности. Одни авторы основание отождествляют с условиями применения таких мер¹⁶, другие¹⁷ – выделяют необходимость лечения лиц, совершивших общественно опасное деяние или преступление. Существуют и другие точки зрения. Л.И. Беляева при этом обоснованность применения таких мер связывает с опасностью психически больных лиц для себя или других¹⁸.

С.В. Полубинская к основаниям назначения принудительных мер медицинского характера относит все вышеназванные факторы: совершение общественно опасного деяния; наличие у лица болезненного психического расстройства; опасность лица для себя или окружающих¹⁹. Другие авторы выделяют общественную опасность лица, страдающего психическим расстройством и условия применения принудительных мер²⁰.

Структурно ст. 97 УК РФ (Основания применения принудительных мер медицинского характера) состоит из четырех частей. В первой части перечисляются лица, которым суд может назначить также меры, при этом речь идет о лицах, совершивших деяния, предусмотренные статьями Особенной части, в состоянии невменяемости, а также лицах, у которых психическое расстройство здоровья наступило после совершения преступления, и лицах, страдающих психическими расстройствами, не исключающими вменяемости.

Во второй части перечисляются условия применения этих мер; в третьей – определен порядок применения этих мер; в четвертой части – сформировано положение о возможности неприменения принудительных мер в отношении лиц, не представляющих опасности.

В ст. 111 УК РФ дается понятие мер безопасности и приводится цель. Согласно этой статье, основанием для применения таких мер является совершение лицом деяния под угрозой наказания и выражается в лишении или ограничениях лишений его прав или свобод, предусмотренных законом.

Получается, что основанием применения принудительных мер является совершение лицом преступления, а в случае невменяемых лиц, ничего не говорится об общественно опасном деянии, которые они могут совершить, т.е. деянии, в котором отсутствует годный субъект преступления.

Как отмечалось, недостатком данной статьи является и обозначенная цель применения мер безопасности: предупреждение совершения запрещенных законом деяний.

¹⁵ Качество уголовного закона. – С. 252.

¹⁶ Энциклопедия уголовного права. – Т. 12. – С. 57.

¹⁷ Афиногенов С.В. Принудительные меры медицинского характера // Уголовное право РФ. Общая часть: Учебник / Отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М., 1996. – С. 498.

¹⁸ Беляева Л.И. Принудительные меры медицинского характера // Уголовное право России / Под ред. В.П. Ревина. – М., 2000. – С.465-466.

¹⁹ Полубинская С.В. Принудительные меры медицинского характера // Учебно-практ. коммент. к УК РФ / Под. общ. ред. А.Э. Жалинского. – М., 2005. – С. 275.

²⁰ Сабинов Р.А. Принудительные меры медицинского характера // Комментарий к УК РФ. – М., 2002. – С. 168.

Невменяемые лица не могут совершить преступление, содержащее все элементы и признаки конкретного состава преступления. В деянии таких лиц отсутствует основание уголовной ответственности, поскольку отсутствует годный субъект и признаки субъективной стороны преступления. Кассационный Суд РА в своих постановлениях отмечает, что основанием для применения принудительных мер медицинского характера является совершение общественно опасного деяния²¹. Судья того же Суда С.С. Аветисян в своем Особом мнении по тому же делу констатировал, что для применения принудительных мер необходимо наличие одновременно двух обстоятельств: *юридического* (совершение предусмотренного уголовным законом общественно опасного деяния) и *медицинского* (наличие психического расстройства)²². Автор пришел к выводу, что единственным основанием для применения принудительных мер является общественная опасность лица, совершившего запрещенное уголовным законом деяние. Общественная опасность такого лица представляет собой непрерывное, длящееся состояние. Юридический критерий отражает тяжесть совершенного общественно опасного деяния, поведение психически больного до, во время и после его совершения.

Иначе говоря, общественная опасность лица выходит за пределы совершенного им деяния и проходит три этапа. Первый этап предшествует совершению деяния и протекает скрыто, незаметно для окружающих. Вторая стадия совпадает со временем совершения опасного деяния и представляет наибольшую опасность лица и совершенного им деяния. Третья, посткриминальная стадия психического заболевания, может продолжаться длительное время. Такое лицо может совершать подобные и другие опасные деяния.

Поэтому принудительные меры медицинского характера суд назначает при условии, когда психические расстройства связаны с возможностью причинения этими лицами иного существенного вреда либо с опасностью для себя или для других лиц.

В ст. 114 УК РА перечисляются основания назначения принудительных мер медицинского характера. Если их сравнить, то можно прийти к выводу, что в качестве основания применения таких мер выделяются два фактора:

1) *Юридический* – совершение деяния под угрозой наказания (деяния, предусмотренного нормой Особенной части УК);

2) *Медицинский* – наличие психического расстройства, связанного с возможностью совершения им повторного деяния или же необходимо для обеспечения жизни или здоровья самого себя или других лиц. Следовательно, с уголовно-правовой точки зрения в качестве основания применения таких мер выступает единство юридического и медицинского факторов.

Медицинский фактор (основание) при невменяемости существует до совершения опасного деяния, протекает во время и после его совершения (или такое сочетание возникает после совершения деяния в состоянии вменяемости).

Только при совершении конкретного опасного деяния, подтвержденного достаточными фактическими данными (материалами производства), появляется юридический фактор.

Таким образом, мы считаем, что единственным основанием применения принудительных мер медицинского характера является общественная опасность психически больного лица, совершившего уголовно-противоправное деяние. При отсутствии такой опасности такие меры не назначаются.

²¹ Постановление Кассационного Суда РА по делу Артавазда Цатуряна от 18.10.2013г.; ЕКД /0045/14/13; Григора Григоряна от 18.08.2015г., ЕКД /0011/14/15/.

²² Аветисян С.С. Сборник особых мнений судьи. – Ер.: Эдит Принт. – 2020. – С. 100.

Заключение

1. Сравнительно-правовой анализ доктринальных взглядов, а также уголовного законодательства государств с различными правовыми системами показывает, что единых взглядов относительно правовой природы и законодательной регламентации иных мер уголовно-правового характера, не имеется. Такие меры, именуемые по новому УК РА *мерами безопасности*, правильно отражают сущность и их уголовно-правовое назначение и содержание.

Однако 6-ой раздел УК РА не полностью регламентирует весь спектр данных мер, а некоторые нормы, на наш взгляд, нуждаются в уточнении, изменении или дополнении.

2. Представляется более правильное название раздела: именовать «Уголовно-правовые и медицинские меры безопасности», поскольку такие меры, как запрет на посещение определенных мест (ст. 119), оказание психологической помощи (ст. 120) не имеют медицинского характера.

Кроме того, предлагаем нормы о конфискации имущества закрепить в отдельной главе, поскольку данный институт тесно связан с реализацией уголовной ответственности, порожденный фактом совершения преступления.

3. Уголовно-правовые меры безопасности существенно отличаются от иных форм реализации уголовной ответственности. Отличие состоит в целях, содержании и основании применения таких мер.

В качестве целей мер безопасности в ст. 111 УК РА предлагается закрепить юридические и медицинские цели:

К *юридическим* относятся: предупреждение совершения психически больным нового общественно опасного деяния; защита прав и законных интересов психически больного; социальная реадaptация такого лица.

К *медицинским* относятся: лечение психически больного или такое изменение психического состояния, которое свидетельствует о том, что он не опасен для себя или общества.

4. Уголовно-правовым основанием для применения мер безопасности является одновременно наличие двух обстоятельств: *юридического* (совершение предусмотренного уголовным законом общественно опасного деяния) и *медицинского* (наличие психического расстройства). Единство двух названных обстоятельств свидетельствует о наличии в таких случаях ненадлежащего субъекта уголовной ответственности.

5. Уголовная ответственность реализуется посредством правоограничений в отношении лица, совершившего преступление, т.е. надлежащего субъекта. Поэтому применение мер безопасности целесообразно рассматривать как *альтернативными наказанию*, не имеющими карательного характера. Иначе говоря, применение мер безопасности мы не рассматриваем в качестве формы реализации уголовной ответственности.

Иные уголовно-правовые меры, именуемые в новом УК РА мерами безопасности, вписывается в концепцию обеспечения юридической безопасности человека, общества и государства, как от преступных посягательств, так и общественно опасных деяний лиц, не подлежащих уголовной ответственности, в том числе психически нездоровых. Эта задача в рамках уголовного права может решаться посредством применения *обеспечительных принудительных мер*. Неслучайно, что по законодательству ряда зарубежных стран, реализация мер безопасности (Социальных и медицинских мер) осуществляется в рамках гражданского законодательства.

6. Задачи уголовного закона (ст. 2) определены посредством охраны социально значимых ценностей от преступных посягательств, однако о задачах регулятивного характера, связанных с реализацией оснований, исключающих уголовную ответственность, в том числе психически нездоровых, ничего не говорится. Поэтому предлагается эту статью дополнить новой задачей в контексте вышеотмеченных особенностей.

7. В ст. 4-7 УК РА, закрепляющих принципы уголовного законодательства, речь идет только о лицах, совершивших преступление. Лишь в ч. 2 ст. 1 отмечается, что применение уголовно-правовых мер возможно только после их включения в уголовный закон. В связи с этими возникает вопрос относительно особенностей принципов применения мер безопасности. Предлагается в главу 19 УК РА внести некоторые базовые положения, объединяющие принципы законности, справедливости и гуманизма, в следующей редакции (как возможный вариант).

«Статья - Принципы применения мер безопасности»

1) Меры безопасности и порядок их применения определяются только настоящим Кодексом. Толкование норм настоящего Кодекса, в том числе при наличии их неполноты или противоречий, должны осуществляться в пользу лица, к которому применяются меры безопасности.

2) Применение мер безопасности должно быть справедливым, эффективным и соразмерным, то есть соответствовать характеру и степени общественной опасности деяния, обстоятельствам его совершения, психическому состоянию здоровья, степени опасности лица для себя или окружающих.

3) Применение мер безопасности должно включать обеспечение прав и законных интересов лица, отражать гуманное отношение к нему и не иметь своей целью причинение физических или психических страданий или унижение человеческого достоинства». Вышеперечисленные законодательные положения и дополнения предлагается внести также в Уголовный Кодекс Российской Федерации.

Вышеизложенные выводы, предложения и законодательные варианты решения озвученных вопросов неоспорны, однако могут быть полезными при исследовании проблем мер безопасности как нового института уголовного права.

Аннотация. В статье анализируются дискуссионные вопросы соотношения уголовной ответственности и мер безопасности в уголовном праве Армении (по УК Российской Федерации – «иные меры уголовно-правового характера»). Автор приходит к выводу о том, что данные институты уголовного права существенно отличаются друг от друга по своей природе и целям. Констатируется, что в качестве целей таких мер в законе необходимо закрепить как юридические, так и медицинские цели. Автор приходит к выводу о том, что меры безопасности не являются формой реализации уголовной ответственности, такие меры следует рассматривать как альтернативные наказанию, не имеющими карательного характера.

Предлагаются законодательные изменения и дополнения, в частности, обосновывается необходимость закрепления в УК таких принципов мер безопасности, как справедливость, эффективность и соразмерность.

Ամփոփագիր: Հոդվածում վերլուծվում են Հայաստանի քրեական իրավունքում քրեական պատասխանատվության և անվտանգության միջոցառումների հարաբերակցության բանավիճային հարցերը (Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքով՝ քրեաիրավական բնույթի այլ միջոցներ): Հեղինակը եզրահանգում է, որ քրեական իրավունքի այս ինստիտուտներն էապես տարբերվում են միմյանցից իրենց բնույթով և նպատակներով: Արձանագրվում է, որ նմանօրինակ միջոցառումների նպատակներն օրենքում անհրաժեշտ

է հստակ ամրագրել՝ ընդգրկելով թե՛ իրավական, թե՛ բժշկական բաղադրիչները: Հեղինակը գտնում է, որ անվտանգության միջոցները քրեական պատասխանատվության իրականացման ձև չեն. դրանք պետք է դիտարկել որպես պատժի այլընտրանքային միջոցներ, որոնք չունեն պատժիչ բնույթ: Առաջարկվում են օրենսդրական փոփոխություններ և լրացումներ, մասնավորապես՝ հիմնավորվում է քրեական օրենսգրքում անվտանգության միջոցների այնպիսի սկզբունքների ամրագրման անհրաժեշտությունը, ինչպիսիք են արդարությունը, արդյունավետությունը և համաչափությունը:

Annotation. The article analyzes the controversial issues of the relationship between criminal liability and security measures in the criminal law of Armenia (according to the Criminal Code of the Russian Federation – other measures of a criminal-legal nature). The author comes to the conclusion that these institutions of criminal law differ significantly from each other in their nature and objectives. It is stated that both legal and medical purposes should be fixed in the law as the goals of such measures. The author comes to the conclusion that security measures are not a form of criminal responsibility; such measures should be considered as alternatives to punishment that are not punitive in nature. Legislative amendments and additions are proposed, in particular, the need to consolidate in the Criminal Code such principles of security measures as fairness, effectiveness and proportionality.

Ключевые слова: уголовная ответственность, меры безопасности, ненадлежащий субъект уголовной ответственности, цели мер безопасности.

Բանալի բառեր - քրեական պատասխանատվությունը, անվտանգության միջոցներ, քրեական պատասխանատվության ոչ պաշտոնական սուբյեկտ, անվտանգության միջոցների նպատակներ:

Keywords: criminal liability, security measures, improper subject of criminal responsibility, objectives of security measures.

Список использованной литературы

1. Энциклопедия уголовного права. – Т.8. – Уголовная ответственность и наказание. –Изд. Профессора Малинина – СПб ГКА., СПб, 2007.С. 39.
2. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած Հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց / խմբագրությամբ Արա Գաբուրյանի, Աննա Մարգարյանի և այլոք, Եվրոպայի խորհուրդ, Իոպի, 2022:
3. Михеев Р.И., Протченко Б.А. Правоотношения, порождаемые деяниями невменяемого // Государство и право., 1984 – С. 84.
4. Аветисян С.С., Соучастие в преступлениях со специальным составом: Монография. – М.: ЮНИ-ТИ-ДАНА, Закон и право. – 2024. – С. 224.
5. См.: Протченко Б.А. Принудительные меры медицинского характера по советскому уголовному праву: Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. – М., 1979;
6. Колмаков П.А. Проблемы правового регулирования принудительных мер медицинского характера. – Сыктывкар, 2001;
7. Иванов Н.Г. Аномальный субъект преступления: проблемы уголовной ответственности. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998;
8. Чучаев А.И. Принудительные меры медицинского и воспитательного характера. – Ульяновск, 1997;
9. Энциклопедия уголовного права. – Т. 12. – Иные меры уголовно-правового характера. – Изд. профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб, 2009.
10. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. –Изд-во, Велби, Проспект, 2004. – С. 317.
11. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / под общ. и науч. ред.

С.П. Щербы. М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 270.

12. Постановление Кассационного Суда Республики Армения и особое мнение судьи Кассационного Суда РА С.С. Аветисяна по делу в отношении невменяемого А. Цатуряна от 18.10.2013г. № ЕКД /0045/14/13. (См.: Сборник особых мнений С.С. Аветисяна. – Ер.: «Эдит Принт», 2020 – С. 88-106) по делу Григоряна от 18.08.2015г., ЕКД /0011/14/15/

13. См.: Особое мнение судьи С.С. Аветисяна от 12 апреля 2021 г. № ЕД/0040/14/20 по делу в отношении Г. Арутюняна.

14. Назаренко Г.В. Принудительные меры медицинского характера: институт уголовного права: Орел, 1995. – С. 9-11.

15. Качество уголовного закона: проблемы общей части: монография / отв. ред. А. И. Парог. – М.: Проспект, 2018. – С. 233.

16. Келина С.Г. Иные меры уголовно-правового характера» как институт уголовного права // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: Мат. Межд. науч. – практ. конф. – М., 2007. – С. 287.

17. Крастиныш У.Я. Системность в уголовном праве и меры принудительного воздействия // Мат. 2-ого Российского Конгресса уголовного права, сост. 31 мая – 1 июня 2007 г., М., 2007. – С. 240.

18. Беляева Л.И. Принудительные меры медицинского характера // Уголовное право России /Под ред. В.П. Ревина. – М., 2000. – С.465-466.

19. Полубинская С.В. Принудительные меры медицинского характера // Учебно-практ. коммент. к УК РФ / Под. общ. ред. А.Э. Жалинского. – М., 2005. – С. 275.

20. Аветисян С.С. Сборник особых мнений судьи. – Ер.: Эдит Принт. – 2020. – С. 100.

Аветисян Д. – Аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права Института права Российско-Армянского (Славянского) университета, эл.почта: dianka.avetisyan.2001@mail.ru.

Статья представлена в редакцию 17.11.2025 г., отправлена на рецензию 17.11.2025 г., рецензент: д.ю.н., профессор, судья уголовной палаты Кассационного суда РА, профессор Российско-Армянского университета С. Аветисян, принята к публикации: 15.01.2026.

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ
ПРОЦЕСС**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-165>

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի
ամբիոնի վարիչ, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի պրոֆեսոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան*

ARTUR GHAMBARYAN

*Head of the Department of Legal Theory and Constitutional Law at the Russian-Armenian
University, Professor of the Academy of Public Administration of the Republic of Armenia,
Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of the Republic of Armenia*

АРТУР ГАМБАРИАН

*Заведующий кафедрой теории права и конституционного права Российско-Армянского
университета, профессор Академии государственного управления РА,
доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный юрист РА
ORCID ID: 0000-0002-6322-4664*

**ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ ԱՊԱՀՈՎԵԼՈՒ ՆՊԱՏԱԿՈՎ ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑ
ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**ISSUES IN THE APPLICATION OF PREVENTIVE MEASURES TO
ENSURE THE FULFILLMENT OF THE DEFENDANT'S PROCEDURAL
OBLIGATIONS**

**ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР ПРЕСЕЧЕНИЯ С ЦЕЛЬЮ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЫПОЛНЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ
ОБЯЗАННОСТЕЙ ОБВИНЯЕМОГО**

Ներածություն

Խափանման միջոցները քրեադատավարական հարկադրանքի ավանդական տեսակնե-
րից են, որոնք տարբեր անվանումներով և տարբեր համակարգերով (տեսակներով) մշտա-

պես հանդիսացել են քրեադատավարական իրավունքի և օրենսդրության մասը:

Վաղուց անվիճելի է այն պարզ ճշմարտությունը, որ խափանման միջոցները հանցագործություն կատարած անձին պատժելու միջոց չեն, այսինքն՝ դրանք քրեական պատիժներ չեն¹:

Զարգացնելով «խափանման միջոցը պատիժ չէ» գաղափարը՝ հայկական դատավարագիտության և օրենսդրության մեջ ճանաչում ստացավ այն մոտեցումը, որ խափանման միջոցը ոչ միայն պատիժ չէ, այլ նաև այն չպետք է պարունակի պատժի տարրեր: Այսպես՝ Մ. Խաչատրյանը դեռևս 1974 թ. նշել է. «Անմեղության կանխավարկածից հետևում է, որ մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, մեղադրյալի նկատմամբ կարելի է կիրառել միայն դատավարական սանկցիաներ, որոնք չպետք է պարունակեն պատժի տարրեր: Խափանման միջոցների վերաբերյալ օրենսդրությունում անհրաժեշտ է նախատեսել նորմ, ըստ որի՝ մեղադրյալի նկատմամբ կարող են կիրառվել այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք թելադրված են նախաքննության և դատական քննության նպատակներով»²:

1998 թ. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետև՝ ՀՀ ՔրԴՕ) 18-րդ հոդվածի (Անմեղության կանխավարկածը) 5-րդ մասում ամրագրվեց հետևյալ նորմը՝ «կասկածյալի և մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցները չեն կարող պարունակել պատժի տարրեր»: Անմեղության կանխավարկածից բխող այս կարևոր դրույթն 2021 թ. ՀՀ ՔրԴՕ-ում չամրագրվեց: Դրա փոխարեն անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սկզբունքին վերաբերող հոդվածում նշվեց, որ վարույթի ընթացքում անձին ազատությունից զրկելը չպետք է պատժի նպատակ հետապնդի (ՀՀ ՔրԴՕ 18-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Իրականում «խափանման միջոցը չպետք է պարունակի պատժի տարրեր» դրույթը բխում է ոչ թե անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սկզբունքից, այլ անմեղության կանխավարկածից, որը վերահաստատեց նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 30.07.2025 թ. ՍԴՈ-1792 որոշմամբ:

Խափանման միջոցները ոչ միայն քրեական պատիժներ չեն, այլ նաև խախտում թույլ տված մեղադրյալին քրեադատավարական պատասխանատվության ենթարկելու միջոցներ չեն: Ի հակառակ այս պնդման՝ դատավարագիտության մեջ տարիներ շարունակ լայն ճանաչում է ստացել այն մոտեցումը, որ եթե մեղադրյալը խախտել է իր նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցի պայմանները, ապա կիրառված խափանման միջոցն ավելի խիստ տեսակի խափանման միջոցով փոխարինելը համարվում է դատավարական պատասխանատվության միջոց³: Այս տարածված սխալի հիմքում ընկած է մեկ այլ սխալ թեզ, ըստ որի՝ խափանման

¹ Люблинский П. И., Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия. Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1906. С. 11-12, Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. в 2-х т. Т. 2 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. С.-Пб.: Изд. Альфа, 1996. С. 327-328.

² Хачатрян М., Уголовно-процессуальное законодательство Армянской ССР и вопросы его совершенствования: автореф. дисс. ... канд. юр. наук. М., 1974. С. 13.

³ Чечина Н. А., Элькин П. С., Об уголовно-процессуальной и гражданской процессуальной ответственности // Советское государство и право. 1973. № 9. С. 33-34, Филющенко А. А., Об уголовно-процессуальном принуждении // Правоведение. 1974. № 3. С. 108-109, Столмаков А. И., Понятие и классификация санкций норм уголовно-процессуального права // Правоведение. 1977. № 3. С. 41, Корнуков В. М., Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. Саратов. Изд. Сарат. ун-та, 1978. С. 10-11, Зинатуллин З. З., Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (вопросы теории и практики). Казань, Изд. Казан. ун-та, 1981. С. 13-15, Ветрова Г. Н., Уголовно-процессуальная ответственность. М.: Изд. Наука, 1987. С. 60, Громов Н.А., Полуниин С.А., Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М.: Изд. Городец, 1998. С. 76-77, Вепрев В. С., Основания уголовно-процессуальной ответственности. М.: Изд. Юрлитинформ, 2007. С. 16, Галдин М. В. Изменение обвиняемому меры пресечения на более строгую как реализация уголовно-процессуальной

միջոցը թեև կանխատեսողական բնույթ ունի (կիրառվում են մեղադրյալի հնարավոր ապօրինի վարքագիծը կանխելու համար), սակայն երբեմն այն կարող է կիրառվել նաև տեղի ունեցած փաստի հիմքով, օրինակ՝ մեղադրյալի կողմից հակաօրինական վարքագիծ դրսևորելու փաստի՝ փախուստի դիմելու, կամ վկաների վրա ապօրինի ազդելու հիմքով: Այս տարածված մոտեցումը վերանայման կարիք ունի:

Խափանման միջոցը որևէ պարագայում մեղադրյալին դատավարական իմաստով պատժելու կամ պարսավելու նպատակ չի հետապնդում, նրա միակ նպատակը մեղադրյալի հնարավոր ապօրինի վարքագիծը կանխելն (խափանելն) է: Եթե մեղադրյալը թույլ է տվել դատավարական խախտում (խախտել է կիրառված խափանման միջոցի պայմանները և դիմել է փախուստի), ապա կիրառված խափանման միջոցը փոխարինվում է մեկ այլ տեսակի խափանման միջոցով ոչ թե մեղադրյալին պատժելու նպատակով, այլ այն բանի համար, որ կիրառված խափանման միջոցը պիտանի չէր կանխելու մեղադրյալի ապօրինի վարքագիծը, իսկ մեղադրյալի թույլ տված խախտման փաստը ծանրակշիռ (անհրաժեշտ ու բավարար) գործոն է եզրակացնելու, որ բարձր է մեղադրյալի կողմից ապագայում հակաիրավական վարքագիծ դրսևորելու ռիսկը: Այս իրավիճակում խափանման միջոցը ոչ թե թույլ տրված խախտումներին արձագանքելու (պատժելու) գործիք է, այլ նրա հնարավոր հակաօրինական վարքագիծը խափանելու միջոց է: Այլ կերպ ասած՝ խափանման միջոցի կիրառման պայմանների խախտման փաստը մեղադրյալի կողմից ապագայում ևս անօրինական վարքագիծ դրսևորելու բարձր ռիսկը գնահատելու և պիտանի խափանման միջոց ընտրելու ծանրակշիռ գործոններից մեկն է:

Պատահական չէ, որ օրենսդիրն իրավացիորեն հրաժարվել է ՀՀ ՔրԴՕ 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասում «խափանման միջոցը կարող է փոխարինվել ավելի խստով» ձևակերպումից⁴ և դրա փոխարեն օգտագործում է «խափանման միջոցը կարող է փոխարինվել այլ՝ առավել պիտանի խափանման միջոցով» ձևակերպումը: Առավել պիտանի խափանման միջոցը կարող է իր բնույթով լինել նաև առավել խիստ, սակայն օրենսդիրը, նկատի ունենալով «խափանման միջոցը պատիժ չէ» գաղափարը, ընտրել է ճիշտ ձևակերպում:

Ասվածի համատեքստում ընդունելի չէ, երբ դոկտրինալ աղբյուրներում նշվում է, որ «(...) այս դեպքում գործ ունենք ոչ թե պարտականությունը չկատարելու ռիսկի, այլ չկատարելու փաստի հետ»⁵: Պարտականություն չկատարելը խափանման միջոց կիրառելու հիմք չէ, կամ անձին կալանավորելու հիմք չէ: Դատավարական պարտականություն չկատարելու փաստը ծանրակշիռ գործոն է գնահատելու մեղադրյալի կողմից ապագայում *նույն* կամ *համանման* այլ պարտականությունները չկատարելու բարձր ռիսկը (այս մասին հաջորդիվ): Իսկ դատավարական պարտականությունները չկատարելու փաստը հիմք է մեղադրյալի նկատմամբ ՀՀ ՔրԴՕ 17-րդ գլխով նախատեսված դատավարական սանկցիաներ կիրառելու համար:

ответственности // Судебная власть и уголовный процесс. 2016. № 2. С. 131-136, Ղամբարյան Ա., Շաթիրյան Է., Իրավաբանական պատասխանատվության նոր տեսակները // Օրինականություն, 2007, № 39, էջեր 24-29, Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., Քրեադատավարական սանկցիաները (գիտագործնական մեկնաբանություններ): Եր.: Տիգրան Մեծ, 2022, էջ 15:

⁴ Նախագծի 29-րդ հոդվածի սկզբնական տարբերակում օգտագործվում էր «խափանման միջոցը կարող է փոխարինվել ավելի խստով» ձևակերպումը: Տե՛ս *Ավերիսյան Դ.*, Կալանավորման կիրառման իրավաչափության հիմնահարցերն ըստ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի // ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու, Երևան, 2014, էջ 208:

⁵ *Ավերիսյան Դ.*, Կալանավորման կիրառման իրավաչափության հիմնահարցերն ըստ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի // ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու, Երևան, 2014, էջեր 192-193:

Հիմնական հետազոտություն

ՀՀ ՔրԴՕ 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Խափանման միջոցը կարող է կիրառվել, եթե դա անհրաժեշտ է՝ 1) մեղադրյալի փախուստը կանխելու համար կամ 2) մեղադրյալի կողմից հանցանք կատարելը կանխելու համար կամ 3) մեղադրյալի կողմից իր վրա սույն օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար»⁶:

Խափանման միջոցի օրենքով թվարկված նպատակները սպառնիչ են, ուստի խափանման միջոցը չի կարող կիրառվել օրենքով չնախատեսված այլ նպատակներով: Խափանման միջոցի կիրառման նպատակներ ցանկում դատավճռի կատարումն ապահովելը, հասարակական անկարգությունները կանխելը կամ մեղադրյալի անվտանգությունն ապահովելը նախատեսված չեն:

Իրավահամեմատական տեսանկյունից խափանման միջոցի կիրառման նպատակների ընդհանուր ճանաչում ստացած համակարգերում մեղադրյալի կողմից իր վրա օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակը հազվադեպ է հանդիպում (նման դրույթ առկա է Ուկրաինայի ՔրԴՕ 177-րդ հոդվածի 1-ին մաս), ուստի այն առանձին քննարկման կարիք ունի:

Պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով խափանման միջոցն իրավաչափ կերպով կիրառելու համար պետք է հաշվի առնել ստորև նշված հանգամանքները:

Նախ՝ պետք է հասկանալ, թե մեղադրյալի դատավարական ռիսկ պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով կարող է կիրառվել խափանման միջոց՝ մեղադրյալի կարգավիճակը սահմանող ՀՀ ՔրԴՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում լիարժեք փակ ցանկի ձևով⁷ թվարկված մեղադրյալի պարտականությունների, թե նաև օրենքով նախատեսված այն ընդհանուր պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով, որոնց կրողը կարող է լինել նաև մեղադրյալը: Այսպես՝ մեղադրյալը, որպես վարույթի մասնավոր մասնակից, կարող է կրել ընդհանուր պարտականություններ, օրինակ՝ ՀՀ ՔրԴՕ 152-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ծանուցվողը պարտավոր է ընդունել թղթային ծանուցագիրը: Եթե ծանուցվողը մեղադրյալն է, ապա նա կրում է թղթային ծանուցագիրն ընդունելու պարտականություն: Նկատի ունենալով՝ տեսական այն դրույթը, որ մարդու իրավունքները սահմանափակող պետական հարկադրանքներին վերաբերող նորմերը պետք է մեկնաբանել սահմանափակ կամ տառացի, ուստի օրենքով նախատեսված «մեղադրյալի կողմից իր վրա դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար» ձևակերպումը պետք է մեկնաբանել տառացի, ինչը նշանակում է, որ խափանման միջոցի այս նպատակի պարագայում խոսքը բացա-

⁶ ՀՀ ՔրԴՕ-ում «խափանման միջոցի կիրառման հիմք» ընդհանուր ձևակերպումը էքսպլիցիտ չի օգտագործվում (թեև ՀՀ ՔրԴՕ-ում կալանքի վերաբերյալ հոդվածներում երբեմն հանդիպում են «Կալանքի տակ պահելու հիմք» ձևակերպումը, օրինակ՝ ՀՀ ՔրԴՕ 119-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այնուամենայնիվ, դա չի նշանակում, որ խափանման միջոցի կիրառման հիմքերը քրեադատավարական իրավունքի օբյեկտիվ համակարգում գոյություն չունեն: Դրանք բխում են խափանման միջոցի նպատակներից: Այսպես՝ օրենքով որպես խափանման միջոցի նպատակ նշված է, որ այն կարող է կիրառվել, եթե դա անհրաժեշտ է՝ մեղադրյալի փախուստը կանխելու համար: Այս նպատակից հեշտությամբ կարելի է բխեցնել այս նպատակով կիրառվող խափանման միջոցի հիմքը՝ խափանման միջոցը կիրառվում է, եթե բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ մեղադրյալը կարող է դիմել փախուստի: Ստացվում է, որ խափանման միջոցի նպատակները կոնկրետ վարույթում ակտուալանում են, եթե բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ մեղադրյալը կարող է դրսևորել ոչ օրինական վարքագիծ՝ կարող է դիմել փախուստի, կարող է կատարել նոր հանցանք և այլն: Խափանման միջոցը նպատակ ունի կանխելու նման հնարավոր վարքագիծը:

⁷ Լիարժեք և ոչ լիարժեք փակ ցանկերի մասին տես *Ղամբարյան Ա.*, Օրենսդրական փակ ցանկերի տեսաիրավական հիմքերը // Հանրային կառավարում, 2025, Vol. 22, № 1, էջեր 163-179:

ռապես ՀՀ ՔրԴՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում հատուկ մեղադրյալի համար սահմանված պարտականությունների կատարման ապահովման մասին է: Մեղադրյալի դատավարական պարտականություններն են՝

- 1) ներկայանալ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով,
- 2) վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով ենթարկվել բժշկական զննման, մատնադրոշմման, անձնական խուզարկության, քննման և փորձաքննության, լուսանկարվել կամ փորձաքննության համար հանձնել օրենսգրքով նախատեսված նմուշներ,
- 3) չխոչընդոտել քրեական վարույթին, այդ թվում՝ ապօրինի չմիջամտել ապացուցման գործընթացին,
- 4) այլ վայր մեկնելիս վարույթն իրականացնող մարմնին նախապես տեղեկացնել իր գտնվելու նոր վայրի և իր հետ հաղորդակցվելու միջոցների մասին,
- 5) ենթարկվել վարույթն իրականացնող մարմնի կարգադրություններին և դատական նիստի կարգին:

Երկրորդ՝ մեղադրյալի պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով խափանման միջոց կարող է կիրառվել, եթե հիմքեր կան ենթադրելու, որ մեղադրյալն ապագայում չի կատարի իր պարտականությունները: Ինչպես նշվեց, խափանման միջոցը չի կարող կիրառվել զուտ մեղադրյալի կողմից իր պարտականությունը չկատարելու փաստի ուժով, քանի որ խափանման միջոցը կոչված է կանխելու (խափանելու) մեղադրյալի հնարավոր հակահրավակական վարքագիծը և ոչ թե, որպես պատիժ, արձագանքելու մեղադրյալի կողմից թույլ տրված խախտումներին:

Եթե խափանման միջոցը կիրառվի զուտ մեղադրյալի կողմից խախտում թույլ տալու հիմքով, ապա դա կնշանակի, որ գործ ունենք, ոչ թե խափանման միջոցի, այլ պատժի հետ: Օրինակ՝ եթե մեղադրյալը չի կատարել փորձաքննության համար նմուշներ հանձնելու իր պարտականությունը, ապա, որպես դրա հետևանք, մեղադրյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել դատավարական սանկցիա կամ կարող է գործադրվել ֆիզիկական հարկադրանք (ՀՀ ՔրԴՕ 18-րդ հոդվածի 7-րդ մաս): Այս պարտականությունը չկատարելու համար մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելը կնշանակի, որ նրան պատժում են:

Այլ բան է, որ այդ պարտականությունը չկատարելը պետք է դիտել ծանրակշիռ գործոն, որը էապես բարձրացնում է ապագայում մեղադրյալի՝ վարույթը չխոչընդոտելու պարտականությունը չկատարելու ռիսկը: Ապագայում նրա այս հակահրավակական անգործությունը (նմուշներ չհանձնելը) կանխելու համար նրա նկատմամբ պետք է կիրառվի պիտանի խափանման միջոց, օրինակ՝ գրավ, երաշխավորություն:

Այսպիսով, պետք է խուսափել հետևյալ ձևակերպումները օգտագործելուց՝ «պարտականությունների չկատարումը խափանման միջոց կիրառելու հիմք է», կամ «անձը կալանավորվում է պարտականությունները չկատարելու հիմքով»:

Երրորդ՝ դատավարական պարտականություն չկատարելու փաստը ծանրակշիռ գործոն է գնահատելու մեղադրյալի կողմից ապագայում *նույն* կամ *համանման* այլ պարտականությունները չկատարելու ռիսկը: Նմուշներ հանձնելու պարտականությունը չկատարելու փաստն *ինքնին բավարար հիմք* չէ կանխատեսելու, որ մեղադրյալն առհասարակ չի կատարի իր մյուս բոլոր դատավարական պարտականությունները: Այսպես՝ եթե մեղադրյալը չի կատարել փորձաքննության համար նմուշներ հանձնելու պարտականությունը, ապա դա ինքնին բավարար հիմք չէ ենթադրելու կամ կանխատեսելու, որ նա չի կատարի նաև վարույթին իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականությունը: Նմուշներ հանձնելու պարտականությունը և վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականություն-

նը տարաբնույթ են, որի պայմաններում բացակայում է տրամաբանական կամ փաստական որևէ նախադրյալ, ինչը թույլ կտար եզրակացնելու, որ մի պարտականությունը չկատարելու դեպքում նա ապագայում չի կատարի մեկ այլ բնույթի պարտականությունը:

Կոնկրետ պարտականություն չկատարելու փաստը ողջամտորեն հիմք է տալիս կանխատեսելու մեղադրյալի կողմից *նույն* կամ *համանման* պարտականությունն ապագայում չկատարելու հնարավորությունը: Օրինակ՝ եթե մեղադրյալը չի կատարել փորձաքննության համար նմուշներ հանձնելու պարտականությունը, ապա սա բավարար հիմք է կանխատեսելու, որ նա ապագայում կրկին չի կատարի այլ տեսակի նմուշներ հանձնելու (նույն) կամ փորձաքննության ենթարկվելու (համանման) պարտականությունները⁸:

Չորրորդ՝ մեղադրյալի պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով խափանման միջոց ընտրելիս խստագույնս պետք է պահպանել համաչափության սկզբունքի *պիտանիության* թեստը, այսինքն՝ եթե առկա են հիմքեր ենթադրելու, որ մեղադրյալը չի կատարի կոնկրետ պարտականությունը, ապա պետք է ընտրել այնպիսի խափանման միջոց, որի բովանդակությունը կազմող իրավասահմանափակող (ապահովող) միջոցները կարող են (պիտանի են) ապահովելու՝ հասնելու իրավաչափ նպատակին: Օրինակ՝ բժշկական զննման ենթարկվել պարտականության կատարումն ապահովելու նպատակի համար կալանքը պիտանի խափանման միջոց չէ: Եթե հիմքեր կան ենթադրելու, որ մեղադրյալը կամավոր չի կատարի այս պարտականությունը, ապա որպես պիտանի խափանման միջոց կարող է համարվել օրինակ՝ գրավը, երաշխավորությունը:

Խափանման միջոցների համատեքստում առանձին պետք է քննարկել մեղադրյալի դա-

⁸ ՀՀ առաջին ատյանի դատարանը թիվ ՇԴ/0231/06/17 գործով 25.12.2017 թ. որոշմամբ՝ մեղադրյալի կողմից նմուշներ հանձնելու պարտականությունը կատարելուց հրաժարվելը որակել էր գործի քննությանը խոչընդոտել և եզրակացրել էր, որ «ազատության մեջ գտնվելով հնարավոր է նաև այլ եղանակներով շարունակի խոչընդոտել գործի բնականոն ընթացքին, ապացույցների հավաքմանը»:

ՀՀ վերաքննիչ դատարանը թիվ ՇԴ/0231/06/17 գործով 26.01.2018 թ. որոշմամբ չէր համաձայնվել ՀՀ առաջին ատյանի դատարանի այն դիրքորոշման հետ, որ մեղադրյալը նմուշներ հանձնելուց հրաժարվելով խոչընդոտել է ապացույցներ հավաքելու գործընթացին և, ի թիվս այլ պատճառների, նշել էր նաև հետևյալ հանգամանքը՝ «անձն ունի մեղադրյալի կարգավիճակ, ինչի պայմաններում իր դեմ վկայելու մոտեցումն արդարացվում է»:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը թիվ ՇԴ/0231/06/17 գործով 18.04.2018 թ. որոշմամբ բեկանել էր ՀՀ վերաքննիչ դատարանի որոշումը՝ օրինական ուժ տալով մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին ՀՀ առաջին ատյանի դատարանի որոշմանը:

Գործնականում շատերը ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի այս որոշումը մեկնաբանում են այնպես կարծես, թե ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը էքսպլիցիտ դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ նմուշ չհանձնելը վարույթին խոչընդոտել է և ինքնին կալանք կիրառելու հիմք է: Իրականում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս մասին ուղիղ դիրքորոշում չի հայտնել, նա միայն էքսպլիցիտ նշել է այն մասին, որ իր դեմ վկայություն չտալու հիմնարար իրավունքը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ վկայի կամ մեղադրյալի կարգավիճակ ունեցող անձի համար նմուշներ հանձնելու պարտականության կատարումից հրաժարվելը դիտարկվի որպես այդ հիմնարար իրավունքի իրացման դրսևորման ձև (տես որոշման 14-րդ կետի 3-րդ պարբերությունը):

Այս հարցով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի պոզիտիվ դիրքորոշման բացակայության պայմաններում, կարելի է միայն կատարել ենթադրյալ դատողություններ կամ եզրահանգումներ: Այսպես՝ ելնելով այն փաստից, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս գործով օրինական ուժ է տվել ՀՀ առաջին ատյանի դատարանի որոշմանը, կարելի է պարզապես *ենթադրել*, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը համաձայնվել է ՀՀ առաջին ատյանի դատարանի հետ, որ այդ գործի հանգամանքների համատեքստում նմուշ չտալը վարույթին խոչընդոտելու եղանակ է, որը բարձրացնում է համանման պարտականություններն ապագայում չկատարելու ռիսկը: Ինչ վերաբերում է նմուշ չհանձնելու պայմաններում կալանք կիրառելու անհրաժեշտության մասին, ապա ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն այս մասն դիրքորոշում չի հայտնել:

Հիշեցնենք, որ նմուշ չհանձնելու փաստն ինքնին բավարար չէ պնդելու կալանք կիրառելու անհրաժեշտության մասին: Խափանման միջոցի տեսակը պետք է որոշել՝ ելնելով մեղադրյալի ապօրինի վարքագիծ դրսևորելու ռիսկը բարձրացնող և նվազեցնող գործոնների քանակական և որակական վերլուծության արդյունքներից:

տավարական պարտականությունները չկատարելու իրավական հետևանքները:

ՀՀ ՔրԴՕ 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հետ, որի համաձայն՝ մեղադրյալի կողմից իր պարտականությունները չարամտորեն չկատարելու դեպքում նրա նկատմամբ կարող է կիրառվել խափանման միջոց, կամ կիրառված խափանման միջոցը կարող է փոխարինվել այլ՝ առավել պիտանի խափանման միջոցով:

ՀՀ ՔրԴՕ 117-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե մեղադրյալը խախտում է իր նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցի պայմանները, վարույթն իրականացնող մարմինն անհրաժեշտության դեպքում իր իրավասության սահմաններում միջոցներ է ձեռնարկում այլ՝ առավել պիտանի խափանման միջոց կիրառելու համար:

Ինչպես նշվեց, ՀՀ ՔրԴՕ 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասում և 117-րդ հոդվածի 3-րդ մասում օրենսդիրն իրավացիորեն շեշտը դրել է ոչ թե կիրառված խափանման միջոցը *առավել խիստ*, այլ՝ *առավել պիտանի* խափանման միջոցով փոխարինելու վրա: Առավել պիտանի խափանման միջոցը կարող է իր բնույթով լինել նաև առավել խիստ, սակայն օրենսդիրը, նկատի ունենալով «խափանման միջոցը պատիժ չէ և պատժի տարրեր չի պարունակում» գաղափարը, ընտրել է ճիշտ ձևակերպում:

Բանավեճերի տեղիք է տվել այն հարցը, թե որն է կիրառված խափանման միջոցն առավել պիտանի միջոցով փոխարինելու հիմքը՝ կիրառված խափանման միջոցի պայմանները խախտելը, թե՛ մեղադրյալի կողմից որևէ պարտականություն չարամտորեն չկատարելը, անկախ նրանից՝ կիրառված խափանման միջոցը ի սկզբանե նպատակ հետապնդում էր ապահովելու այդ պարտականության կատարումը, թե՛ ոչ: Օրինակ՝ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվել է բացակայելու արգելք խափանման միջոցը, որի նպատակն է կանխել մեղադրյալի փախուստը (ՀՀ ՔրԴՕ 127-րդ հոդվածի 1-ին մաս), իսկ մեղադրյալը վարույթի ընթացքում չի կատարում նմուշներ հանձնելու պարտականությունը: Այս պարտականությունը չկատարելն արդյոք հիմք է բացակայելու արգելք այլ խափանման միջոցով փոխարինելու համար, թե՛ այն կարող է փոխարինվել այլ պիտանի խափանման միջոցով, եթե մեղադրյալը փորձել է դիմել փախուստի:

Այս հարցի պատասխանը ՀՀ ՔրԴՕ 117-րդ հոդվածի 3-րդ մասի տեսանկյունից հստակ է՝ բացակայելու արգելքը, նմուշներ հանձնելու պարտականությունը չկատարելու հիմքով, չի կարող փոխարինվել այլ «պիտանի» խափանման միջոցով, այն պարզ պատճառով, որ բացակայելու արգելքը «*In abstracto*» նմուշներ հանձնելու պարտականության կատարումն ապահովելու համար պիտանի միջոց չէ, այն ի սկզբանե չի կիրառվել այն հիմքով, որ մեղադրյալը կարող է ապագայում հրաժարվել կատարելու նմուշներ հանձնելու պարտականությանը: Ուստի մեղադրյալը չի խախտել բացակայելու արգելքի հետ կապված որևէ պայման:

Այս իրավիճակում մեղադրյալը խախտել է օրենքով նախատեսված դատավարական պարտականությունը սահմանող նորմը, որը հիմք է այնպիսի խափանման միջոց (բացակայելու արգելքի հետ համակցված) կիրառելու համար, որը պիտանի է ապագայում ապահովելու նմուշներ հանձնելու պարտականության կատարումը, օրինակ՝ գրավը, երաշխավորությունը, զինվորական հսկողությունը:

Եթե նույն հարցը քննարկվի ՀՀ ՔրԴՕ 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասի տեսանկյունից, ապա այս դրույթի պարզ ընթերցումից կարող է ստեղծվել այնպիսի տպավորություն, որ եթե մեղադրյալը չի կատարում որևէ պարտականություն, անկախ նրանից, թե դա առնչվում է կիրառված խափանման միջոցի նպատակներին և դրանից բխող պայմաններին, թե ոչ, ապա խափանման միջոցը փոխարինվում է առավել պիտանի խափանման միջոցով:

ՀՀ ՔրԴՕ 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ նման կերպ մեկնաբանողներն ամենայն հավանականությամբ ենթագիտակցորեն *առավել պիտանի խափանման միջոց* ասելով նկատի

ունեն *առավել խիստ խափանման* միջոցը: Մինչդեռ, ինչպես նշվեց, օրենսդիրը հրաժարվել է «առավել խիստ խափանման միջոց» ձևակերպումից և դրա փոխարեն օգտագործել է «առավել պիտանի խափանման միջոց» ձևակերպումը: Վերը նկարագրված իրավիճակում բացակայելու արգելքը շարունակում է պիտանի միջոց լինել իր նպատակին (մեղադրյալի փախուստը կանխելու) հասնելու համար, ուստի բացակայելու արգելքը մեկ այլ խափանման միջոցով փոխարինելու (այն վերացնելու) համար որևէ իրավական կամ տրամաբանական հիմք չկա: Հակառակ դեպքում կստացվի, որ բացակայելու արգելքի պայմանների հետ չկապված պարտականությունը չկատարելու (նմուշներ չհանձնելու) դեպքում բացակայելու արգելքը փոխարինվում է ոչ թե մեկ այլ պիտանի, այլ խիստ խափանման միջոցով, իսկ դա նշանակում է, որ խափանման միջոցը կիրառվում է ոչ թե մեղադրյալի հակաիրավական արարքը կանխելու, այլ՝ նրան պատժելու համար: Կրկին նշենք, որ խափանման միջոցը կոչված է կանխելու (խափանելու) մեղադրյալի հնարավոր հակաիրավական վարքագիծը և ոչ թե, որպես պատիժ, արձագանքելու մեղադրյալի կողմից թույլ տրված խախտումներին:

ՀՀ ՔրԴՕ 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասի նման պարզեցված մեկնաբանությունը խախտում է «նպատակ – պիտանի միջոց» սահմանադրական ներդաշնակությունը: Կարևոր է նկատի ունենալ, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվում է ոչ թե խափանման միջոց *ընդհանրապես*, այլ կոնկրետ տեսակի խափանման միջոց, որը կոչված է ապահովելու ոչ թե խափանման միջոցի նպատակներն *ընդհանրապես*, այլ՝ այդ տեսակի խափանման միջոցին *հատուկ* նպատակներ: Օրինակ՝ մեղադրյալի ներկայանալը և նրա այլ պարտականություններ կատարելն ապահովելու նպատակներին հասնելու ներդաշնակ միջոցներ են՝ գրավը, երաշխավորությունը, դաստիարակչական կամ զինվորական հսկողությունը, բայց ոչ՝ բացակայելու արգելքը: Վերջինիս նպատակը կոնկրետ է՝ մեղադրյալի փախուստը կանխելն է:

Այսպիսով՝ ՀՀ ՔրԴՕ 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասում սահմանված է երկու այլընտրանքային իրավական հետևանք. եթե մեղադրյալը չարամտորեն չի կատարել իր որևէ պարտականություն, ապա նրա հնարավոր հակաիրավական վարքագիծը կանխելու համար կիրառվում է նոր խափանման միջոց (այդ թվում՝ համակցված), որը պիտանի է ապագայում ապահովելու այդ պարտականության կատարումը: Իսկ եթե մեղադրյալի նկատմամբ արդեն իսկ կիրառվել է համապատասխան խափանման միջոց, որը կոչված էր ապահովելու որևէ պարտականության կատարումը, սակայն այն պիտանի չի եղել հասնելու իր նպատակին (այսինքն՝ մեղադրյալը խախտել է կիրառված խափանման միջոցի պայմանը), ապա կիրառված խափանման միջոցը փոխարինվում է առավել պիտանի խափանման միջոցով, որը պիտանի կլինի կանխելու մեղադրյալի հնարավոր հակաիրավական վարքագիծը:

Եզրակացություն

Մեղադրյալի դատավարական պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով խափանման միջոցի կիրառումը պետք է հիմնված լինի խիստ իրավական չափանիշների վրա: Առաջին հերթին, խափանման միջոցը կարող է կիրառվել միայն ՀՀ ՔրԴՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում առանձնացված կոնկրետ պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար:

Եթե մեղադրյալը խախտել է օրենքով նախատեսված պարտավորեցնող նորմերը և չի կատարել իր դատավարական պարտականությունը, ապա դա ոչ թե ինքնին խափանման միջոց կիրառելու հիմք է, այլ ծանրակշիռ գործոն է գնահատելու մեղադրյալի կողմից ապագայում *նույն* կամ *համանման* այլ պարտականությունները չկատարելու բարձր ռիսկը

Խափանման միջոցը չի կարող կիրառվել որպես պատժամիջոց արդեն կատարված

խախտման համար, այլ պետք է ծառայի բացառապես ապագա հակաօրինական վարքագիծը կանխելու նպատակին: Խախտման միջոցի ընտրության դեպքում պետք է պահպանվի համաչափության սկզբունքը՝ ընտրելով այնպիսի միջոց, որը պիտանի է կոնկրետ պարտականության կատարումն ապահովելու համար:

Ամփոփագիր: Հոդվածում ներկայացվում է մեղադրյալի դատավարական պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով խախտման միջոցի կիրառման հարցերը: Հեղինակը մանրամասն վերլուծում է ՀՀ ՔրԴՕ 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, որը թույլ է տալիս խախտման միջոց կիրառել մեղադրյալի կողմից իր վրա դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով:

Հատուկ ուշադրություն է դարձվում այն դատավարական պարտականությունների շրջանակը որոշելու վրա, որոնց կատարումն ապահովելու նպատակով կարող է կիրառվել խախտման միջոց: Հեղինակը նշում է, որ այս նպատակով խախտման միջոց կարող է կիրառվել ոչ թե բոլոր դատավարական պարտականություններն ապահովելու, այլ միայն ՀՀ ՔրԴՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված հատուկ պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար:

Հոդվածում ընդգծվում է, որ խախտման միջոցի կիրառման հիմք պետք է հանդիսանա ապագայում պարտականությունները չկատարելու ռիսկը, և ոչ թե արդեն կատարված խախտումը: Հակառակ դեպքում խախտում թույլ տալու պատճառաբանությամբ խախտման միջոց կիրառելը (փոխելը) կվերածվի դատավարական պատասխանատվության միջոցի:

Annotation. The article addresses issues related to the application of preventive measures aimed at ensuring the fulfillment of the defendant's procedural obligations. The author provides a detailed analysis of Article 116, Part 2, Point 3 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, which permits the application of preventive measures to ensure the defendant's compliance with imposed obligations.

Special attention is given to defining the scope of procedural obligations whose fulfillment may be secured through preventive measures. The author emphasizes that such measures may be applied only to ensure the fulfillment of specific obligations listed in Article 43, Part 2 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, and not all procedural obligations.

The article underscores that the basis for applying a preventive measure must be the risk of future non-compliance with obligations, rather than an already committed violation. Otherwise, applying (or modifying) a preventive measure based on an existing violation would transform it into a tool of procedural liability.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы применения мер пресечения с целью обеспечения выполнения процессуальных обязанностей обвиняемого. Автор подробно анализирует часть 2 пункт 3 статьи 116 Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения, который допускает применение мер пресечения для обеспечения выполнения возложенных на обвиняемого обязанностей.

Особое внимание уделяется определению круга процессуальных обязанностей, для обеспечения выполнения которых может применяться мера пресечения. Автор указывает, что мера пресечения может применяться для обеспечения выполнения не всех процессуальных обязанностей, а только конкретных обязанностей, перечисленных в части 2 статьи 43 УПК РА.

В статье подчеркивается, что основанием для применения меры пресечения должна являться оценка риска невыполнения обязанностей в будущем, а не уже совершенное нарушение. В противном случае применение (или изменение) меры пресечения по причине допущенного нарушения превратит её в средство процессуальной ответственности.

Բանալի բառեր - խախտման միջոց, պարզի տարրեր, մեղադրյալ, դատավարական պարտականություն, ռիսկի գնահատում, պարտականություն չկատարելը:

Keywords: preventive measure, elements of punishment, defendant, procedural obligation, risk assessment, non-compliance with obligations.

Ключевые слова: мера пресечения, элементы наказания, обвиняемый, процессуальная обязанность, оценка риска, невыполнение обязанностей.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Ավետիսյան Դ., Կալանավորման կիրառման իրավաչափության հիմնահարցերն՝ ըստ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի // ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի հիմնախնդիրներին նվիրված գիտական հոդվածների ժողովածու: Երևան, 2014, էջեր 186- 211:

2. Ղամբարյան Ա., Օրենսդրական փակ ցանկերի տեսա-իրավական հիմքերը // Հանրային կառավարում, 2025, Vol. 22, № 1, էջեր 163-179:

3. Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., Քրեադատավարական սանկցիաները (գիտագործնական մեկնաբանություններ): Եր.: Տիգրան Մեծ, 2022, 176 էջ:

4. Ղամբարյան Ա., Շաթիրյան Է., Իրավաբանական պատասխանատվության նոր տեսակները // Օրինականություն, 2007, № 39, էջեր 24-29:

5. Вепрев В. С., Основания уголовно-процессуальной ответственности. М.: Изд. Юрлитинформ, 2007. 232 с.

6. Ветрова Г. Н., Уголовно-процессуальная ответственность. М.: Изд. Наука, 1987. 111 с.

7. Галдин М. В., Изменение обвиняемому меры пресечения на более строгую как реализация уголовно-процессуальной ответственности // Судебная власть и уголовный процесс. 2016. № 2. С. 131-136.

8. Громов Н. А., Полуниин С. А., Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М.: Изд. Городец, 1998. 152 с.

9. Зинатуллин З. З., Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (вопросы теории и практики). Казань, Изд. Казан. ун-та, 1981. 136 с.

10. Корнуков В. М., Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. Саратов. Изд. Саратов. ун-та, 1978. 136 с.

11. Люблинский П. И., Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия. Санкт-Петербург: Сенат. тип., 1906. 711 с.

12. Столмаков А. И., Понятие и классификация санкций норм уголовно-процессуального права // Правоведение. 1977. № 3. С. 40 - 46.

13. Филющенко А. А., Об уголовно-процессуальном принуждении // Правоведение. 1974. № 3. С. 108-110.

14. Фойницкий И. Я., Курс уголовного судопроизводства. в 2-х т. Т. 2 / Общ. ред., послесл., прим.: Смирнова А.В. С.-Пб.: Изд. Альфа, 1996. 606 с.

15. Хачатрян М., Уголовно-процессуальная законодательство Армянской ССР и вопросы его совершенствования: автореф. дисс. ... канд. юр. наук. М., 1974. 24 с.

16. Чечина Н. А., Элькинд П. С., Об уголовно-процессуальной и гражданской процессуальной ответственности // Советское государство и право. 1973. № 9. С. 33-41.

Ղամբարյան Ա. - Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, էլիսաղեն՝ artur.ghambaryan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 02.09.2025 թ., տրվել է գրախոսության 02.09.2025 թ., երաշխավորվել է ի.գ.թ., փաստաբան Ա. Ղազարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-175>

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

*Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի
հանրային պաշտպանի գրասենյակի մոնիթորինգի
պարասխանատու, Երևանի «Գլաժոր» համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

MARTIN MANUKYAN

*Responsible for monitoring the work of the Office of the
Public Defender of the Chamber of Advocates of the Republic of Armenia,
Lecturer at the Department of Jurisprudence of the Yerevan University “Gladzor,”
Candidate of Legal Sciences*

МАРТИН МАНУКЯН

*Ответственный за мониторинг работы
Аппарата Народного Защитника
Палаты адвокатов Республики Армения,
преподаватель кафедры юриспруденции
Ереванского университета «Гладзор»,
кандидат юридических наук*

**ԱՐԵՎՄՏԱԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻԶՄԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՊՐԱԿՏԻԿԱՆ (մաս III)**

**THE PRACTICE OF DEVELOPMENT OF WESTERN EUROPEAN
PARLIAMENTARISM (part III)**

**ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО
ПАРЛАМЕНТАРИЗМА (часть III)**

Սկիզբը նախորդ համարում

Ներածություն

Արևմտաեվրոպական պառլամենտարիզմի զարգացման պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նշված ինստիտուտը չի կարող արդյունավետ գործել, եթե ձևավորված չեն սոցիալական կառուցվածքն ու քաղաքացիական հասարակությունը, որոնց բնորոշ է բնակ-

չության բարձր իրավաքաղաքական մշակույթը: Պառլամենտը խորհրդանշում և իրականացնում է ազգ-պետության, կամ որ նույնն է, ազգապետության քաղաքական ներկայացուցչությունը, ընդունում է պետության գլխի երդումը, ինքնիշխան ժողովրդի կողմից արտահայտում է վստահություն կառավարությանը, նրան հանձնում է լիազորություններ և այլն: Հենց ներկայացուցչական ու գործադիր իշխանությունների միջև փոխհարաբերությունների առանձնահատկություններն են դրված հողվածի սույն բաժնում ներկայացված՝ գերիշխող, ինքնավար, սահմանափակ իրավասությամբ, ինչպես նաև ենթակա պառլամենտների (խորհրդարանների) դասակարգման հիմքում:

Հիմնական հետազոտություն

Կառավարության խորհրդարանական պատասխանատվության ինստիտուտը գոյություն ունի բոլոր խորհրդարանական հանրապետություններում և սահմանադրական միապետություններում (թեև դեռևս 1900 թ. **Մեծ Բրիտանիայում, Իտալիայում, Ֆրանսիայում ու Շվեյցարիայում** գործող կառավարությունները ամբողջովին հաշվետու էին ժողովրդի կողմից ընտրված օրենսդիր մարմիններին): Դրանց տարբերիչ կարևոր առանձնահատկությունը կառավարության ձևավորումն է խորհրդարանական հենքի վրա և դրա ֆորմալ պատասխանատվությունը խորհրդարանի առջև: Խորհրդարանի և կառավարության փոխհարաբերությունների նմանօրինակ կարգը ձևավորվել է XVII-XVIII դդ. **Մեծ Բրիտանիայում**, իսկ 1725 թ. այն ամրագրվեց օրենքով՝ սահմանելով կառավարության պատասխանատվությունը խորհրդարանի առջև, սակայն, մինչև 1911 թ. խորհրդարանական բարեփոխումը ուժի մեջ մնաց օրենքները փոփոխելու կամ օրենսդրությունը խոչընդոտելու լորդերի պալատի իրավունքը: Հետագա տարիներին հաստատվեց նաև խորհրդարանական մեծամասնության վրա հենվող կուսակցական կառավարություն ձևավորելու կանոնը¹: Մինչդեռ, խորհրդարանի առջև նախարարական պատասխանատվության վերջնական հաստատումն օրենսդիր իշխանությունը նախարարների նկատմամբ, որոնք իրենց պատասխանատու էին համարում առաջին հերթին միապետի առջև, կիրառվում էր իմպիչմենտ: Ճիշտ է՝ բրիտանական քաղաքական պատմությանը հայտնի է նման ընթացակարգ կիրառելու միայն երեք դեպք (1677, 1786, 1806 թթ.):

Կառավարության անդամներին նշանակում է պետության ղեկավարը, սակայն ոչ իր հայեցողությամբ, այլ կուսակցության (կուսակցությունների կոալիցիայի) անդամների թվից, որը տիրապետում է խորհրդարանում (դրա ստորին պալատում) տեղերի մեծամասնությանը: Խորհրդարանի կողմից կառավարությանն անվստահություն հայտնելը հանգեցնում է կամ կառավարության հրաժարականին, կամ խորհրդարանի արձակմանը և վաղաժամկետ խորհրդարանական ընտրությունների անցկացմանը, կամ՝ թե՛ մեկին և թե՛ մյուսին: Ֆորմալ առումով այն հնարավորություն է ընձեռում ցրելու կամ փոխարինելու կառավարությունը, որի գործունեության ուղղվածությունը չի արժանանում իշխանության ներկայացուցչական մարմնի աջակցությանը: Սակայն գործնականում այդ ինստիտուտի գործարկումը խորհրդարանականների նախաձեռնությամբ ուղեկցվում է որոշ բարդությունների հաղթահարմամբ, բացի դրանից՝ խորհրդարանական ընդդիմության հնարավորություններն այնքան չնչին են, որ դրա գործունեությունը՝ որպես կառավարության նկատմամբ հսկողության միջոց, չափազանց փոքր է²: Բացի դրանից՝ կառավարությանն անվստահություն հայտնելը սովորաբար հիմք է խորհրդարանը (ստորին պալատը) վաղաժամկետ արձակելու և նոր ընտրություններ նշանա-

¹ Крылова Н.С., Британский парламент// очерки парламентского права. М., 1993.

² Баренбойм Н.Д., Вето президента США-Советское государство и право. Москва, 1977.

կելու համար, ինչը նույնպես, անկասկած, ազդում է խորհրդարանականների վարքագծի վրա:

Ընդդիմության առաջարկած պարսավանքի բանաձևը (անվստահության քվեն), որպես կանոն, հաջողության հնարավորություն չունի: Այսպես, **Մեծ Բրիտանիայում** երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո միայն մեկ անգամ է Համայնքների պալատում կառավարությանն անվստահություն հայտնելու հարց բարձրացվել (1979թ), ընդ որում՝ ինչ-որ առումով պատահականորեն: Լեյբորիստ պատգամավորներից մեկը հիվանդացել է քվեարկությունից առաջ, որի հետևանքով ընդդիմությունը (պահպանողականները) մեկ ձայնի գերակշռություն էր ստացել: Եթե ձայները բաշխվեին հավասարաչափ, ապա վճռորոշ կդառնար խոսնակի ձայնը, և լեյբորիստները կշարունակեին մնալ իշխանության ղեկին, և չէին անցկացնի վաղաժամկետ ընտրություններ, որոնց ընթացքում հաղթեցին պահպանողականները և ղեկավարեցին մինչև 1997 թ. մայիսը³:

Ֆրանսիայի ինիցիատիվ հանրապետությունում միայն մեկ անգամ (1962 թ.) է ընդունվել անվստահության բանաձև, որը, սակայն, ոչ թե կառավարությունը փոխելուն, այլ Ազգային ժողովն արձակելուն:

Գերմանիայում կառուցողական անվստահության քվեն արդյունավետորեն կիրառվել է առաջին ու վերջին անգամ 1982 թվականին:

Միևնույն ժամանակ, խորհրդարանական մեծամասնության ներկայացուցիչներից ձևավորվող կառավարությունը, վստահության քվե ստանալով, կուսակցական կարգապահության շնորհիվ՝ ուղղորդում է այդ մեծամասնության գործունեությունը և դրանով իսկ վերահսկողություն սահմանում ընդհանուր առմամբ խորհրդարանի վրա: Այսպիսով, կառավարությունը երկիրը կառավարող գլխավոր մարմինն է, իսկ կառավարության ղեկավարը փաստացի առաջին դեմքն է իշխանության կառուցվածքում՝ երկրորդ պլան մղելով խորհրդարանն ու երկրի նախագահին⁴:

Անշուշտ, կառավարության ղեկավարի լիիշխանության աստիճանը կախված է երկրում և խորհրդարանում քաղաքական ուժերի կոնկրետ դասավորությունից, խորհրդարանի և կառավարության միջև հաստատված փոխհարաբերությունների ձևից և այլն: **Մեծ Բրիտանիայի** վարչապետը, որը խորհրդարանում իշխող մեծամասնության կուսակցության առաջնորդն է, տիրապետում է գործողությունների շատ ավելի մեծ ազատության, քան **Իտալիայի** նախարարների խորհրդի նախագահը, որը հարկադրված է հաշվի նստելու կուսակցության ներկայացուցիչների, իշխող կոալիցիայի գործընկերների տեսակետների հետ: Ուստի, հենց ներկայացուցչական ու գործադիր իշխանությունների միջև փոխհարաբերությունների առանձնահատկություններն են դրված ստորև ներկայացվող խորհրդարանների դասակարգման հիմքում:

1. Գերիշխող խորհրդարաններ:

Նման խորհրդարաններն առաջատար դեր են խաղում քաղաքական կյանքում՝ ձևավորելով և խստիվ վերահսկելով գործադիր իշխանությանը: Այդ դեպքում անխուսափելի են դառնում հաճախակի կառավարական ճգնաժամերը: Առավել բարենպաստ պայմաններ գերիշխող խորհրդարանների գոյության համար ստեղծում է «ծայրահեղ» կամ «բևեռացված պլուրալիզմի» համակարգը: Այդպիսի օրինակներ կարող են լինել Ֆրանսիայի երրորդ (1875-1940)

³ Из истории европейского парламентаризма. Франция. Под ред. С.П. Пожарской. М., 1999.

⁴ Крутослов М.А., Ковлер. А.И., Парламентское право Франции, Очерки парламентского права, М., 1993.

և չորրորդ (1946-1993) հանրապետությունների ժամանակաշրջանների Ազգային ժողովները և **Իտալիայի** առաջին Հանրապետության խորհրդարանը (1947-1993թթ.):

Այսպես, **Ֆրանսիայում** չորրորդ հանրապետության գոյության 12 տարիներին փոփոխվել է 25 կառավարություն⁵, ընդ որում՝ որոշ կառավարություններ աշխատել են ընդամենը մի քանի շաբաթ: Կառավարության թույլ ու անկայուն լինելը խորհրդարանի հետ հարաբերություններում «... հետևանք էր ոչ այնքան սահմանադրական նորմերի, որքան պրակտիկայի: Մասնավորապես, խորհրդարանն արձակելու իրավունքը չէր կիրառվում գործադիր իշխանության կողմից արձակման առաջին ու վերջին փորձի ձախողման պատճառով, որն իրականացրեց Երրորդ հանրապետության առաջին նախագահ Մակ-Մագոնը 1877 թվականին: Ճիշտ նույն կերպ Չորրորդ հանրապետության օրոք կառավարության ղեկավարները խորհրդարանին ենթարկվելու և պաշտոնաթող լինելու սովորություն ունեին: Խորհրդարանն արձակվեց միայն մեկ անգամ՝ 1955 թ.: Կառավարությունների թուլության ու անկայունության պատճառը (1875-1958թթ. ընկած ամբողջ ժամանակահատվածում, բացառությամբ «Վիշիի ռեժիմի») մասամբ թույլ կուսակցական համակարգն էր, ինչպես նաև ֆրանսիական հասարակության վախը չափից դուրս ուժեղ գործադիր իշխանությունից, ինչը հիշեցնում էր ավտորիտար բռնապարտիստական ռեժիմները»⁶:

Հետպատերազմյան Իտալիայում (1947-1994 թթ.) նույնպես տեղի է ունեցել մեծ թվով կառավարության փոփոխություններ՝ ավելի քան 60 անգամ: Միաժամանակ, գործող խորհրդարանները, որպես կանոն, ընդունել են բազմաթիվ օրենքներ: Օրինակ՝ **Իտալիայի** խորհրդարանը վերջին կես դարում ընդունել է տարեկան շուրջ 330 օրենք: Սակայն դա չնպաստեց Իտալիայի քաղաքական համակարգի գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը, և այդ օրենքների մեծ մասը ոչ էական կամ մասնակի բնույթի էին: Այսպիսով, թվում է՝ կարելի է միանշանակ եզրահանգում անել, որ խորհրդարանի այդ տիպը բնավ էլ ոչ ամենաօպտիմալն է, և վերջնարդյունքում դրա գոյությունը պայմանավորում է քաղաքական վարչակարգի անկայունության բարձր մակարդակը: Սակայն, Իտալիայի դեպքում, որտեղ բազմաթիվ արտաքին և ներքին պատճառներով «առաջացել էր խորը հասարակական պառակտում և ձևավորվել «կայուն անկայունության» համակարգ՝ իր գրեթե ամենամյա կառավարական ճգնաժամերով և, դրա հետ մեկտեղ, «անկատար երկկուսակցականությամբ», մեկ կուսակցության փաստացի տիրապետությամբ (ԲԴԿ), քաղաքական փոխատեղման (ռոտացիայի) արգելափակմամբ, այդ հայտնի երևույթներին, բացասական միտումներին հակակշիռ դարձավ խորհրդարանական համակարգը: Հենց դա դանդաղեցրեց իտալական քաղաքականության ճահճացումը, դարձավ հզոր գործոն, որը հնարավորություն տվեց հասարակության ու քաղաքական հանրույթի զգալի մասին ազդեցություն ունենալու գործադիր իշխանության իրական լծակների վրա: Կուսակցական համակարգի հետ մեկտեղ, որը նույնպես սերտորեն կապված է խորհրդարանական կյանքի հետ, այն օգնեց լայն զանգվածներին և հեռավոր մարզինալ տարածաշրջաններին՝ ներգրավվելու միասնական հասարակական օրգանիզմի մեջ, նրանց ինտեգրմանը իտալական ազգ-պետության համակարգին⁷:

2. Ինքնավար խորհրդարաններ

Նման խորհրդարանները հուսալիորեն վերահսկում են օրենսդրական գործընթացը, սակայն չունեն «ծանրակշիռ» լծակներ գործադիր իշխանությանը հեռացնելու համար: Այսպես,

⁵ Рокар М., Трудиться с душой, М., 1990.

⁶ Алмонд Г., Пауель Дж., Стром К., Далтон П., Сравнительная политология сегодня, Мировой обзор, М., 1995.

⁷ Холодковский К.Г., Парламент первой республики: Положительный и отрицательный опыт. М., 2004.

ԱՄՆ Կոնգրեսի ինքնավարությունն ապահովվում է ոչ միայն իշխանությունների տարանջատման խիստ համակարգով, որն էականորեն սահմանափակում է պետության ղեկավարի միջամտության հնարավորությունն իր գործերին, այլև մի շարք այլ հանգամանքներով: Նախ՝ ներխմբակցային խիստ կարգապահության բացակայությունը, Կոնգրեսի անդամները, նույնիսկ «նախագահական» կուսակցության խմբակցության կազմում գտնվողները, ոչ միշտ են պաշտպանում նախագահին քվեարկությունների ժամանակ: Երկրորդ՝ Կոնգրեսի ուժը շատ բանով պայմանավորված է ուժեղ կոմիտեների ու ենթակոմիտեների առկայությամբ, որոնք իրենց գործունեությամբ նպաստում են ներկայացուցչական ժողովի ակտիվ ու ինքնուրույն դերին՝ որոշումներ կայացնելիս և վերահսկողական լիազորություններ իրականացնելիս:

Ինքնավար խորհրդարան կարող է ձևավորվել նաև խորհրդարանական համակարգի պայմաններում՝ զարգացած բազմակուսակցության հետ համագործակցելիս: Այդպես տեղի ունեցավ, օրինակ, **սկանդինավյան երկրներում**⁸՝ հիմնական սոցիալ-քաղաքական խնդիրների վերաբերյալ միջխմբային խորհրդակցությունների անցկացման նրանց հաստատված սկզբունքներով: Նման բանակցությունների գլխավոր բեմահարթակներից մեկն էլ հենց դարձավ խորհրդարանը: «Պառլամենտարիզմի կոնսեսուսով մոդելը հիմնված է կուսակցությունների միջև իշխանությունը բաժանելու վրա, ինչը դրսևորվում է կառավարության կողմից տարբեր շահագրգիռ խմբերի պահանջները հաշվի առնելով խորհրդարանի հանձնաժողովներում փոխգլխավորներ որոնելով, խորհրդարանի վրա ճնշում բանեցնելու գործելաոճից հրաժարվելով: Խորհրդարանի բուն խնդիրը սոցիալական համերաշխությունն ամրապնդելն է, այն պետք է ոչ թե օտարացնի միմյանցից քաղաքացիներին, այլ համախմբի նրանց, ինտեգրի փոքրամասնությանը համակարգին: Այսպես է դրսևորվում կոնսեսուսով պառլամենտարիզմի մոդելի ինտեգրատիվ բնույթը սկանդինավյան երկրներում»՝ հիմնված «կուսակցություններ-խորհրդարան-կառավարություն» բանաձևի վրա»⁸:

3. Սահմանափակ ինքնավարությամբ խորհրդարանը

Այն կարելի է դիտարկել որպես կառավարության և ընդդիմության սուր մրցակցության հիմնական դաշտ: Այսպես, **Մեծ Բրիտանիայում** կառավարության վերահսկողությունը մեծամասնության միակուսակցական խմբակցության նկատմամբ չափազանց ուժեղացնում է նրա դիրքերը Համայնքների պալատում: Վերահսկողության գլխավոր մեխանիզմը կուսակցական խիստ կարգապահությունն է: **Սակայն կուսակցության կամքին դեմ քվեարկելը բրիտանական խորհրդարանում նշանակում է կատարել արարք, որը վերջ կդնի սեփական հաջող քաղաքական կարիերային:** Ահա թե ինչու է հեշտ կանխատեսել քվեարկության արդյունքները բրիտանական խորհրդարանում: Կարծիք է հնչում, որ ներկայում Համայնքների պալատը գործնականում դադարել է հաշվետվություն պահանջել գործադիր իշխանությունից: Խորհրդարանը սերտաճել է կառավարությանը և չունի հսկողական արդյունավետ մեխանիզմներ գործադիր իշխանության նկատմամբ: Ուստի Համայնքների պալատի դերը ոչ այնքան կառավարելն է, որքան կառավարությանը բանավոր և գրավոր հարցադրումներով ծանրաբեռնելը՝ քննարկելով և քննադատելով գործադիր իշխանության այս կամ այն օղակին: Հետազոտողները ենթադրում են, որ «կառավարությունն ընդդեմ ընդդիմության» համակարգը խոչընդոտում է նոր գաղափարների առաջացումն ու առաջնորդում, փոխարենը նպաստում

⁸ Кулакова Т.А., Теория самостоятельного мандата и принцип разделения властей на примере скандинавских стран // ПОЛИТЭК. Политическая экспертиза. Альманах Вып, СПб, 2005.

է այն բանին, որ որոշումների մեծ մասն ընդունվում է խորհրդարանի դահլիճից դուրս՝ իշխող կուսակցության ներսում:

4. Ենթակա խորհրդարանը

Այս տիպի խորհրդարանը համատեղելի է լիբերալ ժողովրդավարության (**Ֆրանսիայի հինգերորդ Հանրապետություն**) և ավտորիտար կամ կիսավտորիտար համակարգերի (**Ռուսաստանը, ԱՊՀ երկրների գերակշիռ մասը**) հետ:

Ֆրանսիայում խորհրդարանի լիազորությունները սահմանափակելու օգտին հնչող գլխավոր փաստարկը հիշողությունն է իշխանության կաթվածահար վիճակի մասին, որին հանգեցրել էր Չորրորդ հանրապետության իշխող խորհրդարանը: Այսպես, համաձայն Հինգերորդ հանրապետության սահմանադրության դրույթների, Ազգային ժողովը պահպանել է բացառիկ լիազորությունը միայն այն օրենքների նկատմամբ, որոնցով սահմանվում են քաղաքական իրավունքների իրականացումը, քաղաքացիական ու քրեական օրենսդրությունը, դատակազմությունը, հարկային համակարգը, ընտրակարգը, պետական ծառայողների կարգավիճակն ու, ազգայնացման հարցերը: Այնպիսի կարևորագույն բնագավառներում, ինչպիսին են պաշտպանությունը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների եկամուտների աղբյուրների կազմակերպումը, կրթությունը, աշխատանքի իրավունքը, արհմիությունների կարգավիճակը, Ազգային ժողովին վերապահված է լուր սահմանելու «ընդհանուր սկզբունքները»: Մնացած բոլոր հարցերը պետք է լուծեր կառավարությունը՝ կարգադրիչ իշխանության կարգով: Մինչև 20-րդ դարի 80-ական թվականները **Ֆրանսիայի** Ազգային ժողովը դասվում էր ժողովրդավարական աշխարհի «ամենաթույլ» խորհրդարանների շարքին⁹: Իրավիճակը փոխվեց «նախագահական ժամանակահատվածից» «համագոյավորման ժամանակահատվածի» անցնելիս նախ «սոցիալիստ» նախագահ Ֆրանսուա Միտերանի իշխանության գալով՝ իր «աջակողմյան» խորհրդարանական մեծամասնությամբ, իսկ հետո արդեն 1977-2002 թթ. «աջակողմյան» նախագահ Ժակ Շիրակի ընտրվելով՝ իր «ձախակողմյան» խորհրդարանական մեծամասնությամբ և սոցիալիստ Լիոնել Ժոսպենի կառավարությամբ: Ավտորիտարիզմի պայմաններում կառավարությունը լիովին գերակայում է խորհրդարանի նկատմամբ, ավելին, նրան քննադատելն այնքան էլ անվտանգ չէ: Այդուհանդերձ, խորհրդարանը կենտրոնի և մարզերի կապը պահպանելու կարևոր մեխանիզմ է, «Օրենսդիրները» հանդես են գալիս իրենց ընտրողների պաշտպանների դերում և սուբսիդիաներ են կորզում բյուջեից:

Արևմտաեվրոպական պառլամենտարիզմի զարգացման օրինաչափությունները յուրովի վերահաստատվում են արևելաեվրոպական պառլամենտարիզմի իրավաքաղաքական պրակտիկայում, ժողովրդավարության և ժողովրդավարական ինստիտուտների զարգացման գործընթացներում:

Եզրակացություն

Մեր գնահատմամբ՝

1. Հենց ներկայացուցչական ու գործադիր իշխանությունների միջև փոխհարաբերությունների առանձնահատկություններն են դրված խորհրդարանների դասակարգման հիմքում:

2. Կառավարության խորհրդարանական պատասխանատվության ինստիտուտը գոյություն ունի բոլոր խորհրդարանական հանրապետություններում և սահմանադրական միա-

⁹ Платон Фр., Исполнительная власть в Пятой Французской Республике, Логика и интерпретация. М., 2001.

պետություններում: Դրանց տարբերիչ կարևոր առանձնահատկությունը կառավարության ձևավորումն է խորհրդարանական հենքի վրա և դրա ֆորմալ պատասխանատվությունը խորհրդարանի առջև:

3. Գերիշխող խորհրդարաններն առաջատար դեր են խաղում քաղաքական կյանքում՝ ձևավորելով և խստիվ վերահսկելով գործադիր իշխանությանը: Այդ դեպքում անխուսափելի են դառնում հաճախակի կառավարական ճգնաժամերը:

4. Ինքնավար խորհրդարանները հուսալիորեն վերահսկում են օրենսդրական գործընթացը, սակայն չունեն «ծանրակշիռ» լծակներ գործադիր իշխանությանը հեռացնելու համար: Ինքնավար խորհրդարան կարող է ձևավորվել նաև խորհրդարանական համակարգի պայմաններում՝ զարգացած բազմակուսակցության հետ համագործակցելիս:

5. Սահմանափակ ինքնավարությամբ խորհրդարանը կարելի է դիտարկել որպես կառավարության և ընդդիմության սուր մրցակցության հիմնական դաշտ: Այստեղ վերահսկողության գլխավոր մեխանիզմը կուսակցական խիստ կարգապահությունն է:

6. Ենթակա խորհրդարանը համատեղելի է լիբերալ ժողովրդավարության և ավտորիտար կամ կիսավտորիտար համակարգերի հետ:

Ամփոփագիր: Արևմտավրոպական պառլամենտարիզմի զարգացման պրակտիկայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ նշված ինստիտուտը չի կարող արդյունավետ գործել, եթե ձևավորված չեն սոցիալական կառուցվածքն ու քաղաքացիական հասարակությունը, որոնց բնորոշ է բնակչության բարձր իրավաքաղաքական մշակույթը: Պառլամենտը խորհրդանշում և իրականացնում է ազգ-պետության, կամ որ նույնն է՝ ազգապետության քաղաքական ներկայացուցչությունը, ընդունում է պետության գլխի երդումը, ինքնիշխան ժողովրդի կողմից արտահայտում է վստահություն կառավարությանը, նրան հանձնում է լիազորություններ և այլն: Հենց ներկայացուցչական ու գործադիր իշխանությունների միջև փոխհարաբերությունների առանձնահատկություններն են դրված գերիշխող, ինքնավար, սահմանափակ իրավասությամբ, ինչպես նաև ենթակա պառլամենտների (խորհրդարանների) դասակարգման հիմքում:

Annotation. Analysis of the practice of development of Western European parliamentarism shows that this institution cannot function effectively without a formed social structure and civil society, characterized by a high legal and political culture of the population. Parliament symbolizes and implements the political representation of the national state, or, what is the same, the nation-state; accepts the oath of the head of state; expresses confidence in the government on behalf of the sovereign people; transfers powers to it; etc. According to the author of the article, it is the features of the relationship between the representative and executive authorities that underlie the classification of parliaments into dominant, autonomous, limited-power, and subordinate.

Аннотация. Анализ практики развития западноевропейского парламентаризма показывает, что данный институт не может эффективно функционировать без сформированной социальной структуры и гражданского общества, характеризующихся высокой правовой и политической культурой населения. Парламент символизирует и реализует политическое представительство национального государства, или, что то же самое, нации-государства, принимает присягу главы государства, выражает доверие правительству от имени суверенного народа, передает ему полномочия и т.д. По мнению автора статьи, именно особенности взаимоотношений представительной и исполнительной властей лежат в основе классификации парламентов на господствующие, автономные, ограниченно-властные, а также подчиненные.

Բանալի բառեր - Սահմանադրություն, քաղաքական կուսակցություններ, խորհրդարան, պառլամենտարիզմ, կառավարություն, ընդդիմություն, կուսակցական համակարգ, սահմանադրական վերահսկողություն, քաղաքացիական հասարակություն:

Keywords: Constitution, political parties, parliament, parliamentarism, government, opposition, party system, constitutional control, civil society.

Ключевые слова: Конституция, политические партии, парламент, парламентаризм, правительство, оппозиция, партийная система, конституционный контроль, гражданское общество.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Крылова Н.С., Британский парламент// очерки парламентского права. М., 1993.
2. Баренбойм Н.Д., Вето президента США-Советское государство и право, Москва, 1977.
3. Из истории европейского парламентаризма. Франция. Под ред. С.П. Пожарской. М., 1999.
4. Крутослов М.А., Ковлер. А.И., Парламентское право Франции.-Очерки парламентского права, М., 1993.
5. Рокар М., Трудиться с душой, М., 1990.
6. Алмонд Г., Пауель Дж., Стром К., Далтон П., Сравнительная политология сегодня, Мировой обзор.
7. Холодковский К.Г., Парламент первой республики: Положительный и отрицательный опыт, М., 2004.
8. Кулакова Т.А., Теория самостоятельного мандата и принцип разделения властей на примере скандинавских стран // ПОЛИТЭКС. Политическая экспертиза. Альманах Вып, СПб, 2005.
9. Платон Фр., Исполнительная власть в Пятой Французской Республике. Логика и интерпретация. М., 2001.

Մանուկյան Մ. - Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի հանրային պաշտպանի գրասենյակի մոնիտորինգի պատասխանատու, Երևանի «Գլաժոր» համալսարանի իրավագիտության ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլիստգե՝ martin_manukyan_1955 @ mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 03.04.2025 թ., տրվել է գրախոսության 03.04.2025 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի եւ իրավունքի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2026 թ.:

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/COMPARATIVE LAW/СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2025.10-12-183>

TIJN VAN OSCH¹

*Retired senior Appeal Judge (Vice-President) at the Court of Appeal Arnhem-Leeuwarden (The Netherlands),
Deputy Judge at the Court of Appeal Arnhem-Leeuwarden (The Netherlands),
Substitute Chair of the Disciplinary Court of Appeal for Lawyers,
Chair of the International Committee of the Dutch Association for the Judiciary (NVvR) and
Representative for NVvR at the International Association of Judges (IAJ/UIIM),
Observer on behalf of IAJ/UIIM at the Hague Conference on Private International Law,
Vice-President of the 2nd Study Commission Civil Law of the International Association of Judges (IAJ/UIIM)*

ՏԵՅՆ ՎԱՆ ՕՇ

*Արնհեմ-Լեուվարդենի (Նիդերլանդներ) վերաքննիչ դատարանի թոշակառու ավագ
վերաքննիչ դատավոր (փոխնախագահ),
Արնհեմ-Լեուվարդենի (Նիդերլանդներ) վերաքննիչ դատարանի դատավորի տեղակալ,
Փաստաբանների համար Կարգապահական վերաքննիչ դատարանի նախագահի տեղակալ,
Նիդերլանդների դատական համակարգի միության (NVvR) միջազգային կոմիտեի
նախագահ և Նիդերլանդների դատական համակարգի միության (NVvR) ներկայացուցիչ
Դատավորների միջազգային միությունում (IAJ/UIIM),
Դատավորների միջազգային միության (IAJ/UIIM-ի) անունից դիտորդ «Միջազգային
մասնավոր իրավունքի մասին» Հաագայի խորհրդաժողովում,
Քաղաքացիական իրավունքի վերաբերյալ Դատավորների միջազգային միության (IAJ/UIIM)
2-րդ ուսումնական հանձնաժողովի փոխնախագահ*

ТЕЙН ВАН ОШ

*Старший апелляционный судья в отставке (вице-президент) Апелляционного суда Арнем-
Леувардена (Нидерланды),
Заместитель судьи Апелляционного суда Арнем-Леувардена (Нидерланды),
Заместитель председателя Дисциплинарного апелляционного суда для адвокатов,
Председатель Международного комитета Нидерландской ассоциации судебных
органов (NVvR) и представитель Нидерландской ассоциации судебных органов (NVvR) в
Международной ассоциации судей (IAJ/UIIM),
Наблюдатель от Международной ассоциации судей (IAJ/UIIM) на Гаагской конференции по
международному частному праву,
Заместитель председателя 2-й учебной комиссии Международной ассоциации судей (IAJ/
UIIM) по гражданскому праву*

¹ Mr M.F.J.N. van Osch.

With thanks to Mr A.J. (Anique) van Osch for her comments on an earlier version.

**"PROCEDURAL DOCUMENTS, WHEN DO THEY TURN FROM A
HELP TO A HINDRANCE?" A DISCUSSION OF LIMITING THE SIZE
OF PROCEDURAL DOCUMENTS FROM A COMPARATIVE LAW
PERSPECTIVE. "LESS IS MORE"**

**ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ. ԵՐԲ ԵՆ ԴՐԱՆՔ ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ՎԵՐԱԾՎՈՒՄ ԽՈՉԸՆԴՈՏԻ: ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ
ԾԱՎԱԼԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ: «ՔԻՉՆ ԱՎԵԼԻՆ Է»**

**ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ДОКУМЕНТЫ: КОГДА ОНИ ПРЕВРАЩАЮТСЯ
ИЗ ПОМОЩИ В ПОМЕХУ?
ОБСУЖДЕНИЕ ВОПРОСА ОБ ОГРАНИЧЕНИИ ОБЪЕМА
ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ДОКУМЕНТОВ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
СРАВНИТЕЛЬНОГО ПРАВА. «МЕНЬШЕ ЗНАЧИТ БОЛЬШЕ»**

*This article was first published in Dutch in the Netherlands Law Journal (Nederlands
Juristenblad), May 16, 2025*

Expanding procedural documents and their limitation are not a purely Dutch problem. The International Association of Judges decided to take stock of this issue. A questionnaire distributed for that purpose received almost 40 responses from foreign judges' associations. The question that was not asked but was apparently taken as a given: 'does your jurisdiction suffer from excessively long and/or unnecessary (text in) procedural documents?' was, implicitly, widely endorsed. This contribution discusses the most relevant results.

Introduction

Is the issue of expanding procedural documents and the limitation of (the scope of) these procedural documents only a Dutch problem? The International Association of Judges IAJ-UIM addressed this issue at its annual meeting last autumn under the title: 'Written Submissions - when do they turn from a help to a hindrance'. At this meeting, as Vice President of the 2nd Study Commission, I gave two presentations on the Dutch situation on the one hand and the experiences of colleagues in countries worldwide on the other. In this contribution, which is an adaptation of my presentations, I discuss the situation in other countries from a comparative law perspective and provide a brief sketch of the current Dutch situation, and try to identify a pattern. Lastly, I address the question 'What can we still learn?'.

Comparative law

Is the issue of expanding procedural documents and the limitation of (the scope of) those procedural documents, which I assume to be well known² - especially after the Supreme Court's ruling of 3 June 2022, ECLI:NL:HR:2022:824 - purely a Dutch problem? Apparently not, because foreign judges have complained about it before in administrative law cases.³ And what about in civil cases?

As stated above, this prompted the International Association of Judges IAJ-UIM to take stock of this issue. A questionnaire distributed for that purpose by the 2nd Study Commission (civil law) yielded 40 responses⁴ from foreign judges' associations from as many countries.

The question that was not asked but was taken as a given, given the responses at the previous year's meeting when this topic was proposed, namely: 'does your jurisdiction suffer from excessively long and/or unnecessary (text in) procedural documents?' was widely endorsed, mostly implicitly.⁵ In the following, I discuss the questionnaire questions most relevant to this contribution.^{6 7}

Limits?

When asked whether there are limits in the relevant jurisdiction/country as to the maximum length of written submissions/procedural documents in civil proceedings, about 30 countries answered this question in the negative. Only six countries answered this question in the affirmative, of which for two it applied only in appeal cases. The actual implementation of such limits was diverse. For example: 5-20 pages, where responses should be shorter (Australia), no more than 5,000 words in the first instance, 5,000/10,000 on appeal/10,000 in cassation (Ireland), in cases with an interest of less than € 500,000: 80,000 characters (+ 40 pages)

² F.J. de Vries, 'Shortening procedural documents', NTBR 2019/29, vol. 9/10. A.C. Van Schaick: 'Scope and quality of procedural documents on appeal', in the NVP volume Scope and quality of procedural documents; more concise is better?, 2023, pp. 14-15. C. Klaassen, 'Introduction', in: Scope and quality of procedural documents; more concise is better?, 2023.

³ Annotation R. Stijnen under HR 3 June 2022, AB 2022/239, no. 10, issue 31. F. Clarke, D. Kenny & Á. Ryall, Seminar of ACA Europe and the Supreme Court of Ireland, How our Courts Decide, The Decision-making Processes of Supreme Administrative Courts, Dublin, 25-26 March 2019, General Report, pp. 29-30. M.K.G. Tjepkema & L.A. van Heusden, 'Inspiration through international cooperation in administrative law: on ACA-Europe', NTB 2020/234, issue 9.

⁴ iaj-uim.org/iuw/2nd-study-commission/.

⁵ Explicitly including Angola, Denmark, Germany (often more than 100 pages instead of 10-20 pages), Panama, Paraguay, Poland, Taiwan.

⁶ Nos 1, 4, 5 and 7.

⁷ Of the remaining questions, which in themselves are also interesting for further consideration but are beyond the scope of this contribution, I only briefly present the overall results:

Question 2: Are there deadlines for submitting written comments? 33 countries answered this question in the affirmative and five in the negative.

Question 3: Are there limits in terms of a maximum number of additional submissions in a case? This proved to be a difficult question to answer unequivocally. Overall, thirteen countries answered this question in the affirmative and twenty-five in the negative.

Question 6: What is the effect of written submissions on a subsequent hearing? Again this proved difficult to answer. As with Question 5 the answers were rather diffuse, with seventeen explicit yeses and five noes, but also thirteen of the intermediate category. Illustrative is the Australian reaction: 'It is generally suggested that the ultimate effect of written submissions/procedural submissions at hearings is basically determined by two factors: the quality of the submissions themselves and the abilities of the lawyer putting them forward.'

for a summons, 50,000 (+ 26 pages) for a reply (Italy), from 50 to 25 pages on appeal (UK), only in (federal) appellate cases: a maximum of 5,200 words/20 pages for the appellant and subsequent responses 2,600 words/10 pages (USA),⁸ and last but not least our own country: 25 pages on appeal (Netherlands).

Penalties?

When asked whether there are sanctioning rules, including fines or cost implications, 18 countries answered this question in the affirmative. This question referred not only to those countries with limits for procedural documents but also to those that impose sanctions for violating time limits and the admission or non-admission of additional procedural documents.

There was great diversity in the responses from the countries that have such rules. In most cases, the court refused the procedural document⁹ and often there was no possibility to correct this error. In a minority of answers, there were fines¹⁰ and sometimes cost implications.

Effectiveness?

The question of whether these limits or requirements are effective in terms of reducing the number and length of written procedural documents proved difficult to answer unequivocally. Overall, 12 countries answered this question in the affirmative and nine in the negative. For example, Paraguay wrote that recent (2019-2022) changes to civil procedural law (not related to limitations) have resulted in significant time savings. The other countries answered that it depended; so sometimes yes and sometimes no.

Looking at the countries that do use limitation we see the following.

In the highest Australian courts, the limitation was considered to be helpful. But to this was added that the legal profession was creative in circumventing those rules by adapting the format of the procedural documents. As Judge Hayne, former judge of the Supreme Court of Australia, explained:

'It is surprising how often parties ignore requirements on the form of presentation of a written procedural document. Too often documents are presented in fonts smaller than the prescribed size with margins that are too small to use for an annotation.'

Ireland also viewed the limitation as useful, with a range of potential penalties. Italy noted that the limits were only introduced during 2023 and experiences are still unknown. It should be mentioned that Italy has chosen to set up an institute, called the Observatory, which will collect data on the issue, analyse it and monitor developments. The United States also answered the question in the affirmative and added that limiting the size of procedural documents helps, both when preparing for a hearing and when writing a judgment, and thereby also to the resolution of the underlying dispute. The Dutch experience will be discussed below.

Suggestions

The open-ended final question on whether people had any comments or suggestions on what else might be effective received a number of responses. Several countries were very

⁸ M.J. Bosselaar & B. Kemp: 'Further rules on procedural documents. What can we learn from the United States?' NTBR 2020/13, issue 4.

⁹ E.g. Angola, Canada, Iceland, Ireland, Italy, Philippines, Slovenia, USA.

¹⁰ E.g. Ireland, Latvia, Morocco (where apparently the courts themselves discipline lawyers), Portugal, UK.

clear about the heart of the problem: the lawyers.

The quality of lawyers is more important than the restriction of procedural documents (Japan, Kazakhstan), courts should be able to require lawyers to train in writing skills (Philippines). Or, a more friendly suggestion: training lawyers can be useful (Morocco/Mexico/Austria), especially in the use of plain language (Paraguay) and we should align with the professional standards of the legal profession itself (UK).

This question further led to a large number of suggestions. At the top of the list: limiting the length of procedural documents.¹¹ The need to limit the size of procedural documents is therefore endorsed 'worldwide.' Another issue which is widely supported is the approach to practical problems within the judiciary - such as workload¹² but especially problems of a digital nature - that need solving,¹³ the use of AI,¹⁴ Clear Language,¹⁵ blocking repetitions in successive procedural documents,¹⁶ alternative legal channels¹⁷ or amending the law.¹⁸ Civil procedural law needs to be reformed (Paraguay), the statutory 'unconditional right of reply' leads to much slowness (Switzerland), only one procedural document for each party (France), no new facts in appellate cases (Austria) and something that we would describe as management: preparatory hearings (Morocco).

When asked about possible desirable sanctions, people became very enthused. In countries where such sanctions already existed: more frequent rejection of excessively long procedural documents, more frequent fines and compensation for lost time (Azerbaijan, Morocco). And where this was not the case, there were calls for the introduction of fines for excessively long procedural documents (Iceland, Taiwan), higher court fees for extra legal documents or documents that were longer than allowed by the rules (Philippines) and no reimbursement of legal costs for non-necessary documents (Liechtenstein).

Meanwhile in the Netherlands: the courts of appeal

The judiciary itself has been working on this. The National Consultations on Civil-Law Courts of Appeal (LOVCH) has put forward an amendment to the National Rules of Procedure for Civil-Law Summons Cases before Courts of Appeal (LPR). Since 1 April 2021, these Rules of Procedure have included a provision limiting the scope of procedural documents in appeal cases. The rule is that the statement of objections and the statement of reply may not exceed twenty-five pages and that statements in the cross-appeal must be limited to 15 pages (Article 2.13). In addition, margins, line spacing and font size are also regulated (Article 2.11). A similar regulation is contained in the Rules of Procedure for Applications.

If the limit is exceeded, the sanction is refusal and then, if no shorter document is filed, inadmissibility. Unlike in many jurisdictions, where a rule limiting the size of procedural

¹¹ For example, Australia, Bulgaria, Denmark, Germany (with the caveat that a new document is subject to *audi alteram partem*, which slows the process down), Greece, Iceland, Lithuania, Liberia, Morocco, Mexico, Norway, Portugal, Slovenia, Taiwan.

¹² Romania.

¹³ Angola.

¹⁴ Liberia.

¹⁵ Poland.

¹⁶ Austria.

¹⁷ Morocco (more ADR and arbitration, to unburden state courts), Mexico (ditto).

¹⁸ Angola (more active attitude of judge), Morocco (*idem*), Panama (now new civil procedure.).

documents often requires a legislative amendment, the judiciary in the Netherlands can adopt such a rule of procedure itself. The proposed regulation led to a flood of criticism from the legal profession and beyond.¹⁹ Even the spring 2022 meeting of the Dutch Association for Procedural Law was devoted to this topic.²⁰ A number of lawyers and the Bar Association challenged the new regulation and tried to stop it in summary proceedings. The president of the court asked the Supreme Court for a preliminary ruling.

Supreme Court ruling

In the aforementioned ruling of 3 June 2022²¹, the Supreme Court ruled that the proposed restrictions have a sufficient legal basis and - in short - do not violate the principle of *audi alteram partem* and the right of access to justice. The Supreme Court thus, in the words of annotator Snijders,²² safeguards the limits in the Procedural Rules with numerous partly overlapping arguments. The Supreme Court refers to requirements of due process, the need to ensure the smooth conduct of proceedings, guarding against unreasonable delays in proceedings and the need of harmonisation and unification in the interests of justice and legal certainty. But also the need to take into account the limited judicial capacity and thus the monitoring of effective access to justice, which also requires that unnecessarily long procedural documents of the submitting party may be too burdensome for its opposing party. The Supreme Court is certainly aware of the potential far-reaching consequences of refusing an excessively long procedural document and therefore provides all kinds of safeguards the power of refusal. The possibility of leave for a longer procedural document and the possibility of retrying within two weeks of the refusal in the event of an excessively long procedural document. The Supreme Court further refers to the possibility for the court to deviate from the provisions of those procedural rules, the need to give reasons for a refusal and the possibility of an appeal in cassation. There is no mention of the possibility of obtaining permission for a supplementary procedural document after a procedural document has been found to be too short, but, according to annotator Snijders, it can be found in paragraph 3.3.10. The Supreme Court's ruling has once again set many pens in motion.²³

¹⁹ A. Hammerstein: 'Please keep it short,' JBP 2021/904. F. Hammerstein & J. Vranken: 'Limiting and improving. The courts' 25-page measure' NJB 2022/2174, issue 31.

²⁰ J. van Mourik & M. van de Ruitenbeek, 'Scope and quality of procedural documents; more concise is better. Report of the spring 2022 meeting of the Dutch Association for Procedural Law', TCR 2022, issue 4.

²¹ HR 3 June 2022, ECLI:NL:HR:2022:824.

²² NJ 2024/71.

²³ (Critical) note Fruytier in JBPr 2022/53. Note R. Steinen in AB 2022/239.

A. Hammerstein, 'Roma locuta! Causa finita? The limitation of procedural documents,' BER 2022/97; M. de Boer & J.W. Meijer, 'Chronicle of civil procedural law,' NJB 2022/2364, issue 33; F. Mebius: 'Cause list judges, don't be stingy about some extra reading time - Limitation of procedural documents,' Advo- catenblad 2022, issue 7; A.J.A.M. Ahsman: 'Efficient litigation. An exploration of what regional judges, lawyers and legislators could contribute to an improved arrangement of procedural documents,' TvPP

2023, issue 4. Steinen considers the Supreme Court's decision both ECHR- and Union-proof. See note 3.

In subsequent case law the Supreme Court's rule was applied flexibly. See Court of Appeal of 's- Hertogenbosch 10 November 2022, ECLI:NL:GHSHE:2022:3904; and Arnhem-Leeuwarden Court of Appeal 18 April 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:3337, cf. F.J. Fern-wood in JBPr 2023/44.

Evaluation/responses

Advocate General De Bock, when preparing her opinion (dated 24 December 2021) for this ruling, had submitted questions to the courts of appeal on their experience with the rules introduced on 1 April 2021. The response from the President of the The National Consultations on Civil-Law Courts of Appeal (LOVCH) showed that in the first period, in 95% of the cases the courts were satisfied with the submission of a procedural document of a maximum length of the prescribed number of pages and that requests for extensions were almost always granted.²⁴ The LOVCH later wrote in a report published on 17 September 2024, 'Evaluation of limitation of procedural documents in the civil divisions of the courts of appeal',²⁵ that the agreement of the courts of appeal to no longer accept lengthy procedural documents in civil cases was working well. According to the LOVCH, lawyers now automatically take their length into account while writing procedural documents. Documents are more concise and focus on what the appeal should really be about and still have enough space to substantiate positions properly. Criticism of this evaluation soon arose.²⁶ But there was also support, even from the lawyers.²⁷ One of the lawyers who initiated the interlocutory proceedings at the time also acknowledged that it had not been as bad as expected, that the legal profession can usually cope well with it and that only in two cases a request for a longer procedural document was refused.

Exhibits

Meanwhile, what about exhibits? A limit on these has not (yet?) been set. A citation in the procedural document can be avoided by including the relevant source to the citation in an appendix, making the procedural document itself shorter. A clear and specific reference to those exhibits is then necessary (see further Article 2.10 of the Rules of Procedure). Throwing unspecified exhibits 'over the fence' at the court will not help a party anyway. It is settled case law that the court can ignore it.

And the district courts?

The aforementioned regulations cover civil appeals. Apparently, this has not only inspired the Supreme Court, which now has its own regulation,²⁸ but also the courts of the first

²⁴ ECLI:NL:PHR:2021:1228, paras 3.1 and 2.10-3.11.

²⁵ The 'Evaluation of limitation of procedural documents in civil divisions of the courts' can be found at rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/News/Pages/Regeling-voor-kortere-processtukken-in-hoger-beroep-werkt-goed.aspx.

²⁶ J.M. Veldhuis, 'Evaluation of the limitation of procedural documents and the gut feeling of the Judiciary', BER 2024/167; M. de Boer & J.W. Meijer, 'Chronicle of Civil Procedure Law', NJB 2024/2124, issue 32; A. Hammerstein, 'Trust us, we recommend the 25-page measure', Blog VSCC, 4 November 2024, vsccl.nl/wij-van-de-wc-eend-en-de-25-bladzijden-maatregel/.

²⁷ F. Huijting-Mebius: 'Experience with shorter procedural documents predominantly positive', *Advocatenblad* 2024, issue 8, pp. 12-13. M. Ahsmann: 'Efficient litigation. An exploration of what regulatory judges, lawyers and legislators could contribute to improving the organisation of procedural documents', *TvPP* 2023, issue 4, pp. 125-129.

²⁸ Pilot on controlling the volume of procedural documents in cassation, appendix to the Rules of Procedure, effective 1 September 2023. A cassation appeal should be a maximum of 15,000 words and 23,000 in the case of a cross-appeal in cassation. The defence must have the same maximum size. With some details: the first page does not count, footnotes do not count either, and if more text is needed, it must be substantiated.

instance, because they have now drafted their own regulations, which may be introduced on 1 July 2025. Unlike the courts of appeal, if I understand it correctly, the district courts do not require a fixed maximum number of pages but are free to decide on the specifics. The size of a procedural document excluding exhibits should be in line with the nature, complexity and importance of the case. A procedural document of more than 10 pages starts with a summary and includes subheadings. A procedural document of more than twenty-five pages should briefly explain why that size is necessary. If a procedural document is unnecessarily long, the judge may order that it be replaced. The judge then determines the maximum size and sets a deadline for this.

Apparently, the Dutch Bar Association is not so happy with the concept of "unnecessarily long" and foresees complicated discussions and a considerable time consumption for the judges. Whether this will lead to an adjustment is unknown. Furthermore, the proposal for the district courts sets detailed rules on format and layout.²⁹

Can we learn from other countries?

We now have a limitation of procedural documents. But can we also learn lessons from what our foreign colleagues have proposed? Let me highlight one suggestion. Train lawyers in writing skills. I agree with my colleague Margreet Ahsmann³⁰ that it would be advisable to include a 'Judgment Writing' course in the professional training of lawyers in order to better understand what a judge requires of the parties. It is not for nothing that judges-in-training often cry out, after completing the 'Judgment Writing' course, that they would have been much better lawyers if they had already taken this course as lawyers. I said the same thing twenty-five years ago after my transfer. An alternative would be to have lawyers do a short apprenticeship as court clerks, during which they could also write judgments. I therefore would like to conclude this brief legal comparison with an appeal for that.

An appeal to the Dutch Bar Association and, to the extent necessary, the judiciary. Under the motto: Think like a Judge, make a justice's internship or a writing course a regular part of the curriculum of the Bar's Professional Education Programme. Not surprising when you consider that traditionally, the then six-year training to become a judge or prosecutor ended with two years of external internship, meaning: mostly the legal profession.³¹ Surely the legal profession can introduce two weeks of judicial internship in return for those two years of legal internship for young judges? It would all be in the interest of quality of service. After all, even as a disciplinary judge, the quality of the legal profession is very close to my heart.

Annotation. The issue of excessively long legal documents is a global problem, not just a Dutch one. This was confirmed by the International Association of Judges (IAJ/UIJ) after a survey of nearly 40 countries found that many jurisdictions suffer from overly long and unnecessary procedural documents. In this article about Comparative law, the Dutch Judge Tijn van Osch explains the international situation from the background of the Dutch solution for

²⁹ Procedural documents are in A-4 format, margins are 2.5 cm and in 11-point current font with line spacing of at least 1.

³⁰ TvPP 2023, issue 4, p. 128.

³¹ At the time known as the Raio course, now renamed the Rio course but also with at least two years of 'external experience'.

the problem.

While most countries surveyed do not have explicit limits on document length, a few do, including the Netherlands, Australia, Ireland, US and the UK. The effectiveness of these limits is clear. For example, the U.S. finds they help judges prepare and write judgments more efficiently. Globally, a key suggestion is to train lawyers in better writing skills, as many believe the problem lies with the quality of the legal profession.

In the Netherlands, the judiciary has already implemented a 25-page limit for appeal documents since April 2021. The Supreme Court upheld this regulation, stating it has a sufficient legal basis and is necessary for an efficient legal process. An evaluation found that the rules are working well, with lawyers successfully adapting their writing to the new limits.

Ամփոփագիր: Չափազանց երկար իրավական փաստաթղթերի խնդիրը համաշխարհային է, ոչ միայն հոլանդական: Դատավորների միջազգային միության (IAJ/UIM) կողմից շուրջ 40 երկրում անցկացրած հարցումը ցույց է տվել, որ բազմաթիվ իրավական համակարգեր բախվում են չափից երկար և հաճախ անհարկի դատավարական փաստաթղթերի խնդրին: Համեմատական իրավունքին նվիրված այս հոդվածում հոլանդացի դատավոր Տեյն վան Օշը ներկայացնում է միջազգային իրավիճակը՝ հիմնվելով խնդրի լուծման հոլանդական մոտեցման վրա:

Թեև հարցմանը մասնակցած երկրների մեծ մասը չունի փաստաթղթերի ծավալի հստակ սահմանափակումներ, մի շարք պետություններ, այնուամենայնիվ, սահմանել են նմանօրինակ կարգավորումներ: Այդ երկրների թվում են Նիդերլանդները, Ավստրալիան, Իռլանդիան, ԱՄՆ-ը և Միացյալ Թագավորությունը: Այս սահմանափակումների արդյունավետությունն ակնհայտ է: Օրինակ, ԱՄՆ-ում համարվում է, որ դրանք օգնում են դատավորներին ավելի արդյունավետ պատրաստել և կազմել դատական ակտերը: Գրելու հմտությունները բարելավելու նպատակով, ըստ համաշխարհային մակարդակի, հիմնական առաջարկներից է վերապատրաստել փաստաբաններին, քանի որ շատերի համոզմամբ՝ այս խնդրի աղբյուրն իրավական արհեստավարժության որակն է:

Նիդերլանդներում դատական իշխանությունն արդեն իսկ 2021 թվականի ապրիլից ներդրել է վերաքննիչ փաստաթղթերի համար 25 էջի սահմանափակում: Գերագույն դատարանը հաստատել է այս կարգավորումը՝ նշելով, որ այն ունի բավարար իրավական հիմք և անհրաժեշտ է արդյունավետ դատավարության համար: Գնահատումը ցույց է տվել, որ կարգավորումները լավ են կիրառվում, և փաստաբանները հաջողությամբ համապատասխանեցրել են իրենց գրելաոճը նոր սահմանափակումներին:

Аннотация. Проблема чрезмерно длинных юридических документов является глобальной, а не только голландской. Это подтвердила Международная ассоциация судей (IAJ/UIM) после опроса почти 40 стран. Опрос показал, что многие юрисдикции страдают от чрезмерно длинных и ненужных процессуальных документов. В этой статье о сравнительном праве голландский судья Тейн ван Ош объясняет международную ситуацию, ссылаясь на голландский подход решения этой проблемы.

Хотя в большинстве опрошенных стран нет явных ограничений на объем документов, в некоторых странах, включая Нидерланды, Австралию, Ирландию, США и Великобританию, такие ограничения существуют. Эффективность этих ограничений очевидна. Например, в США считают, что они помогают судьям более эффективно готовить и составлять судебные решения. Во всем мире одним из ключевых предложений является обучение юристов навыкам более качественного письма, поскольку многие считают, что источником проблемы является мастерство юридической профессии.

В Нидерландах судебная власть уже с апреля 2021 года ввела ограничение в 25 страниц для апелляционных документов. Верховный суд поддержал это постановление, заявив, что оно имеет достаточную правовую основу и необходимо для эффективного судебного процесса. Оценка показала, что правила работают хорошо, и юристы успешно адаптируют свои тексты к новым ограничениям.

Keywords: *Comparative law, procedural documents, written submissions, limiting, civil procedural law, effective justice, training lawyers, Writing ability's.*

Բանալի բառեր - համեմատական իրավունք, դատավարական փաստաթղթեր, գրավոր միջնորդություններ, սահմանափակում, քաղաքացիական դատավարական իրավունք, արդյունավետ արդարադատություն, փաստաբանների վերապատրաստում, գրելու կարողություն:

Ключевые слова: *сравнительное право, процессуальные документы, письменные ходатайства, ограничение, гражданское процессуальное право, эффективное правосудие, подготовка адвокатов, навыки письма.*

TIJN VAN OSCH - Retired senior Appeal Judge (Vice-President) at the Court of Appeal Arnhem-Leeuwarden (The Netherlands), Deputy Judge at the Court of Appeal Arnhem-Leeuwarden (The Netherlands), Substitute Chair of the Disciplinary Court of Appeal for Lawyers, Chair of the International Committee of the Dutch Association for the Judiciary (NVvR) and Representative for NVvR at the International Association of Judges (IAJ/UIIM), Observer on behalf of IAJ/UIIM at the Hague Conference on Private International Law, Vice-President of the 2nd Study Commission Civil Law of the International Association of Judges (IAJ/UIIM), e-mail: m.van.osch@rechtspraak.nl.

Submitted for editing on 13.11.2025, sent for review on 13.11.2025, recommended by Judge of the RA Anti-Corruption Court of Appeal, lecturer at the French University in Armenia, lecturer at the RA Academy of Advocates, Candidate of Legal Sciences G. Torosyan, accepted for publication on 15.01.2026.

ՀԿԴ/0089/02/23

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՀԱԿԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ ՆԱԵՎ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

«01» հոկտեմբերի 2025 թվական

քաղաք Երևան

գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ ՀՀ գլխավոր դատախազության (այսուհետ՝ Դատախազություն) հայցի ընդդեմ Կոտայքի մարզպետարանի, Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի (անվան փոփոխությունից հետո՝ Բաբկեն Հենրիկի Գևորգյանի (հիմք՝ 21.05.2014 թվականի անվան փոփոխման պետական գրանցման թիվ 10 ակտ)), երրորդ անձինք Հայկ Հարությունի Ղարաբյոզյանի և Կադաստրի կոմիտեի՝ աճուրդն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջների մասին, հակակոռուպցիոն քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի 03.05.2024 թվականի որոշման դեմ Դատախազության բերած վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապայմանությունը.

1.1. Դիմելով դատարան՝ Դատախազությունը պահանջել է անվավեր ճանաչել 26.05.2007 թվականի լուտ 7 հողամասի աճուրդը, որպես հետևանք՝ անվավեր ճանաչել Կոտայքի մարզպետի և Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի միջև 31.05.2007 թվականին կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 2595 պայմանագիրն ու դրա հիման վրա կատարված Կոտայքի մարզի Աղավնաձորի վարչական սահմանին հարող՝ իրավունքների պետական գրանցման միասնական մատյանի ... համարի տակ գրանցված 2հա հողամասի նկատմամբ Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը, ինչպես նաև Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի և Հայկ Հարությունի Ղարաբյոզյանի միջև 06.12.2007 թվականին կնքված առուվաճառքի թիվ 7007 պայմանագիրն ու դրա հիման վրա կատարված Հայկ Հարությունի Ղարաբյոզյանի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը:

1.2. ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) (դատավոր Կ. Բադալյան) 27.09.2023 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է, վճռվել է՝ «Անվավեր ճանաչել Կոտայքի մարզպետարանի կողմից 26.05.2007 թվականին իրականացված լուտ 7 հողամասի աճուրդը: Որպես 26.05.2007 թվականի լուտ 7 հողամասի աճուրդի անվավերության հետևանք՝ անվավեր ճանաչել 31.05.2007թ. Կոտայքի մարզպետի և Հովհաննես Հենրիկի

Գևորգյանի միջև կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 2595 պայմանագիրը, 06.12.2007 թվականին Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի և Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանի միջև կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 7007 պայմանագիրը, դրա հիման վրա կատարված Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանի սեփականության իրավունքի 11.12.2007 թվականի պետական գրանցումը՝ մատյանի համարի տակ (վկայական թիվ): Որպես պայմանագրերի անվավերության հետևանք. Հայաստանի Հանրապետությանը վերադարձնել ՀՀ Կոտայքի մարզ, Աղավնաձոր համայնքի վարչական սահմանին հարող՝ իրավունքների պետական գրանցման միասնական մատյանի համարի տակ գրանցված 2.0 հա մակերեսով հողամասը, ՀՀ Կոտայքի մարզպետարանին պարտավորեցնել Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանին վերադարձնել անվավեր ճանաչված 31.05.2007 թվականի հողամասի առուվաճառքի թիվ 2595 պայմանագրի գինը կազմող 4.880.000 ՀՀ դրամը գումարը, Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանին պարտավորեցնել Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանին վերադարձնել անվավեր ճանաչված 06.12.2007 թվականի հողամասի առուվաճառքի թիվ 7007 պայմանագրի գինը կազմող 16.200.000 ՀՀ դրամը գումարը: ՀՀ Կոտայքի մարզպետարանից և Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանից համապարտությամբ հոգուտ ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 4.000 ՀՀ դրամ՝ որպես պետական տուրքի գումար»:

1.3. 19.10.2023 թվականին վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանը (ներկայացուցիչ՝ Ս. Մադաթյան):

1.4. ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 03.05.2024 թվականի որոշմամբ Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանի ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն, որով է՝ «1.1. Թիվ ՀԿԴ/0089/02/23 գործով ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի 27.09.2023 թվականի վճիռը մասնակի՝ որպես 26.05.2007 թվականի լուտ 7 հողամասի աճուրդի անվավերության հետևանք՝ 06.12.2007 թվականին Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի և Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանի միջև կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 7007 պայմանագիրը, դրա հիման վրա կատարված Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանի սեփականության իրավունքի 11.12.2007 թվականի պետական գրանցումը՝ մատյանի համարի տակ (վկայական թիվ): անվավեր ճանաչելու, որպես 31.05.2007 թվականին Կոտայքի մարզպետի և Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի միջև կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 2595 պայմանագրի անվավերության հետևանք ՀՀ Կոտայքի մարզպետարանին՝ Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանին անվավեր ճանաչված 31.05.2007 թվականի հողամասի առուվաճառքի թիվ 2595 պայմանագրի գինը կազմող 4.880.000 ՀՀ դրամը վերադարձնել պարտավորեցնելու, որպես 06.12.2007 թվականին Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի և Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանի միջև կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 7007 պայմանագրի անվավերության հետևանք Հայաստանի Հանրապետությանը ՀՀ Կոտայքի մարզ, Աղավնաձոր համայնքի վարչական սահմանին հարող՝ իրավունքների պետական գրանցման միասնական մատյանի համարի տակ գրանցված 2.0 հա մակերեսով հողամասը վերադարձնելու, Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանին՝ Հայկ Հարությունի Ղարաբյոքյանին անվավեր ճանաչված 06.12.2007 թվականի հողամասի առուվաճառքի թիվ 7007 պայմանագրի գինը կազմող 16.200.000 ՀՀ դրամը վերադարձնել պարտավորեցնելու պահանջների մասով բեկանվել է և գործն այդ մասով ուղարկել նույն դատարան՝ սույն որոշմամբ նշված ծավալով նոր քննության:

1.2. Թիվ ՀԿԴ/0089/02/23 գործով ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի 27.09.2023 թվականի վճիռը՝ Կոտայքի մարզպետարանի կողմից 26.05.2007 թվականին իրականացված լուտ 7 հողամասի աճուրդը անվավեր ճանաչելու, որպես 26.05.2007 թվականի լուտ 7

հողամասի աճուրդի անվավերության հետևանք՝ 31.05.2007 թվականին Կոտայքի մարզպետի և Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի միջև կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 2595 պայմանագիրը անվավեր ճանաչելու պահանջները բավարարելու մասով, ինչպես նաև ՀՀ Կոտայքի մարզպետարանից և Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանից համապարտությամբ հոգուտ ՀՀ պետական բյուջեի 4.000 ՀՀ դրամ՝ որպես պետական տուրքի գումար բռնագանձելու մասով, թողնել անփոփոխ»:

1.5. 03.06.2024 թվականին վճարել բողոք է ներկայացրել Դատախազությունը:

1.6. 03.07.2024 թվականի որոշմամբ Վճարել դատարանը վճարել բողոքն ընդունել է վարույթ:

1.7. 18.07.2024 թվականին վճարել բողոքի պատասխան է ներկայացրել Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանը (ներկայացուցիչ՝ Ս. Մադաթյան):

2. Վճարել բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

2.1. Սույն վճարել բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 275-րդ հոդվածը և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը բողոքում ներկայացրել է հետևյալ փաստարկները.

2.2. Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանելու հիմքով գործարքի անվավերությունն ինքնին չի կարող հաստատել գույքը՝ դրա սեփականատիրոջ տիրապետումից անկախ նրա կամքից դուրս եկած լինելու, գույքն օտարելու կամքի բացակայության փաստը: Այսինքն՝ պետությունն իրականացնելով գույքն օտարելու նպատակի առկայությունը վկայող գործողություններ, չի կարող պնդել նշված գույքն իր տիրապետումից այլ ճանապարհով՝ անկախ պետության կամքից դուրս եկած լինելու հանգամանքը՝ հղում կատարելով միայն գրանցման համար հիմք հանդիսացած գործարքի՝ օրենքի պահանջի խախտմամբ կնքված լինելով՝ աճուրդն օրենսդրական որոշ ընթացակարգային պահանջների խախտմամբ անցկացված լինելու փաստին: Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ պետության կամքն ուղղված է եղել գույքն աճուրդի եղանակով վաճառելուն, այլ ոչ թե ուղղակի վաճառքով օտարելուն:

2.3. Գործի փաստական հանգամանքներից հետևում է, որ թեև պետությունը կամեցել է օտարել հողամասը, սակայն վերջինիս կամքն ուղղված է եղել այն աճուրդով օտարելուն, այսինքն՝ փաստացի տեղի է ունեցել ուղղակի վաճառք, ինչը հաստատվել է սույն գործով որպես գրավոր ապացույց ներկայացված աճուրդային հանձնաժողովի անդամների ցուցմունքների արձանագրություններով: Վերաքննիչ դատարանը նշված հարցի վերաբերյալ եզրահանգումները կատարել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 275-րդ հոդվածի պահանջների խախտմամբ, ինչը հանգեցրել է գործի սխալ լուծման:

2.4. Վերաքննիչ դատարանը խախտել է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի պահանջները՝ բավարար ապացույցների համակցության պայմաններում հաստատված չի համարել հողամասը պետության կամքից անկախ հանգամանքներով դուրս եկած լինելու փաստը:

2.5. Բողոք բերած անձն անդադառնալով Վերաքննիչ դատարանի այն դիրքորոշմանը, թե Դատարանն անդադարձ չի կատարել երրորդ անձ Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի անբարեխիղճ ձեռքբերող հանդիսանալու փաստին՝ գտնում է, որ Դատարանն ապացուցման

պարտականությունը բաշխելու մասին որոշմամբ հայցվորի վրա որպես ապացուցման ենթակա փաստ դրել է. «(...) օտարված հողամասի հետագա՝ 06.12.2007 թվականի օտարման գործարքով գնորդ և գրանցված սեփականատեր Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի բարեխիղճ ձեռք բերող չլինելու **կամ** հողամասը պետության տիրապետումից այլ ճանապարհով՝ անկախ պետության կամքից, դուրս եկած լինելու փաստերը» ապացուցելու պարտականություն: Այսինքն՝ «կամ» շաղկապի առկայությունը վկայում է, որ նշված փաստերից որևէ մեկի ապացուցված լինելն արդեն իսկ բավարար է հաջորդող գործարքը և սեփականության իրավունքի պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու ու գույքը պետությանը վերադարձնելու համար, որպիսի հիմք հանդիսացել է հողամասը պետության տիրապետումից անկախ պետության կամքից դուրս եկած լինելու փաստը, հետևաբար Դատարանը պարտավորություն չունի հողամասը պետությանը վերադարձնելու հարցում առանձին քննության առարկա դարձնել երրորդ անձի բարեխղճության հարցը, չնայած որ գործում եղած ապացույցների հիման վրա վճռի պատճառաբանական մասում նաև անդրադարձել է այդ հարցին:

2.6. Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է. «Վերաքննիչ դատարանի 03.05.2024 թվականի որոշումն ամբողջությամբ բեկանել և փոփոխել, կամ ամբողջությամբ բեկանել վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը՝ ամբողջությամբ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին»:

3. Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները.

3.1. Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանը վճռաբեկ բողոքի պատասխանում ներկայացրել է հետևյալ փաստարկները.

3.2. Հայցվորի պահանջը հանգում է նրան, որ հողամասի օտարումն իրականացվել է օրենքով սահմանված պահանջների խախտմամբ, հետևաբար Կոտայքի մարզպետի և Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի միջև կնքված հողամասի առուվաճառքի պայմանագիրն անվավեր է, ուստի անվավեր են նաև դրա հիման վրա կատարված պետական գրանցումներն ու դրանից բխող գործարքները: Գտել է, որ հայցվորի դիրքորոշումն անհիմն է, քանի որ երրորդ անձն այս իրավահարաբերության շրջանակներում հանդես է գալիս որպես գույքի ածանցյալ ձեռք բերող: Այսինքն՝ վերջինս գույքը ձեռք է բերել ոչ թե դրա սկզբնական սեփականատիրոջից, այլ մեկ այլ անձից, ով այդ գույքը գնել է դրա սկզբնական սեփականատիրոջից: Ստացվում է, որ երրորդ անձը ձեռք է բերել այդ հարաբերություններում բարեխիղճ ձեռք բերողի կարգավիճակ, իսկ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կարգավորումների համաձայն, բարեխիղճ ձեռք բերողն իրավական պաշտպանությամբ է օժտված ձեռքբերված գույքի սկզբնական սեփականատիրոջ կողմից գույքը հետ վերադարձնելու պահանջներից:

3.3. Երբ սկզբնական սեփականատերը կամք է արտահայտել գույքն օտարման եղանակով տնօրինելու համար, ապա բարեխիղճ ձեռքբերողից կարող է հետ պահանջվել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում: Միաժամանակ Հայաստանի Հանրապետությունը՝ ի դեմս Կառավարության և Կոտայքի մարզպետի, իրավական ակտերի ընդունմամբ կամք է արտահայտել հողատարածքի օտարմանը, որի մի մասն էլ կազմում է վիճելի հողամասը: Ստացվում է, որ պետության կամքը դրսևորվել և ձևավորվել է վերջինիս պետական-իշխանական ճյուղերից մեկի գործադիր մարմնի միջոցով: Այս փաստարկներից բխում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ցուցաբերել է հողամասն օտարման եղանակով տնօրինելու կամքը, իսկ նման փաստից բխում է, որ օտարված գույքը բարեխիղճ ձեռք բերողից ենթակա չէ վերադարձման:

3.4. Պատասխանողը գույքը ձեռք է բերել հրապարակային սակարկությունների

միջոցով, իսկ այդ գործարքներից բխող իրավունքները ենթարկվել են պատշաճ գրանցման: Երրորդ անձը չի ունեցել արտոնյալ կարգավիճակ, որը հնարավորություն կտար ստուգելու պատասխանողի կողմից հողամասի օտարման իրավաչափությունը և հիմնավորվածությունը, մինչդեռ հայցվորը չի ներկայացրել բավարար չափով ապացույցներ, որոնք կվկայեն երրորդ անձի անբարեխիղճ վարքագծի մասին:

3.5. Վերոգրյալից հետևում է, որ Դատարանն անհիմն դատական ակտ է կայացրել թույլ տալով նյութական և դատավարական նորմերի խախտումներ, քանի որ վճռի հիմքում դրել է այնպիսի փաստարկներ, որոնք չունեն ոչ իրավական, ոչ էլ փաստական հիմնավորվածություն: Մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է պատշաճ հիմնավորված և պատճառաբանված դատական ակտ: Ուստի հայցվորի պահանջը՝ դատական ակտը բեկանելու և վճռին օրինական ուժ տալու մասով ենթակա չէ բավարարման: Խնդրել է Դատախազության ներկայացրած վճռաբեկ բողոքն ամբողջությամբ մերժել:

4. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

4.1. Կառավարության 05.04.2007 թվականի «Հողի կատեգորիան փոխելու մասին» թիվ 422-Ն որոշման համաձայն՝ Կոտայքի մարզի համայնքների վարչական սահմաններից դուրս գտնվող՝ անտառային ֆոնդի հողերից 55.88 հեկտարը հանգստի կազմակերպման նպատակով փոխադրվել է հատուկ պահպանվող տարածքների հողերի կատեգորիա:

4.2. Կոտայքի մարզպետի 23.04.2007 թվականի «Կոտայքի մարզի համայնքների վարչական սահմաններից դուրս գտնվող պետական սեփականության հողերի օտարումը կազմակերպող հանձնաժողով ստեղծելու և հողերի օտարման մասին» թիվ 67 որոշման համաձայն՝ հիմք ընդունելով ՀՀ կառավարության 05.04.2007 թվականի «Հողի կատեգորիան փոխելու մասին» թիվ 422-Ն որոշումը, ղեկավարվելով ՀՀ հողային օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 2-րդ կետի, 67-րդ, 68-րդ հոդվածների պահանջներով, ՀՀ կառավարության 29.12.2003 թվականի «ՀՀ բնակավայրերի հողերի կադաստրային գնահատման կարգը, տարածագնահատման գործակիցները և սահմանները հաստատելու մասին» թիվ 1746 որոշման 2-րդ կետի գ/ ենթակետի պահանջներով, որոշվել է՝

1. Համայնքների վարչական սահմաններից դուրս մարզի տարածքում գտնվող պետական սեփականություն համարվող հատուկ պահպանվող տարածքների հողերից 48.57 հա հանգստի կազմակերպման նպատակով ներկայացնել օտարման՝ աճուրդային կարգով:

2. Աճուրդի ներկայացվող հողամասերի մեկնարկային գինը սահմանել հարակից համայնքների վարչական սահմաններում գտնվող հողերի տարածագնահատման գոտիականության գործակիցներին և այդ համայնքներում ոչ գյուղատնտեսական նշանակության հողերի օտարման պայմաններին համապատասխան. Աղավաճորի 30 տոկոսի չափով (1 քմ – 243 դրամ), Արտավազի համայնքին հարակից՝ 50 տոկոսի չափով (1 քմ –111 ՀՀ դրամ), Արզականի համայնքին հարակից «Աղվերան» զանգվածում՝ 50 տոկոսի չափով (1 քմ–1472 ՀՀ դրամ), Հրազդանի քաղաքային համայնքին հարակից՝ 50 տոկոսի չափով (1 քմ – 612 ՀՀ դրամ):

3. Աճուրդի ներկայացվող հողամասերը բաժանել լոտերի և դրանց օտարման վերաբերյալ սահմանված կարգով հայտարարություն տեղադրել «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթում:

4. Աճուրդի կազմակերպման և անցկացման օր նշանակել 26.05.2007 թվականը:

5. Աճուրդի կազմակերպման և իրականացման նպատակով ստեղծել աճուրդային

հանձնաժողովը հետևյալ կազմով՝ Կ. Շահգալոյան՝ մարզպետ, հանձնաժողովի նախագահ, Լ. Պետրոսյան՝ մարզպետարանի աշխատակազմի հողաշինության և հողօգտագործման բաժնի պետ, հանձնաժողովի նախագահի տեղակալ, Ռ. Հովսեփյան՝ մարզպետարանի աշխատակազմի հողաշինության և հողօգտագործման բաժնի գլխավոր մասնագետ, հանձնաժողովի քարտուղար, Մ. Պետրոսյան՝ մարզպետարանի գլխավոր հաշվապահ, հանձնաժողովի անդամ **(հատոր 1-ին, գ.թ. 36)**:

4.3. «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթի 26.04.2007 թվականի համարից արտատպված քաղվածքի պատճենի համաձայն՝ հրապարակվել է հետևյալ «Հայտարարություն»-ը. «ՀՀ Կոտայքի մարզպետարանը հայտարարում է մարզի համայնքերի վարչական սահմաններից դուրս մարզի վարչական սահմաններում գտնվող պետական սեփականություն համարվող հատուկ պահպանվող տարածքների հողերից 48.57 հա հանգստի կազմակերպման նպատակով հողերի օտարման աճուրդ: Աճուրդի են ներկայացվում (...) Լոտ թիվ 7 - 2.0 հա, մեկնարկային գինը - 4.860.000 ՀՀ դրամ: (...) Աճուրդը տեղի կունենա 2007 թվականի մայիսի 26-ին, ժամը 12:00-ին Կոտայքի մարզպետարանի շենքում: Աճուրդին ներկայացվող հողամասերը սերվիտուտներով ծանրաբեռնված չեն: Լրացուցիչ տեղեկությունների համար դիմել մարզպետարան կամ զանգահարել /0223/-2-07-03 հեռախոսահամարով» **(հատոր 9-րդ, գ.թ. 58, հատոր 14-րդ, գ.թ. 34)**:

4.4. Հողամասն աճուրդով վաճառելու մասին 26.05.2007 թվականի թիվ 7 արձանագրության համաձայն՝ հողամասի օգտագործման նպատակը, հասցեն նշվել է հատուկ պահպանվող տարածք, Կոտայքի մարզպետարան, հողամասն աճուրդով վաճառելու մասին համապատասխան որոշման համարը և տարեթիվը՝ աճուրդային հանձնաժողովի արձանագրություն թիվ 3, 26.05.07 թվական, աճուրդի մասնակիցների թիվը՝ 2, վաճառվող հողամասի համարը, ինդեքսը՝ լոտ թիվ 7, նախավճարի չափը՝ 243.000 ՀՀ դրամ, հողամասի մեկնարկային գինը՝ 4.860.000 ՀՀ դրամ, աճուրդային քայլի չափը՝ 10.000 ՀՀ դրամ, աճուրդում առաջարկված հողամասի առավելագույն (վաճառքի) գինը՝ 4.880.000 ՀՀ դրամ, գնորդի տոմսի համարը՝ 4, գնորդի անունը, հայրանունը, ազգանունը՝ Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյան, անձնագրային տվյալները՝ -----, 062, հասցեն՝ -----
-----: Արձանագրությունն ստորագրվել է գնորդի, աճուրդի կազմակերպիչ Կ. Շահգալոյանի և արձանագրող Ռ. Հովսեփյանի կողմից **(հատոր 14-րդ, գ.թ. 52)**:

4.5. Վաճառող Կոտայքի մարզպետ Կ. Շահգալոյանի և գնորդ Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի միջև 31.05.2007 թվականին կնքվել է հողամասի առուվաճառքի մասին պայմանագիր, որի 1-ին կետի համաձայն՝ վաճառողը պարտավորվել է գնորդին որպես սեփականություն հանձնել 2.0 հա, որից հատուկ պահպանվող տարածք լոտ թիվ 7 հողամաս, իսկ գնորդը պարտավորվել է ընդունել այդ գույքը և դրա համար վճարել 4.880.000 ՀՀ դրամ, իսկ 2-րդ կետի համաձայն՝ պայմանագրի կնքման պահին գույքի գինը գնորդի կողմից վճարված է: Պայմանագիրը վավերացվել է նոտարի կողմից և գրանցվել սեղանամատյանում 2595 համարի տակ **(հատոր 14-րդ, գ.թ. 53, 54)**:

4.6. Սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ ----- վկայականի համաձայն՝ հողամասն աճուրդով վաճառելու մասին 26.05.2007 թվականի թիվ 7 արձանագրության և 31.05.2007 թվականի վավերացված առուվաճառքի ս/մ 2595 պայմանագրի հիման վրա, Կոտայքի մարզի Աղավնաձոր համայնքի վարչական սահմանին հարող տարածք հասցեում գտնվող 2.0 հա հողամասի նկատմամբ գրանցվել է Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի սեփականության իրավունքը՝ Կադաստրի կոմիտեի աշխատակազմի տարածքային ստորաբաժանման գրանցման միասնական ----- մատյանի ----- համարի տակ **(հատոր 14-րդ, գ.թ. 55-57)**:

4.7. Վաճառող Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի և գնորդ Հայկ Հարությունի Ղարաբյոյանի միջև 06.12.2007 թվականին կնքվել է հողամասի առուվաճառքի պայմանագիր, որի 1-ին կետի համաձայն՝ վաճառողը վաճառել է Կոտայքի մարզի Աղավնաձոր համայնքի վարչական սահմանին հարող տարածքում գտնվող հանգստի համար նախատեսված հողամասը, որը բաղկացած է 2.0 հա ընդհանուր մակերեսից, իսկ գնորդը գնել է վերը նշված հողամասն ամբողջությամբ, իսկ 3-րդ կետի համաձայն՝ նշված հողամասը վաճառվել է 16.200.000 ՀՀ դրամով: Պայմանագիրը վավերացվել է նոտարի կողմից և գրանցվել սեղանամատյանում 7007 համարի տակ (**հատոր 14-րդ, գ.թ. 58, 59**):

4.8. Սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ վկայականի համաձայն՝ նոտարի կողմից 06.12.2007 թվականին վավերացված հողամասի առուվաճառքի ս/մ 7007 պայմանագրի հիման վրա, Կոտայքի մարզի Աղավնաձոր համայնքի 2.0 հա հողամասի նկատմամբ գրանցվել է Հայկ Հարությունի Ղարաբյոյանի սեփականության իրավունքը՝ Կադաստրի կոմիտեի աշխատակազմի տարածքային ստորաբաժանման գրանցման միասնական մատյանի համարի տակ (**հատոր 14-րդ, գ.թ. 60, 61**):

4.9. ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության պետին առընթեր հատկապես կարևոր գործերի ավագ քննիչ Գ. Բեգոյանի 03.10.2019 թվականի «քրեական հետապնդում չիրականացնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին» որոշման համաձայն՝ 18.01.2019 թվականին ՀՀ ՔԿ ՀԿԳ քննության գլխավոր վարչությունում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 69100119 քրեական գործը: 23.01.2019 թվականին քրեական գործն ստացվել է ՀՀ հատուկ քննչական ծառայություն և ընդունվել վարույթ: Կատարված նախաքննության ընթացքում պարզվել և հիմնավորվել է հետևյալը. 2007 թվականի ապրիլի 5-ին Կառավարության կողմից կայացվել է Կոտայքի մարզում գտնվող մի շարք հողերի կատեգորիան փոխելու մասին թիվ 422-Ն որոշումը: Որոշման 1-ին կետի համաձայն՝ Կոտայքի մարզի համայնքների վարչական սահմաններից դուրս գտնվող անտառային ֆոնդի հողերից 55.88 հեկտարը հանգստի կազմակերպման նպատակով փոխադրվել է հատուկ պահպանվող տարածքների հողերի կատեգորիա: (...) Այնուհետև, Կոտայքի մարզպետ Կավալենկո Շահգալոյանը 2007 թվականի ապրիլի 23-ին կայացրել է թիվ 67 որոշումը՝ Կոտայքի մարզի համայնքների վարչական սահմաններից դուրս գտնվող պետական սեփականության հողերը օտարելու և այդ գործընթացը կազմակերպող հանձնաժողով ստեղծելու մասին: Հանձնաժողովի մեջ ընդգրկվել են Կավալենկո Շահգալոյանը՝ որպես հանձնաժողովի նախագահ, մարզպետարանի աշխատակազմի հողաշինության և հողօգտագործման բաժնի պետ Լևոն Պետրոսյանը՝ որպես հանձնաժողովի նախագահի տեղակալ, մարզպետարանի աշխատակազմի հողաշինության և հողօգտագործման բաժնի գլխավոր մասնագետ Ռուդիկ Հովսեփյանը՝ որպես հանձնաժողովի քարտուղար, և մարզպետարանի գլխավոր հաշվապահ Մանվել Պետրոսյանը՝ որպես հանձնաժողովի անդամ: (...) Վկա Լևոն Պետրոսյանը նշել է, որ Կոտայքի մարզպետարանի կողմից անցկացված աճուրդները նույնպես փաստացի չեն կայացել, կոնկրետ հողատարածքներ ձեռք բերելու ցանկություն ունեցող անձանց տրամադրվել է անհրաժեշտ փաստաթուղթ, որն էլ հնարավորություն է տվել նրանց անվամբ գրանցել այս կամ այն հողատարածք: Նախաքննության ընթացքում ձեռք են բերվել բավարար ապացույցների համակցություն՝ Կառավարության հիշյալ որոշման կատարման փուլում Կոտայքի մարզպետ Կավալենկո Շահգալոյանի և Հրազդան համայնքի ղեկավար Արամ Դանիելյանի կողմից անգզուշությամբ ծանր հետևանքներ առաջացրած պաշտոնեական լիազորությունների չարաշահման վերաբերյալ: Միաժամանակ քննությամբ ձեռք են բերվել բավարար ապացույցների համակցություն Կոտայքի մարզպետ Կավալենկո

Շահագալթյանի կողմից 23.04.2007 թվականի թիվ 67 որոշմամբ ստեղծված հողերի օտարումը կազմակերպող հանձնաժողովի անդամներ Լևոն Պետրոսյանի, Մանվել Պետրոսյանի և Ռուդիկ Հովսեփյանի, ինչպես նաև Հրազդանի քաղաքապետարանի կողմից կազմակերպված ու ձևականորեն անցկացված հողամասերն աճուրդային եղանակով օտարելու գործում մասնակցություն ունեցած Արմինե Վերդյանի ու Մյասնիկ Կոստանյանի կողմից աճուրդները կայանալու վերաբերյալ կեղծ փաստաթղթեր կազմելու և շրջանառության մեջ դնելու վերաբերյալ: Մասնավորապես՝ վերը նշված անձանց կողմից խախտվել են «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի և «Պետական սեփականություն հանդիսացող հողամասերն օտարելու և օգտագործման տրամադրելու կարգը հաստատելու մասին» Կառավարության 12.04.2001 թվականի թիվ 286 որոշման պահանջները, այն է՝ առանց փաստացի աճուրդներ կազմակերպելու, անցկացնելու, հիշյալ հողամասերն իրացնելու վերաբերյալ կազմել են կեղծ փաստաթղթեր՝ աճուրդները կայանալու և կոնկրետ անձանց կողմից հաղթող ճանաչվելու մասին: Նշված գործընթացի հիման վրա էլ «աճուրդներում հաղթող» ճանաչված անձանց հետ կնքվել են հողամասի առուվաճառքի պայմանագրեր, որոնց համաձայն՝ կատարվել է անշարժ գույքի պետական գրանցում: Արդյունքում Կոտայքի մարզում ապօրինի իրացվել են 106.36 հեկտար պետական սեփականություն հանդիսացող անտառային ֆոնդի հողատարածքներ, որպիսի գործողություններն էլ իրենց հերթին անզուգույթյամբ առաջացրել են ծանր հետևանքներ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 29-35**):

5. Վճռաբեկ դատարանի պապճառաբանությունները և եզրահանգումները.

5.1. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 275-րդ հոդվածի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ օրենքով նախատեսված կանոնների խախտմամբ անցկացված պետական սեփականություն հանդիսացող հողերի օտարման աճուրդն անվավեր ճանաչվելու և անվավերության հետևանքներ կիրառվելու պարագայում սեփականատիրոջ կամքից անկախ նրա տիրապետումից գույքի դուրս գալու պայմանի բովանդակության բացահայտմանը, ինչպես նաև սեփականատիրոջ կողմից բարեխիղճ ձեռք բերողից իր գույքը հետ պահանջելու իրավունքի իրացման հնարավորությանը:

5.2. Վճռաբեկ դատարանն առաջին հերթին անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ վերոգրյալ հարցադրմամբ առաջադրված սեփականատիրոջ կամքից անկախ նրա տիրապետումից գույքի դուրս գալու պայմանի բովանդակության բացահայտմանը: Այսպես.

5.3. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացիական օրենսդրությունը հիմնվում է իր կողմից կարգավորվող հարաբերությունների մասնակիցների հավասարության, կամքի ինքնավարության և գույքային ինքնուրույնության, սեփականության անձեռնմխելիության, պայմանագրի ազատության, մասնավոր գործերին որևէ մեկի կամայական միջամտության անթույլատրելիության, քաղաքացիական իրավունքների

անարգել իրականացման անհրաժեշտության, խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովման, դրանց դատական պաշտպանության սկզբունքների վրա:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները քաղաքացիական օրենսդրությամբ ու այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերություններում հանդես են գալիս այդ հարաբերությունների մյուս մասնակիցների՝ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 163-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ սեփականության իրավունքը սուբյեկտի՝ օրենքով և այլ իրավական ակտերով ճանաչված ու պահպանվող իրավունքն է՝ իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրեն պատկանող գույքը: Տիրապետման իրավունքը գույքը փաստացի տիրապետելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է: (...) Տնօրինման իրավունքը գույքի ճակատագիրը որոշելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ սեփականատերն իրավունք ունի իրեն պատկանող գույքի նկատմամբ, իր հայեցողությամբ, կատարել օրենքին չհակասող և այլ անձանց իրավունքներն ու օրենքով պահպանվող շահերը չխախտող ցանկացած գործողություն, այդ թվում՝ իր գույքը որպես սեփականություն օտարել այլ անձանց, նրանց փոխանցել այդ գույքի օգտագործման, տիրապետման և տնօրինման իրավունքները, գույքը գրավ դնել կամ տնօրինել այլ եղանակով:

5.4. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 275-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ եթե գույքը հատուցմամբ ձեռք է բերվել գույքն օտարելու իրավունք չունեցող անձից, որի մասին ձեռք բերողը չգիտեր կամ չէր կարող իմանալ (բարեխիղճ ձեռք բերող), ապա սեփականատերն իրավունք ունի ձեռք բերողից տվյալ գույքը պահանջել միայն այն դեպքում, երբ գույքը կորցրել է սեփականատերը կամ այն անձը, ում այդ գույքի սեփականատերը հանձնել է տիրապետման, կամ այն հափշտակվել է մեկից կամ մյուսից, կամ նրանց տիրապետումից դուրս է եկել այլ ճանապարհով՝ անկախ նրանց կամքից:

5.5. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 289-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործարքները քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողություններն են, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դրանց դադարելուն:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ գործարքն անվավեր է նույն օրենսգրքով սահմանված հիմքերով դատարանի կողմից այն այդպիսին ճանաչելու ուժով (վիճահարույց գործարք) կամ անկախ նման ճանաչումից (առոչինչ գործարք):

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքն անվավեր է, եթե օրենքը չի սահմանում, որ նման գործարքն առոչինչ է կամ չի նախատեսում խախտման այլ հետևանքներ:

5.6. ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր գործարք (պայմանագիր) նախևառաջ կամային ակտ է, որն ուղղված է որոշակի իրավական հետևանքներ առաջացնելուն: Գործարքի կնքման համար առաջնային նշանակություն ունեն «կամք» և «կամահայտնություն» հասկացությունները: **«Կամքը» անձի ներքին ցանկությունն է, պահանջը, ձգտումը, մտադրությունը, դիտավորությունը, համաձայնությունը: «Կամահայտնությունը» կամքի արտահայտման արտաքին ձևն է, միջոցը, եղանակը: Այլ կերպ ասած՝ գործարքն այն կնքած անձանց ներքին կամքի և արտաքին կամահայտնության համակցությունն է:** Ընդ որում, օրենքով նախատեսված դեպքերում

կնքված գործարքում կամքի և կամահայտնության անհամապատասխանությունը կարող է հանգեցնել այդ գործարքի անվավերությանը: Այդպիսի անհամապատասխանությունը կարող է պայմանավորված լինել ինչպես գործարքը կնքած անձանց անձնական հատկանիշներով, այնպես էլ արտաքին ներգործության ազդեցությամբ (*տես Նեյլի Հակոբյանը և մյուսներն ընդդեմ «Համխաչ» ՍՊԸ-ի թիվ ԵԿԴ/1013/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.07.2015 թվականի որոշումը*):

5.7. Վերը նշված նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները, քաղաքացիական օրենսդրությամբ ու այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերություններում քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հանդես են գալիս հավասար հիմունքներով և որպես այդ հարաբերությունների ինքնուրույն մասնակից՝ օգտվում են հավասարության, կամքի ինքնավարության և գույքային ինքնուրույնության, սեփականության անձեռնմխելիության, պայմանագրի ազատության, մասնավոր գործերին որևէ մեկի կամայական միջամտության անթույլատրելիության, քաղաքացիական իրավունքների անարգել իրականացման անհրաժեշտության, խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովման, դրանց դատական պաշտպանության սկզբունքներով ամրագրված երաշխիքներից: Պետությունը (համայնքը)՝ որպես սեփականատեր, բացառիկ իրավունք ունի իր հայեցողությամբ գույքի նկատմամբ կատարել օրենքին չհակասող և այլ անձանց իրավունքներն ու օրենքով պահպանվող շահերը չխախտող ցանկացած գործողություն, որը դրսևորվում է օրենսդրի կողմից չսահմանափակված եղանակով տնօրինելու միջոցով, այն է՝ իր գույքը որպես սեփականություն այլ անձանց օտարելով, այդ գույքի օգտագործման, տիրապետման և տնօրինման իրավունքները նրանց փոխանցելով, գույքը գրավ դնելով կամ այլ եղանակով տնօրինելով: Գույքի ճակատագիրը որոշելուն ուղղված այդ գործողությունների կատարմամբ պետությունը (համայնքը) արտահայտում է իր ներքին ցանկությունը՝ կամքը, որը դրսևորվում է իրավական հետևանքներ առաջացնող գործարքներ կնքելու միջոցով:

5.8. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 463-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պայմանագիրը, եթե այլ բան չի բխում դրա էությունից, կարող է կնքվել սակարկությունների միջոցով: Պայմանագիրը կնքվում է սակարկություններում հաղթած անձի հետ:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ որպես սակարկությունների կազմակերպիչ՝ կարող է հանդես գալ գույքի սեփականատերը, իրավունքների տիրապետողը, աշխատանքներ կամ ծառայություններ առաջարկողը, ինչպես նաև այն անձը, որը գործում է սեփականատիրոջ կամ իրավատիրոջ հետ կնքված գրավոր պայմանագրի հիման վրա և հանդես է գալիս նրանց կամ իր անունից:

Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ նույն օրենսգրքում կամ այլ օրենքում նշված դեպքերում գույքը կամ գույքային իրավունքը վաճառելու մասին պայմանագրերը կարող են կնքվել միայն սակարկությունների միջոցով:

Նույն հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ սակարկություններն անց են կացվում աճուրդի կամ մրցույթի ձևով: Աճուրդում հաղթած է համարվում առավել բարձր գին առաջարկած անձը, իսկ մրցույթում՝ այն անձը, որը սակարկությունների կազմակերպիչների կողմից նախապես նշանակված մրցութային հանձնաժողովի եզրակացությամբ առաջարկել է լավագույն պայմաններ: Սակարկությունների ձևը որոշում է վաճառվող գույքի սեփականատերը կամ իրացվող գույքային իրավունք տիրապետողը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

5.9. Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ ՀՀ հողային օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետության և համայնքների

սեփականություն հանդիսացող հողամասերի վաճառքը, բացառությամբ նույն օրենսգրքի 65-րդ և 66-րդ հոդվածներով նախատեսված դեպքերի, կատարվում է աճուրդով:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ աճուրդների կազմակերպման և իրականացման կարգը սահմանվում է Քաղաքացիական օրենսգրքով, նույն օրենսգրքով և հրապարակային սակարկությունների մասին օրենքով:

5.10. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 465-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ օրենքով սահմանված կանոնների խախտմամբ անցկացված սակարկությունները շահագրգիռ անձի հայցով դատարանը կարող է ճանաչել անվավեր:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ սակարկություններն անվավեր ճանաչելը հանգեցնում է սակարկություններում հաղթած անձի հետ կնքված պայմանագրի անվավերության:

5.11. «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ լոտի վերաբերյալ աճուրդն անվավեր կարող է ճանաչվել միայն դատական կարգով:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքի 3-5-րդ, 8-9-րդ և 14-րդ հոդվածներով նախատեսված կանոնների խախտմամբ անցկացված աճուրդը, շահագրգիռ անձի պահանջով, դատարանը կարող է ճանաչել անվավեր:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ լոտի վերաբերյալ աճուրդն անվավեր ճանաչելը հանգեցնում է դրանում հաղթած անձի հետ կնքված պայմանագրի անվավերության:

5.12. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ երբ աճուրդով վաճառքի է դրվում պետության և (կամ) համայնքների սեփականություն հանդիսացող հողամասը, դրանով պետությունն իրացնում է գույքն օտարելուն ուղղված իր կամքը:

Յուրաքանչյուր դեպքում, երբ գործի փաստական հանգամանքները լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի հետազոտելուց ու խախտման բնույթը, ծանրությունը և հետևանքները գնահատման առարկա դարձնելուց հետո դատարանը հաստատված է համարում «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կանոնների խախտմամբ աճուրդի անցկացված լինելը, ապա այն ճանաչվում է անվավեր և հանգեցնում աճուրդում հաղթած անձի հետ կնքված պայմանագրի անվավերության:

Այսինքն, երբ գույքի սեփականատերն արդեն իսկ արտահայտել է գույքն օտարելու իր կամքը, սակայն գույքի օտարման գործընթացն իրականացվում է պետության և (կամ) համայնքների սեփականություն հանդիսացող հողամասերի վաճառքի՝ օրենսդրությամբ սահմանված իմպերատիվ պահանջների խախտմամբ, իսկ այդ խախտումների առկայությունը կարող է հանգեցնել կնքված գործարքի անվավերության, ապա այս դեպքում չի կարող խոսք լինել սեփականատիրոջ՝ գույքն օտարելու կամքի խաթարման մասին:

Այլ կերպ ասած, եթե օրենսդիրը նախատեսել է պետության և (կամ) համայնքի կողմից պետության և (կամ) համայնքների սեփականություն հանդիսացող հողամասերի վաճառքի հստակ եղանակ, որի ընթացքը սակայն զուգորդվել է որոշակի խախտումներով, ապա չի կարող համարվել, որ նշված հողամասը տիրապետումից դուրս է եկել այլ ճանապարհով՝ անկախ սեփականատիրոջ կամքից:

Այսինքն՝ աճուրդի միջոցով պետության և (կամ) համայնքների սեփականություն հանդիսացող հողամասերն օտարելու դեպքում անհրաժեշտ է միայն սեփականատիրոջ՝ գույքն օտարելուն ուղղված կամքը, որպիսի պայմանի առկայության պարագայում կարող ենք խոսել սեփականատիրոջ՝ գույքն օտարելու նպատակի և ցանկության իրագործման մասին:

5.13. Անդրադառնալով սեփականատիրոջ կողմից բարեխիղճ ձեռք բերողից իր գույքը հետ պահանջելու իրավունքի իրացման հնարավորությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում

է հետևյալը:

5.14. Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համաձայն՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են: Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

Սահմանադրության 39-րդ հոդվածի համաձայն՝ մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանը և օրենքներին: (...):

Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարող զրկվել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի:

5.15. Վերոգրյալ հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ ի տարբերություն քաղաքացիաիրավական շրջանառության մյուս մասնակիցների, որոնք ազատ են անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում Սահմանադրությանն ու օրենքներին, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք կարող են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով:

5.16. ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկին որոշումներից մեկում անդրադառնալով օրինականության սկզբունքին, նշել է, որ այս սկզբունքն ուղղակիորեն պահանջում է, որ պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեությունը հիմնված լինի Սահմանադրության և օրենքի վրա. (...): Օրինականության սկզբունքը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունի հատկապես այն ժամանակ, երբ պետական մարմիններն առնչվում են մասնավոր անձանց հիմնական իրավունքների հետ (*տես «Ինենկոբանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/2127/05/11 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.07.2014 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ Սահմանադրությամբ ամրագրված է առանցքային նշանակություն ունեցող սահմանադրական այն պահանջը, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց լիազորությունները պետք է սահմանված լինեն Սահմանադրությամբ կամ օրենքով (*տես Ֆինանսների նախարարության Կապանի տարածքային հարկային տեսչությունն ընդդեմ «Վարդանի Զարթոնքը» ՍՊԸ-ի թիվ ՎԴ/11193/05/13 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.11.2015 թվականի որոշումը*):

5.17. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի

համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր սեփականությունից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել իր սեփականությունից՝ բացառությամբ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով:

5.18. Սահմանադրության և Կոնվենցիայի վկայակոչված նորմերից հետևում է, որ սեփականության իրավունքի պաշտպանությունն իրականացվում է ինչպես սահմանադրաիրավական, այնպես էլ միջազգային իրավական նորմերի ուժով: Մինևույն ժամանակ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի, ինչպես նաև Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի իմաստով սեփականության իրավունքը բացարձակ չէ, ուստի Սահմանադրությամբ և Արձանագրությամբ նախատեսվում է այն սահմանափակելու իրավական հնարավորություն:

5.19. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) նախատեսել է մի շարք չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարի այդ սահմանափակումը, և որոնց առկայության դեպքում այն կարող է համարվել թույլատրելի սահմանափակում: Գույքից անարգել օգտվելու միջամտությունը կարող է թույլատրելի համարվել, եթե՝

1. նախատեսված է օրենքով,
2. բխում է հանրային շահից,
3. անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում:

Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի առաջին և կարևորագույն պահանջն այն է, որ գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի նկատմամբ հանրային իշխանության միջամտությունը պետք է հիմնված լինի օրենքի վրա. այս պահանջը բխում է ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից մեկի՝ իրավունքի գերակայության էությունից (*տես the Former king of Greece and others v. Greece գործով Եվրոպական դատարանի 23.11.2000 թվականի վճիռը, 79-րդ կետ*): Հետևաբար, առաջին պայմանը ենթադրում է ոչ միայն ներպետական օրենսդրության շրջանակներում սեփականության իրավունքի տվյալ սահմանափակումը նախատեսող օրենքի առկայությունը, այլ նաև այդ օրենքի համապատասխանությունը իրավունքի գերակայության սկզբունքից բխող որոշակի որակական հատկանիշների (*տես James and Others v. The United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 21.02.1986 թվականի վճիռը, 67-րդ կետ*):

Սեփականության իրավունքի իրականացման միջամտության իրավաչափության երկրորդ պայմանի համաձայն՝ այդ միջամտությունը պետք է հետապնդի իրավաչափ նպատակ՝ ելնելով ընդհանուր, հանրային շահից, որի գնահատման հարցում հանրային իշխանության մարմիններն օժտված են որոշակի հայեցողությամբ (*տես James and Others v. The United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 21.02.1986 թվականի վճիռը, 46-րդ կետ*): Պետք է լինի համաչափության ողջամիտ կապ օգտագործվող միջոցների և անձին իր ունեցվածքից զրկող ցանկացած միջոցառմամբ իրագործվող նպատակի միջև (*տես Pressos Compania Naviera S.A. and others v. Belgium գործով Եվրոպական դատարանի 20.11.1995 թվականի վճիռը, 38-րդ կետ*):

Երրորդ պայմանը նախատեսում է, որ գույքից անարգել օգտվելու միջամտությունը պետք է անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակությունում և ուղղված լինի իրավաչափ նպատակի հասնելուն: Անհրաժեշտ է բարենպաստ հավասարակշռություն ստեղծել հանրության շահից բխող պահանջմունքների և անհատի իրավունքների միջև: Նման բարենպաստ հավասարակշռությանը հնարավոր չէ հասնել այն դեպքերում, երբ գույքի

սեփականատերն ստիպված է «անհատական և չափազանց մեծ անհարմարություններ» կրել: Կոնվենցիայի խախտում սկզբունքորեն տեղի չի ունենա, եթե առկա է կոնվենցիոն իրավունքին ավելի քիչ սահմանափակող միջոց, քան այն, որն ընտրվել է որոշակի նպատակի հասնելու համար, սակայն երկու միջոցներն էլ դուրս չեն պետության հայեցողության թույլատրելի շրջանակից: Մյուս կողմից, հետապնդվող նպատակի և միջամտության համարժեքության հարցը լուծելիս պետք է հաշվի առնվի այլընտրանքային լուծումների առկայությունը: Պետության հայեցողության թույլատրելի շրջանակները կախված են գործի հանգամանքներից, Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքի տեսակից, միջամտության արդյունքում հետապնդվող իրավաչափ նպատակի բնույթից, ինչպես նաև միջամտության ծավալներից (*տե՛ս the Former king of Greece and others v. Greece գործով Եվրոպական դատարանի 23.11.2000 թվականի վճիռը, 89-րդ կետ, ինչպես նաև Scollo v. Italy գործով Եվրոպական դատարանի 28.09.1995 թվականի վճիռը, 32-րդ կետ*):

Արձանագրության 1-ին պարբերության 2-րդ նախադասությամբ ամրագրված կանոնի կիրառումը կարող է արդարացվել միայն այն դեպքում, երբ սեփականության իրավունքից զրկումը «բխում է հանրային շահից» և «ենթարկվում է օրենքով նախատեսված պայմաններին» (*տե՛ս, օրինակ, Brumărescu v. Romania գործով Եվրոպական դատարանի 28.10.1999 թվականի վճիռը, 78-րդ կետ*): Եվրոպական դատարանը հաստատել է, որ «օրենքով նախատեսված պայմաններով» արտահայտությունն առաջին հերթին պահանջում է պատշաճ մակարդակի մատչելի և բավարար հստակ ներպետական իրավական նորմերի առկայություն ու դրանց համապատասխանություն (*տե՛ս Lithgow and Others v. the United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 08.07.1986 թվականի վճիռը, 102-րդ կետ*):

5.20. ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ Սահմանադրությունը, հռչակելով սեփականության իրավունքի ճանաչումն ու պաշտպանությունը, երաշխավորում է յուրաքանչյուրի՝ սեփականություն ունենալու բացարձակ իրավունքը՝ միաժամանակ ամրագրելով օրենքով նախատեսված դեպքերում այդ իրավունքից զրկելու հնարավորությունը միայն դատական կարգով (*տե՛ս Գևորգ Գևորգյանն ընդդեմ Կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի և Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/2434/05/08 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2009 թվականի որոշումը*):

5.21. Եվրոպական դատարանը բազմիցս հաստատել է, որ սեփականության նկատմամբ ցանկացած միջամտություն, բացի օրինական լինելուց և օրինական նպատակ ունենալուց, պետք է նաև բավարարի համաչափության պահանջը: Միջամտության համաչափությունը ենթադրում է համայնքի ընդհանուր շահի պահանջների և անձանց հիմնարար իրավունքների պաշտպանության հրամայականների միջև արդարացի հավասարակշռության գոյություն: **Այս հավասարակշռությունը խախտվում է, եթե շահագրգիռ անձը ստիպված է լինում կրել «հատուկ և չափազանց մեծ բեռ»:** Արդար հավասարակշռության գոյության ստուգումը պահանջում է ընդհանուր վերլուծություն՝ կապված տվյալ գործով առկա տարբեր շահերի հետ: Դատարանների կողմից դիտարկվող հանգամանքները տարբեր գործերում կարող են տարբեր լինել՝ կախված փաստական իրավիճակից և կիրառված միջամտության բնույթից: Համաչափության վերլուծության շրջանակում, Եվրոպական դատարանը, բացի իշխանությունների վարքից, հաճախ դիտարկում է նաև **գույքի սեփականատիրոջ վերաբերմունքը, մասնավորապես՝ թե որքանով է նա եղել մեղավոր կամ որքան զգուշավորություն է ցուցաբերել** (*տե՛ս Agosiv. The United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 24.10.1986 թվականի վճիռը, 54-րդ կետ*): Մասնավորապես, **անշարժ գույք ձեռք բերելիս անձը պետք է պատշաճ զգուշություն ցուցաբերի, եթե կան ակնհայտ նշաններ,**

որոնք ցույց են տալիս, որ սեփականության փոխանցման շղթայի ավելի վաղ փուլում կարող էին լինել խարդախություններ: Դատարանը միևնույն ժամանակ ուսումնասիրում է միջամտության հետևանքները տվյալ անձի համար և, եթե տեղի է ունեցել գույքի կորուստ, պարզում է՝ արդյո՞ք փոխհատուցում է տրամադրվել և ինչ պայմաններով (*Կրե'ս Գավրիլովա et autres c. Russie գործով Եվրոպական դատարանի 16.03.2021 թվականի վճիռը, 74-րդ կետ*):

Եվրոպական դատարանը գտել է, որ բարեխղճորեն գործող անձը, որպես կանոն, իրավունք ունի հիմնվելու այն հայտարարությունների վրա, որոնք արվել են պետական կամ հանրային պաշտոնյաների կողմից, և որոնք, ըստ երևույթին, ունեն նման հայտարարություններ անելու լիազորություն, որ պահպանվել են ներքին կանոններն ու ընթացակարգերը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա հստակ հակասում է հանրությանը հասանելի փաստաթղթերին (օրենսդրությանը), կամ եթե անձը այլ կերպ գիտեր կամ պետք է իմանար, որ որոշակի պաշտոնատար անձ չունի իրավասություն՝ ստանձնելու պետության անունից իրավական պարտավորություն: Անձի պարտականությունը չպետք է լինի ապահովել, որ պետական մարմինները հետևեն իրենց սեփական ներքին կանոններին և ընթացակարգերին, որոնք անհասանելի են հանրությանը և որոնք հիմնականում նախատեսված են պետական մարմնի հաշվետվողականությունն ու արդյունավետությունն ապահովելու համար (*Կրե'ս Կրե'ս v. Croatia գործով Եվրոպական դատարանի 11.06.2009 թվականի վճիռը, 67-րդ կետ, Gashi v. Croatia, գործով Եվրոպական դատարանի 13.12.2007 թվականի վճիռը, 40-րդ կետ*):

Լավ կառավարման սկզբունքը, որպես ընդհանուր կանոն, չպետք է խոչընդոտի իշխանություններին ուղղելու պատահական սխալները, եթե նույնիսկ դրանք առաջացել են իրենց իսկ անփութության հետևանքով: Այնուամենայնիվ, **հին «սխալը» ուղղելու անհրաժեշտությունը չպետք է անհամաչափորեն խանգարի այն նոր իրավունքին, որը ձեռք է բերվել անձի կողմից՝ բարեխղճորեն հիմնվելով պետական մարմնի գործողությունների օրինականության վրա:** Այլ կերպ ասած, պետական մարմինները, որոնք չեն կարողանում կիրառել կամ պահպանել իրենց սեփական ընթացակարգերը, չպետք է օգտվեն իրենց սխալներից կամ խուսափեն իրենց պարտավորություններից: Պետական մարմնի կողմից թույլ տրված ցանկացած սխալի դիսկրիմինացիոն պետք է կրի ինքը՝ պետությունը, և սխալները չպետք է շտկվեն շահագրգիռ անձանց հաշվին: Սխալմամբ փոխանցված գույքի սեփականության իրավունքը չեղյալ համարելու համատեքստում, լավ կառավարման սկզբունքը կարող է ոչ միայն իշխանություններին պարտադրել անհապաղ գործել իրենց սխալը շտկելու համար, այլև կարող է պահանջել համարժեք փոխհատուցման կամ այլ տեսակի համապատասխան փոխհատուցման վճարում դրա նախկին բարեխիղճ տիրոջը (*Կրե'ս Լելաս v. Croatia, գործով Եվրոպական դատարանի 20.05.2010 թվականի վճիռը, 74-րդ կետ, Maksymenko and Gerasymenko v. Ukraine, Եվրոպական դատարանի 16.05.2013 թվականի վճիռը, 64-րդ կետ և Bogdel v. Lithuania, Եվրոպական դատարանի 26.11.2013 թվականի վճիռը, 66-րդ կետ*):

Պետական մարմինները, որոնք դիմողներին տրամադրել էին համապատասխան փաստաթղթերն ու թույլտվությունները, չեն հայտնաբերել հողամասերի օտարման գործընթացում թույլ տրված խախտումները, դրանք ավելի ուշ արձանագրվել են դատարանների կողմից: Հետևաբար Եվրոպական դատարանը բավարար հիմնավորված չի համարել Կառավարության այն պնդումը, որ դիմորդներն ավելի մանրամասն ստուգելու դեպքում կպարզեին, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինն իրավասու չէր վաճառելու տվյալ հողամասերը, այն դեպքում, երբ այդ հանգամանքը չեն հայտնաբերել իրավասու այլ պետական մարմիններ (*Կրե'ս Ibrahimbeyov and others v. Azerbaijan գործով Եվրոպական դատարանի 16.02.2023 թվականի վճիռը, 52-րդ կետ*):

Բելովան ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Եվրոպական դատարանը նշել է. «Դատարանը համաձայն է Կառավարության հետ, որ միջամտությունը նախատեսված է եղել օրենքով, մասնավորապես՝ Քաղաքացիական օրենսգրքի 301-րդ և 302-րդ հոդվածներին [Ուրիշի կողմից անօրինական տիրապետումից գույքի հետ պահանջելը և բարեխիղճ ձեռք բերողից գույքի հետ պահանջելը]՝ ներպետական դատարանների մեկնաբանությամբ: Դատարանը այնուհետև գտնում է, որ միջամտությունը բխում է հանրային շահերից, քանի որ, ինչպես բացատրում են ներպետական իշխանությունները և Կառավարությունը, պետությունը մտադիր էր վերադարձնել այն գույքը, որը կորցրել էր սխալ կառավարման արդյունքում և օգտագործել այն խոշոր միջազգային սպորտային իրադարձությունների անցկացման համար ու պաշտպանել բնությունը: Դատարանը գտնում է, որ **գույք ձեռք բերողը պետք է հետամուտ լիներ պարզելու գույքի ծագումը՝ հնարավոր բռնագանձման պահանջներից խուսափելու համար, իսկ դա անելու դեպքում կբացահայտեր, որ մեկ տարվա ընթացքում երեք անգամ գույքի սեփականատեր է փոխվում»** (տե՛ս *Belova v. Russia* գործով Եվրոպական դատարանի 15.09.2020 թվականի վճիռը, 41-րդ կետը):

Եթե դատական վարույթում հայցվոր սեփականատերն ապացուցում է, որ ձեռքբերողը պետք է ողջամտորեն կասկածեր գույքը վաճառողի՝ այն տնօրինելու իրավասության վերաբերյալ, ապա ձեռքբերողի բարեխիղճությունը մերժվում է (տե՛ս *Seregin and other v. Russia* գործով Եվրոպական դատարանի 16.03.2021 թվականի վճիռը, 64-րդ կետը):

5.22. ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշումներից մեկով անդրադառնալով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 275-րդ հոդվածի վերլուծությանն, արձանագրել է, որ գույքը ձեռք բերողը կարող է օրենսդրության տեսանկյունից դիտվել որպես բարեխիղճ ձեռք բերող, եթե գույքը ձեռք է բերել այն օտարելու իրավունք չունեցող անձից, որի մասին ձեռք բերողը չգիտեր կամ չէր կարող իմանալ: Օրենսդիրն ամրագրել է այն ելակետային դրույթը, որ այս պարագայում գույքը հետ չի կարող պահանջվել բարեխիղճ ձեռք բերողից: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ որոշ նախապայմանների առկայության պարագայում, այնուամենայնիվ, հնարավորություն է նախատեսված նման գույքը հետ պահանջելու բարեխիղճ ձեռք բերողից, ինչը նպատակ է հետապնդում հավասարակշռելու նաև գույքի սեփականատիրոջ իրավունքները՝ հաշվի առնելով, որ որոշ դեպքերում հնարավոր է, որ գույքը վերջինիս տիրապետությունից դուրս եկած լինի անկախ սեփականատիրոջ կամքից: Այս պարագայում օրենսդիրն առաջնորդվել է այն դրույթով, որ սեփականատերը նպատակ չի ունեցել գույքը տնօրինելու օտարման եղանակով: Ըստ այդմ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 275-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանել է, որ բարեխիղճ ձեռք բերողից սեփականատերն իրավունք ունի տվյալ գույքը պահանջելու հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության պարագայում՝

1. գույքը ձեռք է բերվել հատուցմամբ,
2. գույքը ձեռք է բերվել այն օտարելու իրավունք չունեցող անձից,
3. գույքը ձեռք բերողը չի իմացել կամ չէր կարող իմանալ դրա մասին,
4. սեփականատերը կամ գույքը տիրապետողը կորցրել են գույքը, կամ այն նրանցից հափշտակվել է, կամ դուրս է եկել նրանց տիրապետումից այլ ճանապարհով՝ անկախ նրանց կամքից:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ վերոգրյալ նախապայմանների միաժամանակյա առկայությունը բավարար է, որպեսզի սեփականատերը վերականգնի իր սեփականության իրավունքը՝ չնայած այն հանգամանքին, որ գույք ձեռք բերողը հանդիսացել է բարեխիղճ ձեռք բերող: **Հետևաբար նշված նախապայմանները պետք է քննարկման**

առարկա դարձվեն և պարզվեն գործի քննության ընթացքում (տե՛ս Մարի, Մամիկոն, Գայանե և Անժելա Ղումաշյաններն ընդդեմ Վահագն Սահակյանի, երրորդ անձ Երևանի «Շենգավիթ» նոտարական տարածքի նոտար Աստղիկ Մազմանյանի թիվ ԵՇԴ/0056/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.09.2007 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով գույքը բարեխիղճ ձեռք բերողից հետո պահանջելու իրավական հարցին, նշել է, որ գույքի բարեխիղճ ձեռք բերող հանդիսանալու հանգամանքն ինքնին հիմք չէ օրենքի պահանջներին հակասող գործարքն անվավեր ճանաչելու և գործարքի անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջը մերժելու համար, քանի որ գույքի բարեխիղճ ձեռք բերողն օրենքով պաշտպանված չէ սեփականատիրոջ՝ գույքը վերադարձնելու պահանջից, եթե գույքը վերջինիս տիրապետումից դուրս է եկել նրա կամքից անկախ պատճառներով (տե՛ս *Լաուրա Ամիրյանն ընդդեմ Եղիսաբեթ Ալավերդյանի, Գոհար Պողոսյանի թիվ 3-1311 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 05.09.2007 թվականի որոշումը*):

Վճռաբեկ դատարանը թիվ ԿԴ/3359/02/21 քաղաքացիական գործով 03.08.2023 թվականի որոշմամբ հարկ է համարել հավելել, որ բարեխիղճ ձեռքբերողի հարցը քննարկելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի կողմերի վարքագծի իրավաչափությունը: Այս առումով, Եվրոպական դատարանը գտել է, որ իրավասու պետական մարմինները պետք է հնարավորություն ունենան ուղղել անցյալում կատարված սխալները, թեկուզև դրանք կատարված լինեն սեփական անփութության հետևանքով: **Բարեխիղճ ձեռքբերողի առումով պետք է հաշվի առնել, թե ձեռքբերողն անշարժ գույք ձեռքբերելիս որքանով է զգուշավորություն և զգոնություն դրսևորել, երբ առկա են ակնհայտ նշաններ ձեռքբերման գործընթացի անօրինական լինելու վերաբերյալ** (տե՛ս *Vukušić v. Croatia*, գործով Եվրոպական դատարանի 31.05.2016 թվականի վճիռը, 64-րդ կետը):

5.23. Եվրոպական դատարանի սահմանած չափորոշիչների հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պետության լավ կառավարում ասելով նկատի է առնվում պետական իշխանությունների այն գործունեությունը, որի հիմքում ընկած է օրինականությունը, թափանցիկությունը, հաշվետվողականությունն ու արդարությունը՝ ի կատարումն Սահմանադրությամբ երաշխավորված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները հարգելու ու պաշտպանելու հանրային իշխանության պարտականության, որպիսի պարագայում անձանց մոտ առաջանում է համոզմունք՝ վստահելու պետական մարմինների գործունեության արդյունքին: Այլ կերպ ասած՝ լավ կառավարումը պետության և քաղաքացու միջև վստահելի ու պատասխանատու հարաբերությունների հիմքն է:

Պետության կողմից սեփականության իրավունքը պաշտպանելու պարտավորության ու երաշխիքի առկայության հրամայականով պայմանավորված՝ սեփականության իրավունքի սահմանափակումը կարող է տեղի ունենալ միայն այդ իրավունքի սահմանափակում նախատեսող իրավունքի գերակայությանը համապատասխանող օրենքի առկայության պարագայում, երբ սեփականության իրավունքին միջամտություն ու սահմանափակումը համաչափ է և հետապնդում է հանրային շահերից բխող իրավաչափ նպատակ: Համաչափության սկզբունքի պահպանված լինելու տեսանկյունից գնահատվում է պետական մարմինների կողմից լավ կառավարման սկզբունքի պահպանված լինելը, ինչպես նաև գույքի սեփականատիրոջ բարեխիղճ վարքագիծը՝ իր իրավունքներն իրացնելու ընթացքում զգոնություն և զգուշավորություն դրսևորելու առումով:

Միևնույն ժամանակ սեփականության իրավունքին համաչափ միջամտությունը պահանջում է հանրային շահի և անձի իրավունքների միջև բարենպաստ և արդարացի

հավասարակշռություն: Պետությունը պետք է ճիշտ համադրի իր և անձի շահերը, որպեսզի պետական շահը չգերակշռի անձի հաշվին: Այդ հավասարակշռությունը խախտվում է այն դեպքում, երբ տեղի է ունենում անձի իրավունքներին ոչ համաչափ միջամտություն, քանի որ պետությունը, որպես լավ կառավարման պատասխանատու՝ կրելով սեփական սխալների ռիսկը, դրանք փորձում է շտկել՝ անձի վրա անհամաչափ ծանր բեռ դնելով:

Այսինքն, իրավունքին միջամտությունը, որը դրսևորվում է իշխանությունների կողմից իրենց նախկին սխալներն ուղղելու միջոցով, չպետք է խաթարի գույքի նոր սեփականատիրոջ՝ բարեխիղճ ձեռքբերողի սեփականության իրավունքը, երբ վերջինս ունեցել է անհրաժեշտ բոլոր հիմքերը՝ հիմնվելու ու վստահելու պետական մարմինների գործողությունների իրավաչափությանն ու օրինականությանը:

Վճռաբեկ դատարանն ամբողջ վերոգրյալի համատեքստում, վերահաստատելով նախկինում կայացված որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, անդրադառնալով սեփականատիրոջ կամքից անկախ նրա տիրապետումից գույքի դուրս գալու պայմանի և անձի բարեխիղճության հարցի բացահայտմանը՝ արձանագրում է, որ օրենքով նախատեսված կանոնների խախտմամբ անցկացված պետական սեփականություն հանդիսացող հողերի օտարման աճուրդն անվավեր ճանաչելու և անվավերության հետևանքներ կիրառելու վերաբերյալ գործերով առկա փաստական հանգամանքների հաշվառմամբ, յուրաքանչյուր դեպքում դատարանները պետք է պարզեն ու գնահատման առարկա դարձնեն պետության գույքն օտարելուն ուղղված կամքի առկայության հարցը, որպիսի հանգամանքի պարզումը թույլ կտա որոշելու գույքը սեփականատիրոջը վերադարձնելու հնարավորությունը: Իսկ այն դեպքում, երբ դատարանը կպարզի ու հաստատված կհամարի, որ առկա է եղել պետության գույքն օտարելու կամքը, ապա այս դեպքում պարզման ենթակա հարց է դառնում նաև անձի բարեխիղճ ձեռքբերող լինելու հանգամանքը: Ընդ որում, անձի բարեխիղճությունը գնահատելիս երբ հայցվորը հիմնավորում է, որ գույքը ձեռքբերողի մոտ պետք է առկա լիներ կասկած՝ գույքի ձեռքբերման գործընթացի անօրինական լինելու վերաբերյալ, դատարանները պետք է քննության առարկա դարձնեն բարեխիղճ ձեռքբերողի գործողությունների բնույթը, մասնավորապես՝ գույքի ձեռքբերման գործընթացի անօրինական լինելու վերաբերյալ ակնհայտ նշանների առկայության պարագայում որքանով են դրանք եղել ողջախոհ ու զգուշավոր, արդյո՞ք անձը գույքը ձեռք բերելիս ձեռնարկել է հնարավոր բոլոր միջոցները դրա վերաբերյալ իրեն հասանելի ու բավարար տեղեկատվություն ստանալու համար:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

5.24. Գործի փաստերից (տես վերը 4.1.-4.2.-րդ կետերը) հետևում է, որ Կոտայքի մարզպետի 23.04.2007 թվականի «Կոտայքի մարզի համայնքների վարչական սահմաններից դուրս գտնվող պետական սեփականության հողերի օտարումը կազմակերպող հանձնաժողով ստեղծելու և հողերի օտարման մասին» թիվ 67 որոշմամբ՝ հիմք ընդունելով Կառավարության 05.04.2007 թվականի «Հողի կատեգորիան փոխելու մասին» թիվ 422-Ն որոշումը, ղեկավարվելով ՀՀ հողային օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 2-րդ կետի, 67-րդ, 68-րդ հոդվածների պահանջներով, Կառավարության 29.12.2003 թվականի «ՀՀ բնակավայրերի հողերի կադաստրային գնահատման կարգը, տարածագնահատման գործակիցները և սահմանները հաստատելու մասին» թիվ 1746 որոշման 2-րդ կետի գ/ ենթակետի պահանջներով, որոշվել է՝ 1. Համայնքների վարչական սահմաններից դուրս մարզի տարածքում գտնվող պետական

սեփականություն համարվող հատուկ պահպանվող տարածքների հողերից 48.57 հա հանգստի կազմակերպման նպատակով ներկայացնել օտարման՝ աճուրդային կարգով (...):

5.25. Սույն գործով Դատարանը, բավարարելով հայցը՝ պատճառաբանել է, որ «26.05.2007 թվականի թիվ 7 լուրի հողամասի աճուրդի վերաբերյալ հրապարակային ծանուցումը կատարվել է «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ի մասի և 14-րդ հոդվածի 1-6-րդ մասերով սահմանված պահանջների խախտմամբ: (...) Ընդ որում, նշվածը հերքող կամ հակառակը հիմնավորող որևէ ապացույց քաղաքացիական գործի նյութերում բացակայում է»:

Դատարանն անդրադառնալով, երրորդ անձ Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի բարեխիղճ ձեռքբերող հանդիսանալու առարկություններին նշել է, որ «(...) բոլոր դեպքերում գույքը ձեռքբերած անձի բարեխիղճության հարցի լուծման համար վճռական են սկզբնական սեփականատիրոջ տիրապետումից գույքի դուրս գալու հանգամանքները, հետևաբար սույն գործի փաստերի ներքո ենթակա է քննարկման այն հարցը, թե արդյո՞ք հողամասը պետության տիրապետումից դուրս է եկել իր կամքից անկախ: Երրորդ անձի ներկայացուցիչը գտնում է, որ հողամասի օտարման համար հիմք է հանդիսացել ՀՀ Կոստյուքի մարզպետի 23.04.2007 թվականի թիվ 67 որոշումը, որի հիման վրա կայացված աճուրդով հողամասն օտարվել է, հետևաբար պետության կամքով է հողամասն իրա տիրապետությունից դուրս եկել:

Այն որ, պետությունն իրոք կամեցել է օտարել վեճի առարկա հողամասը և դրա օտարման կազմակերպման համար որոշումներ են կայացվել, դա անվիճելի է: Սակայն սեփականատիրոջ կամքը հողամասն աճուրդի միջոցով օտարելու վերաբերյալ չի կարող գնահատվել բացառապես օտարելու մրադրության վերաբերյալ տվյալներով, այլ նաև պետք է հաշվի առնել օտարման իրականացման՝ հողամասը սեփականատիրոջ տիրապետությունից դուրս գալու գործարքի օրինականության հարցը, առավել ևս, որ պետության կողմից հողամասի օտարման համար աճուրդի իրականացման կարգը օրենքով հստակ կարգավորող ընթացակարգ է: Սույն գործով Դատարանն արդեն իսկ արձանագրել է, որ վեճի առարկա հողամասի աճուրդը՝ օտարման գործարքը կատարվել է օրենքի խախտմամբ, հետևաբար Դատարանը եզրահանգում է, որ հողամասը սեփականատիրոջ տիրապետությունից դուրս է եկել նրա կամքից անկախ:

Այս առումով Դատարանը հիմնավոր է գտնում հայցվորի փաստարկներն առ այն, որ տվյալ դեպքում մարզպետը՝ պետական սեփականության հողամասերն օտարելու իրավունք ունեն բացառապես աճուրդային եղանակով՝ օրենքով սահմանված կարգով, այլ կարգով օտարման իրավունք վերջինս չունի:

Բացի այդ, ուշադրության է արժանի նաև հողամասի աճուրդով ձեռքբերման և հետագայում Հայկ Ղարազյոզյանին օտարելու գների տարբերությունը: Եթե աճուրդի արդյունքներով 31.05.2007 թվականին կնքված պայմանագրով հողամասը ձեռք է բերվել 4.880.000 ՀՀ դրամով, ապա դրանից ընդամենը մի քանի ամիս ամիս անց՝ 06.12.2007 թվականի գործարքով նույն հողամասն օտարվել է 16.200.000 ՀՀ դրամով, այսինքն ավելի քան 3 անգամ ավելի թանկ: Այդ տեղեկությունը հասանելի էր և Հայկ Ղարազյոզյանը պետք է հաշվի առներ դա, քանի որ գույքի որևէ սեփականատեր ողջամտորեն չի ցանկանա այն օտարել մի քանի անգամ ավելի նվազ գնով, քան հնարավոր էր: Եվ հակառակը՝ որևէ գնորդ ողջամտորեն չի ցանկանա գույքը գնել ավելի քան երեք անգամ ավելի թանկ, քան դրա գինն է: Այս փաստը նույնպես ստվերում է երրորդ անձ Հայկ Ղարազյոզյանի բարեխիղճ ձեռքբերող լինելու փաստարկը:

Փաստացի, պետական սեփականություն հանդիսացող հողամասը օտարվել և պետության տիրապետումից դուրս է եկել պաշտոնապար անձանց ոչ օրինաչափ գործողությունների

հետևանքով՝ ձևական աճուրդով, սեփականատիրոջ կամքից անկախ, հետևաբար սույն գործով վեճի առարկա հանդիսացող հողամասը պետք է վերադարձվի սկզբնական սեփականատիրոջը»:

5.26. Վերաքննիչ դատարանը, անդրադառնալով Դատարանի այն եզրահանգմանը, որ հողամասը սեփականատիրոջ տիրապետությունից դուրս է եկել նրա կամքից անկախ, քանի որ վեճի առարկա հողամասի աճուրդը՝ օտարման գործարքը կատարվել է օրենքի խախտմամբ և մասնակիորեն բավարարելով Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի վերաքննիչ բողոքը՝ արձանագրել է հետևյալը. «(...) օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանելու հիմքով գործարքի անվավերությունը ինքնին չի կարող հաստատել գույքը՝ դրա սեփականատիրոջ կամքից անկախ տիրապետումից դուրս եկած լինելու, գույքը օտարելու կամքի բացակայության փաստը: Այսինքն, պետությունը, իրականացնելով գույքը օտարելու նպատակի առկայությունը վկայող գործողություններ (հողամասերը աճուրդային կարգով օտարելու մասին որոշման ընդունում, պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման գործարքից բխող իրավունքների գրանցում և այլն), չի կարող պնդել նշված գույքն իր տիրապետումից այլ ճանապարհով՝ անկախ պետության կամքից դուրս եկած լինելու հանգամանքը՝ հղում կատարելով միայն գրանցման համար հիմք հանդիսացած գործարքի օրենքի պահանջի խախտմամբ կնքված լինելու՝ աճուրդն օրենսդրական որոշ ընթացակարգային պահանջների խախտմամբ անցկացված լինելու փաստին: Վեճի առարկա հողամասը օտարելու պետության կամքը սույն դեպքում դրսևորվել է պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարմանն ուղղված ՀՀ կառավարության 05.04.2007 թվականի «Հողի կապեզորիան փոխելու մասին» թիվ 422-Ն որոշման ընդունմամբ, ՀՀ Կոտայքի մարզպետի 23.04.2007 թվականի «Կոտայքի մարզի համայնքների վարչական սահմաններից դուրս գտնվող պետական սեփականության հողերի օտարումը կազմակերպող հանձնաժողով ստեղծելու և հողերի օտարման մասին» թիվ 67 որոշման ընդունմամբ, ինչպես նաև «Հրազդան» նոտարական տարածքի նոտար Ա.Հովհաննիսյանի կողմից կատարված 31.05.2007 թվականին կնքված հողամասի առուվաճառքի մասին թիվ 2595 պայմանագրի նոտարական վավերացմամբ և ՀՀ կադաստրի կոմիտեի կողմից կատարված առուվաճառքի պայմանագրով ձեռք բերված անշարժ գույքի նկատմամբ Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի սեփականության իրավունքի պետական գրանցմամբ: Մինչույն ժամանակ, օտարման գործընթացում, պաշտոնատար անձի կողմից ոչ օրինաչափ վարքագիծ դրսևորելու արդյունքում աճուրդի ընթացակարգային կանոնների խախտման հիմքով՝ աճուրդի անվավերությունը՝ չի կարող վկայել այն մասին, որ վեճի առարկա գույքը դուրս է եկել պետության տիրապետումից՝ անկախ վերջինիս կամքի: Այսինքն, սույն դեպքում գործարքի անվավերության հիմքը վերաբերելի չէ գործարքի կողմերի մի կողմից գույքի օտարման և մյուս կողմից գույքի ձեռքբերման կամքի խաթարմանը:

Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է նաև, որ «(...) Տվյալ դեպքում Դատարանի կողմից ապացուցման պարտականությունը բաշխելու որոշմամբ սահմանված երրորդ անձի՝ բարեխիղճ ձեռք բերող չլինելու փաստը հաստատելու նպատակով հայցվորը պետք է ներկայացներ փաստարկներ և դրանք հիմնավորող ապացույցներ այն մասին, որ գույքը ձեռքբերողը ողջամտորեն պետք է կասկածեր վաճառողի՝ գույքի օտարման իրավունք ունենալու հանգամանքին: Մինչդեռ բողոքարկվող դատական ակտը չի պարունակում դատարանի հստակ և որոշակի եզրակացությունը տվյալ փաստի ապացուցված լինելու վերաբերյալ:

(...) երրորդ անձի բարեխիղճության վերաբերյալ Դատարանի կատարած եզրահանգումը

ոչ հաստատում է փաստը, ոչ էլ՝ ժխտում, այլ ընդամենը կասկածի տակ է առնում երրորդ անձի բարեխիղճ ձեռք բերող լինելու հանգամանքը: Միաժամանակ, սույն գործով Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի՝ բարեխիղճ ձեռք բերող չլինելու փաստի ապացուցման պարտականությունը Դատարանի որոշմամբ դրված է եղել Հայցվորի վրա, հետևաբար Դատարանի կողմից փաստը չհաստատվելու բացասական հետևանքները պետք է կրի Հայցվորը»:

Նշել է նաև, որ «(...) Դատարանը չի վկայակոչել որևէ փաստարկ, համաձայն որի՝ համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածում՝ ավելի քան վեց ամիս անց հողամասը սկզբնական գնից ավելի քան 3 անգամ ավելի թանկ (աճուրդի արդյունքներով 31.05.2007 թվականին կնքված պայմանագրով հողամասը ձեռք է բերվել 4.880.000 ՀՀ դրամով, իսկ 06.12.2007 թվականի գործարքով հողամասն օտարվել է 16.200.000 ՀՀ դրամով) վաճառված լինելը երրորդ անձ Հայկ Ղարազյոզյանի մոտ պետք է կասկած հարուցեր գույքը օտարողի՝ Հովհաննես Գևորգյանի՝ գույքը տնօրինելու իրավունքի բացակայության վերաբերյալ»:

Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ. «սույն գործով որպես աճուրդի անվավերության հետևանք Հովհաննես Հենրիկի Գևորգյանի և Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի միջև 06.12.2007 թվականին կնքված հողամասի առուվաճառքի թիվ 7007 պայմանագիրը և դրա հիման վրա կատարված Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի սեփականության իրավունքի պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասով հայցի բավարարման հիմքում դրվել է գույքը պետության տիրապետումից՝ նրա կամքից անկախ դուրս եկած լինելու փաստը հաստատված լինելու հանգամանքը, որի հիմքով Դատարանն ըստ էության չի անդրադարձել երրորդ անձի՝ բարեխիղճ ձեռք բերող լինելու հարցին և որևէ հստակ եզրահանգման չի եկել երրորդ անձի՝ բարեխիղճ ձեռք բերող լինելու կամ չլինելու վերաբերյալ, ինչպես նաև հաշվի առնելով, որ գույքը պետության տիրապետումից՝ նրա կամքից անկախ դուրս եկած լինելու փաստը հաստատված լինելու մասով Դատարանի պարճառաբանությունները և եզրահանգումները Վերաքննիչ դատարանը գնահատել է ոչ իրավաչափ» և արձանագրել, որ «երրորդ անձի բարեխիղճության հարցը պարզելու նպատակով առկա է գործը նոր քննության ուղարկելու անհրաժեշտություն»:

Տվյալ դեպքում Վերաքննիչ դատարանը գործի քննության լրիվությունն ու բազմակողմանիությունը, անձանց արդար դատաքննության իրավունքն առավելագույնս ապահովելու նպատակով գործի նոր քննության ծավալ է սահմանել 26.05.2007 թվականին իրականացված թիվ 7 լուսի աճուրդի և դրա հաղթողի հետ 31.05.2007 թվականին Կոտայքի մարզպետի կնքած առուվաճառքի պայմանագրով օտարված հողամասի հետագա՝ 06.12.2007 թվականի օտարման գործարքով գնորդ ու գրանցված սեփականատեր Հայկ Հարությունի Ղարազյոզյանի բարեխիղճ ձեռք բերող չլինելու հարցի պարզումը, գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության ապահովումը՝ ներկայացված հայցադիմումի փաստական ու իրավական հիմնավորումների շրջանակում՝ Վերաքննիչ դատարանի նշված պատճառաբանությունների և վերլուծությունների լույսի ներքո:

Միաժամանակ Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարել արձանագրել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ որպես գործարքների անվավերության հետևանք գործարքի կողմերից յուրաքանչյուրի կողմից մյուս կողմին գործարքով իր ամբողջ ստացածը վերադարձնելու՝ երկկողմանի ռեստիտուցիայի հարցի պարզումը հնարավոր է երրորդ անձի բարեխիղճության հարցի մասով գործի նոր քննության իրականացմամբ, մասնավորապես՝ սույն դեպքում գույքը բնեղենով վերադարձնելու հնարավորության հարցի պարզաբանման վերաբերյալ:

5.27. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները հաստատված են համարել, որ աճուրդն ընդհանրապես չի կայացել, վիճելի հողամասը, ըստ էության, օտարվել է ուղիղ վաճառքի ձևով՝ «Հրապարակային սակարկությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված աճուրդի անցկացման կանոնների խախտմամբ:

Վերոշարադրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո համադրելով սույն գործի փաստերը և գնահատելով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատարանները յուրաքանչյուր դեպքում պետք է պարզման և գնահատման առարկա դարձնեն պետության գույքն օտարելուն ուղղված կամքի առկայության հարցը, որպիսի հանգամանքի պարզումը թույլ կտա որոշելու գույքը սեփականատիրոջը վերադարձնելու հնարավորությունը: Երբ դատարանը կպարզի ու հաստատված կհամարի, որ առկա է եղել պետության գույքն օտարելու կամքը, ապա պարզման ենթակա հարց է դառնում նաև անձի բարեխիղճ ձեռքբերող լինելու հանգամանքը, որի դեպքում հայցվորը պետք է հիմնավորի, որ գույքը ձեռքբերողի մոտ առկա է եղել կասկած՝ գույքի ձեռքբերման գործընթացի անօրինական լինելու վերաբերյալ, իսկ անձի բարեխղճության հանգամանքի գնահատումը պետք է իրականացվի վերջինիս գործողությունների բնույթը բացահայտելու միջոցով: Այսինքն՝ պարզման է ենթակա այն հարցը, թե անձը գույքի ձեռքբերման գործընթացի անօրինական լինելու վերաբերյալ ակնհայտ նշանների առկայության պարագայում անշարժ գույքը ձեռքբերելիս որքանով է զգուշավորություն և զգոնություն դրսևորել գույքի ձեռքբերմանն ուղղված գործողությունները կատարելիս, արդյո՞ք անձը գույքը ձեռք բերելիս ձեռնարկել է հնարավոր բոլոր միջոցները դրա վերաբերյալ իրեն հասանելի և բավարար տեղեկատվություն ստանալու համար:

Վերաքննիչ դատարանը գալով ճիշտ եզրահանգման՝ իրավացիորեն արձանագրել է, որ երրորդ անձի բարեխղճության հարցը պարզելու նպատակով առկա է գործը նոր քննության ուղարկելու անհրաժեշտություն:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը բավարար չէ Վերաքննիչ դատարանի 03.05.2024 թվականի դատական ակտը բեկանելու համար, քանի որ Վերաքննիչ դատարանը, Դատարանի 27.09.2023 թվականի վճիռը մասնակիորեն բեկանելով և գործը նոր քննության ուղարկելով, կայացրել է գործն ըստ էության ճիշտ լուծող եզրափակիչ դատական ակտ:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված՝ վճռաբեկ բողոքը մերժելու և ստորադաս դատարանի դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը:

6. Վճռաբեկ դատարանի պարզառարանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

6.1. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի

համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն գլխի [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] կանոններին համապատասխան:

6.2. Նկատի ունենալով, որ Վերաքննիչ դատարանը 03.05.2024 թվականին որոշում է կայացրել Դատարանի 27.09.2023 թվականի վճիռը մասնակիորեն բեկանելու և այդ մասով գործը նոր քննության ուղարկելու մասին, և սույն որոշմամբ Դատախազության վճռաբեկ բողոքը մերժվում է ու Վերաքննիչ դատարանի 03.05.2024 թվականի որոշումը թողնվում է օրինական ուժի մեջ, որպիսի պարագայում գործը բեկանված մասով ուղարկվում է նոր քննության՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործի քննության ներկա փուլում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ, ուստի այդ հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ ու 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի 03.05.2024 թվականի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԴ/37654/02/22

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2025 թվականի նոյեմբերի 14-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Կարեն Մխիթարյանի և Անժելա Հարությունյանի (այսուհետ՝ Համապատասխանողներ) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.03.2023 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Արամ Սանոսյանի հայցի ընդդեմ Համապատասխանողների՝ գործարքները լուծելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Արամ Սանոսյանը պահանջել է լուծել թիվ ԵԴ/3447/02/19 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 07.06.2019 թվականի վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության 2-րդ և 3-րդ կետերում թվարկված գործարքները՝ որոշելով նշված գործարքների լուծման հետևանքները, մասնավորապես՝ սահմանելով պատասխանողների՝ մինչ օտարումն իրենց ունեցած անշարժ գույքերի շուկայական արժեքի փոխհատուցման չափը՝ ելնելով այդ գործարքները կատարելու կապակցությամբ իր ու պատասխանողների կողմից կրած ծախսերն իրար միջև արդարացի բաշխելու անհրաժեշտությունից:

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 24.11.2022 թվականի որոշմամբ քաղաքացիական գործի վարույթը կարճվել է՝ քաղաքացիական դատավարության կարգով այն քննության ենթակա չլինելու հիմքով:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 17.03.2023 թվականի որոշմամբ Արամ Սանոսյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշումը վերացվել է:

Վճռաբեկ բողոք են ներկայացրել Համապատասխանողները (ներկայացուցիչ Էդիկ Ոսկանյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ

հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է Սահմանադրության 63-րդ հոդվածը, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 466-468-րդ հոդվածները, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ, 6-9-րդ, 151-րդ, 182-րդ և 381-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձինք նշված հիմքերի առկայությունը պատճառաբանել են հետևյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը չի իրականացրել գործի լրիվ, բազմակողմանի և ամբողջական քննություն, վերջինիս կայացրած դատական ակտն օրինական, հիմնավորված ու պատճառաբանված չէ, այն չի պարունակում ապացույցների գնահատման, փաստերի հաստատման և իրավունքի կիրառման գործընթացի կապակցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքն ու դրանից բխող եզրահանգումները, դրանում արտացոլված չեն այն կայացնելու համար անհրաժեշտ և բավարար փաստական ու իրավական հիմքերը:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ հաշտության համաձայնությունը հաստատող դատարանի վճիռն իր դատավարական նշանակությամբ և հետևանքներով հավասարեցված է գործն ըստ էության լուծող վճռին, որի կամավոր չկատարումը հանգեցնում է դատական ակտի հարկադիր կատարման, հետևաբար գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի նկատմամբ գործարքի փոփոխման նորմերը կիրառելի չեն:

Վերագրյալի հիման վրա բողոք բերած անձինք պահանջել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 17.03.2023 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմանը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

1) Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը 07.06.2019 թվականի թիվ ԵԴ/3447/02/19 վճռով հաստատել է Արամ Սանոսյանի և Կարեն Մխիթարյանի միջև կնքված հաշտության համաձայնությունը հետևյալի մասին.

«(...) 1. Արամ Արտյուշի Սանոսյանը պարտավորվում է վճարել Կարեն Վանիկի Մխիթարյանին և Անժելլա Հարությունյանին 6.737.640 (վեց միլիոն յոթ հարյուր երեսունյոթ հազար վեց հարյուր քառասուն) ՀՀ դրամ, սույն հաշտության համաձայնությունը ստորագրելուց և դատարանի կողմից հաստատվելուց հետո, Կարեն Մխիթարյանի և Անժելլա Հարությունյանի կողմից ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոսպոմի փողոց 32/4 հասցեում գտնվող անշարժ գույքը և ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոսպոմի փողոց 32/1 հասցեում գտնվող ավտոմեքլակ հասցեում գտնվող անշարժ գույքը հանձնելու պահին:

2. Արամ Արտյուշի Սանոսյանը պարտավորվում է ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոսպոմի փողոց 26 հասցեում կառուցվող բազմաբնակարան շենքից (բնակարանը գտնվելու է Ռոսպոմի փողոցի վրա կառուցվող շենքում) ձեռք բերել և սեփականության իրավունքով Կարեն Վանիկի Մխիթարյանին և Անժելլա Հարությունյանին փոխանցել 7-րդ հարկում 58 (հիսունութ) ք.մ. մակերեսով մեկ բնակարան և այդ բնակարանին կից 42 (քառասուներկու) ք.մ. մակերեսով մեկ բնակարան՝ ներքին հարդարմամբ, որը պետք է կատարված լինի Արամ Սանոսյանի որոշած տեսակի և արժեքի նյութերով (լուսամուկները, դրսի դռները պետք է լինեն տեղադրված, միջսենյակային պատերը շարված, գաջած, ներկված սպիտակ ներկով, լամինատե հատակները (մեկ ք.մ. մինչև երկու հազար ՀՀ դրամ արժողությամբ), ներքին դռները (յուրաքանչյուրը մինչև քսանչորս հազար ՀՀ դրամ արժողությամբ), սանիտարական սարքավորումները (վաճարանը մինչև տասնչորս հազար ՀՀ դրամ արժողությամբ, զուգարանակոնքը մինչև քսանչորս հազար

ՀՀ դրամ արժողությամբ), էլեկտրական վարթակները և անջափիչները (յուրաքանչյուր բնակարանի համար ընդհանուր գնով մինչև տասնհինգ հազար ՀՀ դրամ արժողությամբ) տեղադրված, ինչպես նաև սանհանգույցը սալիկապատված (մեկ ք.մ. մինչև երկու հազար ՀՀ դրամ արժողությամբ)), սույն հաշվության համաձայնությունը ստորագրելուց և դատարանի կողմից հաստատվելուց հետո 36 (երեսունվեց) ամսվա ընթացքում:

3. Արամ Արտյուշի Սանոսյանը պարտավորվում է, որպես սույն հաշվության համաձայնության 2-րդ կետում նշված բնակարանների տրամադրման ապահովում տրամադրել 36.094.500 (երեսունվեց միլիոն ինսունչորս հազար հինգ հարյուր) ՀՀ դրամի չափով բանկային երաշխիք Կարեն Վանիկի Մխիթարյանի և Անժելլա Հարությունյանի կողմից սույն համաձայնության 6-րդ կետում նշված գույքը հանձնելուց հետո 15 (տասնհինգ) օրվա ընթացքում: Սույն հաշվության համաձայնության 2-րդ կետում նշված պարտավորությունը Արամ Սանոսյանի կողմից չկատարելու դեպքում Կարեն Վանիկի Մխիթարյանը և Անժելլա Հարությունյանը իրավունք ունեն պահանջել Արամ Սանոսյանից վճարել բնակարանների տվյալ պահին գործող շուկայական արժեքին համարժեք գումար կամ ստանալ բանկային երաշխիքով սահմանված գումարը, իսկ եթե այդ գումարը բնակարանների տվյալ պահի շուկայական գնից պակաս լինելու դեպքում, տարբերություն կազմող գումարը ստանալ Արամ Սանոսյանից:

4. Մեկ ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքը 481,26 ՀՀ դրամ է: Սույն հաշվության համաձայնությամբ գումարի վճարման օրը ԱՄՆ դոլարի փոխարժեքի ՀՀ դրամի նկատմամբ փոփոխության դեպքում կատարվում է վճարման ենթակա գումարի ինդեքսավորում: Սույն կետը չի կարող որևէ կերպ մեկնաբանվել արտարժույթով գնանշում:

5. ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոստոմի փողոց 32/1 հասցեում գտնվող ավտոտնակ հասցեում գտնվող անշարժ գույքը՝ 0.004757 հա հողամասը և 31.7 ք.մ. մակերեսով ավտոտնակը Կարեն Վանիկի Մխիթարյանի և Անժելլա Հարությունյանի կողմից սեփականության իրավունքով հանձնվում է Արամ Արտյուշի Սանոսյանին: Սույն հաշվության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատվելուց հետո, դատարանի վճիռը ներկայացվում է ՀՀ ԿԱ Անշարժ Գույքի Կադաստրի Պետական Կոմիտեի համապատասխան ստորաբաժանում ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոստոմի փողոց 32/1 հասցեում գտնվող ավտոտնակ հասցեում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ Արամ Արտյուշի Սանոսյանի սեփականության իրավունքը գրանցելու համար:

6. Կարեն Վանիկի Մխիթարյանը և Անժելլա Հարությունյանը պարտավորվում են ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոստոմի փողոց 32/4 հասցեում գտնվող անշարժ գույքը և ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոստոմի փողոց 32/1 հասցեում գտնվող ավտոտնակ հասցեում գտնվող անշարժ գույքը փաստացի հանձնել Արամ Սանոսյանին սույն հաշվության համաձայնությունը ստորագրելուց և դատարանի կողմից հաստատվելուց հետո 15 /տասնհինգ/ օրվա ընթացքում:

7. Կողմեր հաստատում են, որ սույն հաշվության համաձայնությունը դատարանի վճռով հաստատվելու և սույն հաշվության համաձայնությամբ սահմանված պարտավորությունները կատարելու պահից կողմերը միմյանց հանդեպ սույն վեճի (ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոստոմի փողոց 32/4 հասցեի անշարժ գույքի և ք. Երևան, Կենտրոն, Ռոստոմի փողոց 32/1 հասցեում գտնվող ավտոտնակի վերաբերյալ) շրջանակներում պահանջ կամ պարտավորություններ չունեն: (...):»:

Նշված վճիռը չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 80-85**).

2) սույն գործով ներկայացված հայցադիմումով Արամ Սանոսյանը, որպես իրավական հիմք վկայակոչելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 467-րդ հոդվածը, խնդրել է լուծել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 07.06.2019 թվականի

թիվ ԵԴ/3447/02/19 վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության 2-րդ և 3-րդ կետերում թվարկված գործարքները՝ որոշելով նշված գործարքների լուծման հետևանքները, մասնավորապես՝ սահմանելով պատասխանողների՝ մինչ օտարումն իրենց ունեցած անշարժ գույքերի շուկայական արժեքի փոխհատուցման չափը՝ ելնելով այդ գործարքները կատարելու կապակցությամբ իր ու պատասխանողների կողմից կրած ծախսերն իրար միջև արդարացի բաշխելու անհրաժեշտությունից (**հատոր 1-ին, գ.թ. 56-64**).

3) Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմամբ քաղաքացիական գործի վարույթը կարճվել է՝ քաղաքացիական դատավարության կարգով այն քննության ենթակա չլինելու հիմքով (**հատոր 1-ին, գ.թ. 127-132**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ բողոքարկվող դատական ակտը կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 151-րդ ու 182րդ հոդվածների խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտի վերջնական և պարտադիր լինելու համապետությունը հարկ է համարում անդրադառնալ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության դրույթները վերանայելու պահանջների քաղաքացիական դատավարության կարգով քննության ենթակա լինելու հարցին:

Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: (...):

Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) կողմից դատարանի մատչելիության իրավունքի վերաբերյալ ձևավորված կայուն նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը երաշխավորում է անձի իրավունքներին և պարտականություններին առնչվող հայցով դատարան դիմելու իրավունքը: Այդ դրույթը մարմնավորում է դատարան դիմելու, այն է՝ դատարանում հայց հարուցելու իրավունքը, որը հնարավորություն է տալիս օգտվելու Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետում նախատեսված մյուս երաշխիքներից: Դատական վարույթի արդար, հրապարակային և արագ բնութագրիչները, անշուշտ, արժեք չեն ունենա, եթե այդ գործընթացներին ընթացք չի տրվում: Դժվար է պատկերացնել իրավունքի գերակայություն արդարադատություն

իրականացնելիս, եթե դատարան դիմելու իրավունքը չի ապահովվում (*տե՛ս Kreuz v. Poland (28249/95) գործով Եվրոպական դատարանի 19.06.2001 թվականի վճիռը, 52-րդ կետ*):

Եվրոպական դատարանի տեսանկյունից՝ դատարանի իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է ենթարկվել սահմանափակումների: Այդ սահմանափակումները թույլատրվում են, քանի որ մատչելիության իրավունքն իր բնույթով պահանջում է պետության կողմից որոշակի կարգավորումներ, և այս առումով պետությունը որոշակի հայեցողական լիազորություն ունի: Սակայն դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումը պետք է իրականացվի այնպես, որ չխախտի կամ զրկի անձին մատչելիության իրավունքից այնպես կամ այն աստիճան, որ խախտվի այդ իրավունքի բուն էությունը (*տե՛ս Tolstoy Miloslavsky v. The United Kingdom (18139/91) գործով Եվրոպական դատարանի 13.07.1995 թվականի վճիռը, 59-րդ կետ*):

Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումը չի կարող համատեղելի լինել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի հետ, եթե այն չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ, և եթե առկա չէ ողջամիտ հարաբերակցություն ձեռնարկվող միջոցների ու հետապնդվող նպատակների միջև՝ համաչափության առումով (*տե՛ս Khalifaoui v. France (34791/97) գործով Եվրոպական դատարանի 14.12.1999 թվականի վճիռը, 36-րդ կետ*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների համատեքստում անդրադարձել է իրավական որոշակիության սկզբունքին և այդ սկզբունքի շրջանակներում՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի պարտադիրության հատկանիշին՝ արձանագրելով, որ արդար դատաքննության իրավունքը պահպանված է այն դեպքում, երբ անձը հնարավորություն ունի ստանալու որոշակի, հաստատուն որոշում՝ կապված իր իրավունքների և պարտականությունների հետ, ու կարող է համոզված լինել, որ որոշ ժամանակ անց այդ որոշումը չի վերացվի: Իրավական որոշակիության սկզբունքի բովանդակության մեջ, ի թիվս այլնի, ներառվում է նաև դրույթ այն մասին, որ կողմերից ոչ մեկը չի կարող պահանջել վերջնական, այսինքն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայում՝ միայն կրկնակի քննության իրականացման և նոր ակտի կայացման նպատակով: Նահանջն այդ սկզբունքից արդարացված է միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է էական և անհերքելի բնույթ ունեցող հանգամանքներում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքի բովանդակության մեջ ներառվում են հետևյալ դրույթները.

- դատարանների կողմից կայացված վերջնական, այսինքն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական որոշումները ենթակա չեն վերանայման,

- անթույլատրելի է դատարանի կողմից արդեն մեկ անգամ լուծված գործի կրկնակի քննություն,

- կողմերից ոչ մեկը չի կարող պահանջել վերջնական, այսինքն՝ օրինական ուժի մեջ մտած, դատական ակտերի վերանայում՝ միայն կրկնակի քննության իրականացման և նոր ակտի կայացման նպատակով,

- վերջնական դատական ակտի վերանայումը նահանջ չէ իրավական որոշակիության սկզբունքից, եթե այն իրականացվում է դատական սխալի, արդարադատության սխալ իրականացման ուղղման նպատակով,

- վերանայումը չի կարող լինել բողոքարկման քողարկված ձև, իսկ գործի նկատմամբ կողմերի հակադիր հայացքների առկայությունն ինքնին չի կարող հիմք ծառայել վերջնական դատական ակտի վերանայման համար (*տե՛ս Գայանե Վարդանյանն ընդդեմ Վարդան ու Միշա Վարդանյանների և մյուսների թիվ ԱՐԴ/0062/02/09 քաղաքացիական գործով ՀՀ*

վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009 թվականի որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով իրավական որոշակիության սկզբունքին, արձանագրել է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքը, ըստ էության, երաշխավորում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կայունությունը, ինչը, ի թիվս այլ հատկանիշների (անհերքելիություն, բացառիկություն, նախադատելիություն), ենթադրում է այդպիսի դատական ակտի պարտադիրությունը: Պարտադիրության հատկանիշն անմիջականորեն բխում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի իրավակարգավորումից և ենթադրում է, որ պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինները, իրավաբանական անձինք և քաղաքացիներն իրենց գործունեության ընթացքում պարտավոր են հաշվի առնել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտն ու իրավունք չունեն տվյալ դատական ակտով կայացված հարցի վերաբերյալ կայացնելու նոր որոշում (*տե՛ս Անժելա և Նունե Հարությունյաններն ընդդեմ Բեգլար Մկրտումյանի թիվ ԵԱԴԴ/0913/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 28.12.2015 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և Եվրոպական դատարանի կայուն նախադեպային իրավունքը, արձանագրել է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքի առանցքային տարրերից մեկը դատական ակտերի կայունության կամ *res judicata* սկզբունքն է, որի ցանկացած խախտում հանգեցնում է իրավական որոշակիության խաթարման ու ազդում իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա: *Res judicata* սկզբունքի հիմքում ընկած է իրավական կարգադրագրերի կայունության, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի անփոփոխելիության և համընդհանուր պարտադիրության գաղափարը, որով, ի թիվս այլնի, ապահովվում է դատարանների հեղինակությունն ու վստահությունը դատական իշխանության նկատմամբ: Իրավական պետության հայեցակարգից և դրանից ածանցվող իրավական որոշակիության սահմանադրաիրավական սկզբունքից բխում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի նկատմամբ վստահության, այլ կերպ ասած՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի ճշմարտացիության կանխավարկածը, ինչից էլ բխում է ներպետական դատարանների վերջնական դատողությունները հարգելու ու դրանք կասկածի տակ չդնելու կանոնը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել նաև փաստել, որ օրինական ուժը դատական ակտի իրավական որոշակիության արտահայտումն է: Այդպիսով դատական ակտը ձեռք է բերում օրենքի ուժ՝ սահմանելով խիստ որոշակի վարքագծի կանոններ և դառնալով դրա հասցեատերերի համար պարտադիր: Բացի այդ, օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից է դատական ակտն ստանում վերջնական բնույթ՝ կարգավորելով վիճելի իրավահարաբերությունները, դառնում պարտադիր և ապահովվում պետական հարկադրանքի ուժով (*տե՛ս ըստ Նունուֆար Հովհաննիսյանի դիմումի թիվ ՍնԴ/1166/04/19 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 11.03.2025 թվականի որոշումը*):

Վերահաստատելով նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտի այնպիսի հատկանիշները, ինչպիսիք են անհերքելիությունը, բացառիկությունը, նախադատելիությունը, պարտադիրությունը և կատարելիությունը, ուղղված լինելով իրավունքի գերակայության, ներառյալ իրավական որոշակիության ու դրա դրսևորում հանդիսացող *res judicata* (դատական ակտերի վերջնական լինելու) սկզբունքի ապահովմանը, երաշխավորում են ոչ միայն դատական ակտով սահմանված պետաիշխանական պատվիրանների կենսագործումը, իրավունքի սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի իրական պաշտպանությունը, այլ նաև

դատական ակտի ու, որպես հետևանք, նաև քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը՝ դատական վարույթի առարկա հանդիսացած վիճելի իրավահարաբերության սուբյեկտների և նրանց հետ որոշակի իրավահարաբերությունների մեջ գտնվող անձանց ու մարմինների մոտ ձևավորելով իրավաչափ համոզում, որ վիճելի իրավահարաբերությունն այլևս անվիճելի է, վեճն սպառված է, իսկ կայացված դատական ակտը որոշակի և հաստատուն է ու որոշ ժամանակ անց չի վերացվի կամ փոփոխվի:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք իրենց պատկանող քաղաքացիական իրավունքները՝ ներառյալ դրանց պաշտպանության իրավունքը, իրականացնում են իրենց հայեցողությամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձն իրականացնում է իր դատավարական իրավունքները, տնօրինում է դատական պաշտպանության միջոցները և եղանակները սեփական հայեցողությամբ՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով (...) կողմերը կարող են վեճը լուծել հաշտության համաձայնությամբ, սկսել արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց կամ գործը հանձնել արբիտրաժի լուծմանը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը բազմիցս անդրադարձել է տնօրինչականության սկզբունքի բովանդակությանը՝ արձանագրելով, որ այն քաղաքացիական դատավարության հիմնաքարային սկզբունքներից է, որը յուրաքանչյուրի համար երաշխավորում է սեփական հայեցողությամբ իր նյութական և դատավարական իրավունքներն ու դրանց պաշտպանության եղանակները տնօրինելու հնարավորություն: Տնօրինչականության սկզբունքը կողմերին ընձեռում է իրենց հայեցողությամբ օրենքով նախատեսված որոշակի գործողություններ կատարելու կամ դրանց կատարումից հրաժարվելու ազատություն: Այն իր արտահայտումն է գտել դատարանի վարույթում գտնվող վեճը դատավարության ցանկացած փուլում հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու գործին մասնակցող անձանց վերապահված հնարավորությամբ: Ընդ որում, հաշտության համաձայնությունը գործին մասնակցող անձանց համատեղ կամահայտնության արդյունքն է, այսինքն՝ երկկողմանի փոխհամաձայնեցված տնօրինչական գործողությունը (տես Սոնա Առաքելյանը և մյուսներն ընդդեմ Բուրասյան Դավթյանի և մյուսների թիվ ԱՐԱԴ/2965/02/17 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 07.10.2022 թվականի որոշումը):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձինք դատավարության ցանկացած փուլում կարող են գործն ավարտել հաշտության համաձայնությամբ, որը ձևակերպվում է գրավոր, ստորագրում են գործին մասնակցող անձինք և ներկայացվում է դատարանի հաստատմանը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը հաշտության համաձայնությունը քննարկվում է դատական նիստում՝ գործին մասնակցող անձանց մասնակցությամբ, եթե վերջիններս չեն միջնորդել հաշտության համաձայնությունն իրենց բացակայությամբ քննարկելու վերաբերյալ: Նախքան հաշտության համաձայնությունը հաստատելը դատարանը դատական նիստին ներկայացած գործին մասնակցող անձանց պարզաբանում է դրա դատավարական հետևանքները:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատվելու դեպքում դատարանը կայացնում է վճիռ:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը չի հաստատում հաշտության համաձայնությունը, եթե՝

1) այն հակասում է օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին.

2) խախտում է այլ անձի իրավունքները կամ օրինական շահերը.

3) պարունակում է այնպիսի պայմաններ, որոնք թույլ չեն տալիս որոշակիորեն պարզել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք կողմը պարտավոր է կատարել.

4) պարունակում է այնպիսի պարտավորություններ, որոնց կատարումը պայմանավորված է մյուս կողմի պարտավորության կատարմամբ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու դեպքում առաջին ատյանի դատարանը վճիռ է կայացնում գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին, որը պետք է պարունակի նույն օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 3-րդ մասի 1-9-րդ կետերով սահմանված տեղեկությունները և հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

Մինչև 14.03.2024 թվականը գործած խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե դատարանը հաստատել է կնքված հաշտության համաձայնությունը, ներառյալ՝ հաշտարարության արդյունքով կնքված հաշտության համաձայնությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով դատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությանը, արձանագրել է, որ հաշտության համաձայնությունը կողմերի միջև փոխզիջման արդյունքում ձեռքբերված պայմանավորվածություն է, որը հաստատվում է դատարանի կողմից: Հաշտության համաձայնություն կնքելը տնօրինչական դատավարական գործողություն է, որի միջոցով կողմերը տնօրինում են ինչպես իրենց նյութական, այնպես էլ՝ դատավարական իրավունքները: Մասնավորապես, կնքելով նման համաձայնություն՝ կողմերը փոխադարձ պայմանավորվածությամբ որոշակի փոփոխության են ենթարկում վիճելի իրավահարաբերությունը՝ այդ իրավահարաբերության շրջանակներում ստանձնելով նոր պարտավորություններ կամ վիճելի իրավահարաբերությունը փոխարինելով մեկ այլ իրավահարաբերությամբ կամ ուղղակիորեն դադարեցնելով այն: Վերը նշվածում դրսևորվում է հաշտության համաձայնության նյութաիրավական (քաղաքացիաիրավական) կողմը: Հաշտության համաձայնությամբ կողմերը միաժամանակ տնօրինում են իրենց դատավարական իրավունքները, ինչի արդյունքում դատավարության հետագա ընթացքը գործի վարույթի կարճմամբ դադարում է: Նշվածում էլ դրսևորվում է հաշտության համաձայնության դատավարական կողմը: Ընդ որում, հաշտության համաձայնությունը հաստատող դատարանի վճիռն իր դատավարական նշանակությամբ և հետևանքներով հավասարեցված է գործն ըստ էության լուծող վճռին, որի կամավոր չկատարումը հանգեցնում է դատական ակտի հարկադիր կատարման (տես «Յունիբանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «Հրաշք Ապագա» ՍՊԸ-ի թիվ ԼԴ/0039/04/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.07.2016 թվականի որոշումը):

«Լուսակերտի Հարություն թոչնաբուժական ֆաբրիկա» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ ԿԱ պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ/6098/05/17 վարչական գործով 21.07.2021 թվականի որոշման շրջանակում անդրադառնալով դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնության հիման վրա անշարժ գույքի օտարումը փոխառության պայմանագրով

ստացված գումարի չվերադարձված մասի դիմաց հարկային օրենսդրության իմաստով հարկվող գործարք հանդիսանալու հարցին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով և զարգացնելով նախկինում արտահայտված դիրքորոշումները, արձանագրել է, որ քաղաքացիական դատավարությունում տնօրինչականության սկզբունքն առավել ցայտուն արտահայտվում է դատարանի վարույթում գտնվող վեճը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու կողմերին վերապահված հնարավորության մեջ, որն ուղղված է կողմերի միջև ծագած նյութաիրավական վեճի փոխադարձ կարգավորմանը՝ երկկողմանի ընդունելի պայմաններով: Միևնույն ժամանակ (...) տնօրինչականության սկզբունքը բացարձակ չէ, և նշված տնօրինչական գործողությունները կարող են իրացվել միայն օրինականության սկզբունքի պահպանության շրջանակներում՝ դատարանի վերահսկողություն ներքո: Այս տեսանկյունից դատարանի կողմից հաշտության համաձայնության հաստատումը դիտարկվում է որպես օրինականության սկզբունքի ապահովման նախադրյալ, քանի որ միայն նման պայմաններում է հնարավոր ճիշտ կիրառել նյութական իրավունքի նորմերը և հասնել վեճի օրինաչափ լուծման: Հետևաբար՝ կողմերի կնքած հաշտության համաձայնությունը ենթակա է հաստատման դատարանի կողմից, որի արդյունքում կողմերը փոխադարձ նյութաիրավական զիջումների ճանապարհով նորովի որոշում են իրենց իրավունքները և պարտականությունները և պարտավորվում են կամավոր կարգավորել իրենց միջև ծագած վեճը՝ փոխադարձաբար ընդունելի պայմաններով: (...) դատական կարգով հաստատված հաշտության համաձայնությունը, ըստ էության, նույնացվում է «գործարք» եզրույթի բնորոշմանն այն հաշվառմամբ, որ վերջինիս պայմանների վավերականությունը պետք է քննարկվի նյութական օրենսդրության կարգավորումների լույսի ներքո, և միայն կնքման ձևը և դատավարական հետևանքները պետք է կարգավորվեն դատավարական օրենսդրությամբ: Վերոգրյալով պայմանավորված՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությունը պետք է դիտարկել որպես՝

1. կողմերի տնօրինչական գործողություն, որն ուղղված է դատավարական վեճը լուծելու պայմանների համաձայնեցման միջոցով այն դադարեցնելուն,

2. նյութաիրավական վեճերն օրենքին չհակասող, այլ անձանց իրավունքները չխախտող փոխադարձաբար ընդունելի պայմաններով լուծելու եղանակ,

3. կողմերի միջև կնքվող քաղաքացիաիրավական պայմանագիր (գործարք), որի ուժով վերջիններս վիճելի իրավահարաբերության մասով նորից են որոշում իրենց իրավունքները և պարտականությունները՝ դրանով իսկ դադարեցնելով իրենց միջև եղած վեճը:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ, ի տարբերություն գործի վարույթն այլ հիմքերով կարճելու դեպքերի, կողմերի հաշտության համաձայնությունը հաստատելու հիմքով գործի վարույթը կարճելիս դատարանը կայացնում է գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ՝ վճիռ, որն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից ձեռք է բերում վերջնական ակտերին հատուկ հատկանիշներ՝ անհերքելիություն, պարտադիրություն և կատարելիություն:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ հաշտության համաձայնությունը հաստատելու հիմքով գործի վարույթը կարճելու մասին վճռի եզրափակիչ մասում հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը նշելու պահանջն ինքնանպատակ չէ: Հաշտության համաձայնության տեքստը բառացիորեն վերարտադրելով վճռի եզրափակիչ մասում՝ դատարանը դատական ակտում ոչ միայն արտացոլում է վեճը փոխադարձաբար ընդունելի պայմաններով լուծելու և վարույթը դադարեցնելու վերաբերյալ կողմերի կամահայտնությունը, այլ նաև վերարտադրում է այդ պայմանները՝ դրանց հաստատմամբ արձանագրելով այդ պայմանների համապատասխանությունը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի

151-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված չափանիշներին, միաժամանակ **անհերքելիության, պարտադիրության ու կատարելիության հատկանիշ հաղորդելով նշված պայմաններից յուրաքանչյուրին**: Բացի այդ, վճռի եզրափակիչ մասում հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքի առկայությունը հնարավորություն է տալիս հետագայում շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա կատարողական թերթ տրամադրելիս հաշտության համաձայնության բոլոր պայմանները նույնությամբ վերարտադրել հարկադիր կատարման հիմք հանդիսացող տվյալ փաստաթղթում՝ դրանով իսկ ամրագրելով օրենքով նախատեսված հարկադիր կատարման գործիքակազմով նշված պայմաններից յուրաքանչյուրի կատարումն ապահովելու պետության պոզիտիվ պարտականությունը:

Դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից եզրափակիչ դատական ակտը, այդ թվում՝ գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին վճիռը, դառնում է վերջնական, քանի որ սպառվում է դրա հետագա բողոքարկման ու վերանայման հնարավորությունը, և այն ձեռք է բերում իրավական ակտի որոշակիության հատկանիշ՝ խիստ որոշակիացնելով վճռի կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքներն ու պարտականությունները, վերջնականորեն դադարեցնելով սուբյեկտիվ իրավունքի մասին վեճը: Վերջնական դառնալու պահից էլ դատական ակտի կատարումն ապահովվում է պետական հարկադրանքի ուժով, իսկ **դրա վերանայումը հնարավոր է դառնում միայն օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով**:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտի վերաքննության կարգով վերանայման իրավունքն ապահովվում է օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը բողոքարկվում են օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանի վճիռների (...) դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն գործին մասնակցող անձինք:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վճռի, (...) դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել այն հրապարակվելու օրվանից մեկամսյա ժամկետում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 415-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով կարող են վերանայվել առաջին ատյանի դատարանի (...) օրինական ուժի մեջ մտած այն դատական ակտերը, որոնք ենթակա են բողոքարկման, (...):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեն՝ գործին մասնակցող անձինք (...):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոք կարող է բերվել երեք ամսվա ընթացքում, (...):

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատական ակտի վերանայման բողոք չի կարող ներկայացվել, եթե դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո անցել է քսան տարի: Նշված ժամկետը ենթակա չէ վերականգնման:

Վերը նշված իրավական նորմերի և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ օրենսդիրը գործին մասնակցող անձանց ոչ միայն վերապահել է դատավարության ցանկացած փուլում գործը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու, այլ նաև գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին վճիռը սահմանված ժամկետում Հայաստանի Հանրապետության վերաքննիչ քաղաքացիական դատարան բողոքարկելու, ինչպես նաև օրենքով սահմանված ժամկետներում իրավասու դատարանին նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու իրավունք:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև հաշտության համաձայնությունը հանդիսանում է դատական վարույթի կողմերի ազատ կամահայտնությամբ կնքվող պայմանագիր (գործարք), որն ուղղված է փոխադարձաբար ընդունելի պայմաններով քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դադարեցնելուն, այդուհանդերձ վեճն ըստ էության լուծող դատական ակտով՝ վճռով հաստատվելու փաստի ուժով այն իր էությամբ ու իրավական հետևանքներով փոխակերպվում է դատական ակտի և կարող է վիճարկվել բացառապես օրենքով նախատեսված բողոքարկման կամ վերանայման մեխանիզմով: Նման պայմաններում գործին մասնակցող անձինք հաշտության համաձայնության դրույթները կարող են վիճարկել միայն տվյալ հաշտության համաձայնությունը հաստատած վճռի բողոքարկման կամ վերանայման օրենքով նախատեսված ընթացակարգերով: Համապատասխանաբար դատարանի վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության կամ դրա առանձին պայմանների նկատմամբ քաղաքացիական օրենսդրության՝ գործարքների անվավերության, պայմանագիրը դատական կարգով փոփոխելու կամ լուծելու վերաբերյալ իրավակարգավորումները կիրառելի չեն, հետևաբար դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության պայմանները վերանայելու վերաբերյալ հայցերը, անկախ դրանց հիմքերից, ենթակա չեն քննության քաղաքացիական դատավարության կարգով, քանի որ այլևս դուրս են դատարանի իրավասության շրջանակներից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 126-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե գործը ենթակա չէ քննության քաղաքացիական դատավարության կարգով:

Մինչև 14.03.2024 թվականը գործած խմբագրությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե գործը ենթակա չէ քննության քաղաքացիական դատավարության կարգով:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն դեպքում, երբ գործին մասնակցող անձինք չեն օգտվում դատական ակտը բողոքարկելու օրենքով իրենց վերապահված հնարավորությունից, և գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին վճիռը մտնում է օրինական ուժի մեջ, այդ պահից այն ստանում է վերջնական բնույթ, դառնում է անհերքելի (անփոփոխելի, անբողոքարկելի), պարտադիր ու ապահովվում է պետական հարկադրանքի ուժով, իսկ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները, իրավաբանական անձինք ու քաղաքացիներն իրենց գործունեության ընթացքում պարտավոր են հաշվի առնել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը և իրավունք չունեն տվյալ դատական ակտով լուծված հարցի վերաբերյալ կայացնելու նոր որոշում: Ըստ այդմ, դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության պայմանները վերանայելու վերաբերյալ հայցադիմումի ընդունումը պետք է մերժվի, իսկ այն

դեպքում, երբ այն սխալմամբ ընդունվել է վարույթ, դատարանը պարտավոր է կայացնել գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ դատական ակտ՝ գործը քաղաքացիական դատավարության կարգով քննության ենթակա չլինելու հիմքով:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 07.06.2019 թվականի թիվ ԵԴ/3447/02/19 վճռով հաստատվել է Արամ Սանոսյանի և Կարեն Մխիթարյանի միջև կնքված հաշտության համաձայնությունը: Նշված վճիռը չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ (տե՛ս փաստ 1):

Դիմելով դատարան՝ Արամ Սանոսյանը պահանջել է լուծել թիվ ԵԴ/3447/02/19 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 07.06.2019 թվականի վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության 2-րդ և 3-րդ կետերում թվարկված գործարքները՝ որոշելով նշված գործարքների լուծման հետևանքները, մասնավորապես՝ սահմանելով պատասխանողների՝ մինչ օտարումն իրենց ունեցած անշարժ գույքերի շուկայական արժեքի փոխհատուցման չափը՝ ելնելով այդ գործարքները կատարելու կապակցությամբ իր ու պատասխանողների կողմից կրած ծախսերն իրար միջև արդարացի բաշխելու անհրաժեշտությունից:

Դատարանը 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմամբ քաղաքացիական գործի վարույթը կարճել է քաղաքացիական դատավարության կարգով այն քննության ենթակա չլինելու հիմքով՝ պատճառաբանելով, որ «(...) Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանը 07.06.2019 թվականին կայացված թիվ ԵԴ/3447/02/19 վճռով հաստատվել է կողմերի կնքած հաշտության համաձայնությունը, որով կողմերը համաձայնության են եկել բնակարաններ տրամադրելու, բնակարանները վերանորոգելու, փոխհատուցում տրամադրելու վերաբերյալ: Հաշտության համաձայնությունը հաստատվելու մասին դատարանի վճիռը չի բողոքարկվել և սրացել է օրինական ուժ: Սույն հայցով հայցվորը վիճարկում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնության դրույթները, որպիսի հարցի քննության իրավասություն օրենսդիրը սույն դատարանին չի օժտել հակառակ մեկնաբանության դեպքում, կխախտվի օրինական ուժ սրացած դատական ակտի պարտադիրության, ինչպես նաև օրինականության սկզբունքը»:

Վերաքննիչ դատարանի 17.03.2023 թվականի որոշմամբ Արամ Սանոսյանի վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշումը վերացվել է այն պատճառաբանությամբ, որ «(...) Վերոգրյալ դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով Դատարանի նշված եզրահանգման իրավաչափությունը՝ Վերաքննիչ դատարանը այն գնահատում է ոչ իրավաչափ, քանի որ նախ՝ հայցվորը վիճարկում է ոչ թե օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնության դրույթները, այլ՝ այդ դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնությամբ կողմերի միջև կնքվող քաղաքացիաիրավական պայմանագիրն այլ հիմքով լուծելու հարց է առաջ քաշում և երկրորդ՝ Դատարանն անդրեսել է, որ հաշտության համաձայնությունը տնօրինական սկզբունքի իրացման արդյունքում կողմերի միջև կնքվող գործարք է, որի ուժով վերջիններս վիճելի իրավահարաբերության մասով նորից են որոշում իրենց իրավունքները և պարտականությունները՝ դրանով իսկ վերացնելով նախկինում իրենց միջև եղած վեճը, ինչն էլ իր հերթին վկայում է այն մասին, որ դրանից հետո

պայմանագրի լուծման պահանջը չի կարող դուրս լինել դատարանի քննության առարկայի շրջանակներից:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վերաքննիչ դատարանը հանգում է հետևության, որ Դատարանը կայացրել է քաղաքացիական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում, առանց դրա իրավական հիմքերի առկայության, ուստի վերաքննիչ բողոքի համապատասխան հիմքի առկայությունը բավարար է Դատարանի որոշումը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 380-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կիրառմամբ վերացնելու և քաղաքացիական գործը նույն դատարան՝ ամբողջ ծավալով նոր քննություն ուղարկելու համար»:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների համատեքստում անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը նախևառաջ արձանագրում է, որ սույն գործի լուծման համար էական նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 07.06.2019 թվականի թիվ ԵԴ/3447/02/19 վճռով հաստատված համաձայնությունը չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ:

Տվյալ դեպքում Արամ Սանոսյանի կողմից դատարան է ներկայացվել վերը նշված վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության 2-րդ և 3-րդ կետերում թվարկված գործարքները լուծելու պահանջ, այսինքն՝ սույն գործով վեճի առարկան օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնության դրույթներն են, որպիսի իրավաչափ եզրահանգման եկել է Դատարանը:

Վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով «Լուսակերտի Հարություն թոչնաբուծական ֆաբրիկա» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ ԿԱ պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ/6098/05/17 վարչական գործով 21.07.2021 թվականի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումը, որ դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնությունը, ի թիվս այլի, պետք է դիտարկել նաև որպես կողմերի միջև կնքվող քաղաքացիաիրավական պայմանագիր (գործարք), հարկ է համարում արձանագրել, որ այն արտահայտվել է դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնության հիման վրա անշարժ գույքի օտարումը փոխառության պայմանագրով ստացված գումարի չվերադարձված մասի դիմաց հարկային օրենսդրության իմաստով «հարկվող գործարք» հանդիսանալու հարցի համատեքստում, և ամենևին չի հետապնդել նպատակ թե՛ նյութաիրավական և թե՛ դատավարական հետևանքներով նույնացնելու «գործարք (պայմանագիր)» և «դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնություն» հասկացությունները՝ ինքնաբերաբար վերջինի նկատմամբ կիրառելի դարձնելով քաղաքացիական օրենսդրության՝ գործարքի (պայմանագրի) անվավերության կամ այն փոփոխելու և լուծելու մասին կանոնները:

Նշվածգործովարտահայտվածդիրքորոշմանլույսիներքոանդրադառնալովփոխառության պայմանագրով ստացված գումարի չվերադարձված մասի դիմաց անշարժ գույքի օտարմանը, որըկատարվելէդատականակտովհաստատվածհաշտությանհամաձայնությամբ՝ՀՀվճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հարկային պարտավորությունների առաջացման համար հատկանշական է հիմնական միջոցների և այլ ակտիվների օտարման կամ սեփականության իրավունքի փոխանցման փաստը, այլ ոչ թե նշված գործողության իրացման եղանակը: Նման պայմաններում (...) այն դեպքում, երբ փոխառության պայմանագրով նախատեսված վերադարձման ենթակա գումարի կամ գումարի չվերադարձված մասի դիմաց օտարվում է անշարժ գույք, ըստ էության տեղի է ունենում հիմնական միջոցի օտարում, իսկ փոխառության պայմանագրով տրամադրված գումարը կամ դրա չվերադարձված մասը դիտարկվում է որպես հիմնական միջոցի օտարումից ստացվող հասույթ: Վերջինս իր հերթին դասվում է

եկամուտների թվին և ենթակա է ներառման հաշվետու տարում հարկատուի համախառն եկամտի մեջ: (...) հակառակ մեկնաբանության պայմաններում հարկային օրենսդրության իմաստով գույքի օտարումը կարող է ներկայացվել որպես փոխառության պայմանագրով ստացված և չվերադարձված գումարի դիմաց տրվող հատուցում և պարտավորության մարում՝ հնարավորություն տալով շրջանցել գույքի օտարման համար սահմանված հարկային պարտավորությունները:

Սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ կողմերը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 07.06.2019 թվականի թիվ ԵԴ/3447/02/19 վճռով հաստատված հաշտության համաձայնության 2-րդ և 3-րդ կետերում թվարկված գործարքները կարող էին վիճարկել բացառապես նշված հաշտության համաձայնությունը հաստատած վճիռը բողոքարկելու միջոցով, այնինչ նշված վճիռը չի բողոքարկվել ու մտել է օրինական ուժի մեջ, այսինքն՝ դարձել է վերջնական և պարտադիր, որպիսի հանգամանքն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանություններն այն մասին, որ հայցվորն առաջ է քաշում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված հաշտության համաձայնությամբ կողմերի միջև կնքվող քաղաքացիաիրավական պայմանագիրն այլ հիմքով լուծելու հարց, և որ հաշտության համաձայնությունը տնօրինչական սկզբունքի իրացման արդյունքում կողմերի միջև կնքվող գործարք է, որի ուժով վերջիններս վիճելի իրավահարաբերության մասով նորից են որոշում իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները՝ դրանով իսկ վերացնելով նախկինում իրենց միջև եղած վեճը, ինչից էլ հետևում է, որ դրանից հետո պայմանագրի լուծման պահանջը չի կարող դուրս լինել դատարանի քննության առարկայի շրջանակներից, անհիմն են և չեն բխում սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներից, քանի որ դատարանի վճռով հաստատված հաշտության համաձայնությունը կամ դրա առանձին պայմանները չեն կարող վերանայվել նույնիսկ հանգամանքների էական փոփոխության հիմքով:

Վերոգրյալից հետևում է, որ Դատարանը, 24.11.2022 թվականի որոշմամբ քաղաքացիական դատավարության կարգով քննության ենթակա չլինելու հիմքով կարճելով գործի վարույթը, կայացրել է օրինական և հիմնավորված դատական ակտ, ինչն անտեսվել է Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը հիմնավոր է համարում Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 151-րդ և 182-րդ հոդվածների այնպիսի խախտում թույլ տալը, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով Վերաքննիչ դատարանի 17.03.2023 թվականի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետով սահմանված՝ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտին ամբողջությամբ բեկանելու և առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելը և Դատարանի դատական ակտին ուժ տալը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմանն օրինական ուժ տալիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետական տուրքի գանձման օբյեկտները, պետական տուրքի չափը և վճարման կարգը սահմանվում են «Պետական տուրքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գործով մի քանի հայցվորների կամ բողոք բերողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, իսկ մի քանի պատասխանողների առկայության դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը կրում է իր գործողություններով առաջացած դատական ծախսերի մասնաբաժինը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վիճելի իրավահարաբերությունը ենթադրում է համապարտություն: Այդ դեպքում պատասխանողները կրում են դատական ծախսերի փոխհատուցման համապարտ պարտականություն: Մասնաբաժինները որոշելու անհնարինության դեպքում դատական ծախսերը նրանց միջև բաշխվում են հավասարաչափ:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են նույն գլխի [ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ գլուխ] կանոններին համապատասխան:

Վճռաբեկ բողոքը բավարարելու՝ Վերաքննիչ դատարանի 17.03.2023 թվականի որոշումը բեկանելու և Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմանն ամբողջությամբ օրինական ուժ տալու պայմաններում անդրադառնալով պետական տուրք բռնագանձելու հարցին՝ Վճռաբեկ

դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմամբ դատական ծախսերի բաշխման հարցը լուծված լինելու, ինչպես նաև Վերաքննիչ դատարանում Արամ Սանոսյանի կողմից վերաքննիչ բողոքի համար պետական տուրքի գումարը վճարված լինելու պայմաններում դատական ծախսերի բաշխման հարցն այդ մասերով պետք է համարել լուծված: Միաժամանակ նկատի ունենալով, որ Վերաքննիչ դատարանի 17.03.2023 թվականի որոշման դեմ վճարել բողոք ներկայացնելու համար Համապատասխանողները վճարել են 20.000 ՀՀ դրամ, իսկ ներկայացված վճարել բողոքը բավարարվում է և օրինական ուժ է տրվում Դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմանը, Վճարել դատարանը գտնում է, որ Արամ Սանոսյանից հոգուտ Համապատասխանողների գանձման է ենթակա 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճարել բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

Վճարել դատարանն արձանագրում է, որ այլ դատական ծախսերի վերաբերյալ պահանջ ներկայացված չլինելու պատճառաբանությամբ այդ ծախսերի հարցը պետք է համարել լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ ու 408-րդ հոդվածներով՝ Վճարել դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճարել բողոքը բավարարել: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 17.03.2023 թվականի որոշումը բեկանել և օրինական ուժ տալ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 24.11.2022 թվականի «Գործի վարույթը կարճելու միջնորդությունը քննության առնելու մասին» որոշմանը:

2. Արամ Սանոսյանից հոգուտ Կարեն Մխիթարյանի և Անժելա Հարությունյանի բռնագանձել 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճարել բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԴ/0646/01/21

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

5 դեկտեմբերի 2025 թվական

ք.Երևան

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով մեղադրյալներ Անրրի Մանուկի Սեդոյանի և Կարեն Արշակի Մարությանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2022 թվականի դեկտեմբերի 19-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա. Պողոսյանի վճռաբեկ բողոքը,

ՊԱՐԶԵՑ

Վարույթի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին, ՀՀ Կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտում, 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև ՀՀ քրեական օրենսգիրք) 225-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 4-րդ մասերով, 301-րդ հոդվածով ու 301.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 58231520 քրեական գործը:

1.1. Նախաքննության մարմնի՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ի, 18-ի, 20-ի և 23-ի ու դեկտեմբերի 11-ի որոշումներով թիվ 58231620, 58232220, 59105720, 58232520, 58232620, 70900820 և 58233720 քրեական գործերը միացվել են թիվ 58231520 քրեական գործին:

1.2. 2021 թվականի մարտի 31-ին Անրրի Մանուկի Սեդոյանն ու Կարեն Արշակի Մարությանը ձերբակալվել են:

Նախաքննության մարմնի՝ 2021 թվականի ապրիլի 2-ի որոշմամբ Անրրի Սեդոյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ ու 3-րդ կետերով և 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության մարմնի նույն օրվա մեկ այլ որոշմամբ Կարեն Մարությանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, ու նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով ու 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2021 թվականի ապրիլի 2-ի որոշմամբ մեղադրյալ Կ.Մարությանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանքը:

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2021 թվականի ապրիլի 3-ի որոշմամբ մեղադրյալ Ա.Սեդոյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանքը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2021 թվականի մայիսի 12-ի որոշմամբ Ա.Սեդոյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, և նրան նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ ու 3-րդ կետերով և 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Նախաքննության մարմնի նույն օրվա մեկ այլ որոշմամբ Կ.Մարությանին առաջադրված մեղադրանքը ևս փոփոխվել է, ու նրան նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 3-րդ կետերով ու 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

1.3. Նախաքննության մարմնի՝ 2021 թվականի մայիսի 12-ի որոշմամբ թիվ 58231520 քրեական գործից մեղադրյալներ Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ ու 3-րդ կետերով և 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքները ենթադրաբար կատարելու մասն անջատվել է առանձին վարույթում, որին շնորհվել է 58212421 համարը:

2021 թվականի մայիսի 19-ին թիվ 58212421 քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հունիսի 13-ի դատավճռով ճանաչվել ու հռչակվել է Ա.Սեդոյանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով ներկայացված մեղադրանքում՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով: Ա.Սեդոյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի ժամկետով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին ու 3-րդ կետերով՝ 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ՀՀ դրամի չափով տուգանք: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված կարգով՝ նշանակված պատիժները լրիվ գումարելու միջոցով, Ա.Սեդոյանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի ժամկետով՝ սկիզբը հաշվելով 2021 թվականի մարտի 31-ից, և տուգանք՝ 500.000 (հինգ հարյուր հազար) ՀՀ դրամի չափով:

Նույն դատավճռով ճանաչվել ու հռչակվել է Կ.Մարությանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով ներկայացված մեղադրանքում՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով: Կ.Մարությանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 5 (հինգ) տարի 4 (չորս) ամիս ժամկետով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին ու 3-րդ կետերով՝ ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի 4 (չորս) ամիս ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված կարգով՝ նշանակված պատիժները մասնակիորեն գումարելու միջոցով, Կ.Մարությանի նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 6 (վեց) տարի ժամկետով՝ սկիզբը հաշվելով 2021 թվականի մարտի 31-ից:

Դատախազության կողմից ներկայացված քաղաքացիական հայցը մերժվել է:

3. Դատախազի և մեղադրյալների պաշտպանների վերաքննիչ բողոքների հիման վրա քննության առնելով քրեական գործը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝

նաև Վերաքննիչ դատարան) 2022 թվականի դեկտեմբերի 19-ին որոշում է կայացրել բողոքները մասնակիորեն բավարարելու, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հունիսի 13-ի դատավճիռը մասնակիորեն բեկանելու ու փոփոխելու մասին: Ճանաչվել և հռչակվել է Ա.Սեդոյանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ներկայացված մեղադրանքում՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին ու 3-րդ կետերով Ա.Սեդոյանի նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 3 (երեք) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով, որին հաշվակցվել է կալանքի տակ գտնվելու ժամանակահատվածը՝ 1 (մեկ) տարի 8 (ութ) ամիս 19 (տասնինը) օրը, և նրան թողնվել է կրելու ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի 9 (ինը) ամիս 11 (տասնմեկ) օր ժամկետով: 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 84-րդ հոդվածի հիման վրա, ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, ու սահմանվել է փորձաշրջան՝ 3 (երեք) տարի ժամկետով:

Ա.Սեդոյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը փոխարինվել է չհեռանալու մասին ստորագրությամբ:

Նույն որոշմամբ ճանաչվել և հռչակվել է Կ.Մարությանի անմեղությունը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ներկայացված մեղադրանքում՝ արարքում հանցակազմի բացակայության հիմքով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին ու 3-րդ կետերով Կ.Մարությանի նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 4 (չորս) տարի ժամկետով՝ սկիզբը հաշվելով 2021 թվականի մարտի 31-ից:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Պողոսյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2023 թվականի հունիսի 16-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ և սահմանվել է դատական վարույթի իրականացման գրավոր ընթացակարգ:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, փաստարկները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ փաստարկներով.

5. Բողոքի հեղինակի պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ, որն ազդել է վարույթի ելքի վրա, ու միաժամանակ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման անհրաժեշտություն:

Այսպես, բողոք բերած անձը գտել է, որ մեղադրյալներ Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենք մուտք գործելը, այնտեղ տեղի ունեցող զանգվածային անկարգություններին մասնակցելն ու հափշտակություններ կատարելը հաստատվում է քրեական վարույթով ձեռք բերված և դատաքննության ընթացքում հետազոտված ապացույցների ամբողջությամբ, իսկ հակառակի մասին Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումը հիմնված է ենթադրությունների վրա:

Անդրադարձ կատարելով Վերաքննիչ դատարանի ներկայացրած փաստարկներին՝ բողոքի հեղինակը նախ արձանագրել է, որ դատաքննության ընթացքում հետազոտված ապացույցներով, այդ թվում՝ վիճարկվող դատական ակտում մատնանշված, հաստատվել են այնպիսի փաստական հանգամանքներ, որոնք բավարար են արձանագրելու ոչ միայն մեղադրյալներին վերագրված գործողությունների ժամանակագրությանը, այլ նաև դրանց բովանդակությունն ու դրանցից յուրաքանչյուրի նպատակը: Իսկ զանգվածային անկարգություններն ավարտված լինելու պահի առումով ստորադաս դատարանի հետևությունը կառուցված է ենթադրությունների վրա: Ինչ վերաբերում է «անձանց առանձին փոքր խմբերի առկայությունը» Վերաքննիչ դատարանի կողմից մատնանշելուն, ապա զանգվածային

անկարգությունների հասկացությանն օրենսդրի կողմից տրված բովանդակության իմաստով, նույնիսկ անձանց փոքր խմբի համապատասխան գործողությունները կարող են դիտարկվել որպես զանգվածային անկարգություններ: Բացի այդ, նման պնդումը չի բխում վարույթի փաստական հանգամանքներից, քանի որ քրեական գործով հետաքրքրություն ներկայացնող ժամանակահատվածում առկա է եղել ամբոխ, որի գործողությունները Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում ծառայություն իրականացնող ոստիկանության ուժերի կողմից հնարավոր չի եղել խափանել:

Բողոքաբերը նաև փաստարկել է, որ Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքի երկրորդ հարկում գտնվող թիվ 221 աշխատասենյակից հափշտակություն կատարված չլինելու պայմաններում, մեղադրյալների կողմից քննությամբ չպարզված անձանց հետ այդ աշխատասենյակի դռանը հարվածելն ու այն կոտրելը որևէ կերպ չի կարող դիտարկվել որպես հափշտակություն կատարելու համար խոչընդոտներ վերացնել, և հանդիսանում են զանգվածային անկարգություններին մեղադրյալների մասնակցությունը հիմնավորող գործողություններ: Միաժամանակ, Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքի տարբեր հարկերի որոշ աշխատասենյակներում առկա պահարանները բացելու, ուսումնասիրելու և աշխատասենյակներում առկա գույքը խմբավորելու վերաբերյալ փաստական տվյալները, մեղադրյալների անձը բնութագրող տվյալների հետ մեկտեղ գնահատելով, ինչպես նաև արձանագրելով մեղադրյալների ներկայացրած՝ հիշյալ մասնաշենք մուտք գործելու պատճառի անարժանահավատ լինելը՝ բողոքի հեղինակը եզրահանգել է, որ այդպիսիք իրենց համակցությամբ հիմնավորում են մեղադրյալների կողմից մեղադրանքում նշված առարկաների, այդ թվում՝ դիվանագիտական անձնագրի հափշտակությունը: Այս համատեքստում փաստարկելով, որ Վերաքննիչ դատարանը մեղադրյալների գործողությունները դիտարկել է որպես հափշտակության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի բաղկացուցիչ մասը, այլ խոսքով, հետևություն է կատարել հափշտակություն կատարելու դիտավորությամբ համապատասխան աշխատասենյակներ մուտք գործելու մասին՝ բողոք բերած անձն անտրամաբանական է գնահատել նշված աշխատասենյակներից հափշտակություն կատարելն անհիմն համարելու Վերաքննիչ դատարանի հետևությունը: Վերոգրյալով փոխկապակցված, բողոքի հեղինակը հիմնավոր չի գնահատել նաև ներկայացված քաղաքացիական հայցի մերժումը:

Հղում կատարելով մեղադրյալներին առաջադրված մեղադրանքների փաստական նկարագրությանը՝ բողոքի հեղինակն արձանագրել է, որ մեղադրանքներում «այլ գործողություններով» արտահայտություն ձևակերպված լինելը չի ազդում վերագրված արարքների քրեաիրավական որակման և դրա նկարագրի վրա: Մինչույն ժամանակ, ըստ բողոքաբերի՝ սույն դեպքում «այլ գործողություններ» են հանդիսացել հափշտակություններ կատարելը, զանգվածային անկարգությունների կատարման վայրում շարունակական գտնվելն ու քաղաքացիական հասարակության անդամի պարտականությունները չկատարելը:

5.1. Բացի այդ, բողոքաբերը նշել է, որ Ա.Սեդոյանի նկատմամբ ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չլիքառելու հարցում Վերաքննիչ դատարանը հանգել է սխալ հետևության, իսկ Կ.Մարությանի նկատմամբ՝ նշանակել անարդարացի՝ ակնհայտ մեղմ պատիժ:

6. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի դեկտեմբերի 19-ի որոշումը և կայացնել դրան փոխարինող դատական ակտ. մեղադրյալ Ա.Սեդոյանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ ու 3-րդ կետերով և 324-

րդ հոդվածի 1-ին մասով ու հանցանքների համակցության կանոններով նրա նկատմամբ պատիժ նշանակել ազատազրկում՝ 7 (յոթ) տարի ժամկետով՝ պատժի սկիզբը հաշվելով 2021 թվականի մարտի 31-ից: Կ.Մարությանին մեղավոր ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ կետերով և 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով ու հանցանքների համակցության կանոններով նրա նկատմամբ պատիժ նշանակել ազատազրկում՝ 8 (ութ) տարի 6 (վեց) ամիս ժամկետով՝ պատժի սկիզբը հաշվելով 2021 թվականի մարտի 31-ից:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանը.

7. Կ.Մարությանի պաշտպան Գ.Գալիկյանը, ներկայացրած դատական վերանայման բողոքի պատասխանում նշել է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ չի տրվել նյութական կամ քրեադատավարական օրենքի խախտում, որը կարող էր հիմք հանդիսանալ վիճարկվող որոշումը փոփոխելու համար:

8. Վերոգրյալի հիման վրա, բողոքի պատասխանի հեղինակը խնդրել է մերժել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Պողոսյանի վճռաբեկ բողոքը՝ բողոքարկվող դատական ակտը թողնելով անփոփոխ:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

9. Անրիի Սեդոյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ ու 3-րդ կետերով և 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն արարքների համար, որ նա «2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին Երևան քաղաքում բազմաթիվ անձանց հեղափոխական մասնակցել է ջարդերով, գույք ոչնչացնելով և վնասելով զուգորդված զանգվածային անկարգություններին, ինչպես նաև՝ նախնական համաձայնության գալով Կ.Մարությանի հեղափոխական մուրք գործելով ՀՀ Կառավարության շենքի թիվ 218, 219 և 402 աշխատասենյակներ՝ կարարել է խոշոր չափերով ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն:

Այսպես.

Ա.Սեդոյանը, Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից Արցախի Հանրապետության դեմ սանձազերծված պատերազմը դադարեցնելու մասին 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին Հայաստանի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև ձեռք բերված համաձայնության վերաբերյալ հայտարարությունը հրապարակվելուց հետո Կ.Մարությանի հեղափոխական մուրք գործելով ՀՀ Կառավարության թիվ 218, 219 և 402 աշխատասենյակներ՝ կարարել է խոշոր չափերով ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն:

Այդ ժամանակ, երբ զանգվածային անկարգությունների այլ մասնակիցներ ուրքերով հարվածներ հասցնելով կոտրել են ՀՀ Կառավարության շենքի երկրորդ հարկի թիվ 218 աշխատասենյակի դուռը և մուրք գործել ներս, Ա.Սեդոյանն ու Կ.Մարությանը, գործելով նախնական համաձայնությամբ, խոշոր չափերով ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն կատարելու մեկ միասնական դիտարկությամբ նրանց հետևից ապօրինի մուրք են գործել շինություն հանդիսացող հիշյալ աշխատասենյակ և այնտեղ գտնվող պահարանից բացահայտ հափշտակելով ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի աշխատակից Ա.Ս.-ին պատկանող, 17.000 ՀՀ դրամ արժողության կանացի անթև մուշտակը, որն Ա.Սեդոյանը հագած վիճակում դուրս է

բերել աշխատասենյակից:

Այնուհետք, Ա.Սեդոյանն ու Կ.Մարությանը, շարունակելով իրենց հանցավոր գործողությունները, նախնական համաձայնության գալով, ապօրինի մուտք են գործել շինություն հանդիսացող՝ ՀՀ Կառավարության աշխատակազմի ֆինանսական և հաշվապահական հաշվառման վարչության թիվ 219 աշխատասենյակ, որտեղ գտնվող պահարանից բացահայտ հափշտակել են գլխավոր մասնագետ Ա.Մ.-ին պատկանող, 90.000 ՀՀ դրամ արժողության պիջակը, որն Ա.Սեդոյանի հագին գտնվող, Ա.Ս.-ին պատկանող մուշտակի հետ տեղավորել են պոլիէթիլենային տոպրակի մեջ և տարել իրենց հետ:

Այնուհետք, Ա.Սեդոյանն ու Կ.Մարությանը քննությամբ չպարզված անձանց հետ ՀՀ Կառավարության շենքի երկրորդ հարկում ուղքերով հարվածներ են հասցրել ՀՀ փոխվարչապետի խորհրդականին հատկացված թիվ 221 աշխատասենյակի դռանը, կտրել այն և մյուսների հետ մտել ներս՝ այդ և այլ գործողություններով ակտիվորեն մասնակցելով Կառավարության շենքում կատարվող զանգվածային անկարգություններին, ինչի արդյունքում ջարդվել են ՀՀ վարչապետի, Կառավարության անդամների և աշխատակազմի մի շարք աշխատասենյակների դռները, առանձնապես խոշոր չափերով վնասվել կամ ոչնչացվել է ՀՀ գործադիր իշխանության բնականոն գործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ պետական և մասնավոր գույքը, խաթարվել է ՀՀ Կառավարության գործունեությունը, վրանգվել է հասարակական անվտանգությունը:

Այնուհետք, Ա.Սեդոյանն ու Կ.Մարությանը, շարունակելով իրենց հանցավոր գործողությունները, նախնական համաձայնությամբ ապօրինի մուտք են գործել շինություն հանդիսացող՝ ՀՀ վարչապետի արարողակարգի պատասխանատու Վ.Հ.-ին հատկացված թիվ 402 աշխատասենյակ, որտեղից բացահայտ հափշտակել են պետությանը պատկանող խոշոր չափերի՝ 1.903.975 ՀՀ դրամ ընդհանուր արժողության տարբեր ապրանքներ՝ 425.000 ՀՀ դրամ արժողության «Էրեբունի 50», 50.000 ՀՀ դրամ արժողության «Ազնավուր», 25.125 ՀՀ դրամ արժողության «Դվին», 21.850 ՀՀ դրամ արժողության «Նաիրի» տեսակի կոնյակներ, յուրաքանչյուրը 74.000 ՀՀ դրամ արժողության՝ 3 հատ «AWI» ապրանքանիշի ժամացույցներ՝ «ՀՀ վարչապետից» գրառմամբ, Ղազախստանի զինանշանով գրիչ, ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից թողարկված, 5 հատ «Հովհաննես Թումանյան», յուրաքանչյուրը 232.000 ՀՀ դրամ արժողության՝ 5 հատ «Գալուստ Գյուլբենկյան», անվանումով տարբեր հուշադրամներ, ինչպես նաև Վ.Հ.-ին 2019 թվականի մայիսի 8-ին տրված՝ ***** սերիա-համարի դիվանագիտական անձնագիրը¹:

9.1. Կարեն Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ ու 3-րդ կետերով և 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով մեղադրանք է առաջադրվել այն արարքների համար, որ նա «2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին Երևան քաղաքում բազմաթիվ անձանց հետ միասին մասնակցել է ջարդերով, գույք ոչնչացնելով և վնասելով զուգորդված զանգվածային անկարգություններին, ինչպես նաև՝ նախնական համաձայնության գալով Ա.Սեդոյանի հետ, ապօրինի մուտք գործելով ՀՀ Կառավարության շենքի թիվ 218, 219 և 402 աշխատասենյակներ՝ կատարել է խոշոր չափերով ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն:

Այսպես.

Կ.Մարությանը, Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից Արցախի Հանրապետության դեմ սանձազերծված պատերազմը դադարեցնելու մասին 2020 թվականի նոյեմբերի

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3-րդ, թերթեր 306-317:

10-ին Հայաստանի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև ձեռք բերված համաձայնության վերաբերյալ հայտարարությունը հրապարակվելուց հետո տեղեկանալով այդ մասին, հորեղբոր որդու՝ Ա.Սեդոյանի, հետ գնացել է ՀՀ Կառավարության թիվ մեկ շենքի մոտ, միացել այնտեղ գտնվող ամբոխին և ապօրինի մուտք գործել ՀՀ Կառավարության վարչական շենք, որտեղ մասնակցել են ջարդերով, գույք ոչնչացնելով և վնասելով զուգորդված զանգվածային անկարգություններին:

Այդ ժամանակ, երբ զանգվածային անկարգությունների այլ մասնակիցներ ուրբերով հարվածներ հասցնելով կոտրել են ՀՀ Կառավարության շենքի երկրորդ հարկի թիվ 218 աշխատասենյակի դուռը և մուտք գործել ներս, Կ.Մարությանն ու Ա.Սեդոյանը, գործելով նախնական համաձայնությամբ, խոշոր չափերով ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն կատարելու մեկ միասնական դիտավորությամբ նրանց հետևից ապօրինի մուտք են գործել շինություն հանդիսացող հիշյալ աշխատասենյակ և այնտեղ գտնվող պահարանից բացահայտ հափշտակել ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի աշխատակից Ա.Ս.-ին պարկանող, 17.000 ՀՀ դրամ արժողության կանացի անթև մուշտակը, որն Ա.Սեդոյանը հագած վիճակում դուրս է բերել աշխատասենյակից:

Այնուհետ, Կ.Մարությանն ու Ա.Սեդոյանը, շարունակելով իրենց հանցավոր գործողությունները, նախնական համաձայնության գալով, ապօրինի մուտք են գործել շինություն հանդիսացող՝ ՀՀ Կառավարության աշխատակազմի ֆինանսական և հաշվապահական հաշվառման վարչության թիվ 219 աշխատասենյակ, որտեղ գտնվող պահարանից բացահայտ հափշտակել են գլխավոր մասնագետ Ա.Մ.-ին պարկանող, 90.000 ՀՀ դրամ արժողության պիջակը, որն Ա.Սեդոյանի հագին գտնվող, Ա.Ս.-ին պարկանող մուշտակի հետ տեղավորել են պոլիէթիլենային տոպրակի մեջ և տարել իրենց հետ:

Այնուհետև, Կ.Մարությանն ու Ա.Սեդոյանը քննությամբ չպարզված անձանց հետ ՀՀ Կառավարության շենքի երկրորդ հարկում ուրբերով հարվածներ են հասցրել ՀՀ փոխվարչապետի խորհրդականին հարկացված թիվ 221 աշխատասենյակի դռանը, կոտրել այն և մյուսների հետ մտել ներս՝ այդ և այլ գործողություններով ակտիվորեն մասնակցելով կառավարության շենքում կատարվող զանգվածային անկարգություններին, ինչի արդյունքում ջարդվել են ՀՀ վարչապետի, կառավարության անդամների և աշխատակազմի մի շարք աշխատասենյակների դռները, առանձնապես խոշոր չափերով վնասվել կամ ոչնչացվել է ՀՀ գործադիր իշխանության բնականոն գործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ պետական և մասնավոր գույքը, խաթարվել է ՀՀ Կառավարության գործունեությունը, վրանգվել է հասարակական անվտանգությունը:

Այնուհետ, Կ.Մարությանն ու Ա.Սեդոյանը, շարունակելով իրենց հանցավոր գործողությունները, նախնական համաձայնությամբ ապօրինի մուտք են գործել շինություն հանդիսացող՝ ՀՀ վարչապետի արարողակարգի պալատի սանատու Վ.Հ.-ին հարկացված թիվ 402 աշխատասենյակ, որտեղից բացահայտ հափշտակել են պետությանը պարկանող խոշոր չափերի՝ 1.903.975 ՀՀ դրամ ընդհանուր արժողության տարբեր ապրանքներ՝ 425.000 ՀՀ դրամ արժողության «Էրեբունի 50», 50.000 ՀՀ դրամ արժողության «Ազնավուր», 25.125 ՀՀ դրամ արժողության «Դվին», 21.850 ՀՀ դրամ արժողության «Նաիրի» տեսակի կոնյակներ, յուրաքանչյուրը 74.000 ՀՀ դրամ արժողության՝ 3 հապ «AWI» ապրանքանիշի ժամացույցներ՝ «ՀՀ վարչապետից» գրառմամբ, Ղազախստանի զինանշանով գրիչ, ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից թողարկված, 5 հապ «Հովհաննես Թումանյան», յուրաքանչյուրը 232.000 ՀՀ դրամ արժողության՝ 5 հապ «Գալուստ Գյուլբենկյան», անվանումով տարբեր հուշադրամներ, ինչպես նաև Վ.Հ.-ին 2019 թվականի մայիսի 8-ին տրված՝ ***** սերիա-համարի

դիվանագիտական անձնագիրը»²:

10. Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի համաձայն՝ «(...) [2]ի ձևավորվել ապացույցների այնպիսի բավարար համակցություն, որը թույլ կտար եզրահանգում կատարել ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրի՝ Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարության կողմից Վ.Հ.-ին 2019 թվականի մայիսի 8-ին տրված՝ ***** սերիա-համարի դիվանագիտական անձնագրի բացահայտ հափշտակություն կատարելու ապացուցվածության վերաբերյալ:

Թեև «AylLur.am» կայքէջում հրապարակված և [Առաջին ատյանի դ]ատարանում հետազոտված տեսաձայնագրության մեջ երևում է, որ Կ.Մարությանը և Ա.Սեդոյանը գտնվում են ՀՀ Կառավարության թիվ 1 շենքի թիվ 402 աշխատասենյակում, որտեղ պահարանից դուրս են բերում, ուսումնասիրում և խմբավորում տուփերում եղած ապրանքները, թեև գործով բավարար ապացույցներ են առկա՝ Վ.Հ.-ին 2019 թվականի մայիսի 8-ին տրված ***** սերիա-համարի դիվանագիտական անձնագրի ենթադրաբար հափշտակված լինելու վերաբերյալ, այնուամենայնիվ բավարար ապացույցներ առկա չեն հաստատված համարելու համար ամբաստանյալների կամ նրանցից որևէ մեկի կողմից, Վ.Հ.-ին պատկանող, վերը նշված դիվանագիտական անձնագիրը բացահայտ հափշտակելու հանգամանքը:

Այսպիսով, (...) [Առաջին ատյանի դ]ատարանը գտնում է, որ սույն գործում առկա ապացույցների համակցությունը բավարար չէ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշին համապատասխան հաստատված համարելու համար, որ ամբաստանյալները կամ նրանցից որևէ մեկը՝ կատարել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված, նրանց վերագրվող հանցավոր արարքը:

(...)

Հետազոտելով գործի ապացույցները, այդ թվում՝ ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի ցուցմունքները, որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված, Կ.Մարությանի և Ա.Սեդոյանի կողմից զանգվածային անկարգությունների ժամանակ ՀՀ Կառավարության թիվ 1 շենքի 2-րդ հարկի 221 աշխատասենյակի դռանը ուղարկված և վնասելը պատկերող, ինչպես թիվ 218, 219 և 402 աշխատասենյակներում նրանց արարքների վերաբերյալ տեսագրությունները, դրանք պարունակող լազերային սկավառակի զննության արձանագրությունները՝ [Առաջին ատյանի դ]ատարանը գտնում է, որ առկա չէ որևէ ուղղակի ապացույց, որի հիման վրա հնարավոր կլիներ գալ եզրահանգման՝ ամբաստանյալներից որևէ մեկի կողմից ՀՀ Կառավարության շենքի թիվ 218, 219 և 402 աշխատասենյակներից որևէ այլ գույքի հափշտակություն կատարելու վերաբերյալ՝ բացի տուժող Ա.Ս.-ին պատկանող՝ 17.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ կանացի անթև մուշտակից:

Ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրի՝ ՀՀ Կառավարության շենքի վերոհիշյալ սենյակներում գտնվելու, սենյակներում առկա պահարանների դռները բացելու, իրերն ուսումնասիրելու, խմբավորելու հանգամանքը դեռևս բավարար չէ հիմնավորված համարելու համար, որ Ա.Ս.-ն պատկանող, 90.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ պիջակը, 425.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ «Էրեբունի 50», 50.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ «Ազնավուր», 25.125 ՀՀ դրամ արժողությամբ «Դվին», 21.850 ՀՀ դրամ արժողությամբ «Նաիրի» տեսակի կոնյակները, «ՀՀ վարչապետից» գրառմամբ՝ յուրաքանչյուրը 74.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ երեք հափ «AWI» ապրանքանիշի ժամացույցները, Ղազախստանի զինանշանով գրիչը, ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից թողարկված հինգ հափ «Հովհաննես Թումանյան», յուրաքանչյուրը 232.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ հինգ հափ «Գալուստ Գյուլբենկյան» անվանումով տարբեր հուշադրամները

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3-րդ, թերթեր 306-317:

բացահայտ հափշտակվել են Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի կողմից:

Այսպիսով, (...) [Առաջին արյանի դ]ադարանը գտնում է, որ սույն գործում առկա ապացույցների համակցությունը բավարար չէ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշին համապատասխան հաստատված համարելու, որ ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրը՝ Ա.Սեդոյանը և Կ.Մարությանը կատարել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցավոր արարք, (...) ուստի ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրին՝ Ա.Սեդոյանին և Կ.Մարությանին առաջադրված մեղադրանքի ծավալից պետք է հանվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով առաջադրված մեղադրանքը:

(...) [Առաջին արյանի դ]ադարանը դադարանությունամբ և գործի տվյալներով հիմնավորված է համարում հետևյալը.

Ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանը և Կ.Մարությանը, Ադրբեջանի Հանրապետության կողմից Արցախի Հանրապետության դեմ սանձազերծված պատերազմը դադարեցնելու մասին 2020թ. նոյեմբերի 10-ին Հայաստանի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև ձեռք բերված համաձայնության վերաբերյալ հայտարարությունը հրապարակվելուց հետո, տեղեկանալով այդ մասին՝ գնացել են ՀՀ Կառավարության թիվ մեկ շենքի մոտ, միացել այնտեղ գտնվող ամբոխին և ապօրինի մուտք գործել ՀՀ Կառավարության վարչական շենք, որտեղ մասնակցել են ջարդերով, գույք ոչնչացնելով և վնասելով զուգորդված զանգվածային անկարգություններին:

Այդ ժամանակ, երբ զանգվածային անկարգությունների այլ մասնակիցները ոտքերով հարվածել և կոտրել են ՀՀ Կառավարության առաջին շենքի երկրորդ հարկի թիվ 218 աշխատասենյակի դուռը և մուտք գործել ներս՝ Ա.Սեդոյանն ու Կ.Մարությանը, նախնական համաձայնությամբ, ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն կատարելու մեկ միասնական դիտարկությամբ ապօրինի մուտք են գործել շինություն հանդիսացող հիշյալ աշխատասենյակ և այնտեղ գտնվող պահարանից բացահայտ հափշտակել ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի աշխատակից Ա.Ս.-ին պատկանող, 17.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ, կանացի, անթև մուշտակը, որն Ա.Սեդոյանը հագած վիճակում դուրս է բերել աշխատասենյակից:

Այնուհետև, Ա.Սեդոյանն ու Կ.Մարությանը քննությամբ չպարզված անձանց հետ, ՀՀ Կառավարության շենքի երկրորդ հարկում, ոտքերով հարվածներ են հասցրել ՀՀ փոխվարչապետի խորհրդականին հատկացված թիվ 221 աշխատասենյակի դռանը, կոտրել այն և մյուսների հետ մտել ներս՝ այդ և այլ գործողություններով ակտիվորեն մասնակցելով կառավարության շենքում կատարվող զանգվածային անկարգություններին, ինչի արդյունքում ջարդվել են ՀՀ վարչապետի, կառավարության անդամների և աշխատակազմի մի շարք աշխատասենյակների դռները, առանձնապես խոշոր չափերով վնասվել կամ ոչնչացվել է ՀՀ գործադիր իշխանության բնականոն գործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ պետական և մասնավոր գույքը, խաթարվել է ՀՀ Կառավարության գործունեությունը, վրանգվել է հասարակական անվտանգությունը:

Այսպիսով, (...) [Առաջին արյանի դ]ադարանը գտնում է, որ ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով առաջադրված մեղադրանքը հիմնավորող ցուցմունքներն արժանահավասար են, հաստատվում են քրեական գործի քննությամբ ձեռք բերված և հետազոտված ապացույցների համակցությամբ:

Ամբաստանյալ Կ.Մարությանի ցուցմունքն այն մասին, որ ինքը զանգվածային անկարգություններին չի մասնակցել և մի խումբ անձանց կողմից նախնական

համաձայնությամբ շինություն ապօրինի մուտք գործելով ուրիշի գույքի բացահայտ հափշտակություն չի կատարել՝ իրականությանը չի համապատասխանում, արժանահավատ չէ, քրեական պատասխանատվությունից և պատժից խուսափելու նպատակ է հետապնդում և հերքվում է վերոհիշյալ ապացույցներով:

Ամբաստանյալ Ա.Սեդոյանի ցուցմունքն այն մասին, որ ինքը զանգվածային անկարգություններին չի մասնակցել և իր կողմից կանացի անթև մուշտակի բացահայտ հափշտակության մասին Կ.Մարությանը տեղյակ չի եղել՝ իրականությանը չի համապատասխանում, արժանահավատ չէ, առավել խիստ քրեական պատասխանատվությունից և պատժից խուսափելու նպատակ է հետապնդում և հերքվում է վերոհիշյալ ապացույցներով»³:

11. Վերաքննիչ դատարանը, Ա.Սեդոյանին և Կ.Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքներում արդարացնելով, արձանագրել է. «(...) [Դ]ատարանության ընթացքում հետազոտված և գնահատված ապացույցների համակցությունը բավարար չէ ամբաստանյալների անմեղության կանխավարկածը հաղթահարելու համար, իսկ քրեական դատավարության ընթացքում չապացուցված մեղավորությունը հավասարազոր է ապացուցված անմեղության:

Վերաքննիչ դատարանն անդրադառնալով սույն գործի փաստական հանգամանքներին, նախ և առաջ արձանագրում է հետևյալը.

- Հաստատված մեղադրական եզրակացությունը չի պարունակում որևէ նշում այն մասին, թե 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ի որ ժամին են ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանը և Կ.Մարությանը գնացել ՀՀ Կառավարության թիվ մեկ շենքի մուտք, միացել այնտեղ գտնվող ամբոխին, ինչպես նաև թե որ ժամին է այդ ամբոխն ապօրինի մուտք գործել ՀՀ Կառավարության վարչական շենք:

- Ամբաստանյալ Կ.Մարությանի ցուցմունքի համաձայն՝ վերջինս 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին՝ ժամը 03:30-ից 04:00-ի սահմաններում հորեղբոր որդու՝ Ա.Սեդոյանի հետ գնացել է ՀՀ Կառավարության շենք և տեսել, որ շենքի մուտքի դռները բաց վիճակում են և կոտրված:

- Տեսագրության լրացուցիչ զննում կատարելու մասին 2021 թվականի ապրիլի 1-ի և զննում կատարելու մասին 2021 թվականի մայիսի 11-ի արձանագրությունների համաձայն՝ ՀՀ Կառավարության թիվ 1 շենքի 2-րդ հարկի միջանցքում, թիվ 218, 219, 221 և այլ աշխատասենյակների մուտքերի հարակից հատվածներում տեղակայված տեսախցիկների տեսագրություններում երևում է, թե ինչպես են 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին, ժամը 04:00:31-ին Ա.Սեդոյանը և Կ.Մարությանը մուտք գործում ՀՀ Կառավարության թիվ 1 շենքի 2-րդ հարկում գտնվող, պուժող Ա.Ս.-ի թիվ 218 աշխատասենյակ, իսկ ժամը 04:00:57-ին նրանք երկուսով միասին դուրս գալիս այդ աշխատասենյակից: Ժամը 04:02:10-ին վերջիններս դուրս են գալիս նշված աշխատասենյակից և մի խումբ անձանց հետ մուտենում են թիվ 221 աշխատասենյակի դռանը, ոտքերով հարվածում և վնասելով բացում այդ աշխատասենյակի դուռը: Դատարանությամբ հիմնավորվել է, որ ամբաստանյալները ոտքերով հարվածել են բացառապես աշխատասենյակների դռներին, մուտք գործել սենյակներ, այդ սենյակներից մեկից հափշտակել պուժողի անթև մուշտակը: Նշված հանգամանքը ողջամտորեն վկայում է այն մասին, որ դռներին հարվածելը հետապնդել է դրանք բացելու, այնտեղ գտնվող իրերին հասանելիություն ձեռք բերելու, որոշ իրեր հափշտակելու նպատակ, հարկապես երբ հիմնավորվել է ամբաստանյալների կողմից կանացի անթև մուշտակը հափշտակելու փաստը,

³ Տես քրեական գործ, հատոր 8-րդ, թերթեր 49-69:

ամբաստանյալ Կ.Մարությանի կողմից նախկինում հափշտակության համար դատապարտվելու և դրա համար չմարված դատապարտության առկայությունը: Աշխատասենյակների ներսում, կառավարական տան միջանցքներում կամ որևէ այլ վայրում ամբաստանյալների կողմից բռնություն գործադրելու, ջարդ կամ հրկիզում իրականացնելու, գույք ոչնչացնելու կամ վնասելու, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելու կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրելու վերաբերյալ տվյալներ ձեռք չեն բերվել և դատաքնությանը չեն հետազոտվել:

(...) Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում փաստել, որ Առաջին աստիճանի դատարանում հետազոտված ապացույցների ամբողջությամբ առհասարակ չի հաստատվել ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի մասնակցությունը 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին ժամը 02:00-02:30-ի սահմաններում սկսված զանգվածային անկարգություններին, այդ թվում՝ չի հաստատվել վերջիններիս՝ ամբոխի հետ միասին ՀՀ Կառավարության վարչական շենք մուտք գործելու պահը, շարժառիթը և այնպեղ գտնվելու տևողությունը: Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ ամբաստանյալների՝ կառավարության մասնաշենք մուտք գործելու ժամի և հանգամանքների պարզումն ունի վճռորոշ նշանակություն բուն զանգվածային անկարգություններ իրականացնող ամբոխի մեջ վերջիններիս գտնվելու և արարքի կատարման օբյեկտիվ կողմին նրանց մասնակցությունը հիմնավորելու տեսանկյունից:

Վերաքննիչ դատարանի համոզմամբ, հետազոտված ապացույցների ամբողջությունը, այդ թվում՝ տեսագրությունների զննության արձանագրությունները, վկայում են այն մասին, որ ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանը և Կ.Մարությանը կառավարության մասնաշենքում գտնվել են այն ժամանակ, երբ զանգվածային անկարգություններն ըստ էության արդեն իսկ ավարտվել էին: Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ տեսագրությունների զննության արձանագրություններով հաստատված տվյալները վկայում են այն մասին, որ ամբաստանյալները կառավարության մասնաշենքում գտնվել են ժամը 04:00-ի սահմաններում՝ այն ժամանակ, երբ ամբոխն այլևս շենքի ներսում չէր (տեսագրությունների զննության արձանագրությունների համաձայն՝ դեպքի վայրում գտնվել են համեմատաբար նվազ թվով անձինք՝ առանձին փոքր խմբերով), իսկ անկարգությունները, առնվազն կառավարության նշված մասնաշենքում, դադարել էին:

Անդրադառնալով մեղադրական եզրակացության մեջ առկա այն պնդմանը, որ ամբաստանյալները «ոտքերով հարվածներ են հասցրել ՀՀ փոխվարչապետի խորհրդականին հափկացված թիվ 221 աշխատասենյակի դռանը, կոտրել այն և մյուսների հետ մտնել ներս՝ այդ և այլ գործողություններով ակտիվորեն մասնակցելով կառավարության շենքում կատարվող զանգվածային անկարգություններին, ինչի արդյունքում ջարդվել են ՀՀ վարչապետի, կառավարության անդամների և աշխատակազմի մի շարք աշխատասենյակների դռները, առանձնապես խոշոր չափերով վնասվել կամ ոչնչացվել է ՀՀ գործադիր իշխանության բնականոն գործունեության ապահովման համար անհրաժեշտ պետական և մասնավոր գույքը, խաթարվել է ՀՀ Կառավարության գործունեությունը, վրանգվել է հասարակական անվտանգությունը», Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ տվյալ գործողությունն ըստ էության հանդիսացել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված արարքի կատարման օբյեկտիվ կողմի բաղկացուցիչ մաս՝ աշխատասենյակ ապօրինաբար մուտք գործելու միջոց, (...): Միևնույն ժամանակ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ վերագրված արարքի փաստական կողմի նկարագրում տեղ գրած «այլ գործողություններով» եզրույթի բովանդակությունն առհասարակ բացահայտված չէ, Վերաքննիչ դատարանի համար պարզ չէ, թե ամբաստանյալների կոնկրետ որ արարքներն

են վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գնահատվել որպես «այլ գործողություններ»:
Նման պարագայում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ երբ «մեղադրանք» եզրույթն
իր մեջ չի ներառում արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստական
հանգամանքների հստակ նկարագիրը, ապա կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանության
իրավունքը կոնկրետ և իրական չի հանդիսանում, իսկ վերացական ու պատրանքային
բնույթ կրող փաստական հիմքի քրեաիրավական որակումից պաշտպանվելու իրավունքն
առարկայազուրկ է»⁴:

11.1. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված
մեղադրանքներում Ա.Սեդոյանին և Կ.Մարությանին արդարացնելու, կողոպուտի համար
ներկայացված մեղադրանքները նույն օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին ու 3-րդ
կետերով որակելու մասով վիճարկվող դատական ակտը Վերաքննիչ դատարանն անփոփոխ
է թողել հետևյալ պատճառաբանությամբ. «(...) Առաջին արյանի դատարանն (...) իրավաչափ
եզրահանգում է կատարել առ այն, որ ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի
արարքներում բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ինչպես
նաև բացի տուժող Ա.Ս.-ին պատկանող՝ 17.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ կանացի անթև
մուշտակից՝ մնացած գույքի հափշտակությունը կատարելու դրվագով ՀՀ քրեական օրենսգրքի
176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցակազմերը: (...) Վերաքննիչ
դատարանի գնահատմամբ Առաջին արյանի դատարանում հետազոտված ապացույցների
համակցությունը՝ իրենդեն ապացույցների, ինչպես նաև տեսագրությունների զննության
արձանագրություններում դրանք հափշտակելու (իրենց մուտ վերցնելու և տեղափոխելու)
վերաբերյալ տվյալների բացակայությունը բացառում է ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանի և
Կ.Մարությանի կողմից նշված հանցանքները կատարելու ողջամիտ հավանականությունը:

(...) Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նկատել, որ դատաքննության ընթացքում
հետազոտված և գնահատված ապացույցների համակցությունը բավարար չէ ամբաստանյալներ
Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի անմեղության կանխավարկածը հաղթահարելու համար, իսկ
քրեական դատավարության ընթացքում չապացուցված մեղավորությունը հավասարազոր է
ապացուցված անմեղության:

Վերաքննիչ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում Առաջին արյանի դատարանի
այն հետևությանը, որ առկա չէ որևէ ուղղակի ապացույց, որի հիման վրա հնարավոր կլիներ
գալ եզրահանգման՝ ամբաստանյալներից որևէ մեկի կողմից ՀՀ Կառավարության շենքի
թիվ 218, 219 և 402 աշխատասենյակներից որևէ այլ գույքի հափշտակություն կատարելու
վերաբերյալ՝ բացի տուժող Ա.Ս.-ին պատկանող՝ 17.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ կանացի
անթև մուշտակից: Միևնույն ժամանակ ինչպես իրավացիորեն փաստել է Առաջին արյանի
դատարանը, ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրի՝ ՀՀ Կառավարության շենքի վերոհիշյալ
սենյակներում գտնվելու, սենյակներում առկա պահարանների դռները բացելու, իրեն
ուսումնասիրելու, խմբավորելու հանգամանքը դեռևս բավարար չէ հիմնավորված համարելու
համար, որ Ա.Ս.-ին պատկանող, 90.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ պիջակը, 425.000 ՀՀ
դրամ արժողությամբ «Էրեբունի 50», 50.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ «Ազնավուր», 25.125
ՀՀ դրամ արժողությամբ «Դվին», 21.850 ՀՀ դրամ արժողությամբ «Նաիրի» տեսակի
կոնյակները, «ՀՀ վարչապետից» գրառմամբ՝ յուրաքանչյուրը 74.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ
երեք հատ «AWI» ապրանքանիշի ժամացույցները, Ղազախստանի զինանշանով գրիչը,
ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից թողարկված հինգ հատ «Հովհաննես Թումանյան»,

⁴ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 11-րդ, թերթեր 49-93:

յուրաքանչյուրը 232.000 ՀՀ դրամ արժողությամբ հինգ հազար «Գալուստ Գյուլբենկյան» անվանումով տարբեր հուշադրամները բացահայտ հափշտակվել են ամբաստանյալներ Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի կողմից, ինչը չի հերքվում նաև տեսագրությունների զննության արձանագրություններով: Ավելին, ՀՀ Կառավարության շենք բացի ամբաստանյալներից մուտք են գործել նաև այլ անձինք, այսինքն՝ քրեական հետապնդման մարմինները բավարար ապացուցողական զանգվածով չեն հերքել քննարկվող առարկաների և փաստաթղթերի հափշտակությունն այլ անձանց կողմից կատարվելու վարկածը, որի պայմաններում դրանց հափշտակությունն ամբաստանյալներին վերագրելը, առավել ևս նրանց մեղավորությունը փաստելը ոչ իրավաչափ է: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դրվագին, Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ ամբաստանյալների՝ ՀՀ վարչապետի արարողակարգի պատասխանատու Վ.Հ.-ին հափկացված թիվ 402 աշխատասենյակում գտնվելու հանգամանքը դեռևս բավարար չէ վերջիններիս կողմից նշված անձնագրի հափշտակությունը հիմնավորված համարելու համար»⁵:

11.2. Վերաքննիչ դատարանը Կ.Մարությանին կատմամբ պատժինշանակելիս արձանագրել է. «(...) Առաջին ատյանի դատարանն իր դատական ակտում որպես ամբաստանյալ Կ.Մարությանի պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք արձանագրել է վրանգավոր ռեցիդիվի առկայությունը: Նշվածի կապակցությամբ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 71-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ուժով հանցանքը դատվածություն ունեցող անձի կողմից կատարելը հաշվի չի առնվում որպես ծանրացնող հանգամանք այն դեպքում, երբ անձի նկատմամբ պատիժ է նշանակվել հանցագործությունների ռեցիդիվի համար սահմանված կանոններով, որպիսի կարգավորումն ըստ էության հանդիսանում է ամբաստանյալ Կ.Մարությանի վիճակն այլ կերպ բարելավող նորմ, հետևաբար դրան պետք է տրվի հետադարձ ուժ: Որպես ամբաստանյալ Կ.Մարությանի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք Վերաքննիչ դատարանը հաշվի է առնում պատճառված վնասը բնեղենով հատուցելը»⁶:

Վճռաբեկ դատարանի հիմնավորումները և եզրահանգումը.

12. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի անցումային դրույթները կարգավորող՝ 483-րդ հոդվածի 8-րդ մասի համաձայն՝ «Մինչև սույն օրենսգիրքն ուժի մեջ մտնելը կայացված դատական ակտերով վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքները բերվում և քննվում են մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը գործող կարգով»:

Վերոգրյալից հետևում է, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից հետո կայացված դատական ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոքները բերվում և քննվում են 2022 թվականի հուլիսի 1-ից գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով: Հետևաբար, սույն բողոքի քննությունն իրականացնելիս, որպես Վճռաբեկ դատարանում բողոքի քննության ընթացակարգ, հիմք է ընդունվում 2022 թվականի հուլիսի 1-ից գործող կարգը: Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Առաջին ատյանի դատարանն Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի վերաբերյալ քրեական գործը քննության է առել, իսկ Վերաքննիչ դատարանն Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի իրավաչափությունը գնահատել է 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումների շրջանակներում, ուստի ստորադաս դատարանների հետևությունների իրավաչափության

⁵ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 11-րդ, թերթեր 49-93:

⁶ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 11-րդ, թերթեր 49-93:

գնահատման համար Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումները:

13. Սույն վարույթով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *առաջին* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյո՞ք Ա.Սեդոյանին ու Կ.Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքներում արդարացնելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները:

14. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 2. *Չանգվածային անկարգությունների ժամանակ դրանց մասնակցի կողմից բռնություն գործադրելը, ջարդ կամ հրկիզում իրականացնելը, գույք ոչնչացնելը կամ վնասելը, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելը կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրելը՝*

պատժվում են ազատազրկմամբ՝ երեքից ութ տարի ժամկետով, եթե այդ արարքները կատարելն ինքնին չի առաջացնում սույն օրենսգրքի այլ հոդվածներով ավելի խիստ պատասխանատվություն:

(...)

5. Սույն օրենսգրքում զանգվածային անկարգություններ են համարվում բռնությամբ, ջարդերով, հրկիզումներով, գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելով կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրություն ցույց տալով արտահայտված մեկից ավելի անձանց գործողությունները, որոնց հետևանքով վրանգվում է հասարակական անվտանգությունը»:

15. Մեջբերված իրավանորմի վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում զանգվածային անկարգությունների համար: Հոդվածի հինգերորդ մասում տրվում է զանգվածային անկարգությունների հասկացությունը, համաձայն որի՝ զանգվածային անկարգություններ են համարվում բռնությամբ, ջարդերով, հրկիզումներով, գույք ոչնչացնելով կամ վնասելով, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելով կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրություն ցույց տալով արտահայտված մեկից ավելի անձանց գործողությունները, որոնց հետևանքով վտանգվում է հասարակական անվտանգությունը:

Չանգվածային անկարգությունների բովանդակության օրենսդրական բնորոշումից հետևում է, որ զանգվածային անկարգություններն առկա են միայն այն դեպքում, երբ ուղեկցվում են վերը թվարկված գործողություններից թեկուզ մեկի՝ մեկից ավելի անձանց կողմից կատարմամբ, որի հետևանքով վտանգվում է հասարակական անվտանգությունը: Այդ պատճառով, որպես զանգվածային անկարգություններ չեն կարող որակվել ամբոխի այնպիսի գործողությունները, որոնք թեև խախտում են հասարակական կարգը, սակայն չեն ուղեկցվում նշված արարք(ներ)ով: Ընդ որում՝ հանցագործությունն ավարտված է համարվում ամբոխի կողմից նշված արարք(ներ)ը կատարելու պահից, եթե դրա հետևանքով վտանգվում է հասարակական անվտանգությունը: Հարկ է նկատել, որ հոդվածի երկրորդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում զանգվածային անկարգության մասնակցի կողմից վերը նշված գործողություն(ներ)ն *անմիջականորեն* կատարելու համար: Այն անձինք, ովքեր, թեև գտնվում են ամբոխի մեջ, բայց չեն մասնակցում վերը նշված արարք(ներ)ի կատարմանը, քննարկվող հոդվածով ենթական չեն քրեական պատասխանատվության: Հարկ է նաև նկատել, որ քննարկվող հանցագործության շարժառիթներն ու նպատակները հանցակազմի հատկանիշ չեն և կարող են ամենաբազմազան դրսևորումներ ունենալ:

16. Սույն վարույթի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ.

- Ա.Սեդոյանին ու Կ.Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ

մասով մեղադրանքներ են ներկայացվել 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում ջարդերով, գույքը ոչնչացնելով և վնասելով զուգորդված զանգվածային անկարգություններին մասնակցելու համար⁷:

- Դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցների հիման վրա Առաջին ատյանի դատարանն ապացուցված է համարել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով վերագրված հանցանքները կատարելու մեջ Ա.Սեդոյանի ու Կ.Մարությանի մեղավորությունը⁸:

- Վերաքննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգել է, որ դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցների համակցությունը բավարար չէ ապացուցված համարելու մեղադրյալների կողմից այդ արարքները կատարելը: Մասնավորապես՝ չի հաստատվել 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին՝ ժամը՝ 2:00-2:30-ի սահմաններում սկսված զանգվածային անկարգություններին մեղադրյալների մասնակցությունը, այդ թվում՝ նրանց՝ ամբոխի հետ Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենք մուտք գործելու պահը, շարժառիթը և այնտեղ գտնվելու տևողությունը:

Հղում կատարելով դատաքննությամբ հետազոտված ապացույցներին՝ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ մեղադրյալներ Ա.Սեդոյանն ու Կ.Մարությանը Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում գտնվել են ժամը 4:00-ին՝ այն ժամանակ, երբ ամբոխն արդեն շենքի ներսում չէր, այսինքն՝ զանգվածային անկարգությունները նշված վայրում արդեն դադարել էին: Այս համատեքստում Վերաքննիչ դատարանը փաստարկել է, որ տեսագրության զննությունների արձանագրությունների համաձայն՝ դեպքի վայրում գտնվել են համեմատաբար նվազ թվով անձինք՝ առանձին փոքր խմբերով:

Միևնույն ժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը փաստել է, որ ամբաստանյալները ոտքերով հարվածել են բացառապես աշխատասենյակների դռներին, մուտք գործել սենյակներ, այդ սենյակներից մեկից հափշտակել տուժողի անթև մուշտակը, որպիսի հանգամանքը ողջամտորեն վկայում է այն մասին, որ դռներին հարվածելը հետապնդել է դրանք բացելու, այնտեղ գտնվող իրերին հասանելիություն ձեռք բերելու, որոշ իրեր հափշտակելու նպատակ: Վերաքննիչ դատարանն ընդգծել է, որ աշխատասենյակների ներսում, կառավարական տան միջանցքներում կամ որևէ այլ վայրում ամբաստանյալների կողմից բռնություն գործադրելու, ջարդ կամ հրկիզում իրականացնելու, գույք ոչնչացնելու կամ վնասելու, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելու կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրելու վերաբերյալ տվյալներ ձեռք չեն բերվել և դատաքննությամբ չեն հետազոտվել:

Վերոգրյալից գատ, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ մեղադրյալներին ներկայացված մեղադրանքների՝ փաստերի նկարագրում տեղ գտած՝ «այլ գործողություններով» եզրույթի բովանդակությունն առհասարակ բացահայտված չէ, և հնարավոր չէ պատկերացում կազմել, թե մեղադրյալների կոնկրետ իր արարքներն են վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գնահատվել որպես այլ գործողություններ, ինչը, դատարանի գնահատմամբ, չի ապահովում պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացումը⁹:

17. Սույն որոշման 15-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կիրառելով նախորդ կետում վկայակոչված փաստերի նկատմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, արձանագրելով Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի արարքներում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված

⁷ Տե՛ս սույն որոշման 9-րդ և 9.1-րդ կետերը:

⁸ Տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը:

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը:

հանցակազմի բացակայությունը, պատշաճ չի գնահատել զանգվածային անկարգություններին մեղադրյալների հնարավոր մասնակցության մասին վկայող՝ սույն վարույթում առկա փաստական տվյալների համակցությունը:

Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանը նախ և առաջ հարկ է համարում փաստել, որ դատալսումների ընթացքում հետազոտված ապացույցներով Առաջին ատյանի դատարանը հաստատել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում **ջարդերով, գույք ոչնչացնելով և վնասելով** զուգորդված զանգվածային անկարգություններ տեղի ունենալը, ինչը Վերաքննիչ դատարանը կասկածի տակ չի դրել, ավելին՝ արձանագրել է զանգվածային անկարգությունների՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին՝ ժամը 2:00-2:30-ի սահմաններում սկսված լինելը:

Անդրադառնալով Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենք ներխուժած անձանց գործողությունների արտաքին դրսևորմանը՝ հարկ է փաստել, որ վկաներ՝ ՀՀ պետական պահպանության ծառայության ծառայողներ Հ.Հ.-ի, Ս.Բ.-ի, Կ.Ս.-ի և վկաներ Ա.Գ.-ի ու Ա.Ա.-ի ցուցմունքների համաձայն՝ զանգվածային անկարգությունների մասնակիցները վնասել և ոչնչացրել են տարատեսակ գույք, այդ թվում՝ կահույք, հարվածել ու վնասել են աշխատասենյակների մուտքի դռները, մուտք են գործել տարբեր հարկերում գտնվող աշխատասենյակներ¹⁰: Զանգվածային անկարգությունները նման արարքներով ուղեկցված լինելը և այդպիսիք որպես ջարդեր, գույքի ոչնչացում ու վնասում դիտարկելը Վերաքննիչ դատարանը կրկին կասկածի տակ չի դրել:

Անդրադառնալով մեղադրյալներ Ա.Սեդոյանին ու Կ.Մարությանին մեղսագրվող՝ զանգվածային անկարգության օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողություններին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը. տեսագրության զննություններով արձանագրված տվյալներից հետևում է, որ տեսագրությունը պատկերում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքի երկրորդ հարկի միջանցքը, որտեղ մեղադրյալներից բացի գտնվել են նաև քննությամբ չպարզված այլ անձինք: Միջանցքում գտնվելիս մեղադրյալների գործողությունների բնույթն ու հաջորդականությունը հանգում է նրան, որ վերջիններս նախ մոտենում են աշխատասենյակներին, արդեն իսկ բացված դռներից մուտք են գործում այնտեղ: Մասնավորապես, տուժող Ա.Ս.-ին հատկացված թիվ 218 աշխատասենյակից դուրս գալով՝ **մեղադրյալները մոտենում են տուժող Ա.Ս.-ին հարկացված թիվ 219 աշխատասենյակի մուտքի դռան մոտ կանգնած անձանց, ովքեր, մինչ այդ ուրքերով հարվածներ հասցնելով, բացել էին այդ աշխատասենյակի դուռը, ու հիշյալ անձանց հեղ մուտք են գործում նշված աշխատասենյակ:**

Այնուհետև, մեղադրյալները թիվ 219 աշխատասենյակից դուրս գալուց հետո ևս երկու անձանց հետ մոտենում են թիվ 221 աշխատասենյակին, Ա.Սեդոյանը փորձում է բացել աշխատասենյակի դուռը, սակայն չկարողանալով մեկ քայլ առաջ է գնում, և նրա հետևից գնացող երիտասարդը **սկսում է ուրքով հարվածել դռանը, ինչից հետո նրան է միանում Կ.Մարությանը և ուրքով մեկ անգամ հարվածում է աշխատասենյակի դռանը:** Այնուհետև մեկ այլ երիտասարդ մոտենում է Ա.Սեդոյանին ու գործով չպարզված անձին, և **նրանք երեքով շարունակում են ուրքերով հարվածներ հասցնել, ինչի արդյունքում դուռը վնասվում է, և վերջիններս մուտք են գործում աշխատասենյակ¹¹:**

18. Նախորդվետումվերլուծվածփաստականտվյալներիցարդենիսկբխումէ,որՎերաքննիչ

¹⁰ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 8-րդ, թերթեր 49-69:

¹¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթեր 50-63 և հատոր 3-րդ, թերթեր 229-243:

դատարանի այն եզրահանգումը, որ աշխատասենյակների ներսում, կառավարական տան միջանցքներում կամ որևէ այլ վայրում ամբաստանյալների կողմից բռնություն գործադրելու, ջարդ կամ հրկիզում իրականացնելու, գույք ոչնչացնելու կամ վնասելու, հրազեն, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր գործադրելու կամ իշխանության ներկայացուցչին զինված դիմադրելու վերաբերյալ տվյալներ ձեռք չեն բերվել և դատաքննությամբ չեն հետազոտվել, հիմնավոր չէ, քանզի առնվազն ուրիշի գույքը վնասելու վերաբերյալ գործի նյութերում առկա են բավարար փաստական տվյալներ:

Հետևաբար, տեսագրության զննություններով արձանագրված մեղադրյալների գործողությունները համադրելով Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում զանգվածային անկարգությունների մասնակիցների գործողությունների վերաբերյալ նախորդիվ վկայակոչված փաստական տվյալների հետ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մեղադրյալներ Ա.Սեդոյանի ու Կ.Մարությանի գործողությունները **համընկնել են զանգվածային անկարգությունների մասնակիցների գործողություններին, դրանց մաս են կազմել և պայմանավորված են եղել ընդհանուր փրկող իրադրությամբ:**

Ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ մեղադրյալներին մեղսագրված է ջարդերով, **գույք ոչնչացնելով և վնասելով** զուգորդված զանգվածային անկարգություններին մասնակցելը: Հաշվի առնելով «ջարդեր» ու «գույք ոչնչացնել կամ վնասել» արտահայտությունների լեզվաբացատրական նշանակությունը, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ առկա դոկտրինալ մեկնաբանությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ջարդերը ենթադրում են գույքի զանգվածային ոչնչացում և վնասում: Ինչ վերաբերում է գույքը ոչնչացնելուն կամ վնասելուն, ապա այն տարբերվում է ջարդերից իր ծավալներով. այստեղ նկատի են ունեցվում գույքի ոչնչացման կամ վնասման եզակի, ոչ զանգվածային դեպքերը: Այս վերլուծության ներքո գնահատելով տեսագրության զննություններով արձանագրված մեղադրյալների գործողությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրանցում արդեն իսկ պարունակվում են Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում մեղադրյալների կողմից առնվազն **գույք ոչնչացնելու և վնասելու** մասին վկայող տվյալներ:

18.1. Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն պնդմանը, թե Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում մեղադրյալները գտնվել են այն ժամանակ, երբ ամբոխն այլևս շենքում չէր, այսինքն՝ զանգվածային անկարգությունները դադարել էին, ապա հարկ է նկատել, որ վերոնշյալը հերքվում է ինչպես վերը մեջբերված և վերլուծված փաստական տվյալներով, այնպես էլ Վերաքննիչ դատարանի այն արձանագրումով, որ դեպքի վայրում գտնվել են համեմատաբար նվազ թվով անձինք՝ առանձին փոքր խմբերով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ զանգվածային անկարգության մասնակիցների թվաքանակի նվազումն ինքնին չի ենթադրում, որ զանգվածային անկարգությունները դադարել էին՝ հատկապես, երբ առկա են թիվ 1 մասնաշենքում առանձին խմբերով մարդկանց առկայության և վերջիններիս կողմից գույքի վնասման վերաբերյալ փաստական տվյալներ, ուստի զանգվածային անկարգություններն ավարտված լինելու մասին Վերաքննիչ դատարանի հետևությունը չի բխում սույն վարույթի նյութերից: Ավելին՝ վկա, ՀՀ պետական պահպանության ծառայության ծառայող Կ.Ս.-ն իր ցուցմունքներով հայտնել է, որ Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենք ներխուժած անձինք հեռացել են ժամը 8-ի սահմաններում¹², իսկ տեսագրության զննություններով արձանագրվել է

¹² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթեր 167-175:

մեղադրյալների՝ ժամը 4-ի սահմաններում այդտեղ գտնվելու հանգամանքը:

18.2. Անդրադարձ կատարելով Վերաքննիչ դատարանի այն հետևությանը, թե մեղադրյալների գործողությունները կազմել են նրանց վերագրված բացահայտ հափշտակության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի բաղկացուցիչ մասը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը պատշաճ իրավական գնահատականի չի արժանացրել մեղադրանքում արձանագրված իրադրությունը, հատկապես՝ **Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենք մուտք գործելը և մեղադրյալների գործողությունների՝ զանգվածային անկարգությունների մասնակիցների գործողությունների հետ նույնանալը և, ըստ էության, դրանց մաս կազմելը**: Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նաև ընդգծել, որ հափշտակություններ կատարելու համար դատվածության առկայությունը և նույնաբնույթ արարք ենթադրաբար կատարելը, **տվյալ իրադրությունում չի բացառում մեղադրյալների արարքներում զանգվածային անկարգություններին մասնակցելու հանցակազմի առկայությունը**:

Ինչ վերաբերում է մեղադրյալների՝ ամբոխի հետ Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենք մուտք գործելու պահը, շարժառիթը և այնտեղ գտնվելու տևողությունը պարզված չլինելու առումով Վերաքննիչ դատարանի մոտեցմանը, ապա հարկ է նկատել, որ հանցագործության շարժառիթը հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ չէ, իսկ զանգվածային անկարգություններն առկա են դրա մասնակիցների կողմից հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողություններից որևէ մեկը կատարելու պահից, եթե դրա հետևանքով վտանգվում է հասարակական անվտանգությունը: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վարույթի փաստական հանգամանքների պայմաններում մեղադրյալների արարքներում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցակազմի առկայությունը հավաստելու տեսանկյունից Վերաքննիչ դատարանի մատնանշված հանգամանքները որոշիչ նշանակություն չեն կարող ունենալ:

Վերագրյալի հետ մեկտեղ, իրավաչափ համարելով մեղադրանքների փաստական կողմում ձևակերպված՝ «այլ գործողություններով» արտահայտության առնչությամբ Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումը, այնուամենայնիվ, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքների ձևակերպումն առերևույթ ներառում է նշված քրեաիրավական նորմով նախատեսված՝ հանրորեն վտանգավոր և քրեորեն պատժելի արարքի բոլոր պարտադիր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալները:

19. Այսպիսով, հիմք ընդունելով նախորդ կետերում ներկայացված փաստական տվյալներն ու դրանց տրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանը պատշաճ չի գնահատել մեղադրյալների գործողությունների՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 10-ին Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքում ջարդերով, գույք ոչնչացնելով և վնասելով զուգորդված զանգվածային անկարգությունների մասնակիցների ընդհանուր գործողությունների մասը ողջամտորեն կազմելու մասին վկայող հանգամանքները:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Սեդոյանին ու Կ.Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքներում արդարացնելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները հիմնավոր չեն:

20. Սույն վարույթով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *երկրորդ* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյո՞ք մեղադրյալներ Ա.Սեդոյանին և Կ.Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքներում

արդարացնելու, կողոպուտի համար առաջադրված մեղադրանքները նույն օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով որակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

21. Ապացույցների բավարարության հիմնահարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- ապացույցների բավարարությունը ենթադրում է կոնկրետ գործով ապացուցման շրջանակների այնպիսի որոշումը, որ հավաքված ապացույցները որակական կողմից ապահովվեն ապացուցման առարկայի յուրաքանչյուր տարրի պարզումը, իսկ քանակական կողմից՝ այդ հանգամանքների բացահայտման արժանահավատությունը և դատավարական որոշումների հիմնավորվածությունն ու պատճառաբանվածությունը¹³,

- գործի լուծման համար բավարար ապացույցներ ասելով՝ պետք է հասկանալ թույլատրելի, վերաբերելի և արժանահավատ ապացույցների այնպիսի համակցություն, որը, հաղթահարելով անմեղության կանխավարկածը, անաչառ դիտորդի մոտ կձևավորի հիմնավոր կասկածից վեր համոզվածություն անձի մեղավորության վերաբերյալ, ինչպես նաև կհաստատի գործով ապացուցման առարկան կազմող մյուս հանգամանքներն ու հնարավորություն կտա կայացնել հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում¹⁴:

22. Բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում, նախորդ կետում վկայակոչված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո, ստուգման ենթարկելով քրեական գործի փաստական հանգամանքների բացահայտման ու քրեական օրենքի կիրառման ճշտությունը, գործը քննելիս և լուծելիս քրեադատավարական օրենքի պահանջների պահպանումը, ինչպես նաև ուսումնասիրության ու գնահատման ենթարկելով քրեական գործում առկա նյութերը՝ Վճռաբեկ դատարանը հանգում է հետևության, որ ստորադաս դատարանները, Ա.Սեդոյանին և Կ.Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքներում արդարացնելով, կողոպուտի համար առաջադրված մեղադրանքները նույն օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով որակելով, հանգել են ճիշտ հետևության:

Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները, պատշաճ իրավական ընթացակարգով հետազոտելով գործում առկա ապացույցներն ու առաջնորդվելով անմեղության կանխավարկածով և դրա բաղադրիչը հանդիսացող՝ չփարատված կասկածներն իրար հակադրող մեղադրյալի մեկնաբանելու պահանջի կենսագործման անհրաժեշտությամբ, հանգել են հիմնավոր հետևության առ այն, որ սույն գործով առկա ապացույցների համակցությունը բավարար չէ հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշին համապատասխան հաստատված համարելու դիվանագիտական անձնագիրը, ինչպես նաև՝ կանացի անթև մուշտակից բացի, մեղադրանքում նշված մնացյալ գույքը մեղադրյալներ Ա.Սեդոյանի ու Կ.Մարությանի կողմից հափշտակելը: Վճռաբեկ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում ստորադաս դատարանների հետևությանն առ այն, որ մեղադրյալների կողմից Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենքի 219 և 402 աշխատասենյակներում գտնվելու, աշխատասենյակներում առկա պահարանի դռները բացելու, իրերն ուսումնասիրելու և խմբավորելու հանգամանքը դեռևս բավարար չէ Ա.Սեդոյանին ու Կ.Մարությանին մեղսագրված հանցավոր արարքների

¹³ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Սիրակ Սաքանյանի* գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի թիվ ԵԷԴ/0058/01/10 որոշման 15-րդ կետը:

¹⁴ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արարատ Ավագյանի* և *Վահան Սահակյանի* գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշման 33-րդ կետը:

փաստական հանգամանքները հաստատված համարելու այն ծավալով, որը կբացառի դրա ապացուցվածության վերաբերյալ ցանկացած ողջամիտ կասկած: Այս համատեքստում Վճռաբեկ դատարանի համար ընդունելի է նաև Վերաքննիչ դատարանի փաստարկն առ այն, որ Հայաստանի Հանրապետության կառավարական տան թիվ 1 մասնաշենք բացի մեղադրյալներից մուտք են գործել նաև այլ անձինք, իսկ քրեական հետապնդման մարմինն ապացույցների բավարար համակցությամբ չի հերքել համապատասխան գույքի և անձնագրի հափշտակությունն այլ անձանց կողմից կատարելու կասկածը, որպիսի պայմաններում Վերաքննիչ դատարանն իրավաչափորեն գտել է, որ առկա է չփարատված կասկած, որը պետք է մեկնաբանել հոգուտ մեղադրյալների:

23. Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Սեդոյանին ու Կ.Մարությանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքներում արդարացնելու, կողոպուտի համար առաջադրված մեղադրանքները նույն օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով որակելու մասին ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավորված են: Հիմքում ընդունելով վերոնշյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն առարկայազուրկ է համարում ներկայացված քաղաքացիական հայցը մերժելու իրավաչափության առումով բողոքաբերի փաստարկին անդրադառնալը:

Անդրադարձ կատարելով բողոքի հեղինակի՝ սույն որոշման 5.1-րդ կետում նշված փաստարկներին՝ Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով մեղադրյալ Կ.Մարությանի պատժի անհատականացման գործընթացում հաշվի առնված հանգամանքները, գտնում է, որ նրա նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նշանակվել է համաչափ պատիժ: Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով սույն որոշման 17-19-րդ կետերում կատարված վերլուծությունը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Սեդոյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմնավորվածությունը քննարկելու իրավական հնարավորությունը բացակայում է:

22. Հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ կատարված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ճանաչելով և հռչակելով Ա.Սեդոյանի ու Կ.Մարությանի անմեղությունն այն փաստական հանգամանքներով, որոնք դրված էին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքների հիմքում, թույլ է տվել 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ և 127-րդ հոդվածների խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են վարույթի ելքի վրա: Այսինքն, թույլ է տրվել 2022 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 376-րդ հոդվածով նախատեսված քրեադատավարական օրենքի էական խախտում, ինչը, նույն օրենսգրքի 387-րդ հոդվածի համաձայն, հիմք է Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու ու վարույթը նույն դատարան՝ նոր քննության փոխանցելու համար:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը, վերացնելով արձանագրված խախտումները, յուրաքանչյուր ապացույց գնահատելով վերաբերելիության, թույլատրելիության, արժանահավատության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքներում Ա.Սեդոյանի և Կ.Մարությանի մեղավորության հարցում պետք է հանգի համապատասխան հետևության:

Ելնելով վերոգրյալից ու ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության

Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ, 34-րդ, 264-րդ, 281-րդ, 361-րդ, 363-րդ ու 385-387-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

Մեղադրյալներ Անրրի Մանուկի Սեդոյանի և Կարեն Արշակի Մարությանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2022 թվականի դեկտեմբերի 19-ի որոշումը բեկանել ու վարույթը փոխանցել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարան՝ նոր քննության:

Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացնելու օրը:

ՎԴ/11705/05/21

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2025 թվականի դեկտեմբերի 15-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Երևանի քաղաքապետարանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 03.04.2025 թվականի որոշման դեմ՝ վարչական գործով ըստ հայցի Վոլոդյա Դավթյանի ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի՝ ■■■¹ հողամասը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք տրամադրելու մասին բարենպաստ վարչական ակտ տրամադրելուն պատասխանողին պարտավորեցնելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապայմանությունը.

Դիմելով դատարան՝ Վոլոդյա Դավթյանը պահանջել է պարտավորեցնել Երևանի քաղաքապետարանին տրամադրել ■■■² հողամասը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք տրամադրելու մասին բարենպաստ վարչական ակտ:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ե. Առաքելյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 28.12.2023 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 03.04.2025 թվականի որոշմամբ Վոլոդյա Դավթյանի ներկայացրած վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 28.12.2023 թվականի վճիռը բեկանվել և գործն ուղարկվել է ՀՀ վարչական դատարան՝ նոր քննության:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Երևանի քաղաքապետարանը (ներկայացուցիչ՝ Սևակ Բարսեղյան):

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջները.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ հողային օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 4-րդ մասը,

¹ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

² Հանդիսանում է անձնական տվյալ

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ, 5-րդ, 25-րդ, 26-րդ, 27-րդ, 67-րդ, 124-րդ, 126-րդ, 144-րդ հոդվածները:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ հայցվորը, առաջնորդվելով տնօրինչականության սկզբունքով, ներկայացրել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածով նախատեսված գործողության կատարման հայց, և Վերաքննիչ դատարանը եկել է սխալ եզրահանգման՝ որոշման պատճառաբանական մասում նշելով, որ տվյալ վեճը չի կարող լուծվել գործողության կատարման հայցի շրջանակներում:

Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ տվյալ պարագայում հայցվորի պահանջը վերաբերում է ոչ թե հողամասի տրամադրմանը, այլ՝ սեփականության իրավունքով հողամասը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունքի ճանաչմանը:

Ինչպես նաև Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ հայցը բավարարվելու դեպքում հայցվորին կտրամադրվի ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք, քանի որ դատաքննության ընթացքում պարզ է դարձել, որ խնդրո առարկա գույքի նկատմամբ գրանցված է «Հայաստանի ֆուտբոլի ֆեդերացիա» ԻԱՄ-ի օգտագործման իրավունքը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է մասնակի բավարարված մասով բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 03.04.2025 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Դատարանի 28.12.2023 թվականի վճռին:

3. Վճռաբեկ բողոքների քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Վոլոդյա Դավթյանի ներկայացուցիչ Հասմիկ Մարտիրոսյանի կողմից Երևանի քաղաքապետին ուղղված 23.03.2021 թվականի թիվ 4/ԵՔ-93-21 դիմումով խնդրվել է հարուցել վարչական վարույթ և Վոլոդյա Դավթյանին տրամադրել բարենպաստ վարչական ակտ՝ 1. ՀՀ հողային օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան Վոլոդյա Դավթյանին ■■■³ հողամասի օգտագործման իրավունքի ձեռք բերման վաղեմության իրավունքը տրամադրելու մասին որոշում: 2. ՀՀ հողային օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխան սեփականության իրավունքով ■■■⁴ հողամասը ձեռք բերելու Վոլոդյա Դավթյանին նախապատվության իրավունքը տրամադրելու մասին որոշում (**հատոր 1-ին, գ.թ. 14-19**):

2) Երևանի քաղաքապետարանի կողմից տրամադրված ծանուցմամբ Վոլոդյա Դավթյանը տեղեկացվել է, որ իր դիմումը ստացված է (**հատոր 1-ին, գ.թ. 13**):

3) Վոլոդյա Դավթյանի ներկայացուցիչ Հասմիկ Մարտիրոսյանի կողմից Երևանի քաղաքապետին ուղղված 12.10.2021 թվականի թիվ 5/ԵՔ-331-21 դիմումով խնդրվել է Վոլոդյա Դավթյանին տրամադրել օրենքի ուժով ընդունված համարվող բարենպաստ վարչական ակտը՝ ■■■⁵ մակերեսով հողամասը նախապատվության իրավունքով ձեռք բերելու վերաբերյալ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 11-12**):

4) Երևանի քաղաքապետարանի կողմից տրամադրված ծանուցմամբ Վոլոդյա Դավթյանը տեղեկացվել է, որ իր դիմումը ստացված է (**հատոր 1-ին, գ.թ. 10**):

³ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

⁴ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

⁵ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, քանի որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և ՀՀ հողային օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է հետևյալ իրավական հարցադրումները.

- *հողամասը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու նախապայմանության իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չընդունվելու դեպքում արդյո՞ք հայցվող բարենպաստ վարչական ակտը համարվում է ընդունված օրենքի ուժով.*
- *արդյո՞ք անձը կարող է գործողության կատարման հայցարեսակի սահմաններում պահանջել տրամադրել համապատասխան փաստաթուղթն այն դեպքում, երբ հողամասը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու նախապայմանության իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չի ընդունվել:*

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը սահմանում են անձի դատական պաշտպանության իրավունքը և դրա արդյունավետության ապահովման երաշխիքներն ու չափորոշիչները: Վերջիններս իրենց ամբողջության մեջ կոչված են ապահովելու անձի խախտված իրավունքների լիարժեք ու ամբողջական վերականգնումը կամ կանխարգելելու իրավունքների ենթադրյալ խախտումը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ վարչական արդարադատության ոլորտում դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման անհրաժեշտ առաջնային նախապայմանն անձի և հանրային իշխանական լիազորություններով օժտված մարմինների միջև վեճի առկայությունն է: Յուրաքանչյուր վեճի առանցքում շահագրգիռ անձի այն կոնկրետ սուբյեկտիվ իրավունքն է, որը վերականգնելու կամ որի խախտումը կանխարգելելու նպատակով հայց է հարուցվել դատարանում: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) 66-69-րդ հոդվածներով նախատեսված հայցատեսակների ճիշտ ընտրությունը կարևոր նախապայման է իրավունքի առավել արդյունավետ վերականգնումն ապահովելու համար: Ընդ որում, ճիշտ հայցատեսակի ընտրության գործընթացում ակտիվ դերակատարություն է վերապահված ՀՀ վարչական դատարանին՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածով սահմանված՝ գործի հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու սկզբունքին համապատասխան ճիշտ հայցատեսակը մատնանշելու պարտականության կատարման միջոցով (տե՛ս, «ԴԻՈ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ Երևան քաղաքի Արաբկիր վարչական շրջանի, երրորդ անձինք՝ «Տիտան Օիլ» ՍՊԸ, «Սիվաս» ՍՊԸ թիվ ՎԴ/2102/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.09.2023 թվականի որոշումը):

Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործողության կատարման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել նաև օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չընդունվելու հետևանքով վարչական ակտն ընդունված համարվելու դեպքում տրամադրել օրենքով նախատեսված համապատասխան փաստաթուղթը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե վարչական ակտ ընդունվելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմինը նույն օրենքի 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա», «դ» և «ե» կետերի պահանջների պահպանմամբ ներկայացված դիմումի հիման վրա հարուցված վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում որևէ որոշում չի կայացնում, ապա վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերի:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված վարչական ակտը չի կարող ընդունված համարվել, եթե դա նույն օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի համաձայն առ ոչինչ է:

Նախկինում կայացված որոշմամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված նորմը համակարգային փոխկապակցության մեջ է գտնվում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի հետ, որն ամրագրում է իրավաբանական ֆիկցիայի ինստիտուտը: Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի նորմերն իրենց համակարգային փոխկապակցության մեջ կոչված են ապահովելու վարչական մարմնից բարենպաստ վարչական ակտ հայցող անձանց իրավունքների արդյունավետ իրավական պաշտպանությունն ընդդեմ վարչական մարմնի անգործության:

Այսպիսով, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածն ամրագրել է վարչական մարմնի «պոզիտիվ լուծական» դոկտրինը, ըստ որի՝ այն դեպքում, երբ վարչական մարմինն օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետում անձի դիմումի վերաբերյալ որոշում չի կայացնում, ապա հայցվող բարենպաստ վարչական ակտը *de jure* համարվում է ընդունված: Այլ կերպ՝ օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական մարմնի դիրքորոշման բացակայության դեպքում կատարվում է ենթադրություն հայցվող վարչական ակտի ընդունման վերաբերյալ, այսինքն՝ գործում է հայցվող բարենպաստ վարչական ակտի ընդունված լինելու կանխավարկածը: Բացառություն է հանդիսանում այն դեպքը, երբ տվյալ վարչական ակտն առ ոչինչ է՝ Օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի հիմքով, այն է՝ ակտով դրա հասցեատիրոջ վրա դրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն, կամ նրան տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք (*տես, Հայկ Մաշուրյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության, երրորդ անձ՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարություն թիվ ՎԴ/5430/05/18 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 01.12.2023 թվականի որոշումը*):

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով սահմանված է վարչարարության ընթացքում իրավաբանական ֆիկցիայի կիրառման ինստիտուտը: Այս ինստիտուտի նպատակը վարչարարության արդյունավետության, վարչական մարմինների կողմից իրենց առնչվող գործերի ողջամիտ ժամկետում քննության ապահովումն է: Այնուամենայնիվ, հարկ է նկատել, որ իրավաբանական ֆիկցիայի նշված կարգավորումը համընդհանուր բնույթ չունի և կարող է սահմանափակվել ոլորտային հատուկ օրենքներով:

Այսպես. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ, անդրադառնալով առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկություններին, նշել է, որ վարչարարության հիմունքների, վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու, վարչական ակտի կատարման, վարչական ծախսերի, ինչպես նաև վարչարարությամբ հասցված վնասի հատուցման հետ կապված՝ վարչական մարմինների և անձանց միջև ծագած հարաբերություններն օրենսդիրը կարգավորել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով: Միաժամանակ օրենսդիրը նախատեսել է նաև, որ առանձին տեսակի վարչական վարույթների առանձնահատկությունները կարող են սահմանվել օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով: Այլ խոսքով, օրենսդիրը չի բացառում վարչական վարույթների առանձին տեսակների նկատմամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի կիրառումը, սակայն դրա համար անհրաժեշտ է, որ այդ հարաբերությունները կարգավորված չլինեն հատուկ օրենքներով կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ օրենսդիրը վարչական վարույթին վերաբերող հատուկ օրենքներում նախատեսել է հատուկ կարգավորումներ, ապա իրավասու վարչական մարմինները պարտավոր են կիրառել հատուկ օրենքը (տե՛ս, «Եվրոթերմ ՓԲԸ»-ն ընդդեմ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության մրավոր սեփականության գործակալության թիվ ՎԴ/1567/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.04.2015 թվականի որոշումը):

ՀՀ հողային օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 1-4-րդ մասերի համաձայն՝ հողային օրենսդրությունը ներառում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության և Քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները, նույն օրենսգիրքը և դրան համապատասխան ընդունված հողային հարաբերությունները կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության այլ օրենքները (...) նույն օրենսգրքով և հողային հարաբերությունները կարգավորող այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում և շրջանակներում պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են ընդունել հողային հարաբերությունները կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտեր (...) նույն օրենսգրքով նախատեսված հողային հարաբերությունները կարգավորող օրենքները և այլ նորմատիվ իրավական ակտերը պետք է համապատասխանեն նույն օրենսգրքին (...) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը (...) հողերին վերաբերող մասով հողային հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում է նույն օրենսգրքի դրույթների հաշվառմամբ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ (...) բնական պաշարների օգտագործման ու շրջակա միջավայրի պահպանության հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան նախատեսված չէ (...) հողային, բնապահպան և այլ հատուկ օրենսդրությամբ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ, ի թիվս այլնի, հողամասերի սեփականության, կառուցապատման կամ օգտագործման իրավունքով տրամադրման, հողի նկատմամբ իրավունքների պաշտպանության իրավական հիմքերը սահմանող և առաջնային կիրառման ենթակա հատուկ օրենք է համարվում ՀՀ հողային օրենսգիրքը, որի 58-րդ հոդվածի 4-րդ

մասով օրենսդիրը հստակ սահմանել է, որ հողամաս տրամադրելու դիմումի քննարկման համար սահմանված ժամկետի խախտումը համարվում է դիմումի մերժում: Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ նշված իրավանորմն ուղղակիորեն վերաբերում է այն վարչարարությանը, որի առարկան հողամասը տրամադրելու պահանջն է:

Հետևաբար, թեև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով նախատեսված կարգավորումը կարող է կիրառվել վարչարարության տարբեր ոլորտներում, այնուամենայնիվ՝ հողային իրավահարաբերությունների դեպքում կիրառելի է ՀՀ հողային օրենսգրքի հատուկ նորմը, որը հողամաս տրամադրելու դիմումի քննարկման համար սահմանված ժամկետի խախտման պարագայում նախատեսում է այլ հետևանք, քան որոշակի պահանջների բավարարված լինելու դեպքում դիմումի ինքնըստինքյան (օրենքի ուժով) բավարարված լինելն է:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ հողային օրենսգրքի իմաստով «հողամասի տրամադրում» հասկացության բովանդակությանը, ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ հողային օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պետության և համայնքների սեփականության հողամասերը տրամադրվում են սեփականության, կառուցապատման կամ օգտագործման իրավունքով:

ՀՀ հողային օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք, որոնք ավելի քան տասը տարի անընդմեջ, բարեխիղճ ու բացահայտ, սակայն առանց իրենց իրավունքների իրավաբանական ձևակերպման օգտվում են պետության կամ համայնքի հողերից, ունեն այդ հողերից սեփականության իրավունքով հողամասեր ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք, եթե արգելված չէ սեփականության իրավունքով տվյալ հողամասերը ձեռք բերելը կամ, եթե դրանք վաճառվում կամ անհատույց փոխանցվում են միևնույն նպատակային նշանակության համար և, եթե հողամասերը համապատասխանում են նույն օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված պահանջներին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով գույքը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունքի հասկացության բովանդակությանը, արձանագրել է, որ նախապատվությունը հավասար պայմաններում այլ անձանց համեմատությամբ տվյալ անձին վերապահված որոշակի արտոնությունն է՝ գերադասելիության իմաստով: Այսինքն, որոշակի կարգով հաստատված նախապատվության իրավունքն ընդամենը կոչված է ապահովելու գույքը ձեռք բերելու տվյալ անձի առաջնահերթությունը՝ մյուս հավանական ձեռքբերողների նկատմամբ:

Ընդ որում, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարել նշել, որ գնման նախապատվության իրավունքի կենսագործումը երկկողմանի կամային գործընթաց է: Այսպես. գնման նախապատվության իրավունքն այն ձեռք բերած անձին չի պարտավորեցնում անվերապահորեն գնել տվյալ գույքը, այլ տալիս է գույքի օտարման դեպքում այն ձեռք բերելու առաջնահերթություն և զուգահեռաբար գույքի սեփականատիրոջը չի պարտավորեցնում օտարելու այդ գույքը, այլ միայն այդ գույքն օտարելու կամքի արտահայտման դեպքում պարտադիր հաշվի առնել առկա առաջնահերթությունը: Օտարման գործընթացը նախ պահանջում է համապատասխան սուբյեկտի կամքի առկայություն: Պետական կամ համայնքային հողամասի գնման նախապատվության իրավունքը չի հանդիսանում անմիջականորեն գործող իրավունք, այլ այն կիրառելի է համապատասխան պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից պետական կամ համայնքային հողամասն առհասարակ օտարելու մտադրության ի հայտ գալու փաստի ուժով, հետևաբար քանի դեռ պետական կամ համայնքային հողամասի գնման նախապատվության իրավունքը չի

հանդիսանում անմիջականորեն գործող իրավունք, այլ այն կիրառելի է համապատասխան պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից պետական կամ համայնքային հողամասն առհասարակ օտարելու մտադրության ի հայտ գալու փաստի ուժով (տե՛ս, *Շուշանիկ Գեղամյանն ընդդեմ Երևան համայնքի թիվ ՎԴ/4965/05/22 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 23.10.2025 թվականի որոշումը*):

Այսպիսով, հաշվի առնելով վերոնշյալ իրավակարգավորումները և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումները, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պետության և համայնքների սեփականության հողամասերի տրամադրման ձևերից մեկը դրա սեփականության իրավունքով տրամադրումն է: Այնուամենայնիվ, հողային հարաբերություններն առանձնանում են պետական վերահսկողության բարձր աստիճանով և իրավական կարգավորման հատուկ մեխանիզմներով: Հողը՝ որպես հանրային սեփականություն և սահմանափակ բնական ռեսուրս, ենթակա է տրամադրման միայն հստակ օրինական ընթացակարգի պահպանմամբ: Այդ պատճառով էլ օրենսդիրը հողամասի տրամադրման ոլորտում բացառել է այնպիսի իրավական հետևանքների առաջացումը, որոնք կարող էին ձևավորվել վարչական անգործության հիմքով՝ նախատեսելով կարգավորում առ այն, որ հողամասի տրամադրման վերաբերյալ դիմումը տվյալ դիմումի քննարկման համար նախատեսված ժամկետի լրանալու պարագայում համարվում է մերժված համապատասխան վարչական մարմնի անգործության, այն է՝ տվյալ դիմումի վերաբերյալ վարույթը սահմանափակող ակտ չկայացնելու դեպքում:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ այն անձինք, ովքեր ավելի քան տասը տարի անընդմեջ, բարեխիղճ և բացահայտ ձևով օգտվել են պետական կամ համայնքային հողերից, օրենքով նախատեսված արգելքների բացակայության պայմաններում ունեն այդ հողամասերը սեփականության իրավունքի ուժով ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք: Սակայն այս իրավունքը, իր բնույթով, դեռևս չի նշանակում հողամասի տրամադրում, քանի որ այն դիմողի համար ստեղծում է առաջնահերթության իրավունք համապատասխան հողամասի օտարման դեպքում այն ուղղակի վաճառքով գնելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից, Վճռաբեկ դատարանն ամրագրում է, որ հողային իրավահարաբերություններում, ի թիվս այլնի, առկա են երկու առանձին տեսակի վարչական վարույթներ, որոնք միմյանցից տարբերվում են ինչպես առարկայով և դիմող անձի ակնկալիքով, այնպես էլ օրենքով դրանց համար նախատեսված հետևանքներով: Այնուամենայնիվ, նշված վարչարարություններից յուրաքանչյուրի դեպքում վարչական վարույթի հարուցման հիմքն անձի դիմումն է, ուստի և կապված դիմումով ներկայացված պահանջից՝ վարչական վարույթը կարող է եզրափակվել օրենքով նախատեսված տարբեր եղանակներով: Մասնավորապես, եթե անձի դիմումը վերաբերում է հողամասը տրամադրելուն, ապա այդ հիմքով հարուցվում է վարույթ, որի քննության առարկան է հանդիսանում պետության և համայնքների սեփականության հողամասերը սեփականության, կառուցապատման կամ օգտագործման իրավունքով տրամադրելը: Նման վարչարարությունը չի կարող եզրափակվել այլ կերպ, քան դիմումի բավարարումն է կամ մերժումը, ընդ որում մերժման եղանակը կարող է լինել ինչպես վարչական մարմնի կողմից միջամտող վարչական ակտի ընդունումը, այնպես էլ վարչական մարմնի անգործությունը, որի դեպքում դիմումը համարվում է օրենքի ուժով մերժված՝ հողամաս տրամադրելու դիմումի քննարկման համար սահմանված ժամկետը լրանալու պահից: Միաժամանակ, եթե անձի դիմումը վերաբերում է ոչ թե պետության և համայնքների սեփականության հողամասերը սեփականության, կառուցապատման կամ օգտագործման իրավունքով տրամադրելուն (այդ իրավունքների փոխանցմանը), այլ հողամասին առնչվող

այլ իրավունք (ներառյալ՝ ձեռքբերման նախապատվության իրավունքը) ճանաչելուն, ապա այդ դեպքում վարչական վարույթի նկատմամբ ՀՀ հողային օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված հատուկ կարգավորումը կիրառելի չէ, և վարչական վարույթը կարող է եզրափակվել ընդհանուր կարգով՝ ինչպես միջամտող, զուգորդող կամ բարենպաստ վարչական ակտի ընդունմամբ, այնպես էլ վարչական մարմնի անգործության դեպքում՝ իրավաբանական ֆիկցիայի կիրառմամբ:

Ամփոփելով ողջ վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն ամրագրում է, որ իրավակիրառ պրակտիկան պետք է ընթանա այն ուղղությամբ, որ **հողամասը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չընդունվելու դեպքում հայցվող բարենպաստ վարչական ակտը համարվում է ընդունված օրենքի ուժով, եթե բավարարված են «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածով նախատեսված պահանջները:** Հետևաբար, անձը կարող է գործողության կատարման հայցատեսակի սահմաններում պահանջել տրամադրել համապատասխան փաստաթուղթն այն դեպքում, երբ հողամասը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ չի ընդունվել և վարչական մարմինն անձին չի տրամադրել օրենքի ուժով ընդունված վարչական ակտի վերաբերյալ համապատասխան փաստաթուղթը:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Դիմելով դատարան՝ Վոլոդյա Դավթյանը պահանջել է պարտավորեցնել Երևանի քաղաքապետարանին տրամադրել ■■■⁶ հողամասը սեփականության իրավունքով ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք տրամադրելու մասին բարենպաստ վարչական ակտ:

Դատարանը, հայցը մերժելով, արձանագրել է, որ «(...) *խնդրո առարկա անշարժ գույքի նկատմամբ գրանցված է «Հայաստանի ֆուտբոլի ֆեդերացիա» ԻԱՄ-ի օգտագործման իրավունքը: (...) Այնքանով, որքանով խնդրո առարկա անշարժ գույքի նկատմամբ գրանցված է «Հայաստանի ֆուտբոլի ֆեդերացիա» ԻԱՄ-ի օգտագործման իրավունքը, որպիսի վարչական ակտը չի վիճարկվել, օրենքով սահմանված կարգով անվավեր չի ճանաչվել, հայցվոր Վոլոդյա Յուրիկի Դավթյանի հայցած սեփականության իրավունքով հողամաս ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք տրամադրելու վերաբերյալ վարչական ակտով վերջինիս կորամադրվի ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք: Նման պայմաններում դատարանը եզրահանգում է, որ առկա է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով վարչական ակտը ընդունված համարվելու արգելք (...):»:*

Վերաքննիչ դատարանը, Վոլոդյա Դավթյանի ներկայացրած վերաքննիչ բողոքը բավարարել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 28.12.2023 թվականի վճիռը բեկանել և գործն ուղարկել է ՀՀ վարչական դատարան՝ նոր քննության այն հիմնավորմամբ, որ «(...) *Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ քննարկվող դեպքում վեճը չի կարող լուծվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողության*

⁶ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

կատարման հայցի շրջանակներում:

Մասնավորապես, Երևանի քաղաքապետին հասցեագրված դիմումով հայցվորը, փաստորեն, պահանջել է հատկորոշված հողամասի նկատմամբ իրեն տրամադրել օգտագործման իրավունքի ձեռքբերման վաղեմության իրավունք և միաժամանակ սեփականության իրավունքով նույն հողամասերը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք: Սա նշանակում է, որ հայցվորը, ըստ էության, Երևանի քաղաքապետին հասցեագրված դիմումով ակնկալել է հողամասի տրամադրում, իսկ Օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ հողամաս տրամադրելու դիմումի քննարկման համար սահմանված ժամկետի խախտումը համարվում է դիմումի մերժում: Ըստ այդմ, կարելի է պնդել, որ այն դեպքում, երբ հողամաս տրամադրելու վերաբերյալ անձի դիմումի կապակցությամբ սահմանված ժամկետում իրավագոր վարչական մարմինը չի արձագանքում (համապատասխանում է սույն դեպքին), ապա միևնույն է օբյեկտիվ իրականության մեջ այլևս ընդունված է համարվում այդ դիմումը մերժելու մասին վարչական ակտը՝ անկախ այդ իրավական ակտի՝ որևէ կրիչով (թղթային, էլեկտրոնային) ամփոփված չլինելու իրողությունից, որպիսի իրողությունը բացառում է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հայցադատական միջոցով ներկայացված հայցի շրջանակներում ենթադրաբար խախտված իրավունքների դատական պաշտպանություն հայցելու իրավական հիմքը, այլ նման իրավիճակում կարող է ներկայացվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հայց, որի հիման վրա հարուցված գործի քննության շրջանակներում պարզման է ենթակա նաև ակնկալվող իրավունքի իրավաչափությունը:

(...) Ամբողջ վերոգրյալի հաշվառմամբ Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ Վարչական դատարանը չի կատարել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածով ամրագրված պահանջներից բխեցված իր պարտականությունները, որպիսի իրողության հաշվառմամբ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ վերաքննիչ բողոքի փաստարկներն ու պատճառաբանությունները Վարչական դատարանի 2023 թվականի դեկտեմբերի 28-ի վճիռը բեկանելու բավարար հիմք են (...):»:

Վճռաբեկ դատարանը, վերոհիշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությունը, արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործի փաստերից հետևում է, որ Վոլոդյա Դավթյանն իր ներկայացուցչի միջոցով Երևանի քաղաքապետին 23.03.2021 թվականին դիմում է ներկայացրել՝ խնդրելով հարուցել վարչական վարույթ և իրեն տրամադրել բարենպաստ վարչական ակտ՝ 1. ՀՀ հողային օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան իրեն **■ ■ ■**⁷ հողամասի **օգտագործման իրավունքի ձեռքբերման վաղեմության իրավունքը տրամադրելու մասին որոշում**: 2. ՀՀ հողային օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 2-րդ մասին համապատասխան սեփականության իրավունքով **■ ■ ■**⁸ հողամասը ձեռք բերելու իրեն **նախապատվության իրավունքը տրամադրելու մասին որոշում**:

Վոլոդյա Դավթյանն իր ներկայացուցչի միջոցով Երևանի քաղաքապետին 12.10.2021 թվականին դիմում է ներկայացրել՝ խնդրելով իրեն տրամադրել օրենքի ուժով ընդունված համարվող բարենպաստ վարչական ակտը՝ **■ ■ ■**⁹ հողամասը նախապատվության իրավունքով

⁷ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

⁸ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

⁹ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

ծեռք բերելու վերաբերյալ:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն դեպքում Վոլոդյա Դավթյանի և Երևանի քաղաքապետարանի միջև ծագել է վեճ օրենքի ուժով ընդունված համարվող ■■■¹⁰ մակերեսով **հողամասը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունքը ճանաչելու վերաբերյալ** վարչական ակտը տրամադրելու մասին: Այսինքն՝ տվյալ պարագայում Վոլոդյա Դավթյանի պահանջը վերաբերել է ոչ թե հողամասի տրամադրմանը, այլ հողամասը ձեռք բերելու իր նախապատվության իրավունքը ճանաչելուն, ապա՝ իրավաբանական ֆիկցիայի ուժով տվյալ վարչական ակտը ընդունված համարվելու արդյունքում այն տրամադրելուն:

Վերոհիշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը սխալ եզրահանգման է եկել՝ նշելով, որ հողամասը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունքը ճանաչելու վերաբերյալ պահանջը ՀՀ հողային օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով հողամասը տվյալ անձին տրամադրելու վերաբերյալ պահանջ է, որպիսի դեպքում տվյալ դիմումի վերաբերյալ օրենքով նախատեսված ժամկետում վարչական մարմնի կողմից վարույթը եզրափակող ակտ չկայացվելու դեպքում դիմումն օրենքի ուժով համարվում է մերժված, ըստ այդմ՝ սույն պարագայում Դատարանը, չիրացնելով Օրենսգրքի 5-րդ հոդվածով սահմանված ոչ ճիշտ հայցատեսակը պատշաճ հայցատեսակով փոխարինելու առաջարկ ներկայացնելու պարտականությունը, Վոլոդյա Դավթյանի պահանջը չէր կարող քննել գործողության կատարման հայցի շրջանակներում: Մինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վոլոդյա Դավթյանի պահանջը կարող էր քննվել գործողության կատարման հայցի շրջանակներում, քանի որ ՀՀ հողային օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 58-րդ հոդվածի 4-րդ մասի իրավակարգավորումները սույն դեպքին վերաբերելի չեն:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը սխալ եզրահանգման է եկել Դատարանի կողմից Օրենսգրքի 5-րդ հոդվածով ամրագրված պահանջներից բխեցված իր պարտականությունները չկատարելու վերաբերյալ և Դատարանի 28.12.2023 թվականի վճիռն այդ հիմքով բեկանելու և գործն ամբողջ ծավալով նոր քննության ուղարկելու վերաբերյալ:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի նշված հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 152-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և գործը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարան ամբողջ ծավալով նոր քննության ուղարկելու համար:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար:

¹⁰ Հանդիսանում է անձնական տվյալ

Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով այն, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, և գործն ուղարկվում է նոր քննության, գտնում է, որ տվյալ պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին պետք է անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 03.04.2025 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Աննա ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Հայկ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Տավուշի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Նանա ԴԱԼԼԱՔՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Մնացական ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քաղաքացիական դատարանի նախագահ
Սարգիս ԱՐՄԵՆԱԿՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քրեական դատարանի դատավոր
Արամայիս ԱՍԱՏՐՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Զարուհի ՄԿՐՏՉԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Գոհար ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 30-ամյակը,

ՀՀ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր
Լիլի ԴՐՄԵՅԱՆԻ ծննդյան 30-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն չորս անգամ:

Պարբերականի գիտական խմբագրական խորհուրդը քննարկում է միայն այն նյութերը, որոնք ներկայացվում են գրախոսականի առկայությամբ:

Տպագրվող նյութը պետք է ունենա որոշակի կառուցվածք՝ **ներածություն, հիմնական հետազոտություն** (որը կարող է ունենալ բաժիններ և ենթաբաժիններ), **եզրակացություն**:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող նյութերի տեխնիկական պահանջները.

1. նյութի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
2. հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը (գլխատառերով), հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
3. տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
4. հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
5. հիմնական տառաչափը՝ 12,
6. միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
7. օգտագործված գրականության ցանկ՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջերի քանակը,
8. հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
9. նյութը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա երեք լեզուներով ամփոփագրեր (ընդ որում՝ եթե այն անգլերեն կամ ռուսերեն չէ, ամփոփագիրը պետք է լինի 150-250 բառի սահմաններում), որոնք պետք է պարունակեն որոշակի, հստակ և ընդգրկուն տեղեկատվություն նյութի վերաբերյալ: Նյութը երեք լեզվով պետք է ունենա մինչև 10 բանալի բառեր,
10. նյութն անհրաժեշտ է ներկայացնել էլեկտրոնային եղանակով (էլեկտրոնային փոստ՝ kchalabyan@gmail.com):

Պարբերականում հոդվածները տպագրվում են վճարովի հիմունքներով: Տպագրության վճարը կազմում է 20.000 (քսան հազար) ՀՀ դրամ: Բացառություն են կազմում ՀՀ դատավորների միության անդամ դատավորները (ինչպես նաև ՀՀ դատավորների միության անդամ նախկին դատավորները), ում համար հոդվածների տպագրությունն իրականացվում է անվճար հիմունքներով:

Թևապոր խոսքեր

«Արդարությունը մարդկային առաքինություններից
ամենաբարձրն է, քանի որ այն ծառայություն է ուրիշին»:
Արիստոտել

«Լավ է անարդարություն կրել, քան կատարել
արդարության դեմ գնալով»:
Սոկրատես

«Օրենքը ոչ թե պետք է պատժի, այլ ուղղի»:
Սենեկա

«Մարդը հաճախ դատում է ուրիշների գործերը, որպեսզի
մոռանա սեփական սխալները»:
Փրանսուա դը Լարոշֆուկո

«Իմ լավագույն դատավորն իմ խիղձն է. եթե այն ինչ
արդար է համարում, ուրիշների դատը քիչ բան է փոխում»:
Աբրահամ Լինքոլն

«Արդար դատավորն այն մարդն է, ով օրենքը դնում է
վերև, բայց մարդասիրությունը երբեք չի մոռանում»:
Ջոն Լոք

«Արդարությունը չի կարող գոյություն ունենալ առանց
կարեկցանքի»:
Ալբեր Բանյու

Ազատությունը պաշտպանվում է օրենքով,
բայց ապավինում է մարդու խղճին:
Դարեգին Նժդեհ

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՄՆՈՒՄ
1997 ԹՎԱԿԱՆԻՑ

8 978954 656562

copy print